รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการ การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา
ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

โดย

ชวน เพชรแก้ว

สุธาวดี จินาญาติ

สุธิรา ชัยรักษา

ตุลาคม 2555

สัญญาเลขที่ RTA 5080017

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์
โครงการ การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา
ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ชุดโครงการ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและสังคมให้มีรากฐานมั่นคง
ภายใต้โครงการ การพัฒนาทุนทางสังคมภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดย
ชวน เพชรแก้ว
สุธาวดี จินาญาติ
สุธิรา ชัยรักษา

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา(สกอ.)
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ.และ สกว.
ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สรุปย่อโครงการ

อำเภอไชยาในอดีตเป็นแหล่งอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ มีพื้นที่เหมาะแก่การทำนาถึงร้อยละ 90 มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ การทำนาจึงเป็นอาชีพหลักของชาวไชยา แต่เมื่อประมาณ 40 ปีเศษมานี้ชาวนาไชยาลดบทบาทการทำนาลง เนื่องจากมีปัญหาเรื่องน้ำ ราคาข้าวตกต่ำ การขยายตัวของอาชีพทำสวนที่มีรายได้ดีกว่า ทำให้ปัจจุบันมีพื้นที่ทำนาเหลือเพียงร้อยละ 20 ประกอบกับระบบเศรษฐกิจปัจจุบันเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้การทำนาต้องลงทุนมากขึ้นกว่าเดิม การที่ต้องขายข้าวในราคาถูก ทำให้ชาวนาอยู่ในภาวะขาดทุน ชาวนาบางรายตัดสินใจหันไปประกอบอาชีพอื่น นาข้าวจำนวนไม่น้อยเปลี่ยนแปลงเป็นสวนปาล์มน้ำมัน สวนยางพารา ฯลฯ ชาวนาส่วนใหญ่ที่ยังคงทำนาต้องลงทุนซื้อปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ซื้อพันธุ์ข้าว จ้างไถคราด จ้างดูแลรักษา ฯลฯ ชาวนาจึงมีหนี้สินที่เกิดจากการทำนาอย่างต่อเนื่อง ระบบครอบครัวตามแบบเดิมอันเป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ภายหลังจากที่การพัฒนาแบบใหม่เข้ามาครอบงำ มีการคมนาคมที่สะดวกและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อันเป็นผลผลิตจากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมีมากขึ้น ทำให้ชาวนาไชยายอมรับว่าจะต้องขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจทุนสังคมจึงจะอยู่รอดได้ สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ระบบครอบครัวชาวนาอ่อนแอลง พฤติกรรมของผู้คนเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณ ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความผูกพันกับวัดและอื่นๆ ที่เป็นวัฒนธรรมอันดีงามตามแบบเดิมเสื่อมถอยลง วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่โพสพ ซึ่งแต่เดิมชาวนาทุกครอบครัวถือเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติ ในปัจจุบันมีชาวนาน้อยมากที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่อย่างจริงจัง ข้าวกับชาวนาไชยาจึงมีความสัมพันธ์แง่การบริโภค และการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาแล้ว การทำนาของชาวนาไชยาจึงมีพื้นที่ลดลงเรื่อยๆ และมีแนวโน้มว่าการทำนาอาจจะหมดไปจากสังคมชาวไชยา

ปรากฏการณ์ของสังคมชาวนาไชยาบนพื้นฐานข้อเท็จจริงในอดีตและสภาพบริบทที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงสิ่งที่จะเป็นไปในอนาคต อันเนื่องมาจากการพัฒนาด้วยเศรษฐกิจทุน ทำให้ผู้วิจัยสนใจดำเนินงานชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่อำเภอไชยาด้วยความหวังว่าจะสามารถพลิกฟื้นกลับไปสู่การผลิตเดิมที่ผสมผสานกับทางเลือกใหม่ ซึ่งคาดว่าจะช่วยให้ชุมชนมีพลังในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนอันจะส่งผลต่อความสงบสุขของผู้คนและชุมชนในอนาคต

โครงการการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชาวนาในบริบทของการเปลี่ยนแปลง และค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การหาคำตอบดังกล่าวอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่าแม้บริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของชาวนาอำเภอไชยาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่ชาวนายังคงมีศักยภาพเพียงพอต่อการประกอบอาชีพ

ทำนาได้อย่างมั่นคงต่อไป หากปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยนี้ใช้พื้นที่ศึกษาใน 3 ตำบลของอำเภอไชยาคือ ตำบลทุ่ง ตำบลป่าเว และตำบลเลม็ด สาระสำคัญของการศึกษามี 3 ส่วน คือ บริบทและศักยภาพของชาวนาในอำเภอไชยาในปัจจุบัน การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนา และตัวแบบที่เหมาะสมของการทำนา ในส่วนของบริบทและศักยภาพของชาวนามีสาระครอบคลุมเกี่ยวกับ บริบทและพัฒนาการของชุมชน กรณีศึกษาสถานการณ์ จุดแข็ง จุดอ่อนและทางออกของชาวนาอำเภอไชยา รวมถึงบทสะท้อนความเป็นชาวนาในปัจจุบันและอนาคต ด้านการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาครอบคลุมเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน การทดลองทำนา การสนับสนุนเยาวชนลูกหลานชาวนา และการถอดประสบการณ์การทำนา สำหรับด้านตัวแบบที่เหมาะสมครอบคลุมเกี่ยวกับตัวแบบการทำนาและตัวแบบการทำนากับเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง กระบวนการศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว เริ่มจากการทำความเข้าใจพื้นที่ศึกษาเป็นเบื้องต้น โดยใช้การศึกษาเอกสารและดำเนินงานภาคสนามควบคู่กันไป ในส่วนของการศึกษาภาคสนามใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดกลุ่มสนทนา การจัดเวทีชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และการปฏิบัติการจริงในชุมชน ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาได้นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาด้านศักยภาพของชาวนาไชยา พบว่า ชาวนาไชยามีความรู้เกี่ยวกับการทำนาทั้งแบบเดิมและแบบสมัยใหม่ มีความพร้อมที่จะทำนาได้ทั้งสองแบบ ชาวนามีการรวมกลุ่มทั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มการเงิน และกลุ่มอื่นๆ มากมาย ชาวนาต้องอาศัยการผลิตและการบริโภคที่ต้องพึ่งพิงภายนอกมากกว่าการพึ่งพิงจากภายใน แต่ชาวนาได้เรียนรู้บนพื้นฐานของตนเองและชุมชนว่า การเกษตรสมัยใหม่ นอกจากไม่ได้ทำให้การดำรงชีวิตของชาวนาดีขึ้น ยังทำให้สภาพแวดล้อมธรรมชาติหรือระบบนิเวศเกิดความเสียหาย และตระหนักว่าเกษตรธรรมชาติ หรือเกษตรอินทรีย์ และเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับใช้ในการทำนาในอนาคตที่นำมาซึ่งการพึ่งตนเอง นอกจากศักยภาพดังกล่าวแล้ว ชาวนาไชยามีจุดแข็งคือ มีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอันเป็นความภาคภูมิใจของชาวนาที่ควรแก่การดำรงรักษาไว้ มีแหล่งน้ำธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์เพื่อใช้ทำนา มีการคมนาคมในหมู่บ้านที่สะดวก มีศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีที่ดูแลการผลิตข้าวให้ดีทั้งปริมาณและคุณภาพ มีพันธุ์ข้าวหลายชนิดให้เลือกเพื่อการทำนา ในแปลงนาและแหล่งน้ำยังเป็นแหล่งอาหารในชุมชน มีกลุ่มแปรรูปข้าวในลักษณะเศรษฐกิจชุมชน และในชุมชนมีกิจกรรมความเชื่อเรื่องแม่โพสพ กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา และกิจกรรมอื่นๆ หลายกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้การรวมกลุ่มเป็นไปได้ไม่ยาก อย่างไรก็ตามยังมีจุดอ่อนอยู่หลายประการ ได้แก่ พื้นที่ทำนาลดน้อยลง การทำนาในบางพื้นที่มีปัญหาขาดน้ำ น้ำท่วม หอยเชอรี่ชุกชุม ฯลฯ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวยังคงใช้วิธีการเดิมๆ ซึ่งไม่มีคุณภาพเพียงพอ ชาวนายังไม่สนใจ

ตรวจสอบสภาพดิน ละเลยต่อการบำรุงรักษา แต่ให้ความสำคัญกับการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี ชาวนานิยมเกี่ยวข้าวด้วยรถจักรซึ่งเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น และมีข้าวตกหล่นเสียหาย ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบเกี่ยวกับราคาข้าวจากพ่อค้าข้าวเปลือก และชาวนายังไม่สามารถบริหารจัดการกลุ่มที่รวมตัวกันให้เข้มแข็งยั่งยืนได้ สภาพดังกล่าวทำให้มีทั้งโอกาส และอุปสรรค โอกาสคือ ชาวนามีข้าวบริโภคในครอบครัว ใช้เลี้ยงสัตว์ และสามารถนำไปแปรรูปเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครองครัว โดยไม่ต้องซื้อหา ส่วนอุปสรรคคือ ผลผลิตข้าวยังไม่มีคุณภาพเพียงพอ ยังขาดการจัดการตลาดและช่องทางการจำหน่ายที่ดี การรวมกลุ่มชาวนายังรวมกันหลวมๆ ไม่มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง อีกทั้งราคาข้าวที่ผันผวนไม่แน่นอน ทำให้ชาวนาขาดความมั่นใจ แต่ยังคงเชื่อมั่นว่าการฟื้นฟูและพัฒนาการทำนาให้ได้ตัวแบบเพื่อการพัฒนาที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะใช้แก้ปัญหาได้

ในส่วนของการค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้เริ่มต้นกิจกรรมด้วยการถอดบทเรียนการทำนาของชาวนาในช่วงที่ผ่านมา โดยจัดเวทีชุมชน พบว่า การทำนา ใช้รถจักรไถคราดแปลงนา มีการใช้กากชาเพื่อป้องกันหอยเชอรี่ มีการใช้พันธุ์ข้าวทั้งที่คัดเลือกพันธุ์เอง หยิบยืมและซื้อหามาใช้ พันธุ์ข้าวที่ใช้มีหลายชนิด ทุกครอบครัวใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีปราบศัตรูข้าว ไม่เข้มงวดต่อการควบคุมดูแลน้ำและทำลายวัชพืชในนา เมื่อข้าวสุกทำพิธีรวบข้าวมากกว่าการทำพิธีผูกข้าวเต็มรูปตามแบบเก่า มีการเก็บเกี่ยวข้าวด้วยรถเกี่ยวข้าว ผลผลิตข้าวเปลือกต่ำสุดอยู่ที่ 35 ถังต่อไร่ สูงสุด 70 ถังต่อไร่ การลงทุนทำนาต่อไร่ใช้ทุนประมาณ 4,040 - 4,100 บาท ในช่วงเดียวกันกับการถอดบทเรียนการทำนา คณะผู้วิจัยได้จัดตั้งกลุ่มชาวนาน้อย โดยคัดเลือกลูกหลานของชาวนาใน 3 ตำบลเข้าร่วมโครงการการทำนา จำนวน 15 คน ควบคู่ไปด้วย ลำดับต่อจากนั้นคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการทำนา จำนวน 3 ไร่ ร่วมกับกำนันตำบลเลม็ด โดยทดลองทำนาตามแบบที่ชาวนาทำกันในปัจจุบัน แต่ก่อนทำนาได้ใช้เครื่องมือตรวจสอบความเป็นกรดเป็นด่าง (PH) และเครื่องวัดความสมบูรณ์ของดิน (NPK) เพื่อทราบสภาพของดิน และใช้ปุ๋ยให้เหมาะกับดิน ขณะเดียวกันได้เรียนรู้เรื่องปุ๋ยเคมีควบคู่ไปด้วย เพื่อใช้ให้เหมาะสมทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ อีกทั้งได้เรียนรู้สารเคมีปราบศัตรูข้าว และการใช้กากชากำจัดหอยเชอรี่ เพื่อจะได้ใช้ในปริมาณที่เหมาะสม การทดลองการทำนาดังกล่าวชาวนาน้อยที่ร่วมในโครงการได้ร่วมเรียนรู้การทำนาทุกขั้นตอน ภายหลังการทำนาได้มีการถอดบทเรียนร่วมกับชาวนา พบว่า การทดลองการทำนาต้องลงทุนไร่ละ 4,250 บาท ผลผลิตที่ได้จำนวน 85 ถังต่อไร่ การที่ผลผลิตของแปลงนาทดลองได้รับผลผลิตสูงกว่า เพราะว่าทุกขั้นตอนการทำนามีการดูแลเอาใจใส่ที่เข้มงวด อีกทั้งพื้นที่นาที่ใช้ทำเป็นนาร้าง เมื่อทำลายวัชพืช วัชพืชกลายเป็นปุ๋ยหมักอย่างดี และบริเวณใกล้นาที่ทำมีคอกวัว ซึ่งเจ้าของมักกวาดขี้วัวทิ้งลงไปนาด้วย ในเวทีถอดบทเรียน ชาวนาเห็นพ้องกันว่าต่อไปจะดูแลนาให้เข้มงวดกว่าเดิม และเห็นด้วยต่อการใช้ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักชีวภาพร่วมกับ

การใช้ปุ๋ยเคมี อีกทั้งให้ความสนใจกับการนำพันธุ์ข้าวหอมไชยามาใช้ทำนา แต่ก็ไม่มีผู้ใดจะดำเนินการทำอย่างจริงจัง เนื่องจากใน 1 ปี ทำได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ในส่วนของชาวนาน้อย 15 คน ที่เข้าร่วมโครงการเพื่อประสานสัมพันธ์กับการค้นหาตัวแบบ ชาวนาน้อยทุกคนต้องร่วมทำนา และบันทึกการทำนาของครอบครัวตัวเองเกี่ยวกับ การเตรียมพื้นที่ทำนา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การหว่านข้าว การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การขนย้ายข้าว การเก็บรักษาและการแปรรูป และรายรับรายจ่ายในการทำนา กิจกรรมนี้ทำให้ครอบครัวชาวนาได้รู้สภาพที่แท้จริงของตนเอง และเป็นลู่ทางในการสืบต่อการทำนาของครอบครัวในอนาคต ภายหลังจากการทำนาตามแบบที่ชาวนาทำกันในปัจจุบัน และการถอดบทเรียนเสร็จสิ้นลง คณะผู้วิจัยร่วมกับกำนันตำบลเลม็ดดำเนินการทดลองทำนาปลอดสารเคมีในพื้นที่ 3 ไร่ ในช่วงฤดูกาลทำนาถัดมา การทำนาครั้งนี้ใช้วิธีการทำนาเช่นเดียวกับที่ชาวนาทำกันอยู่ทุกประการ เว้นแต่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ใช้ปุ๋ยคอก ใช้น้ำหมักชีวภาพที่ผลิตขึ้นเอง เก็บหอยเชอรี่ใช้ทำปุ๋ยและเป็นอาหารเป็ด และควบคุมดูแลนาข้าวทุกขั้นตอนอย่างเข้มงวด ครั้นเมื่อจะเกี่ยวข้าวได้ทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูป ผลผลิตการทำนาทดลองครั้งนี้ได้ข้าวเปลือกประมาณ 95 ถังต่อไร่ โดยใช้เงินลงทุนเป็นจำนวน 3,800 บาทต่อไร่ ในการถอดบทเรียนการทำนาดังกล่าว ชาวนาเห็นว่าการทำนาแบบที่ทดลองทำคือ ปลอดสารเคมีแม้จะมีประโยชน์อย่างยิ่ง แต่โอกาสที่ชาวนาจะย้อนกลับไปทำนาด้วยวิธีนี้คงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากบริบทที่เปลี่ยนไป ชาวนาเห็นว่าการทำนาแบบประสมประสานคือ ใช้ทั้งปุ๋ยเคมี สารเคมี และปุ๋ยอินทรีย์ มีโอกาสนำไปใช้ได้มากกว่า พร้อมๆ กับการทำนาดังกล่าว โครงการวิจัยได้ให้การสนับสนุนชาวบ้านในการทำนาข้าวหอมไชยาควบคู่ไปด้วย แต่ชาวนาให้ความสนใจน้อยมาก เนื่องจากปีหนึ่งๆ ทำได้เพียงครั้งเดียว ไม่มีตลาดเพื่อจำหน่ายที่แน่ชัด อีกทั้งคุณสมบัติของความเป็นข้าวหอมไชยาก็เปลี่ยนแปลงไปคือ มีรสหอมน้อย และเมื่อหุงเป็นข้าวสุกไม่อ่อนนุ่มเช่นแต่ก่อน

ในส่วนของชาวนาน้อยนอกเหนือจากร่วมทำนาและบันทึกการทำนาของครอบครัวแล้วยังได้ร่วมฝึกทักษะการทำนาโดยเข้าร่วมกิจกรรมกับคณะนักวิจัย 2 กิจกรรมคือ การฝึกทำงานวิจัยอย่างง่ายๆ เกี่ยวกับการทำนา และการร่วมปฏิบัติการทำนาในแปลงทดลอง ในส่วนของการฝึกทำงานวิจัย ชาวนาน้อยได้รวมกลุ่มกันกลุ่มละ 2 คน จำนวน 7 กลุ่ม แต่ละกลุ่มรับผิดชอบศึกษาวิจัยพื้นที่ทำนาในตำบลเลม็ดกลุ่มละ 1 เรื่อง ได้แก่ เรื่องดิน การใช้น้ำ การใช้ปุ๋ยและสารเคมี ศัตรูข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนา ประเพณีเกี่ยวกับการทำนา และตลาดข้าว ส่วนกิจกรรมปฏิบัติการการทำนาในแปลงนาทดลองปลอดสารเคมี ชาวนาน้อยได้เข้าร่วมกิจกรรมการใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช และการเก็บเกี่ยว ภายหลังจากการปฏิบัติการการทำนาของชาวนาน้อยร่วมกับการทำนาแปลงนาทดลองปลอดสารเคมีเสร็จสิ้นลงได้มีการจัดเวทีสรุปบทเรียน พบว่าชาวนาน้อยมีความรู้และสามารถปฏิบัติการทำนาได้ดีในบางขั้นตอน เช่น การเก็บหอมเชอรี่

การทำลายวัชพืชในนาข้าว การซ่อมข้าว การใช้ปุ๋ย ส่วนกิจกรรมอื่นๆ แม้จะเรียนรู้และมีประสบการณ์การทำนากับครอบครัว แต่ก็ยังต้องพัฒนาปรับปรุงอีก ในส่วนของความตระหนักเกี่ยวกับการทำนาปลอดสารเคมี การที่ชาวนาน้อยมีค่านิยมใหม่ ด้านความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว มีความเป็นทุนนิยมและบริโภคนิยมสูง ขาดความอดทน ความตระหนักกับวัฒนธรรมชุมชน และมีความเป็นปัจเจกสูง สภาพเช่นนี้ทำให้แนวโน้มการฟื้นฟูการทำนาปลอดสารพิษในกลุ่มคนรุ่นใหม่น่าจะเป็นได้ได้ยาก ควบคู่ไปกับกิจกรรมการทำนาที่ดำเนินไป คณะนักวิจัยได้สนับสนุนให้ชาวนาที่เห็นความสำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแม่โพสพร่วมกันทำกิจกรรมการผูกข้าวและการทำขวัญข้าวทุกครั้งที่มีการทำนาด้วย แม้ว่าชาวนายังคงมีความเชื่อเรื่องนี้ แต่การดำเนินการเต็มรูปตามแบบเก่ามีน้อยมาก เพราะสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเสียเวลา อีกทั้งหาอุปกรณ์เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมได้ยาก แต่ทุกครั้งที่มีการทำนาชาวนาได้ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ โดยกระทำพิธีเพียงย่นย่อเท่านั้น

การศึกษาศักยภาพชุมชนของชาวนาไชยา รวมทั้งการดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนา และการถอดบทเรียนในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งขับเคลื่อนมาแล้ว เมื่อนำมาวิเคราะห์ทำให้ได้ตัวแบบ ซึ่งเป็นทางเลือกแก่ชาวนาเพื่อนำไปใช้ฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง 3 ตัวแบบคือ 1) การทำนาตามแบบที่ชาวนาปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันโดยปรับเปลี่ยนวิธีการบางอย่าง 2) การทำนาปลอดสารเคมี และ 3) การทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 1 และตัวแบบที่ 2 ผสมผสานกัน การทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 1 สิ่งที่เพิ่มเติมเข้ามาคือ การใช้เครื่องมือตรวจสอบความเป็นกรดเป็นด่างของดิน (PH) และเครื่องมือวัดความสมบูรณ์ของดิน (NPK) การทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบ และการดูแลรักษานาข้าวอย่างเข้มงวดทุกขั้นตอน การทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 2 นอกจากใช้ปุ๋ยธรรมชาติแทนการใช้ปุ๋ยเคมี และใช้วิธีธรรมชาติป้องกันศัตรูข้าวแล้ว ยังมุ่งใช้น้ำหมักชีวภาพ มีการกำจัดวัชพืชที่เข้มงวด รวมทั้งการดูแลเก็บกักน้ำให้เพียงพอ อีกทั้งทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบด้วย ส่วนการทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 3 ซึ่งเป็นการทำนาด้วยการผนวกตัวแบบที่ 1 และตัวแบบที่ 2 เข้าด้วยกัน โดยเน้นการลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูข้าวมาแทนด้วยการใช้ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด น้ำหมักชีวภาพ และใช้วิธีธรรมชาติในการกำจัดศัตรูข้าว อีกทั้งมีการทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบด้วย อย่างไรก็ตามการใช้ตัวแบบที่เหมาะสมดังกล่าวเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่ข้อสรุปตายตัวว่าตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งเป็นตัวแบบที่ดีที่สุด มีความเหมาะสมต่อการนำมาใช้มากที่สุด ชาวนามีความเห็นว่าการเลือกใช้ตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของชาวนา แต่ชาวนาต่างเล็งเห็นร่วมกันว่าในการทำนาต้องคำนึงถึงคือ ความปลอดภัยของผู้ผลิต ผู้บริโภค สิ่งแวดล้อม การลงทุนที่ไม่สูงเกินไป และมีผลตอบแทนคุ้มค่า

จากการดำเนินงานที่ผ่านมาสร้างการเปลี่ยนแปลงหลายประการด้วยกัน **ประการแรก** ในส่วนของชาวนาที่เข้าร่วมดำเนินงานโครงการ ได้เรียนรู้ว่าแท้ที่จริงแล้วการฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

คือ วิธีการที่ชาวนาทำกันมาแต่เดิมอันเป็นเศรษฐกิจยังชีพ ซึ่งปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจ และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ชาวนาได้เข้าใจว่าการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เรื่องที่สลับซับซ้อน แต่เป็นวัฒนธรรมชุมชนนั่นเอง **ประการที่สอง** ในส่วนของชาวนาน้อย ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ที่ถูกครอบงำด้วยทุนนิยมและค่านิยมใหม่ ได้มีโอกาสเรียนรู้และปฏิบัติจริงในการทำนา พบเห็นความเหนื่อยยาก ความอดทนของชาวนา เห็นความสำคัญของการทำนา เห็นคุณค่าของข้าวมิใช่เพียงเพื่อบริโภคหรือจำหน่าย จึงเกิดความหวงแหนและสนใจที่จะสืบต่อการทำนาของบรรพบุรุษต่อไปในอนาคต นอกจากนี้ยังกล้าแสดงออก กล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็น มีทักษะในการเขียนสรุปความและจดบันทึก มีทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น และรับรู้สภาพที่แท้จริงของครอบครัว ทำให้รู้จักปรับตัว เลือกปฏิบัติอย่างระมัดระวังในการดำเนินชีวิต **ประการที่สาม** ในส่วนของชุมชนชาวนา ได้ให้ความสนใจต่อการใช้ตัวแบบทั้ง 3 ตัวแบบในการทำนา และพิจารณาเลือกใช้ตัวแบบตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงบริบทและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความคุ้มค่ากับการลงทุนด้วย อย่างไรก็ตามมีกลุ่มชาวนาที่ให้ความสำคัญกับตัวแบบที่ 2 คือ การทำนาปลอดสารเคมีได้ดำเนินการเพิ่มมากขึ้นคือ ชาวนาในตำบลเลม็ด และมีโครงการที่จะดำเนินการทำนาปลอดสารเคมีในพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ในอนาคต **ประการที่สี่** ในส่วนของกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่เป็นเครื่องมือซึ่งทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น และช่วยให้ผู้เข้ามามีส่วนร่วมตระหนักว่าการร่วมคิดร่วมทำ ร่วมตรวจสอบ และร่วมแก้ไขปรับปรุงอย่างแท้จริง เป็นพลังสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน **ประการที่ห้า** ในส่วนที่ส่งผลในวงกว้างมีชาวนาในอำเภอกาญจนดิษฐ์ที่ได้เข้าร่วมประชุมสัมมนาได้รับตัวแบบการทำนาปลอดสารเคมีไปดำเนินการในพื้นที่ตำบลตะเคียนทอง และตำบลช้างขวา โดยมีแนวโน้มที่จะผู้ทำนาโดยใช้ตัวแบบนี้เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ **ประการสุดท้าย** ในส่วนของคณะผู้วิจัยช่วยให้มีความรู้เกี่ยวกับข้อมูลชุมชนมากขึ้น มีความรอบคอบในการดำเนินงาน และการแก้ไขปัญหาด้วยการใช้ข้อมูลสื่อสารในการพูดคุยกับชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ภายหลังจากกระบวนการพัฒนา คาดหวังว่าผลจากการดำเนินงานทำให้พื้นที่ศึกษารู้จักกระบวนการพัฒนาตนเองบนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง โดยสามารถฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัย **การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง** สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ซึ่งให้การสนับสนุนทุนการวิจัย และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ที่ให้ความอนุเคราะห์เกี่ยวกับสถานที่ พาหนะ และอำนวยความสะดวกในทุกๆ ด้านเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ศ. ดร. ปิยะวัติ บุญ-หลง อดีตผู้อำนวยการ สกว. ศ.ดร.สวัสดิ์ ตันตระรัตน์ ผู้อำนวยการ สกว. และรักษาการผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ สกว. คนปัจจุบัน ศ. ดร.วิชัย บุญแสง อดีตผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ สกว. ที่ให้การสนับสนุนและให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการดำเนินงานวิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบคุณ ศ.สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และ ผศ.ดร.ณรงค์ พุทธิชีวิน อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ที่เล็งเห็นความสำคัญของงานวิจัยท้องถิ่นด้วยการเปิดมุมมอง และกระตุ้นผู้วิจัยให้ปฏิบัติงานในพื้นที่อย่างเข้มข้น อีกทั้งขอขอบคุณ รศ.ดร. สมศักดิ์ ศรีสันติสุข รศ.เปรมชญา ชนะวงศ์ และ ผศ. ดร.ณรงค์ บุญสวยขวัญ ที่ช่วยเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจในหลายแง่มุมเกี่ยวกับงานวิจัยเรื่องนี้

ขอขอบคุณหน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น/ชุมชน ชาวนา และชาวบ้านของอำเภอไชยา โดยเฉพาะคุณสุธรรม ทองแช่ม กำนันตำบลเลม็ด คุณภิรมย์ ทองเพชร กำนันตำบลป่าเว คุณอดุลย์ ปาลโมกข์ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่ง คุณครูทองวัฒน์บุณย์ คุณลุงล่ำ ศักดา คุณทอง เรืองเวช คุณประสงค์ หีตอนันต์ คุณภิรมย์ อินทรคง คุณยินดี เรืองฤทธิ์ คุณสง่า มณีรัตน์ คุณปรีชา จันจินดา คุณวารินทร์ สังข์ปล้อง คุณอารี เวชกุล คุณมาลี ขวัญช่วย คุณพร้อม ทองแช่ม คุณนัยนา จุลกัลป์ ผู้ปกครองชาวนาน้อยและสมาชิกชาวนาน้อยแห่งทุ่งไชยา ที่ให้ข้อมูลและมีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการขับเคลื่อนการวิจัยครั้งนี้

สุดท้ายขอขอบคุณ คุณพรพิมล กิตติมศักดิ์ ผู้ประสานงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานอย่างดี และขอขอบคุณผู้ปฏิบัติงานทุกคนของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม (หอพุทธทาสธรรมโฆษณ์) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ที่มีน้ำใจดูแลช่วยเหลือในการปฏิบัติงานทำให้การดำเนินงานคล่องตัวมาโดยตลอด

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งหาคำตอบใน 2 ประเด็น คือ ศักยภาพของชาวนาไชยาในบริบทของการเปลี่ยนแปลง และค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง พื้นที่ศึกษาได้แก่ 3 ตำบลของอำเภอไชยา คือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด

กระบวนการศึกษาเพื่อให้ได้คำตอบดังกล่าวเริ่มด้วย การทำความเข้าใจพื้นที่ศึกษาเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นจึงศึกษาใน 2 ประเด็นหลัก โดยใช้การศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนามควบคู่กันไป การศึกษาภาคสนามใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดกลุ่มสนทนา การจัดเวทีชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน และการปฏิบัติการจริงในชุมชน ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ และนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ด้านศักยภาพของชาวนาไชยา ชาวนาไชยามีศักยภาพที่แสดงถึงจุดแข็งคือ มีความรู้ทั้งการทำนาแบบดั้งเดิมและแบบสมัยใหม่เป็นอย่างดี จึงมีความพร้อมที่จะทำนาทั้งสองวิธี ชาวนามีการรวมกลุ่มกันอย่างหลากหลาย ช่วยให้ง่ายต่อการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ การคมนาคมในพื้นที่มีความสะดวก มีพันธุ์ข้าวหลายชนิดให้เลือกใช้ มีศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเป็นที่พึ่งเกี่ยวกับเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ ในแปลงนาและแหล่งน้ำลำคลองในพื้นที่ยังคงเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ในชุมชนมีกิจกรรมที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องแม่โพสพ มีโรงสีข้าวหลายแห่งสะดวกแก่การแปรรูปข้าวทั้งเพื่อบริโภคและจำหน่าย แต่ก็มีจุดอ่อนหลายประการ ได้แก่ พื้นที่ทำนาลดน้อยลง บางปีมีปัญหาการขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม หอยเชอรี่ชุกชุม คุณภาพของพันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกยังไม่ดีพอ ชาวนาไม่สนใจในการดูแลรักษาข้าวอย่างเข้มงวด มีการใช้เครื่องจักรแทนแรงงานคนและแรงงานสัตว์ในการทำนา มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในปริมาณมากทำให้ต้องลงทุนสูง การบริหารจัดการกลุ่มยังไม่สามารถทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนได้ และชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบการจำหน่ายข้าวให้แก่พ่อค้าข้าวคนกลาง สภาพดังกล่าวทำให้ชาวนามีทั้งโอกาสและอุปสรรค โอกาสคือ มีลู่ทางผลิตข้าวที่มีคุณภาพได้ มีข้าวสำหรับบริโภคและใช้เพื่อกิจการอื่นๆ ในครอบครัวโดยไม่ต้องซื้อหา และสามารถนำไปแปรรูปเป็นรายได้เสริม ส่วนอุปสรรคคือ ผลผลิตข้าวยังมีคุณภาพไม่ดีพอ ขาดช่องทางการจำหน่าย ไม่มีอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง อีกทั้งราคาข้าวผันผวน ทำให้ชาวนาไม่มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพทำนา แต่ก็ยังคงมีความเชื่อมั่นว่าการฟื้นฟูและพัฒนาการทำนาที่สอดคล้องกับแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นลู่ทางที่นำมาใช้แก้ปัญหาในชุมชนได้

ด้านการค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ หลายกิจกรรม โดยทุกกิจกรรมที่ดำเนินการเมื่อแล้วเสร็จมีการถอดบทเรียนด้วยการมีส่วนร่วมของชาวนาและผู้เกี่ยวข้อง กิจกรรมที่ดำเนินการได้แก่ การทดลองทำนาตามแบบที่ชาวนาทำอยู่ในปัจจุบัน

การทดลองทำนาปลอดสารเคมี การขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยา การอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำนา และการมีส่วนร่วมในการทำนาของชาวนาน้อย ผลจากการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวได้นำมาวิเคราะห์และสรุปเป็นตัวแบบในลำดับต่อมา

ตัวแบบการทำนาเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่ค้นพบมี 3 ตัวแบบ ได้แก่ 1) การทำนาตามแบบที่ชาวนาปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันโดยปรับเปลี่ยนวิธีการบางอย่าง 2) การทำนาปลอดสารเคมี และ 3) การทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 1 และตัวแบบที่ 2 ผสมผสานกัน ตัวแบบทั้ง 3 ตัวแบบดังกล่าวมิใช่ข้อสรุปตายตัวที่ชี้ชัดว่า ตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งคือตัวแบบที่ดีที่สุด มีความเหมาะสมต่อการนำมาใช้ทำนามากที่สุด การเลือกใช้ตัวแบบใดในการทำนาขึ้นอยู่กับบริบทของชาวนาแต่ละคน แต่ละกลุ่ม แต่ละพื้นที่ โดยที่ชาวนาส่วนใหญ่เล็งเห็นว่าสิ่งที่ชาวนาต้องคำนึงถึงร่วมกันคือ ความปลอดภัยของผู้ผลิต ของผู้บริโภค และต่อสิ่งแวดล้อม อีกทั้งการลงทุนต้องไม่สูงเกินไป และต้องมีผลตอบแทนคุ้มค่า

Abstract

This research aims to answer two aspects in 1) the potential in changing context of farmer at Chaiya district, and 2) looking for the appropriate model in order to restore the rice farming according to the sufficiency economy. The research areas are: 3 subdistrict of of Chaiya i.e., Pavae subdistrict, Tung subdistrict, and Lamed subdistrict.

The study process to get the above-mentioned answers start basically with the understanding the research area. Later on, study 3 main topics from studying both document and field study. Field study do by observation, interview, group discussion, focus group, participation in community activities, and take real action in the community. All data collected from study are analysis and synthesis, and report by descriptive method.

The potential of farmers at Chaiya district are: their skill in farming both traditional and modern method, they work accordingly in variety of groups, which led to work easily together in all activities, transportations in the area are convenient, there are varieties species of rice seeds, and also the rice gain center of Suratthani province available in the area where the farmers can depend on the rice gain high quality, the rice files are fertile, and water resource are in good quality in which can be the community' s supply, the community still keep the traditional activity revealed belief in the goddess Bosob (rice seed goddess), and there are lots of rice mills where rice seed can be milling both for consume in the community and distribute. The weak point are: the rice farmings are reduce, some year there was drought or flood in the area, lots of golden apple snail in the area, the rice seed farmed in the area is not in a good quality, the farmers do not take a good care of the rice seed, the farmers use machine in stead of animal in all process, and the farmers use lots of fertilizer chemical, and chemical, which increasing the farming cost. Moreover, the group management could not make the group stand by themselves permanently, and the middlemen took advantage in buying the rice seed. The above-mentioned condition led the farmer to be both chance, and obstruction. The chances are: the farmers have opportunity of farm a good quality rice seed, there are plenty of rice both to consume, and for others activities in the family, the rice seed can make into others product to gain unearned income. The obstructions are: the rice seed is still in a low quality, less chance to distribute, no

bargaining power to the middlemen, the rice seed price is unstable led to the insecurity in farming career. However, the farmer still keep faith that the problems can be solved by restored, and developed the farming method along with the sufficiency economic.

There are activities to revive the appropriate model to restore the rice farming according to the sufficiency economy had been done. After finished all activities, knowledge from the activities are recorded with the participation from farmers, and related persons. Activities that had been done are: the farmers try out in doing present rice farming, rice farming without using chemical, farming the Chaiya fragrant rice, to preserve and develop the traditional wisdom in rice farming, and the participation in farming of the young generation farmers. Later on, the result of all activities have been analyzed and concluded.

There are three models to revive the rice farming according to the sufficiency economic i.e., 1) the present farming method with a bit changing, 2) rice farming without the utilize of chemical, and 3) the synchronized between the 1st and 2nd method. However, the three methods are not the final and fix answer in rice farming, it depends on the context of each farmer, each group, and each area. Moreover, there are agree among farmers that the most concerned part in rice farming is the safety of the farmer in rice farming, the safety of the rice consumer, green environment, and the good profit.

สารบัญ

		หน้า
บทคัดย่อ		**(1)**
Abstract		**(3)**
สรุปย่อโครงการ		**(5)**
กิตติกรรมประกาศ		**(11)**
สารบัญ		**(12)**
สารบัญตาราง		**(14)**
สารบัญภาพ		**(15)**
บทที่ 1	**ฐานคิด**	**1**
	ความนำ	1
	จากอดีตถึงปัจจุบันของการทำนาในภาคใต้	6
	จากสวนสมรมถึงเศรษฐกิจพอเพียง	25
	บริบทของพื้นที่ศึกษา	32
	กรอบแนวคิดของงานวิจัย	40
	ระเบียบวิธีวิจัย	41
บทที่ 2	**การเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจชุมชนถึงเศรษฐกิจทุนของชาวนาไชยา**	**43**
	กระบวนการทำนาในอดีตกับเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไชยา	43
	กระบวนการทำนาของชาวนาไชยาในช่วงเศรษฐกิจทุน	53
บทที่ 3	**ศักยภาพของชาวนาไชยา และการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา**	**76**
	ศักยภาพของชาวนาไชยา	76
	การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา	81

		หน้า
บทที่ 4	**ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง**	**118**
	ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนา	118
	ตัวแบบการทำนากับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง	126
บทที่ 5	**บทสรุป**	**129**
บรรณานุกรม		**158**
บุคลานุกรม		**161**
เวทีชุมชน		**163**
ภาคผนวก		**164**
ภาคผนวก ก	รายชื่อเกษตรกรขึ้นทะเบียนการปลูกข้าว	165
ภาคผนวก ข	ภาพประกอบการวิจัย	180
ภาคผนวก ค	แบบบันทึกการทำนาของชาวนาน้อยแห่งทุ่งไชยา	187
ประวัติผู้วิจัย		**195**

สารบัญตาราง

		หน้า
ตารางที่ 3.1	แสดงรายละเอียดเบื้องต้นในการทำนาของชาวนาน้อย	89

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 4.1	แสดงโมเดลตัวแบบที่ 1	120
ภาพที่ 4.2	แสดงโมเดลตัวแบบที่ 2	123
ภาพที่ 4.3	แสดงโมเดลตัวแบบที่ 3	125

บทที่ 1

ฐานคิด

ความนำ

ในอดีตชาวนาเป็นเสมือนชีวิตจิตใจของชาติ เพราะเป็นกลุ่มคนผู้สร้างชุมชน วัฒนธรรม และความมั่นคงทางเศรษฐกิจของสังคมไทยมายาวนาน แต่ชาวนามักถูกมองข้ามความสำคัญดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกแห่งการพัฒนาที่เน้นเรื่องทุนนิยม (ธันวา ใจเที่ยง, 2547) แต่เดิมระบบการผลิตของชาวนาเป็นเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการยังชีพ มีครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็กที่ใช้แรงงานในครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก เป็นการผลิตที่เอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยน้ำใจไมตรี เป็นระบบที่มีศักยภาพซึ่งพึ่งตนเองได้ มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจอย่างมีศักดิ์ศรีและมีอิสระ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547) เมื่อประสบปัญหาก็พยายามแก้ไขด้วยตนเอง วิถีชีวิตของชาวนาแต่เดิมจึงเป็นไปตามธรรมชาติ บางปีพบกับความสมบูรณ์พูนสุข บางปีพบกับความลำบากยากเข็ญ ซึ่งดูเหมือนเป็นสิ่งปกติ ความเป็นชาวนาในสายตาของคนโดยทั่วไปในอดีตจึงไม่แตกต่างกับผู้คนที่ประกอบอาชีพอื่นแต่อย่างใด แต่นั่นคือชาวนาในระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ยังคงมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับครอบครัวและชุมชนซึ่งปัจจัยการผลิตนั้นตัวเองและชุมชนมีอยู่ อีกทั้งเป็นการผลิตที่เลี้ยงตัวเองและชุมชนอยู่ในวงสังคมที่ไม่กว้างขวาง แต่สำหรับบริบทใหม่ของปัจจุบันชาวนากำลังอยู่ในอีกสภาวะหนึ่งที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากการพัฒนาที่เน้นการขับเคลื่อนด้วยทุนนิยมเสรี ซึ่งส่งผลให้ชาวนาต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น และเป็นการผลิตเพื่อสนองตอบความต้องการของตลาดที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจจากภายนอก อันมีอิทธิพลต่อการคิด ตัดสินใจ และบริหารจัดการของชาวนา

เศรษฐกิจชุมชนที่เน้นการผลิตแบบผสมผสานซึ่งแต่เดิมในวิถีชีวิตของชาวบ้านพึ่งพาทรัพยากรชุมชนเป็นหลัก โดยที่แต่ละครอบครัวมีการบริหารจัดการด้วยตนเองภายใต้ทุนทางสังคมคือ ผู้คนหรือชุมชน สถาบัน วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ปัจจุบันสภาพดังกล่าวได้พ่ายแพ้ต่อการพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาด้วยทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมน้อยลง อันเห็นได้จากผู้มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาใช้ส่วนเกี่ยวข้องดังกล่าวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนไม่เต็มที่คือ ชุมชนมิได้เป็นหน่วยที่แท้จริงในการตัดสินใจ มิได้มีส่วนริเริ่มและดำเนินการกระบวนการในระดับต่าง ๆ ประเด็นสำคัญคือการตัดสินใจที่เกิดขึ้นเป็นการอนุวรรตตามผู้มีอำนาจแทบทั้งสิ้น รัฐบาลยังคงมีอำนาจในการควบคุมประชาชนอย่างเต็มที่ พ่อค้าคนกลางเข้าครอบงำเศรษฐกิจท้องถิ่น โดยใช้อำนาจทุน

อำนาจวิทยาการสมัยใหม่ อำนาจการเมืองการปกครองและสังคม นอกจากนี้กระบวนการตัดสินใจในชุมชนบางครั้งถูกกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น หรือกลุ่มผลประโยชน์เข้าครอบงำ โดยอิทธิพลดังกล่าวประสานเข้ากับโครงสร้างอำนาจของรัฐบาลและสื่อต่างๆ ทำให้ทรัพยากรชุมชนถูกนำไปใช้ตามที่กลุ่มคนผู้มีอำนาจในการพัฒนาต้องการ ซึ่งส่งผลให้ครอบครัวและชุมชนถูกทำลายฐานเดิมอันแข็งแกร่งลงจึงไม่มีพลังเพียงพอในการพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงยั่งยืนอีกต่อไป

หากพิจารณาถึงระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยมองจากการประกอบอาชีพของชุมชนในอดีตแต่เดิมเป็นการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพราะเป็นการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองและชุมชนเป็นลำดับแรก ผลผลิตที่เหลือก็ขายบ้าง แต่ไม่มุ่งหากำไร ในการผลิตให้ความสำคัญต่อปัจจัยการผลิตที่ตัวเองและชุมชนมีอยู่ โดยเฉพาะแรงงานในครอบครัว ชุมชน และทรัพยากร กระบวนการผลิตมุ่งทำเกษตรผสมผสานโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์จากธรรมชาติ ผู้ผลิตมีความเป็นอยู่อย่างประหยัด ไม่ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น มุ่งบริโภคสิ่งที่ผลิตได้เองเป็นหลัก แลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนและระหว่างชุมชน พยายามพึ่งตนเองมากที่สุดทั้งระดับครอบครัว ระดับหมู่บ้านและเครือข่ายหมู่บ้าน แม้จะเป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็กแต่ก็มีความมั่นคง สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายด้วยความสุขสงบตามอัตภาพ ครั้นเมื่อกระแสการพัฒนาทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลได้ทำให้เศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงเหลือพื้นที่อยู่ในสังคมไม่มากนัก เนื่องจากทุนนิยมสามารถครอบครองและครอบงำเศรษฐกิจชุมชนด้วยพลังของทุนและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทั้งๆ ที่เห็นได้ชัดว่าเศรษฐกิจทุนนิยมได้ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทเกี่ยวกับรายได้ ระหว่างข้าราชการ และพ่อค้ากับเกษตรกรเกี่ยวกับฐานะ และโอกาสทางสังคม และที่สำคัญคือยังตกอยู่ในวังวนของความยากจนโดยเฉพาะคนส่วนใหญ่ในชนบทของประเทศ อีกทั้งทุนนิยมได้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมในหลายด้านที่ยากต่อการแก้ไข อาทิ ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม อาหาร อากาศและน้ำเป็นพิษ โรงงานที่ไม่ถูกสุขลักษณะและไม่ปลอดภัย ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ยาเสพติด ฯลฯ อีกทั้งทุนนิยมยังได้ทำลายทุนทางสังคม คือ น้ำใจ ศีลธรรม ประเพณีอันดีงาม ฯลฯ ทำให้ครอบครัวและชุมชนล่มสลายทางวัฒนธรรม จนกระทั่งประเทศประสบกับภาวะวิกฤต แต่รัฐบาลผู้มีอำนาจ ข้าราชการ รวมทั้งประชาชนที่ยังมัวเมาอยู่กับทุนนิยม ก็ยังเชื่อว่าทุนนิยมเป็นแนวทางพัฒนาที่นำพาประเทศไปสู่อนาคตที่ดีได้ อย่างไรก็ตามภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นกับประเทศครั้งแล้วครั้งเล่าได้ทำให้ผู้คนไม่น้อยตั้งข้อสงสัยว่าการพัฒนาประเทศด้วยทุนนิยมที่ต่อเนื่องยาวนานมาถึง 5 ทศวรรษนั้นเป็นแนวทางที่ถูกต้องจริงหรือ สำหรับในส่วนของเกษตรกร ด้วยประสบการณ์การผลิตที่ล้มเหลวมายาวนานประกอบกับภาวะวิกฤตของประเทศดังกล่าว รวมทั้งแรงกระตุ้นจาก “ทฤษฎีใหม่เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้เกิดความสนใจระบบเศรษฐกิจชุมชนอันเป็นระบบเดิมหรือระบบเศรษฐกิจพอเพียงว่า น่าจะเป็นทางออกของการอยู่รอดร่วมกันที่เหมาะสมยิ่งกับสภาพการณ์ดำรงชีวิตของประชาชนในยุคปัจจุบัน

แท้ที่จริงแล้ว เมื่อประเทศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาถึงฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) องค์กรพัฒนาเอกชนได้เล็งเห็นว่า การพัฒนาที่ใช้แนวคิดเศรษฐกิจทุนนำสังคมไทยไปสู่ความหายนะ จึงเสนอทางออกให้สนใจเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนเพื่อแก้ปัญหามาตั้งแต่ในช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจนำมาใช้ในขณะนั้น ต่อมามีบางพื้นที่ให้ความสำคัญนำแนวคิดนี้ไปใช้ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาภายในชุมชน มีนักคิดอาวุโสและนักวิชาการที่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าวได้นำเสนอและเผยแพร่แนวคิดนี้อย่างจริงจัง ประกอบกับสถานการณ์ของสังคมไทยที่แสดงถึงความหายนะได้เกิดขึ้นอย่างเด่นชัด จึงทำให้แนวคิดนี้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ด้วยการส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักของการพัฒนา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544) ซึ่งเป็นการนำแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนมาใช้นั่นเอง ผู้ที่เป็นหลักสำคัญของแนวคิดนี้คือ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ท่านผู้นี้ให้ความสนใจเศรษฐกิจชุมชนมายาวนานถึง 4 ทศวรรษเศษ โดยสนใจควบคู่กับลัทธิอนาธิปัตย์ (Anarchism) ของตะวันตก การให้ความสนใจมิได้อยู่ที่ปัจเจกชน แต่เน้นการเป็นลัทธิอนาธิปัตย์ชุมชน (Communal Anarchism) คือ การทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างอิสระ มีการบริหารจัดการด้วยตนเอง ทั้งในด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างการเมือง โดยมีวัฒนธรรมชุมชนเชื่อมร้อยโครงสร้างและสถาบันทางสังคม อีกทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจชุมชนเองก็เป็นเศรษฐกิจในมิติวัฒนธรรมที่คำนึงถึงรากเหง้าความสัมพันธ์ของมนุษย์อันตั้งอยู่บนธรรมชาติของการเป็นสัตว์สังคมซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้ยังเห็นว่าเศรษฐกิจชุมชนเป็นพลังทางศีลธรรม มนุษยธรรม ที่กระจายความเจริญออกกว้างตามแนวนอน จัดสรรแบ่งปันความสุขให้แก่กันด้วยการมีส่วนร่วมในการพัฒนา มีความผสมกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความหลากหลายทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมนั่นเอง (พิทยา ว่องกุล, 2544) ในปัจจุบันแนวคิดนี้ได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง เป็นวาระแห่งชาติที่มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาในสังคมไทย

อาชีพการทำนาเป็นอาชีพดั้งเดิมที่ผ่านการพัฒนาปรับเปลี่ยนมายาวนาน การทำนาแต่เดิมเป็นการประกอบอาชีพแนวเศรษฐกิจชุมชน ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิตหลัก กระบวนการผลิตไม่ต้องจ้างแรงงานเพราะเป็นสิ่งที่ครอบครัวมีอยู่โดยธรรมชาติ พึ่งทรัพยากรในท้องถิ่นพึ่งตนเองและพึ่งกันเองในชุมชนก่อน ผลผลิตใช้สนองความต้องการของครอบครัวเพื่อความอยู่รอดเป็นเบื้องต้น มีการสะสมไว้ใช้เท่าที่จำเป็นมากกว่าการนำไปใช้ในระบบตลาด หากมีมากเกินความจำเป็นก็แลกเปลี่ยนซื้อขายกันในชุมชนและตลาดใกล้เคียง ไม่มีการผูกขาด นอกจากติดต่อค้าขายโดยทางตลาดท้องถิ่นแล้วอาจช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นเครือข่าย แต่ไม่ใช่การแข่งขัน เป็นเศรษฐกิจที่กระจายตัวอยู่ทั่วไป การทำนาแต่เดิมจึงเป็นเศรษฐกิจที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ครั้นเมื่อการพัฒนาประเทศหันไปให้ความสำคัญกับระบบทุนมากเกินไปโดยเน้นกำไรเป็นหลัก มองว่าสินทรัพย์ทั้งหลายคือเงินทอง ไม่ได้พิจารณา

ถึงคุณค่าด้านอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิตวัฒนธรรมที่เรียบง่าย ความสงบสุข ฯลฯ จึงทำให้ละเลยความเป็นเศรษฐกิจชุมชนด้วยการมองกำไรในหลักการเดียวกันกับเศรษฐกิจทุน เมื่อความโน้มเอียงเป็นไปตามการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักหรือหนักไปในแนวทางเป็นแบบทุนนิยมเช่นนี้ ทำให้แนวคิดทั้งสองขัดแย้งกัน โดยที่ต่างฝ่ายต่างสุดโต่งไปตามแนวคิดที่ตนเองเล็งเห็นประโยชน์ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ประจักษ์ชัดสำหรับประเทศไทยภายหลังจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมายาวนานถึง 5 ทศวรรษคือ เศรษฐกิจทุนกระจุกตัวไม่กระจายไปตามแนวนอนเหมือนกับเศรษฐกิจชุมชน มีระบบผูกขาดที่อ้างความชอบธรรมว่าเป็นเสรีนิยม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย บางส่วนได้ครอบงำและผนวกเศรษฐกิจชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ชุมชนกลายเป็นส่วนย่อยของระบบทุน ผู้คน ครอบครัว และเครือข่ายต่างๆ ไม่มีพลังพอที่สามารถรักษาระบบของตัวเองไว้ได้อย่างยั่งยืน แต่ก็มิได้หมายความว่าเศรษฐกิจชุมชนได้พ่ายแพ้ต่อเศรษฐกิจทุนอย่างสิ้นเชิง มีตัวอย่างให้เห็นมากมายว่าการคงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคใต้ในปัจจุบันมีตัวแบบที่เกิดขึ้นจากการย้อนกลับไปใช้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน พลวัตและพัฒนาตัวเองให้มีเส้นทางเด่นชัดที่อยู่รอดได้ในสังคมปัจจุบัน

อำเภอไชยาในอดีตเป็นแหล่งอู่ข้าวอู่น้ำที่สำคัญของภาคใต้ เนื่องจากมีพื้นที่ 8 ตำบลในจำนวนทั้งหมด 9 ตำบล เหมาะแก่การทำนาถึงร้อยละ 90 มีแหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์ที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพนี้อย่างดี การทำนาจึงเป็นอาชีพหลักของทุกครอบครัวในพื้นที่ดังกล่าว ตำบลที่มีพื้นที่ไม่เหมาะแก่อาชีพทำนาคือ ตำบลปากหมากซึ่งเป็นพื้นที่ทางด้านตะวันตกที่แต่เดิมเป็นป่าและภูเขา ในอดีตการทำนาจึงเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุด เมืองไชยาก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นชุมชนที่ผลิตข้าวได้มากในภาคใต้ต่อเนื่องกันมาช้านาน เป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำเมืองหนึ่งที่ผลิตข้าวเลี้ยงภาคใต้ อีกทั้งสามารถส่งข้าวไปขายยังกรุงเทพฯ และประเทศใกล้เคียง แต่เมื่อประมาณ 40 ปีมานี้ เมืองไชยาลดบทบาทผลิตข้าวลง ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ ปัจจัยสำคัญคือ ปัญหาเรื่องน้ำที่ใช้ทำนา ราคาข้าวตกต่ำ พร้อมกับการขยายตัวของอาชีพทำสวนที่มีรายได้ดีกว่า ทำให้ปัจจุบันนี้ยังคงมีพื้นที่ทำนาเหลือเพียงร้อยละ 20 (ยินดี เรืองฤทธิ์. 2551, พฤศจิกายน 22)

ระบบเศรษฐกิจของอำเภอไชยาพัฒนาการมาเช่นเดียวกับระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นอื่นๆ ในภาคใต้คือ เป็นการผลิตเพื่อการบริโภค เพื่อการยังชีพของคนในชุมชน ต่อมาได้เปลี่ยนระบบและวิธีการผลิตเป็นเชิงพาณิชย์ด้วยการทำการค้าที่ใช้เงินตราเป็นหลักในระบบการแลกเปลี่ยน ระบบที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ เห็นได้อย่างชัดเจนในอาชีพการทำนา กล่าวคือ ภายหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การทำนาเพื่อขายต้องลงทุนมากขึ้นกว่าเดิม ผลผลิตดูเหมือนจะได้รับมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาเกี่ยวกับการลงทุนและการที่ต้องขายข้าวในราคาถูก ทำให้ชาวนาอยู่ในภาวะขาดทุน การดำรงชีวิตที่ลำบากทำให้ชาวนาพบทางเลือกด้วยการตัดสินใจหันไปประกอบอาชีพทำสวนและอาชีพอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย ชาวนาบางรายขายนาหรือให้เช่านา ละทิ้งไป

ประกอบอาชีพอื่นก็มีโรงสีข้าวจำนวนไม่น้อยต้องล้มเลิก นาข้าวส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงเป็นสวนปาล์มน้ำมันและสวนยางพารา หรือถูกถมพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์อื่นๆ ควายและเครื่องใช้ทำนาหายไปจากท้องนา ชาวนาส่วนใหญ่ที่ยังคงทำนาอยู่ต้องลงทุนซื้อปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช ซื้อพันธุ์ข้าว จ้างไถคราด จ้างดูแลรักษา จ้างเก็บเกี่ยว จ้างขนข้าว จ้างนวดข้าว และอื่นๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก นอกจากนี้แทนที่ชาวนาจะใช้ผลผลิตที่ผลิตได้ในครัวเรือนมาบริโภคกลับซื้อข้าวจากตลาดมาบริโภคแทน ท้ายที่สุดชาวนาจึงมีหนี้สินที่เกิดจากการทำนาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งทุกวันนี้ในครอบครัวของชาวนายังพบว่ามีเพียงคนแก่คนเฒ่า รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย กับหลานๆ เป็นส่วนใหญ่ คนหนุ่มสาวหายไปจากหมู่บ้าน ระบบครอบครัวตามแบบเดิมอันเป็นวัฒนธรรมที่มีคุณค่าของชาวนาไชยา ซึ่งเคยดำรงสืบต่อเป็นวิถีชีวิตกันมายาวนาน ภายหลังจากที่การพัฒนาแบบใหม่อันเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจทุนเข้ามาครอบงำ ประกอบกับการคมนาคมที่สะดวกทำให้การติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกเป็นไปอย่างกว้างขวาง สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อันเป็นผลผลิตจากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่มีมากขึ้น ได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นของครอบครัว สภาพดังกล่าวนี้ตอกย้ำให้ชาวนาไชยายอมรับว่าจะต้องขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจทุนเท่านั้นสังคมจึงจะอยู่รอดได้ การตกอยู่ในสภาวะดังกล่าว เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ลักษณะครอบครัวชาวนาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ จากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น โดยที่บรรดาลูกหลานต่างแยกออกไปประกอบอาชีพหรือตั้งครอบครัวใหม่ หรือไม่ก็ลูกหลานที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนมักทำงานอยู่ในชุมชนอื่นหรือเมืองใหญ่มากกว่ากลับมาทำงานที่บ้านเกิด สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้ระบบครอบครัวชาวนาอ่อนแอลง รวมทั้งพฤติกรรมของผู้คนเกี่ยวกับความกตัญญูรู้คุณ ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความผูกพันกับวัดและอื่นๆ ที่เป็นวัฒนธรรมครอบครัวอันดีงามตามแบบเดิมเสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งบทบาทของวัดก็ย่อหย่อนลง มิได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการหล่อหลอมเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมเช่นเดิมอีกต่อไป วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามอย่างหนึ่งของชาวนาที่กำลังสูญหายไปคือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแม่โพสพที่แต่เดิมชาวนาทุกครอบครัวถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่ต้องปฏิบัติเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณแม่โพสพ แต่ปัจจุบันมีชาวนาน้อยมากที่ยังปฏิบัติกันอยู่อย่างจริงจัง ข้าวกับชาวนาไชยาจึงมีความสัมพันธ์เหลืออยู่เพียงแง่การบริโภค และการผลิตเพื่อขายมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้พฤติกรรมของชาวนาที่มีต่อข้าวก็เปลี่ยนแปลงไปคือ เห็นว่าข้าวมิได้มีความหมายลุ่มลึกในลักษณะของบุญคุณดังเช่นแต่ก่อน ประกอบกับความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมาแล้ว จึงไม่น่าแปลกใจที่การทำนาของชาวนาไชยามีพื้นที่น้อยลงทุกที และมีแนวโน้มว่าหากสภาพการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ การทำนาจะหมดความหมายไปจากสังคมชาวไชยาอย่างแน่นอน

ปรากฏการณ์ของสังคมไชยาบนพื้นฐานข้อเท็จจริงในอดีตและสภาพบริบทที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงสิ่งที่จะเป็นไปในอนาคต อันเนื่องมาจากการพัฒนาด้วยเศรษฐกิจทุน ทำให้ผู้วิจัยสนใจดำเนินการชุดโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่อำเภอไชยา เพื่อค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมซึ่งสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

และสังคมให้มีรากฐานมั่นคงด้วยความหวังว่าจะสามารถพลิกฟื้นกลับไปสู่การผลิตเดิมที่ผสมผสานกับทางเลือกใหม่ ซึ่งคาดว่าจะช่วยให้ชุมชนมีพลังในการพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน อันจะส่งผลต่อชีวิตที่สงบสุขของผู้คนและชุมชนในอนาคต โครงการวิจัยการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งต่อเนื่องจากโครงการฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยาจึงเป็นการเจาะลึกเพื่อค้นหาตัวแบบ ซึ่งคาดว่าจะสามารถใช้เป็นแนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนของอำเภอไชยาต่อไป รวมทั้งพื้นที่อื่นสามารถใช้เป็นทางเลือกเพื่อการพัฒนาได้ด้วย

โครงการการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ศึกษาศักยภาพของชาวนาในบริบทของการเปลี่ยนแปลง และค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การพยายามหาคำตอบดังกล่าวอยู่บนฐานความเชื่อที่ว่าแม้บริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของชาวนาอำเภอไชยาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันส่งผลมาจากทุนนิยมเป็นสิ่งกำหนดที่สำคัญก็ตาม แต่ชาวนายังคงมีศักยภาพเพียงพอต่อการประกอบอาชีพเป็นชาวนาได้อย่างมั่นคงต่อไปหากปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง

งานวิจัยนี้ใช้พื้นที่ศึกษาใน 3 ตำบลของอำเภอไชยาคือ ตำบลทุ่ง ตำบลป่าเวและตำบลเลม็ด สาระสำคัญของการศึกษามี 3 ส่วน คือ บริบทและศักยภาพของชาวนาในอำเภอไชยาในปัจจุบัน การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนา และตัวแบบที่เหมาะสมของการทำนา ในส่วนของบริบทและศักยภาพของชาวนาในอำเภอไชยามีสาระครอบคลุมเกี่ยวกับบริบทและพัฒนาการของชุมชนกรณีศึกษาสถานการณ์ จุดแข็ง จุดอ่อนและทางออกของชาวนาอำเภอไชยา และบทสะท้อนความเป็นชาวนาในปัจจุบันและอนาคต ด้านการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาครอบคลุมเกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชน การทดลองทำนา การสนับสนุนเยาวชนลูกหลานชาวนาและการถอดประสบการณ์การทำนา สำหรับด้านตัวแบบที่เหมาะสมครอบคลุมเกี่ยวกับตัวแบบการทำนาและตัวแบบการทำนากับเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง

จากอดีตถึงปัจจุบันของการทำนาในภาคใต้

ระยะเวลาอันยาวนานถึง 5 ทศวรรษที่ประเทศของเราถูกนำทางด้วยเศรษฐกิจทุน โดยที่เศรษฐกิจดังกล่าวเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศ การพอกพูนของเศรษฐกิจทุนได้ทำให้วิธีคิดและวิถีการดำรงชีวิตของผู้ประกอบอาชีพหลักด้วยการทำนาถูกสั่นคลอนจากการพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนเปลี่ยนเป็นการพึ่งพาจากภายนอกมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะระบบตลาดสินค้าแบบทุนนิยมได้ครอบงำกระบวนการผลิตของชาวนาในทุกขั้นตอน การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยด้วยทุนเงินได้นำไปสู่การเน้นวัดว่าความเจริญของสังคมคือ ความเจริญทางวัตถุ ชนบทให้ความสำคัญต่อวัตถุมากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมๆ กับการลดทอนความสำคัญ

ของเศรษฐกิจชุมชนลงอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง แรงจูงใจในการประกอบอาชีพทำนามุ่งไปที่กำไรในรูปของเงินตรา กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวนาก่อให้เกิดความหลากหลายในการดำรงชีพ เมื่อเป็นเช่นนี้การทำนาจึงเป็นเพียงส่วนเสี้ยวของการประกอบอาชีพ และมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาและฟื้นฟูการทำนาเพื่อหาลู่ทางให้การทำนายังคงเป็นอาชีพหลักของชาวนาไชยาอีกต่อไป ด้วยตระหนักว่าชุมชนจะอยู่รอดอย่างสุขสงบได้จะต้องมีความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองบนพื้นฐานของดุลยภาพเชิงพลวัตที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ก่อนการศึกษาเรื่องนี้มีผลงานการศึกษาค้นคว้าที่มีผู้ทำมาก่อน ซึ่งผู้วิจัยนำมาใช้เป็นฐานเพื่อการต่อยอดในการศึกษาครั้งนี้

ในปี พ.ศ. 2427 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงแต่งหนังสือชีวิวัฒน์เป็นรายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ 13 เมือง ทูลเกล้าฯ ถวาย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สาระสำคัญกล่าวถึง 1) ชัยภูมิที่ภูมิลำเนาบ้านเมืองและเรื่องราวของชัยภูมินั้นๆ 2) ตำบลบ้านหลังเรือนและประมาณคน และเหตุที่คนได้เป็นไปในที่นั้นๆ 3) ผลประโยชน์ของบ้านเมืองและการทำมาหากินของคนในที่นั้นๆ 4) อาหารซึ่งเป็นของสำคัญแก่ประโยชน์ผู้จะไปเที่ยวที่จะหาบริโภค 5) เรื่องความในเมืองนั้นๆ ที่เป็นอยู่ และ 6) ความร้อนเย็นของราษฎรทั้งปวง เมืองไชยาเป็นเมืองหนึ่งจากจำนวนหัวเมืองปักษ์ใต้ 13 เมือง ที่ทรงรายงานไว้ สาระสำคัญเกี่ยวกับหมู่บ้านและคนในขณะนั้นคือ มีหมู่บ้าน โรงเรือนทั้งในเมืองและนอกเมืองประมาณ 9,700 หลัง มีคนประมาณ 43,000 คน เป็นคนไทยประมาณ 30,000 คน เป็นจีนประมาณ 300 คนเศษ และแขกประมาณ 1,700 คน ในด้านผลประโยชน์การหากินคนไทยทำนา ทำสวน ทำปลา ตัดมาดเรือ ตัดไม้ทำกระดาน หาซื้อขาย สินค้า ทอผ้า เลี้ยงหมู คนจีนทำสวน ทำปลา ตั้งร้านค้าขาย รับสินค้าส่งออก ทำภาษี คนแขกหากินเหมือนคนไทยยกไว้เสียแต่เลี้ยงหมู สินค้าใหญ่ของเมืองไชยา มีมาดเรือ กระดาน ไม้เคี่ยม ไต้ หวาย กระแชง ข้าว เขาหนังโคกระบือ สุกร ผ้าพื้น สินค้าออกไปต่างประเทศ มีมาดหมูกุ ด้ายไหม กระแชงเตย สุกร กระดานไม้เคี่ยม ผ้ายก ผ้าไหม ผ้าพื้น ผ้าลาย ผ้าขาวม้า เขาหนัง และข้าว สินค้าส่วนใหญ่บรรทุกไปสิงคโปร์ ในปีหนึ่งมีเรือค้าขายเป็นเรือแขก เรือจีนปักษ์ใต้ ประมาณ 4-5 ลำ สำหรับราคาข้าวขณะนั้นเกวียนละ 5 ตำลึง เงินที่ใช้ในเมืองนี้ใช้เงินบาทอัฐเป็นพื้น (เจ้าฟ้าภาณุพันธุวงศ์วรเดช, 2504) นี่คือสภาพผู้คนและเศรษฐกิจของเมืองไชยาเมื่อ 126 ปีเศษมาแล้ว จากรายงานดังกล่าวเห็นได้ว่าเมืองไชยาเป็นเมืองที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เมืองหนึ่งในภาคใต้ อาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักอาชีพหนึ่งของชาวเมืองไชยา ผลผลิตข้าวมีมากสามารถส่งออกไปต่างประเทศได้ คนจีนแม้จะมีจำนวนน้อยแต่มีบทบาทสำคัญต่อการค้าขายของเมืองนี้ สำหรับข้าวเปลือกขณะนั้นราคาถังละ 20 สตางค์เท่านั้น ในส่วนของการทำนาในภาคใต้นอกจากที่เมืองไชยาแล้วมีข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่าเมืองสงขลา เมืองตานี

เมืองกลันตัน เมืองนครศรีธรรมราช เมืองกาญจนดิฐ และเมืองชุมพร เป็นแหล่งทำนาที่สำคัญของภาคใต้

จากปี พ.ศ. 2427 ผ่านมา 1 ศตวรรษ ถึงปี พ.ศ. 2527 ภาคใต้ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 44 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปีทั้งหมด 4.5 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2539 พื้นที่ทำนาลดลงเหลือประมาณ 2.9 ล้านไร่ จังหวัดที่ผลิตข้าวได้มากในช่วงปี พ.ศ. 2526-2527 เรียงตามลำดับ ได้แก่ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา สุราษฎร์ธานี ตรัง ชุมพร และปัตตานี ครั้นถึงปี พ.ศ. 2538-2539 พื้นที่ทำนาลดลงในทุกจังหวัด และปริมาณการผลิตก็ลดลงด้วย จังหวัดที่ผลิตข้าวได้มากเรียงตามลำดับคือ พัทลุง นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี นราธิวาส สุราษฎร์ธานี และตรัง อีก 10 ปีต่อมาคือ ในปี พ.ศ. 2549 พื้นที่นาของทุกจังหวัดในภาคใต้ลดลงอีก จังหวัดที่ผลิตข้าวได้มากเรียงตามลำดับคือ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปัตตานี นราธิวาส สตูลและสุราษฎร์ธานี (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2553) สำหรับจังหวัดสุราษฎร์ธานีในปี พ.ศ. 2526-2527 มีพื้นที่ปลูกข้าวนาปีจำนวน 335,344 ไร่ ผลผลิตข้าวมีจำนวน 134,120 ตัน ในปี พ.ศ. 2538-2539 พื้นที่ทำนาของจังหวัดสุราษฎร์ธานีลดลงเหลือเพียง 101,390 ไร่ มีผลผลิตเพียง 45,060 ตัน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7, 2542) และในปี พ.ศ. 2549 พื้นที่ทำนาของจังหวัดสุราษฎร์ธานีเหลือเพียง 61,077 ไร่ มีผลผลิตเพียง 24,983 ตัน ต่อมาอีก 4 ปี ในปีพ.ศ. 2553 พื้นที่ทำนาของจังหวัดสุราษฎร์ธานีลดลงอีกคือ เหลือเพียง 18,237 ไร่ และมีผลผลิตเพียง 7,368 ตันเท่านั้น (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2553) จากข้อมูลดังกล่าวเห็นได้ชัดว่า ภาคใต้ในรอบ 100 ปีเศษที่ผ่านมาพื้นที่และผลผลิตข้าวเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ในส่วนของจังหวัดสุราษฎร์ธานีในรอบ 2 ทศวรรษเศษความเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่ทำนาจำนวน 335,344 ไร่ และผลผลิต 134,120 ตัน ในปี พ.ศ. 2526-2527 เป็นเหลือพื้นที่เพียง 18,237 ไร่ และผลผลิตเพียง 7,368 ตัน ในปี พ.ศ. 2553 นั้นนับเป็นความเปลี่ยนแปลงอันใหญ่หลวงที่แสดงให้เห็นถึงการพลิกผันของครอบครัวและชุมชนในฐานะชาวนาที่พึ่งพิงการทำนาเป็นอาชีพหลักได้ยากยิ่งจึงต้องหันไปสู่อาชีพอื่น ซึ่งส่งผลกระทบด้านลบต่อชุมชนชาวนาเองอย่างยากจะหลีกเลี่ยง

วัฒนธรรมการทำนาของชาวภาคใต้ที่สืบต่อกันมาแต่อดีต ต้องอาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์เลี้ยงเป็นหลัก ก่อนถึงฤดูกาลทำนาชาวนาจะต้องเตรียมแปลงที่นา วัวหรือควายที่ใช้ไถนา เครื่องไถ และพันธุ์ข้าวไว้ให้พร้อม ครั้นถึงเวลาก็จะไถ คราด แล้วปักดำหรือหว่าน การทำแปลงนาบางท้องถิ่นใช้วิธีเหยียบนาด้วยควายฝูงแทนการไถและคราด สำหรับนาดำจะต้องเตรียมแปลงต้นกล้าไว้ก่อน เมื่อต้นกล้าโตพอเหมาะจึงถอนมาปักดำ หลังจากหว่านหรือปักดำเสร็จแล้วชาวนาจะต้องดูแลรักษาให้มีน้ำหล่อเลี้ยงตามขนาดของต้นข้าว อีกทั้งจะต้องคอยกำจัดศัตรูข้าว ที่สำคัญโดยเฉพาะปูนา พยาธิ เพลี้ย และหนู ที่ทำลายต้นข้าว นอกจากนี้จะต้องใช้ปุ๋ยคอกบำรุงต้นข้าว ปุ๋ยที่ใช้คือ มูลวัว มูลควาย และขี้ค้างคาว เนื่องจากการทำนาต้องใช้แรงงานมาก ชาวนาแต่ละครอบครัวจึงเป็นครอบครัวขนาดใหญ่มีลูกหลายคน ชาวนาในภาคใต้สมัยก่อนส่วนใหญ่มีที่นาเป็นของตนเอง เนื่องจากมีที่รกร้างว่างเปล่าอยู่มาก ผู้ทำนาเพียงแต่ไป

ปักกำ* แสดงความเป็นเจ้าของก็ถือกันว่ามีกรรมสิทธิ์ในที่แปลงนั้นๆ และสามารถเข้าทำกินได้ แต่ต้องไม่จองทับของคนอื่น ที่นาแต่เดิมเรียกชื่อตามสภาพพื้นที่ คือ นาดอนเป็นนาที่อยู่ในที่ราบสูง นาลึกเป็นนาอยู่ในที่ลุ่ม นาปรังเป็นนาที่มีน้ำขังตลอดปีและต่อเนื่องกับแหล่งน้ำใหญ่ และนาหยาม คือ นาปีหรือนาน้ำฝนนั่นเอง แปลงนาดังกล่าวต้องเลือกทำให้เหมาะสมกับฤดูกาล และพันธุ์ข้าวที่ปลูกจึงจะให้ผลดี ชาวนาบางรายที่ไม่มีนาเป็นของตัวเอง ต้องเช่านาของญาติพี่น้องหรือของวัดทำ หรือทำนาหวะ ซึ่งทำโดยแบ่งผลผลิตคนละครึ่ง สำหรับวัวควายที่ใช้ไถนาอาจจะใช้เพียงตัวเดียวหรือ 1 คู่ วัวควายดังกล่าวจะต้องนำมาฝึกหัดตั้งแต่รุ่นหนุ่มสาวจนชำนาญ ภาษาที่เป็นคำสั่งให้วัวควายไถนาแต่ละถิ่นต่างกันบ้าง แต่ส่วนใหญ่ตรงกัน เครื่องไถซึ่งชาวนาต้องเตรียมพร้อมไว้ก่อนถึงฤดูกาลทำนาสำหรับวัวหรือควาย 1 คู่ ประกอบด้วย คันไถ หางยาม หัวหมู ผาล แอก และคราด ถ้าเป็นตัวเดียวจะมีโกกครอบคอแทนแอกผูกโยงกับคันไถ พันธุ์ข้าวที่ใช้ชาวนาจะต้องเลือกให้เหมาะกับสภาพที่ดินและฤดูกาลที่จะเพาะปลูก อาจจะเป็นข้าวหนัก ซึ่งใช้เวลา 8 เดือน ข้าวกลางปี ใช้เวลา 6 เดือน และข้าวเบา ใช้เวลา 4 เดือนก็ได้ การทำนาแต่เดิมชาวภาคใต้นิยมทำนาดำ เพิ่งเปลี่ยนเป็นทำนาหว่านในระยะหลัง ชาวนาจะเริ่มลงมือไถนาตั้งแต่เช้ามืด จนเกือบเที่ยงวันจึงแก้ไถหรือเลิกไถประจำวัน ปฏิบัติเช่นนี้ไปจนหมดทุกแปลง หลังจากไถเสร็จแล้ว ต่อจากนั้นไถแปรและคราดนา สำหรับบางครอบครัวอาจจะใช้วิธีเหยียบนาด้วยควายฝูงแทนการไถก็มี ต่อจากคราดนาก็เป็นระยะเวลาการดำนาหรือหว่าน เมื่อต้นข้าวเริ่มเจริญเติบโตต้องคอยดูแลให้มีน้ำหล่อเลี้ยงพอเหมาะ คอยถอนหญ้าหรือวัชพืชอื่นๆ ทิ้ง นอกจากนี้จะต้องซ่อมข้าวที่ขาดไปด้วยการแบ่งจากกอข้าวมาใช้ซ่อม และต้องคอยจับปูนา ซึ่งเป็นศัตรูสำคัญต่อการทำลายต้นข้าว ทุกวันชาวนาจะต้องออกไปดูแลนาของตน คอยระบายน้ำให้อยู่ในระดับพอเหมาะ เมื่อข้าวเริ่มสุกจะต้องคอยไล่นกมิให้มาจิกกิน เมื่อข้าวในนาสุกดีแล้วก่อนเก็บเกี่ยวทุกปีจะทำพิธีผูกข้าว เพื่อนำเอารวงข้าวที่ผูกหรือรวบไว้ไปใช้เป็นขวัญข้าว ในการเก็บเกี่ยวบางท้องถิ่นนิยมใช้แกะ บางท้องถิ่นนิยมใช้กรูด เป็นเครื่องมือเกี่ยวข้าว นอกจากใช้วิธีการขอความช่วยเหลือเพื่อนบ้านแล้ว ยังมีการซอแรงคือ ผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือว่าจ้างให้คนมาเกี่ยวโดยจ่ายเป็นเงินหรือเป็นข้าวตามแต่จะตกลงกัน ระหว่างเก็บข้าวบางพื้นที่เล่นเพลงนาเพื่อความสนุกสนานควบคู่ไปด้วย ถ้าต้นข้าวสูงก่อนลงมือเก็บต้องใช้ไม้ข่มข้าวให้เอนไปทางเดียวกันเสียก่อน เพื่อให้อยู่ในระดับที่เก็บสะดวก เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ ต้นข้าวที่เหลือจากการเก็บรวงหรือซัง ชาวนาภาคใต้มักทิ้งไว้ให้วัวควายกิน หรือเผาทิ้งเป็นปุ๋ยสำหรับปีต่อไป บางท้องถิ่นเมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้นในละแวกบ้านแล้วจะมีพิธีลาซัง ข้าวที่แต่ละคนเก็บได้เรียกว่า เลียง ชาวนาบางคนวางไว้บนซังข้าวเพื่อให้แห้ง บางคนขนกลับบ้าน บางคนขนเก็บไว้ที่ขนำในบริเวณนาข้าวหากนาอยู่ไกลบ้าน ชาวนาภาคใต้จะจัดเก็บข้าวเปลือกที่ได้จากการเก็บเกี่ยวไว้ในรูปของข้าวเลียง เรียกว่า ลอมข้าว จะยังไม่นวดข้าวจนกว่าจะนำมากินหรือขาย

* เครื่องหมายบอกเจตจำนงให้คนอื่นทราบ อาจจะเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นเจ้าของ ห้ามหรือขัดใจ

เลียงข้าวจะจัดเก็บไว้บนโรงเรือน ที่เรียกว่า เรือนข้าวหรือโรงข้าว หรือไม้ข้าว ซึ่งปลูกไว้บริเวณใกล้ๆ บ้านนั่นเอง ทุกบ้านจะมีที่วางขวัญข้าวอยู่บนลอมข้าวที่ใหญ่ที่สุด เมื่อต้องการใช้ข้าวกินหรือขายแต่ละครั้งจะรื้อข้าวเลียงลงมานวดเท่าที่ต้องการ มีคติอยู่ว่าจะรื้อข้าวไม่ให้หมดลอม บ้านใดมีข้าวเหลือกินเหลือใช้ แสดงว่าบ้านนั้นมีฐานะมั่นคง สำหรับประเพณีความเชื่อของชาวนาภาคใต้ล้วนกระทำเพื่อให้มีโชคลาภได้ผลผลิตมาก ให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล และเป็นการแสดงความกตเวทิตาคุณแก่แม่โพสพ เช่น การแรกนาขวัญ การทำขวัญข้าว ชาขวัญข้าว ลาซัง เป็นต้น (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542)

ในส่วนของชีวิตชาวนา เสฐียรโกเศศ (2531) กล่าวว่า เป็นวิถีของชาวชนบทที่สภาพชีวิตดำเนินมาอย่างไรก็ประพฤติปฏิบัติตามกันมาอย่างนั้น ชาวนาเริ่มทำนาตั้งแต่ขึ้นค่ำเดือน 6 โดยเตรียมเครื่องใช้สอยสำหรับทำนาให้พร้อม การทำนาใช้ตำราที่สืบต่อกันมาแต่โบราณเป็นแนวทางปฏิบัติโดยต้องหาฤกษ์งามยามดีเพื่อทำพิธีแรกนา ก่อนถึงเวลาฤกษ์ต้องจัดศาลพระภูมินาบริเวณใกล้นาซึ่งทำพิธีแรก การจัดทำพิธีต้องมีเครื่องสังเวยตามแต่จะหาได้ พร้อมด้วยเครื่องบูชามีดอกไม้ธูปเทียน หยิบก้อนดินขึ้นวางบนศาล ขณะสังเวยกล่าวถ้อยคำอ้อนวอนขอให้ทำนาได้ผลดี เสร็จจากการสังเวยบูชาจึงลงมือไถแรกนา โดยไถให้ถูกทิศทางดินที่มีมงคลเป็นโชคชัย หลีกทิศที่เป็นอัปมงคล การไถแรกนาไถเพียงสามรอบพอเป็นพิธีเท่านั้น หลังจากเสร็จแรกนาปล่อยนาทิ้งไว้จนฝนตกลงมาเมื่อใดดินเปียกพอลงมือทำนาได้ จึงเริ่มไถนาในที่แรกนาก่อน ระหว่างรอคอยฝนต้องเริ่มไถตกกล้า การไถตกกล้าต้องหาฤกษ์วันที่เป็นมงคล สำหรับข้าวปลูกหรือข้าวทำพันธุ์เป็นข้าวที่คัดเลือกเก็บรักษาไว้แต่ปีก่อน นำข้าวจากขวัญข้าวมาปนกับพันธุ์ข้าวปลูกด้วย ก่อนนำไปหว่านต้องกล่าวคำออกชื่อแม่โพสพให้ท่านรู้ และขอให้ข้าวงอกงามได้ผลดี หลังจากหว่านกล้าแล้วต้องดูแลรักษามิให้น้ำท่วมหรือน้ำมากเกินไป เมื่อกล้าสูงประมาณศอกเศษจึงถอนไปปักดำในแปลงนาที่เตรียมไว้ ในช่วงที่ไถคราดและดำนานี้เองที่ชาวนามีโอกาสจับปลาชนิดต่างๆ จากนาเป็นอาหาร ในช่วงเวลาที่พักเพื่อรับประทานอาหาร ซึ่งเป็นหน้าที่ของคนที่อยู่ทางบ้านนำไปส่งที่นา ชาวนาจะรับประทานอาหารใต้ร่มไม้ใหญ่หรือกระท่อมที่สร้างขึ้นที่นานั่นเอง ส่วนวัวควายปล่อยพักให้กินหญ้าอยู่ในบริเวณนั้น ครั้นตกบ่ายจึงเริ่มงานอีกต่อไป จนกระทั่งประมาณ 4 โมงเย็นจึงปลดไถ ดำเนินการไปเช่นนี้จนกระทั่งปักดำเสร็จ หลังจากนั้นชาวนาต้องเอาใจใส่ดูแลรักษาต้นข้าว คอยกำจัดศัตรูข้าวโดยเฉพาะปูนาซึ่งชอบกัดกินทำลายต้นข้าว เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาจะทำขวัญข้าว โดยมีเครื่องสังเวย เช่น กล้วย อ้อย แป้งหอม น้ำมันหอม และขนมต่างๆ การทำขวัญในระยะข้าวตั้งท้องเลือกผืนนาซึ่งมีข้าวตั้งท้องงามมากเป็นที่ตั้งเครื่องสังเวย จุดธูปเทียนเชิญขวัญแม่โพสพแล้วใช้แป้งหอม น้ำมันหอมเจิมบนใบข้าวถือเป็นเสร็จพิธี สำหรับอันตรายของนาข้าวนอกจากปูแล้วยังมีหนอนกัดกินต้นข้าวหรือบางปีถูกน้ำท่วมก็มี ชาวนาจึงต้องดูแลระมัดระวังอย่างดี เพราะหากพลาดพลั้งหมายถึงต้องอดอยากยากเข็ญ ครั้นถึงระยะเวลาที่ข้าวเริ่มสุก ชาวนาก็ต้องระมัดระวังไม่ให้นกลงมากิน นอกจากนกแล้วยังมีหนูพุกกัดกินทำลายข้าวให้เสียหายด้วย ชาวนาจะต้องหาทาง

ป้องกันและกำจัดสัตว์ดังกล่าวนี้จนกว่าจะเกี่ยวข้าวเสร็จ ในช่วงที่ข้าวในนากำลังเจริญเติบโต ชาวนาได้ประโยชน์จากนาเกี่ยวกับอาหารการกินไม่น้อย เช่น แมงดานา ปลาชนิดต่างๆ และพืชผักจากนา แต่ต้องระมัดระวังปลิง และงูซึ่งทำอันตรายแก่ชาวนาได้ สำหรับการเก็บเกี่ยวภายหลังจากข้าวสุกแล้ว ชาวนาจะเกี่ยวข้าวในนาที่มีการแรกนาก่อน โดยเกี่ยวกันเอาไว้เป็นส่วนๆ เพื่อใช้เป็นข้าวปลูกหรือข้าวทำพันธุ์แล้วจึงลงมือเกี่ยวข้าวในนาอื่นๆ มีการลงแขกกันเพื่อทำกิจกรรมนี้ เป็นช่วงเวลาที่ชาวนามีความสุข เนื่องจากเป็นโอกาสมาชุมนุมรื่นเริงไปในตัว มีการร้องเพลงโต้ตอบระหว่างชายหญิง ผู้ที่ไม่ได้มาเกี่ยวข้าวจะหุงหาอาหารให้ลูกหลานหาบคอนไปส่งที่นาเพื่อเลี้ยงดูเวลาหยุดพัก ตอนเย็นเมื่อเลิกเกี่ยวข้าวแล้วมีการเต้นกำรำเคียวเพื่อความสนุกสนาน ในช่วงนี้พวกผู้ชายที่แก่เฒ่าซึ่งอยู่กับบ้านจะจัดทำลานนวดข้าวเตรียมไว้ เพราะหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จจะขนข้าวเพื่อมากองที่ลานเพื่อนวด บางจังหวัดในภาคกลางมีพิธีเชิญขวัญข้าวเข้าสู่ลานนวด ขณะที่ขนข้าวจวนจะหมดโดยจัดเครื่องสังเวยและกล่าวคำเชิญแม่โพสพให้ไปสถิตที่ลานนวดข้าว สำหรับทางภาคใต้มีพิธีทำขวัญข้าวเมื่อข้าวสุกจะเก็บเกี่ยวได้เรียกว่า ผูกข้าว ถัดจากนั้นก็มีพิธีทำขวัญข้าวเมื่อจะนวดและทำขวัญข้าวเมื่อขึ้นยุ้งเรียบร้อยแล้ว ในการนวดข้าวมีทำอยู่ 2 วิธี คือ ใช้ไม้ฟาดลงบนพื้นลานหรือบนเสื่อลำแพนกับใช้ควายเหยียบข้าว การนวดข้าวมักทำกันตอนเช้ามืด ตอนสายจะหยุดพัก เพราะอากาศร้อน บางทีนวดกันเวลากลางคืน ถ้าเดือนมืดใช้ฟางสุมไฟ มีการเลี้ยงของว่างและเล่นสนุกระหว่างสงฟางฟานฟาง ในแต่ละหมู่บ้านมักทำลานนวดใหญ่ นวดข้าวรวมกันโดยผลัดกันนวด เมื่อนวดเสร็จชาวบ้านจะช่วยกันสาดข้าวเพื่อให้ละอองข้าวและข้าวลีบปลิวออก เมื่อสาดข้าวเสร็จนำฟางมารวมเป็นลอมฟางไว้เพื่อใช้เลี้ยงวัวควายในเวลาอัตคัดหญ้า ก่อนขนข้าวที่ได้จากนวดขึ้นยุ้งชาวบ้านจะจัดทำบุญลานในตอนเย็นของวันที่กำหนด เจ้าภาพเชื้อเชิญให้ญาติพี่น้องมาร่วมทำบุญฟังพระสวดมนต์ และตักบาตรในวันรุ่งขึ้น มีการตกแต่งปะรำพิธี นำข้าวแม่โพสพไปวางในพิธีด้วย พระที่เป็นประธานพิธีนำน้ำมนต์ประพรมข้าวแม่โพสพและข้าวที่เก็บไว้เป็นข้าวปลูกทำพันธุ์ และกองข้าวอื่นๆ หลังจากเสร็จพิธีชาวบ้านก็ขนข้าวขึ้นยุ้ง โดยนำข้าวแม่โพสพและข้าวพันธุ์ขึ้นไปก่อน ทางปักษ์ใต้การนำข้าวขึ้นยุ้งต้องนำข้าว 3 รวงจากการทำขวัญ มีเครื่องสังเวยคือ ข้าวสุกปากหม้อ และปลามีหัวมีหาง หินก้อนเล็กๆ 1 ก้อน จอกเล็กสำหรับใส่น้ำ 1 ใบ และเหล็ก 1 อัน ประกอบอยู่ด้วย ส่วนการเปิดยุ้งเพื่อนำข้าวออกจากยุ้งจะต้องจุดธูปเทียนบูชาแม่โพสพเสียก่อน ในภาคใต้การนำข้าวออกจากยุ้งจะนำออกหมดไม่ได้ต้องเหลือขวัญข้าวเจ้าที่ติดยุ้งไว้เสมอ และมีวันห้ามมิให้นำข้าวออกจากยุ้งคือ วันพระ วันสารท วันเข้าพรรษา วันตรุษสงกรานต์ และวันจบปีจบเดือน เมื่อนำข้าวออกจากยุ้งทุกครั้งจะต้องออกชื่อแม่โพสพและขอขมาโทษ รวมทั้งมีเครื่องสังเวยคือ ข้าวสุก ปากหม้อและปลามีหัวมีหางเช่นกัน เรื่องราวที่กล่าวมาแล้วเป็นวิถีชีวิตของชาวนารุ่นเก่าซึ่งคล้ายคลึงกันแทบทุกภาค จะแตกต่างกันไปบ้างเฉพาะในรายละเอียดบางเรื่อง เช่น ในส่วนที่เกี่ยวกับแม่โพสพ งานชิ้นนี้นับเป็นงานที่บันทึกเรื่องราวของชีวิตชาวนา

รุ่นเก่าไว้โดยละเอียด เป็นรากฐานสำคัญซึ่งช่วยให้เห็นถึงความประณีตในการดำรงชีวิตของชาวนาในยุคเศรษฐกิจชุมชนก่อนที่ก้าวผ่านมาถึงชาวนาในยุคเศรษฐกิจทุน

สำหรับพันธุ์ข้าว ชาวนาภาคใต้จำแนกพันธุ์ข้าวออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ตามความช้าหรือเร็วของระยะเวลาที่ให้ผลผลิต คือ ข้าวเบา ข้าวหนัก และข้าวกลางปี ข้าวเบาคือ ข้าวที่เมื่อลงมือปลูกแล้วใช้เวลาประมาณ 3 เดือนจึงเก็บรวงได้ เหมาะที่จะปลูกในปีที่มีฝนตกน้อย หรือฝนตกช้ากว่าปกติ ข้าวหนักคือ ข้าวที่ใช้เวลาไม่น้อยกว่า 7 เดือนจึงให้ผล เหมาะแก่ฤดูกาลที่ฝนค่อนข้างนาน และเหมาะที่จะปลูกในที่ลุ่มหรือนาลึก ให้ผลผลิตสูง ส่วนข้าวกลางปี ให้ผลในเวลา 5-6 เดือน ผลผลิตต่อไร่มากกว่าข้าวเบาแต่น้อยกว่าข้าวหนัก ชาวนานิยมปลูกพอๆ กับข้าวหนัก ในปี พ.ศ. 2425 ซึ่งเป็นปีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 100 ปี เจ้าพระยาวิเชียรคิรีผู้ว่าราชการเมืองสงขลา จัดส่งพันธุ์ข้าวไปแสดงที่กรุงเทพฯ 13 ชนิด คือ ข้าวช่อดำ ข้าวนางหงส์ ข้าวสาลี ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวกะทิ ข้าวลูกปลา ข้าวทองลาย ข้าวเข็มเงิน ข้าวราโหมด ข้าวนางพญา ข้าวขนายจง และข้าวมะลิซ้อน สำหรับพันธุ์ข้าวพื้นเมืองภาคใต้ ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่ชาวภาคใต้นิยมปลูกกันมาแต่โบราณ มีผู้รวบรวมไว้ถึง 117 ชนิด ได้แก่ ข้าวไข่มดลิ้น ข้าวช่อขาว ข้าวช่อดังงา ข้าวช่อพร้าว ข้าวช่อไข่เป็ด ข้าวช่อปริง ข้าวช่อไพร ข้าวดอกพยอม ข้าวนางกราย ข้าวนางพญา ข้าวนางหงส์ ข้าวนิลภูศรี ข้าวเล็บนก ข้าวสังหยด ฯลฯ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542) นอกจากนี้ในบททำขวัญข้าวสำนวนเก่าของภาคใต้เกือบทุกสำนวนมีการเอ่ยถึงพันธุ์ข้าวต่างๆ แทรกอยู่ด้วย ซึ่งล้วนเป็นพันธุ์ข้าวที่ปลูกกันอยู่ในภาคใต้ทั้งสิ้น สำนวนหนึ่งมีว่า “เชิญแม่โฉมยง แกล้งส่งขวัญมา นางหอมนางหงส์ นางข้าวจงกรม ข้าวโพดลูกปลา ช่อปริงช่อพร้าว เชิญมาเถิดเจ้า แม่นิลภูศรี หน่วยเขือนางปอง นางทองรวงรี จุกเทียนหอมดี ข้าวยี่รวงดำ นางหอมประจำ ข้าวประแจหอมหวาน ข้าวช่อไม้ไผ่ ไข่มดลิ้นคราน ดาวเรืองเล่าตาล ยังข้าวนั้นเหลย นางหงส์ส่งรส รวงแดงปรากฏ หน่วยแตงน่าเชย ขาวข้าวย่านไทร รวงงามกระไรเหลย เชิญมาแม่เอย ข้าวยอนคร เชิญข้าวย่านไทร รวงงามกระไร รวงใหญ่บ่หย่อน ข้าวปากนกนี้แล้ เที่ยงแท้งามงอน รวงกองเป็นก้อน ข้าวหลามคลองพูน ข้าวช่อไข่เป็ด ข้าวรวงงามเสร็จ เก็บไม่รู้เหื้อง ข้าวภูเขาทอง เสด็จมานองเนือง เชิญมาอย่าเอื้อง ข้าวโพดสาลี ข้าวตีนนกทูง กะรวงงามดี เชิญมาทั้งนี้ ข้าวแมงดาลาย ข้าวทรายข้าวเล่า เชิญมาเถิดเจ้า ทำขวัญให้สบาย ยังข้าวกำพฤกษ์ ลูกนึกไม่วาย เชิญมาเล่าไสร้ ดอกอ้อหลายพฤกษ์ เชิญข้าวไม่ตาก สีแม่งามหลาก รวงมากจริงจริง สารพันทุกสิ่ง เชิญมาให้สิ้น ข้าวหอมลูกปลา ข้าวเทพมหาชัย มาแล้วอย่าไป เชิญมาแม่มา ช่อตอดอกดู่ นางงามข้าวหนัก อ่อนนักทั้งคู่ มะลิซ้อนตัวผู้ ข้าวยี่ข้าวสาร ข้าวงาชุมพร นางขาวสีคอน เชิญมาอย่านาน สาวน้อยสร้อยทอง แถมห้องค้ำฉาง ยายอช่อไพร นางกองทองไหล ข้าวไทรอองหนี ข้าวนั่งรวงรี ข้าวสีมายัง ทองปอยร้อยชั่ง เชิญมาแม่มา” (อุดม หนูทอง, 2542) สำหรับข้าวพันธุ์พื้นเมืองของประเทศไทยได้มีการเก็บรวบรวมไว้ในธนาคารเชื้อพันธุ์ข้าวประมาณ 18,000 ตัวอย่างเชื้อพันธุ์ ในจำนวนนี้มี 4,000 ตัวอย่างเชื้อพันธุ์ที่เป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองภาคใต้ โดยศูนย์วิจัยข้าวพัทลุงเป็นหน่วยงานสำคัญที่

พยายามอย่างยิ่งยวดในการปลูกรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองของภาคใต้มายาวนาน รวมทั้งประเมินคุณค่าและลักษณะประจำพันธุ์ไว้จำนวนประมาณ 400 ตัวอย่างเชื้อพันธุ์ ด้วยการเผยแพร่ข้อมูลเป็นเอกสารวิชาการข้าวพันธุ์พื้นเมืองภาคใต้ เล่ม 1 เมื่อปี พ.ศ. 2550 จำนวน 80 ตัวอย่างเชื้อพันธุ์ พันธุ์ข้าวดังกล่าวได้แก่ ข้าวกันตัง ข้าวช่อขาว ข้าวนาทวี ข้าวเมืองไทร ข้าวช่อตานี ข้าวขาวสุราษฎร์ ข้าวดอกไผ่ ข้าวช่อปลีขาว ข้าวเหนียวหลันตัน ข้าวมะลิ ข้าวนางฉิ้น ข้าวดังงา ข้าวช่อละมัย ข้าวเอวมดแดง ข้าวกือเซะขาว ข้าวเจ๊ะหลี ข้าวกำพรึด ข้าวเบา ข้าวนก ข้าวยาโกบะ ข้าวปูยะ ข้าวงาช้าง ข้าวบางกอก ข้าวเหนียวถั่ว ข้าวเจ๊ะแต ฯลฯ (ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง, 2550) ต่อมาในปี พ.ศ. 2553 ข้าวพันธุ์พื้นเมืองภาคใต้เล่ม 2 ก็พิมพ์เผยแพร่อีก จำนวน 82 ตัวอย่างเชื้อพันธุ์ ได้แก่ ข้างสังข์หยด ข้าวนางหงส์ ข้าวมะลิซ้อน ข้าวเหลืองหอม ข้าวเหนียวกาบโหนด ข้าวบางกอก ข้าวช่อไพร ข้าวช่อจำปา ข้าวสร้อยทอง ข้าวเมืองไทร ข้าวกลีบบัว ข้าวมะลิแดง ข้าวนางกลาย ข้าวช่อเบา ข้าวหอยสังข์ ข้าวเล็บนก ข้าวสายบัว ข้าวงวงช้อง ข้าวบิหริง ข้าวกุนหยี ข้าวลิตี ฯลฯ (ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง, 2553) จากข้อมูลพันธุ์ข้าวดังกล่าวเห็นได้ว่าภาคใต้เป็นแหล่งอุดมด้วยพันธุ์ข้าวจำนวนมหาศาล แต่ครั้นต่อมาเมื่อผลจากการพัฒนาการเกษตรของประเทศอยู่ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาถึง 5 ทศวรรษ ได้ปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคมาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่ต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยใช้พันธุ์พืชที่ผ่านการปรับปรุงพันธุ์ซึ่งให้ผลผลิตสูงแทนการใช้พันธุ์พื้นเมือง ได้ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการผลิตของเกษตรกรโดยเฉพาะชาวนาคือ หันไปใช้พันธุ์ข้าวที่มีการปรับปรุงพันธุ์กันอย่างกว้างขวาง ปัจจุบันนี้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองจำนวนมากจึงเผชิญกับปัญหาที่เรียกว่าพันธุ์หายหรือพันธุ์เสื่อมทำให้บางพันธุ์เหลือแต่ชื่อเท่านั้น

นอกจากที่กล่าวมาแล้วสำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้ สงขลา ได้รวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับข้าวพันธุ์ดีที่เหมาะสมสำหรับปลูกในพื้นที่ภาคใต้ เรื่องข้าวพันธุ์ดีภาคใต้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทุกระดับใช้เป็นคู่มือทางวิชาการและเผยแพร่ความรู้ ตลอดจนสนับสนุนให้เกษตรกรพิจารณาเลือกปลูกข้าวพันธุ์ดีที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และตรงกับความต้องการหรือรสนิยมของเกษตรกร เอกสารนี้เป็นผลงานจากการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ข้าว ของสถาบันวิจัยข้าวกรมวิชาการเกษตร โดยเฉพาะศูนย์วิจัยข้าวพัทลุงและสถานีทดลองในเครือข่าย ซึ่งเป็นแหล่งที่ทำให้ข้าวพันธุ์ดีใหม่ๆ มีขึ้น เอกสารดังกล่าวกล่าวถึงลักษณะข้าวพันธุ์ดีว่าเป็นพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงคือ มีการแตกกอและให้รวงข้าวดี มีเมล็ดต่อรวงมาก เมล็ดมีน้ำหนักดีไม่ร่วงหล่นง่ายหรือมีเมล็ดลีบมาก มีความต้านทานโรคและแมลง มีอายุพอเหมาะกับปริมาณฝนหรือน้ำที่มีอยู่ในนา สามารถปรับตัวเองเข้ากับสภาพท้องที่ที่ปลูกได้ดี คือ เจริญเติบโตได้ดีสามารถทนอยู่ได้เมื่อฝนทิ้งช่วงนาน ทนดินกรด ด่าง เกลือหรือสารพิษในดินได้ดี มีเมล็ดได้มาตรฐานคือ เมล็ดข้าวเปลือกมีน้ำหนักต่อถังดี เป็นพันธุ์ที่เมล็ดสามารถสีทำข้าว 100% ได้ และคุณภาพหุงต้มดีเป็นที่ต้องการของตลาด อีกทั้งราคาข้าวเปลือกต่อเกวียนสูงกว่าพันธุ์ข้าวทั่วไป 10-20% ข้าวพันธุ์ดีของภาคใต้ดังกล่าวมี 3 ประเภท

คือ 1) พันธุ์ข้าวเจ้าไวต่อช่วงแสง ได้แก่ นางพญา 132, กข.13, แก่นจันทร์, ข้าวดอกมะลิ 105, พัทลุง 60, เล็บนกปัตตานี, เฉี้ยงพัทลุง และลูกแดงปัตตานี 2) พันธุ์ข้าวเจ้าไม่ไวต่อช่วงแสง ได้แก่ กข.7, กข.21, กข.23, กข.25, สุพรรณบุรี 60, สุพรรณบุรี 90, ชัยนาท 1, สุพรรณบุรี 1 และสุพรรณบุรี 2 3) พันธุ์ข้าวไร่ ได้แก่ ข้าวดอกพยอม และกู้เมืองหลวง (สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้ สงขลา, ม.ป.ป.) พันธุ์ข้าวที่ว่านี้แม้จะเป็นข้าวพันธุ์ดีที่เจริญงอกงามในภาคใต้และรัฐบาลมุ่งส่งเสริมก็ตาม แต่ความนิยมในการปลูกแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งการที่เกษตรกรจะทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวชนิดใดจะต้องคำนึงถึงผลผลิตว่าสูงและขายได้ราคาดีหรือไม่เป็นหลักสำคัญด้วย เช่น ในอำเภอไชยาพันธุ์ข้าวดีที่ชาวนานำมาปลูกตามการส่งเสริมของรัฐบาล ได้แก่ นางพญา 132 ข้าวดอกมะลิ 105 ข้าวเล็บนกปัตตานี กข.7 กข.21 สุพรรณบุรี 60 สุพรรณบุรี 90 และชัยนาท 1 แต่เมื่อผ่านไปเพียงไม่กี่ฤดูทำนาพันธุ์ข้าวดังกล่าวที่ยังคงทำกันอยู่จนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่คือ ข้าวกข.21 สุพรรณบุรี 60 ดอกมะลิ 105 เล็บนกปัตตานี และชัยนาท 1 ส่วนพันธุ์ข้าวอื่นทำกันน้อยมาก และครั้นเมื่อพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายชาวนาต่างหันมานิยมปลูกกันมากขึ้นกว่าพันธุ์ข้าวชนิดอื่นๆ (ภิรมย์ อินทรคง. 2551, กันยายน 20)

ในส่วนวัฒนธรรมการทำงานในการประกอบอาชีพของชาวนาภาคใต้ ปก แก้วกาญจน์ (2538) ได้ศึกษาเรื่องนี้ในพื้นที่อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง อำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา พบว่า ด้านรูปแบบวิถีการผลิตและระบบคุณค่าเดิมของชาวนาภาคใต้ แต่เดิมชาวนาในทุกพื้นที่ศึกษายังคงมีพื้นที่นาเป็นของตนเองเป็นส่วนใหญ่ การเช่านาของผู้อื่นยังมีน้อยมาก น้ำที่ใช้ในการทำนาของชาวนาในอำเภอท่าฉาง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทร และอำเภอควนขนุนได้จากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ขณะที่ชาวนาอำเภอระโนดทำนาโดยอาศัยชลประทานซึ่งสามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง การใช้ปุ๋ยของชาวนาในอำเภอท่าฉางและอำเภอระโนดใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก ส่วนชาวนาในอำเภอหัวไทร อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอควนขนุนยังคงใช้ปุ๋ยธรรมชาติและปุ๋ยเคมีผสมกัน ผู้ใช้ปุ๋ยเคมีให้เหตุผลว่าสะดวกและให้ผลผลิตสูง ส่วนปุ๋ยธรรมชาติ หายากและมีไม่เพียงพอ สำหรับพันธุ์ข้าวที่ปลูกในทุกพื้นที่ยังคงใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ใช้กันมาในอดีตกันเป็นส่วนใหญ่ เช่น ชาวนาในอำเภอท่าฉางปลูกข้าวพันธุ์ทองร่วง ช่อขาว กันตัง เป็นต้น ชาวนาอำเภอเชียรใหญ่ อำเภอหัวไทรปลูกข้าวพันธุ์แก่นจันทร์ เล็บนก เป็นต้น ชาวนาอำเภอควนขนุนปลูกข้าวพันธุ์เล็บนก หอมจันทร์ ข้าวมาเลย์ เป็นต้น ชาวนาอำเภอระโนดปลูกข้าวพันธุ์จังหวัดนางพญา นางฝ้าย เป็นต้น ข้าวพื้นเมืองดังกล่าวนิยมปลูกเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน แต่บางพื้นที่มีการปลูกข้าวพันธุ์ที่รัฐส่งเสริมกันมากขึ้นเพื่อส่งตลาด ได้แก่ ข้าวชัยนาท ข้าว กข.7 ข้าวสุพรรณ 90 เป็นต้น การที่ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงนิยมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองเพราะว่าข้าวดังกล่าวมีน้ำหนักดี ต้นทุนต่ำ ซื้อขายกันได้ราคาดี ส่วนที่เลือกปลูกพันธุ์ที่รัฐส่งเสริมเพราะให้ผลผลิตต่อไร่สูง มีอายุการผลิตเร็ว ดูแลรักษาง่าย ใช้น้ำน้อย และเป็นที่ต้องการของ

ตลาดในวงกว้าง สำหรับการคัดเลือกพันธุ์ยังคงใช้วิธีการคัดเลือกโดยพิจารณาจากรวงใหญ่สมบูรณ์ตลอดรวง ไม่มีพันธุ์อื่นปะปน ต้านทานโรค ผลผลิตต่อไร่สูง เป็นที่ต้องการของตลาดและเหมาะสมกับพื้นที่ปลูก ในส่วนของวิธีการทำนาในทุกพื้นที่ศึกษายังคงมีวิธีการผลิตที่เหมือนในอดีตคือ การไถคราด ยังใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ อุปกรณ์ที่ใช้ยังคงมี คันไถ หางยาม แอก หัวหมู ผาล คราด เป็นต้น เมื่อเตรียมพื้นที่นาเสร็จใช้วิธีการทั้งปักดำ และหว่าน การเก็บเกี่ยวชาวนายังใช้ "แกะ" เก็บทีละรวง การขนย้ายเกี่ยวข้าวที่เก็บใช้การหาบหรือลากด้วย "หนวน" โดยใช้แรงงานสัตว์ การนวดข้าวใช้แรงงานคนนวดด้วยเท้าและใช้วัวควายนวดในลาน การแปรรูปเป็นข้าวสารใช้ครกสีข้าวตามแบบเก่า หรือใช้ครกตำข้าว วัตถุประสงค์ในการทำนาของชาวนาภาคใต้ส่วนใหญ่ผลิตเพื่อบริโภคและที่เหลือขาย การผลิตเพื่อขายอย่างเดียวและใช้บริโภคในครัวเรือนอย่างเดียวมีน้อยมาก ในกระบวนการผลิตชาวนาในแต่ละครอบครัวแบ่งงานกันทำ พ่อหรือหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้จัดเตรียมอุปกรณ์การทำนา การเตรียมพื้นที่นาและดูแลวัวควายที่ใช้ไถนา โดยมีลูกหลานช่วยเหลือ การปักดำหรือหว่าน การดูแลรักษาต้นข้าว การเก็บเกี่ยว และการขนย้ายผลผลิตเป็นหน้าที่หลักของแม่และพ่อ โดยมีทุกคนในครอบครัวช่วยเหลือ นอกจากนี้เกือบทุกขั้นตอนของการทำนาจะมีการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาเรียกว่า "การออกปากกินวาน" หรือ "การซอมือ" การผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะมีมากในฤดูเก็บเกี่ยวทั้งนี้เพื่อให้ทันกับข้าวที่สุก วัฒนธรรมการพึ่งพาเป็นวัฒนธรรมที่เข้มแข็งของทุกชุมชนที่ศึกษา ในด้านองค์กรรัฐที่ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวนาคือ สหกรณ์การเกษตรและธนาคารเพื่อการเกษตร นอกจากนี้ยังได้ความรู้จากเกษตรตำบล และความรู้จากชาวนาด้วยกัน ในด้านการจำหน่ายผลผลิต สหกรณ์การเกษตรและโรงสีในชุมชนตลอดจนองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่นทำหน้าที่นี้ในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน สำหรับหนี้สินของชาวนาซึ่งมีอยู่โดยตลอดเกิดจากการกู้เงินมาลงทุนทำนา เป็นเงินทุนเพื่อการศึกษาบุตร การทำนาไม่ได้รับผลผลิตเนื่องจากถูกน้ำท่วม นาแล้ง เป็นต้น หรือกู้ไปทำกิจกรรมอื่น เช่นเลี้ยงสัตว์ หรือใช้พัฒนาระบบการผลิตแบบใหม่ ในด้านความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ชาวนาภาคใต้ในพื้นที่ศึกษายังคงปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน มีบางส่วนที่คลี่คลายไปบ้าง ในแต่ละช่วงของการทำนายังคงมีความเชื่อและการประกอบพิธีกรรม เช่น ช่วงการไถ หว่าน จะมีการแรกนาโดยถือฤกษ์ตามที่บรรพบุรุษยึดถือ ช่วงปักดำต้องดูวันที่เป็นมงคล ช่วงเก็บเกี่ยวและหลังการเก็บเกี่ยว มีการผูกข้าวหรือรวบข้าวและมีการทำขวัญข้าว เป็นต้น ในด้านรูปแบบวิถีการผลิตแบบใหม่ และแบบแผนการทำงานแบบใหม่ วัฒนธรรมการทำงานในการประกอบอาชีพของชาวนาภาคใต้ได้ปรับเปลี่ยนคลี่คลายเรื่อยมาตามลำดับโดยที่ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมาที่ประเทศได้เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรก สังคมไทยได้ก้าวย่างเข้าสู่ยุคเศรษฐกิจการค้าทุนนิยมโลกซึ่งทำให้วัตถุประสงค์ในการทำนา วิธีการทำนาและอุปกรณ์เครื่องใช้ในการทำนา ความสัมพันธ์ด้านแรงงานในการผลิต การช่วยเหลือชาวนาจากภายนอก และการมีหนี้สินของชาวนาเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ วัตถุประสงค์ของการทำนาเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อ

บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักเป็นการผลิตเพื่อทั้งบริโภคและผลิตเพื่อขาย สำหรับวิธีการทำนาด้วยการไถนาและคราดเปลี่ยนเป็นใช้รถไถชนิดเดินตาม หรือรถแทรกเตอร์ ซึ่งช่วยประหยัดเวลา มีความสะดวกแต่ลงทุนสูง เดิมที่ใช้การปักดำเป็นหลักได้เปลี่ยนแปลงเป็นใช้วิธีหว่านแทน การเก็บเกี่ยวที่อาศัยการช่วยเหลือกันภายในครอบครัวหรือใช้การซอมือเปลี่ยนเป็นใช้รถเกี่ยวข้าวและนวดบรรจุกระสอบเสร็จในตัว แต่มีบางครอบครัวยังคงใช้เกี่ยวด้วยแรงคนและใช้เครื่องตีข้าวหรือเครื่องนวด ในส่วนของความสัมพันธ์ด้านแรงงานการผลิต ภายในครอบครัวยังคงแบ่งงานกันทำที่ไม่ต่างจากเดิมมากนักคือ การไถและคราด พ่อบ้านจะเป็นผู้ดูแลการทำงานซึ่งอาจจะเป็นรถไถนาของตัวเองหรือว่าจ้างมาทำงาน ส่วนแม่มีหน้าที่ทำงานบ้าน เตรียมอาหารประจำวัน ลูกมีหน้าที่เรียนหนังสือและศึกษาต่อในระดับต่างๆ โดยไม่ต้องช่วยงานในการทำนา แต่บางครอบครัวมีลูกสมัครใจช่วยงานหรือทำงานแทนพ่อแม่โดยที่ลูกไม่เรียนต่อหรือไปทำงานนอกบ้านหารายได้ แม่จะเป็นหลักในการหว่านหรือดำนา โดยมีพ่อบ้านช่วยอยู่ด้วย ส่วนการดูแลน้ำในนาและกำจัดวัชพืชมักจะช่วยกันทำ ในการเก็บเกี่ยวยังคงมีบ้างที่เก็บเกี่ยวด้วยแกะและเคียวแต่น้อยมาก ส่วนใหญ่จ้างรถเกี่ยวข้าวโดยเฉพาะข้าวพันธุ์ที่รัฐส่งเสริม สมาชิกในครอบครัวแทบไม่ต้องทำอะไรเลย เพราะผลผลิตบรรจุกระสอบเสร็จเรียบร้อย และขายให้แก่พ่อค้าที่มารอรับซื้อได้ทันที งานที่ต้องทำบ้างก็คือ การบรรทุกหรือขนข้าวกลับบ้าน หากไม่ต้องการขาย หน้าที่สำคัญของพ่อแม่คือ จัดการเรื่องค่าจ้างรถเกี่ยวข้าว อย่างไรก็ตามการช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้านในการทำนาก็ยังคงมีอยู่บ้างในขั้นตอนการไถ คราด ปักดำ หว่าน และการเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่ก็น้อยลงมาก เพราะเครื่องจักรกลอันเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ทำหน้าที่แทนคนเกือบทุกอย่าง การแลกเปลี่ยนแรงงานในลักษณะการซอมือที่ยังพอมีอยู่บ้างคือ การขนย้ายผลผลิตจากที่นาไปเก็บที่บ้าน สำหรับการช่วยเหลือชาวนาจากภายนอกและหนี้สิน นอกจากชาวนาใช้ทุนส่วนตัวทำนาแล้วการเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้น ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินจากแหล่งทุนต่างๆ มาใช้ทำนา เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ธนาคารหมู่บ้าน หรือญาติพี่น้อง เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือทางวิชาการจากเกษตรตำบล ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ และจากชาวนาด้วยกัน ส่วนการจำหน่ายผลผลิต องค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้องคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ พ่อค้าโรงสีท้องถิ่น และองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่น ด้านหนี้สินชาวนาส่วนใหญ่มีหนี้สินมากขึ้น เพราะการมีหนี้สินนอกจากใช้ลงทุนทำนาแล้วยังต้องใช้เพื่อการศึกษาของบุตร ค่าครองชีพสูงขึ้น การทำนาไม่ได้ผล ราคาผลผลิตตกต่ำ เป็นต้น สำหรับแหล่งเงินกู้มีมากมาย เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สหกรณ์การเกษตร พ่อค้าโรงสีในท้องถิ่น นายทุนและธนาคารพาณิชย์ สหกรณ์หมู่บ้าน กองทุนสัจจะหมู่บ้าน เป็นต้น ในด้านผลกระทบจากการผลิตแบบใหม่ คือ การผลิตแบบใหม่ในการทำนาที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตมีต้นทุนสูงขึ้น แต่ราคาผลผลิตไม่คงที่ การเจริญพันธุ์ของสัตว์น้ำขาดวงจรระบบนิเวศของน้ำและสัตว์น้ำถูกทำลายสารเคมีที่นำมาใช้ ตลอดจนอากาศเป็นพิษ ความสัมพันธ์และการทำงานช่วยเหลือกันทั้งภายในครอบครัวและระหว่างครอบครัวลดน้อยลง

ประเพณีการละเล่นต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องจากวัฒนธรรมการทำนาด้อยคุณค่าลงเนื่องจากถูกแทนที่ด้วยสื่อบันเทิงจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ ชาวนาต้องประสบกับปัญหาเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และระบบนิเวศมากขึ้น แต่ชาวนาก็พยายามปรับตัวและหาทางออกในการแก้ปัญหา เช่น รวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรการทำนา กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยให้การช่วยเหลือกันและกันด้านเงินทุน การเรียนรู้ประสบการณ์ตลอดจนการจัดการผลผลิตซึ่งช่วยบรรเทาปัญหาได้ในระดับหนึ่ง วัฒนธรรมการทำงานในการประกอบอาชีพของชาวนาภาคใต้ซึ่งยังคงมีทั้งวิถีการผลิตแบบเดิมและวิถีการผลิตแบบใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าวให้ภาพสองภาพที่ซ้อนทับกัน คือ ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน หากมีเหลือก็ขายหรือแลกเปลี่ยน และรูปแบบการผลิตแบบใหม่ที่เน้นเศรษฐกิจทุนซึ่งมุ่งผลิตเพื่อขายเป็นหลัก เป็นการผลิตซึ่งเน้นความสะดวก รวดเร็ว เพื่อผลผลิตที่สูง โดยอาศัยแรงงานจากเครื่องจักร มีการจ้างแรงงานทุกขั้นตอนการผลิต ทำให้ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนที่พึ่งพาอาศัยกันมีน้อยลง การพึ่งพาจากภายนอกมีมากขึ้น ทุนทางสังคมจึงขาดหายไปเนื่องจากครอบครัวให้ความสำคัญกับทุนเงินมากขึ้น ครอบครัวและชุมชนต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงในการใช้เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมใหม่ ทำให้เกิดปัญหามากมายตามมาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ปัญหาดังกล่าวบั่นทอนความสุขสงบของสังคมชาวนาภาคซึ่งพอกพูนขึ้นเรื่อยๆ

วิมล ดำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว (2544) ศึกษาวัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่การทำนาของจังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช เน้นการศึกษาจากระบบการทำนาแบบดั้งเดิมที่ยังต่อเนื่องถึงปัจจุบัน พบว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวซึ่งมีนัยสำคัญต่อพลังอำนาจชุมชน คือ ภูมิปัญญาด้านการเลือกสรรและการใช้ปัจจัยการผลิตและการใช้แรงงาน ภูมิปัญญาด้านการสร้างระบบรูปแบบความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมอันเนื่องด้วยพุทธศาสนา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เกี่ยวกับ วัฒนธรรมการบริโภค การดูแลรักษาข้าวและคติเรื่องขวัญข้าว ภูมิปัญญาในการป้องกันชีวิตและทรัพย์สินอันเนื่องมาจากความผันแปรของธรรมชาติ ได้แก่ การเตรียมการเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยและสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับการดำรงชีวิต และการปฏิบัติเพื่อป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนคำตอบด้านพลังอำนาจชุมชน ได้ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนข้าวก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ในวงกว้าง การเอื้ออาทรต่อกัน การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน เป็นต้น ภูมิปัญญา ระบบ ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมของวัฒนธรรมข้าว ก่อให้เกิดพลังด้านปัจจัยการผลิตที่สร้างความสมดุลของระบบนิเวศซึ่งทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของผักปลาและพืชพรรณธัญญาหารนานาชนิดอันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการดำรงชีวิต ในขณะที่เทคโนโลยีและภูมิปัญญาสมัยใหม่ทำให้ชุมชนสูญเสียความสมดุลธรรมชาติ สูญเสียแหล่งอาหารธรรมชาติ สูญเสียพันธุ์ข้าวพื้นเมือง และสูญเสียการเรียนรู้การใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต งานศึกษานี้เป็นงานที่ให้ภาพรวมของวัฒนธรรมข้าวในอดีตได้แจ่มชัดในแง่ของภูมิปัญญาการทำนาพื้นบ้านภาคใต้

ซึ่งเป็นวิถีการผลิตที่มีความเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนในยุคนั้นโดยอาศัยภูมิปัญญาของคนในชุมชนมาจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น จึงเป็นงานที่เป็นรากฐานสำคัญต่อการเชื่อมโยงภาพวัฒนธรรมการทำนาในอดีตของภาคใต้กับการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นการผลิตที่เน้นเพื่อขายได้เป็นอย่างดี

เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมาของสงบ ส่งเมือง (2546) ได้ให้ภาพว่า แม้อาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่งของชาวภาคใต้ แต่การประกอบอาชีพของชาวภาคใต้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมคือ เกษตรผสมผสาน ซึ่งมีทั้งทำนา ทำสวน เลี้ยงปศุสัตว์ และอาชีพอื่นๆ สำหรับชาวนาในทศวรรษแรกๆ เท่านั้นที่สัดส่วนของความเป็นชุมชนชาวนาและชาวสวนไล่เลี่ยกัน แต่เมื่อการประกอบอาชีพมุ่งที่รายได้เป็นตัวเงินมากขึ้นสัดส่วนของชาวนาก็ลดลง การเป็นชาวสวนและเกษตรผสมผสานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ แปรผันไปตามการลดลงของการเป็นชาวนา ลูกหลานชาวนาได้รับการบอกกล่าวจากพ่อแม่ว่าหากมีโอกาสเรียนสูงๆ มีความรู้ความสามารถก็จะได้ทำงานดีๆ ไม่ต้องเหนื่อยและลำบากยากเข็ญเหมือนชาวนา นอกจากนี้การพัฒนาเมืองด้านวัตถุได้ทำให้งานต่างๆ ส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่แต่ในเมือง ชาวนาจึงต้องอพยพเข้าหางานทำในเมืองมากขึ้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องได้ทำให้เงินเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิตมากขึ้นเรื่อยๆ ที่นาจำนวนไม่น้อยถูกขายให้แก่นายทุนหรือไม่ก็ทิ้งร้างว่างเปล่าจนยากที่จะใช้ทำนาได้อีกต่อไป หรือพื้นที่นาบางแห่งมีเหลือทำกันเป็นหย่อมๆ เท่านั้น แม้แต่ในเขตที่ชลประทานเข้าถึง ซึ่งรัฐได้ลงทุนอย่างมหาศาลก็มิได้ทำนากันอย่างจริงจัง นอกจากนี้พื้นที่นา ป่าพรุ ป่าชายเลนบางส่วนกลายเป็นแหล่งประกอบการอื่นก็มีชุมชนชาวนาที่แต่เดิม เคยมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ด้วยสภาพดิน และพืชพันธุ์อันเป็นระบบนิเวศที่เหมาะสมและลงตัวต่อการทำนามากที่สุดได้เปลี่ยนแปลงไปจนไม่สามารถทำได้เช่นแต่ก่อน นอกจากนี้ปัญหาเกี่ยวกับภัยธรรมชาติอันเกิดจากฝนไม่ตกตามฤดูกาล ภัยแล้ง อุทกภัย และวาตภัยที่รุนแรงก็อุบัติขึ้นบ่อยครั้งควบคู่ไปกับปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และปัญหาอื่นๆ ที่ประดังเข้ามา ในส่วนของพันธุ์ข้าวซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการทำนาอย่างหนึ่ง พันธุ์ข้าวพื้นเมืองซึ่งมีการคัดสรรสายพันธุ์ตามธรรมชาติมายาวนานหลายชั่วคนจนได้ข้าวพันธุ์ดี แต่เนื่องจากใช้เวลาปลูกยาวนานกว่าข้าวพันธุ์ที่รัฐส่งเสริม ชาวนาก็ให้ความสนใจน้อยลง อีกทั้งการใช้มูลสัตว์ ซังข้าว และหญ้าเน่าซึ่งเป็นปุ๋ยธรรมชาติในการทำนาก็ไม่เป็นการสะดวกเท่ากับการใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ปลาน้ำจืดที่เคยมีอยู่มากมายก็ลดจำนวนลงเนื่องจากปัญหาเรื่องน้ำและสารเคมีที่ชาวนานำมาใช้ ในส่วนของราคาข้าวก็เช่นเดียวกัน การที่ราคาข้าวตกต่ำลงหรือมีราคาไม่แน่นอนได้ทำให้ชาวนาอยู่ในภาวะที่ทำนาอย่างเดียวไม่พอกิน ชาวนาบางส่วนจึงเริ่มทิ้งนาไปประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น ประกอบกับการที่เส้นทางการคมนาคมขนส่งโดยเฉพาะทางบกสะดวกขึ้นได้ส่งผลให้การผลิตข้าวน้อยลงตามลำดับ เนื่องจากการพึ่งพาจากภายนอกเป็นไปอย่างกว้างขวาง แม้แต่ในระยะหลังในยุคของการพัฒนาและส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดีก็มีการเปลี่ยนแปลงไปหลายประการคือ มีการใช้พันธุ์ข้าวน้อยชนิดลงโดยเน้นที่ให้

ผลผลิตสูง ทุกพื้นที่ศึกษาจึงมีทั้งพันธุ์ข้าวที่รัฐส่งเสริมและพันธุ์ข้าวพื้นเมือง อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงนิยมปลูกพันธุ์ข้าวส่งเสริมหลากหลายกว่าพันธุ์ข้าวพื้นเมือง สำหรับเป้าประสงค์ในการทำนาส่วนใหญ่มีทั้งผลิตเพื่อบริโภคและขาย มีส่วนน้อยที่ผลิตเพื่อขายเพียงอย่างเดียว และบริโภคเพียงอย่างเดียว อีกทั้งการทำนาในทุกขั้นตอนใช้การจ้างงานมากที่สุด การออกปากและซอแรงมีน้อยลงไป ส่วนเจ้าหนี้รายใหญ่ของชาวนาคือ รัฐบาลโดยเฉพาะธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร นอกจากนี้การทำนาได้เปลี่ยนผ่านจากเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจเพื่อเงินตราที่มีต้นทุนการผลิตสูง มีการพึ่งพิงจากภายนอกสูงและชาวนามีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

งานศึกษาพลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออกในพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานี และชุมพร ของชลิตา บัณฑุวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโณ (2548) ได้นำเสนอว่าในช่วงปี พ.ศ. 2489-2524 การขยายตัวของเศรษฐกิจการค้าได้ส่งผลให้การปลูกข้าวในพื้นที่ศึกษาลดลงอย่างมาก กรณีของการทำนาน้ำฝนที่บ้านทรายขาว อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ประสบปัญหาทั้งด้านการผลิตและราคา แม้หน่วยงานภาครัฐพยายามแก้ปัญหาด้วยการส่งเสริมให้ใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ การใช้ปุ๋ยเคมี การใช้ยาปราบศัตรูข้าว และการใช้เครื่องมือที่ทันสมัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 แต่ก็ไม่ช่วยให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้น ในขณะที่ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ประกอบกับความแปรปรวนหรือภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ส่งผลให้รายได้จากการทำนาไม่คุ้มทุน ชาวนาประสบกับความแร้นแค้นยากจน เป็นเหตุให้ชาวบ้านเลิกทำนาเพื่อขาย มีบางรายทำเพื่อบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ชาวนาต้องหันไปหารายได้จากการรับจ้างทั่วไป โดยเฉพาะการรับจ้างกรีดยางในเขตจังหวัดใกล้เคียง สำหรับการลดลงและหายไปของการทำนาที่บ้านปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เกิดจากการที่รัฐบาลให้บริษัทสัมปทานเหมืองแร่ในพื้นที่แถบนี้ ทำให้บริษัทเอกชนกว้านซื้อที่นาเป็นบริเวณกว้าง ชาวบ้านจึงต้องเลิกทำนาไปโดยปริยายเนื่องจากการขายที่นาได้เงินค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับการทำนา หลังจากปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาการปลูกข้าวในพื้นที่ศึกษาได้ลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งเลิกราไปในบางพื้นที่ เช่น ที่บ้านปากทรง และบ้านวังหอน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ไม่มีครอบครัวใดปลูกข้าวทั้งเพื่อบริโภคและเพื่อขายอีกเลย ที่นาบางแปลงได้ปรับเปลี่ยนเป็นสวน เป็นแปลงปลูกผักหรือปล่อยทิ้งร้างไว้สำหรับเลี้ยงวัวควาย สำหรับที่นาดอนได้ปรับเปลี่ยนเป็นสวนปาล์มและสวนยางพาราก็มี การลดลงและการเลิกปลูกข้าวดังกล่าวมีสาเหตุสำคัญคือ ประสบกับปัญหาการขาดทุนเพราะการส่งเสริมให้มีการทำนาแผนใหม่ของหน่วยงานรัฐส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ในขณะที่ราคาข้าวมิได้เปลี่ยนตาม โดยเฉพาะในพื้นที่ปลูกข้าวในจังหวัดนครศรีธรรมราช ค่าใช้จ่ายในการทำนาโดยรวมในครัวเรือนสูงกว่ารายได้จากการทำนา การอยู่รอดของครอบครัวมาจากรายได้ส่วนใหญ่ซึ่งทำงานรับจ้างทั่วไป อีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้การทำนาลดลงและเลิกไป คือ การที่สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าและพื้นที่ต้นน้ำเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจโดยเฉพาะยางพารา รวมทั้งใช้ประโยชน์ลักษณะ

อื่นๆ สร้างความเสียหายให้แก่แหล่งรับน้ำหรือแหล่งน้ำใต้ดินตามธรรมชาติอย่างมาก อีกทั้งลำคลองสายต่างๆ ก็เหือดแห้งลงจนกระทั่งมีน้ำไม่เพียงพอแก่การทำนา แม้แต่การส่งน้ำในระบบเหมืองที่สร้างขึ้นเพื่อจัดสรรน้ำเข้านาได้เปลี่ยนเป็นการนำน้ำไปใช้ในสวนด้วย นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอันเนื่องจากการดำเนินงานโครงการพัฒนาต่างๆ ของรัฐ เช่น การสร้างเขื่อนเขี่ยวหลานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้พื้นที่ตอนล่างของเขื่อนโดยเฉพาะในอำเภอคีรีรัฐนิคมไม่สามารถใช้น้ำจากลุ่มน้ำเพื่อการทำนา ต้องอาศัยแต่น้ำฝนเพียงอย่างเดียว ทำให้ผู้คนทยอยกันเลิกทำนาในที่สุด พื้นที่ทำนาหลังจากปี พ.ศ. 2534-2535 ลดลงมากกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ทำนาที่เคยทำกันมาแต่ก่อน สภาพดังกล่าวทำให้อู่ข้าวอู่น้ำของอำเภอคีรีรัฐนิคมกลายเป็นสภาพหมู่บ้านยากจน ชาวบ้านบางส่วนหาทางออกด้วยการเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนยางพารา สาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านเลิกทำนาอีกประการหนึ่งก็คือ ขนาดที่นาที่มีขนาดเล็กทำให้ทำแล้วไม่คุ้มค่าและไม่เอื้อต่อการทำนาสมัยใหม่ กล่าวคือ ผลที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุน และการใช้เทคโนโลยี เช่น รถไถนามักไม่เข้ามาไถให้ นโยบายของรัฐในการลดพื้นที่การปลูกข้าวเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การทำนาลดลง กล่าวคือ ได้ส่งเสริมให้ลดพื้นที่ทำนาด้วยการทำการเกษตรยกร่องปลูกผักหรือไม้ผลหรือทำไร่นาสวนผสมแทน ซึ่งให้ผลผลิตสูงกว่าการทำนา แต่ผลเสียก็คือ ในบางพื้นที่ประสบกับปัญหาน้ำท่วม นอกจากนี้การใช้สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชในปริมาณมาก อุปกรณ์และเวชภัณฑ์การเกษตร ทำให้ต้องลงทุนสูง อีกทั้งมีปัญหาขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้การลดลงของการทำนาในบางพื้นที่ยังมีสาเหตุมาจากการขยายตัวของการทำนากุ้งด้วย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) ได้นำเสนอความคิดภาพของชาวนาว่า การทำนาเป็นระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมหนึ่งที่มีการผลิตขนาดเล็กใช้แรงงานในครอบครัว ไม่ใช่ปัจเจกชนในระบบทุน ชาวนามีศักยภาพในการพึ่งตนเองได้ เพราะการผลิตแทบทุกอย่างทำได้เอง สมาชิกต่างเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยน้ำใจไมตรี มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจ เป็นการผลิตที่เป็นอิสระ แต่มีชีวิตที่ลำบาก เพราะอาจมีปัญหาจากธรรมชาติ ปัญหาการเพิ่มของประชากรในสมัยใหม่ซึ่งมีระบบทุนนิยมคู่ขนาน ชาวนาต้องขายข้าวราคาถูกให้แก่พ่อค้า เพราะพ่อค้าสามารถผูกขาดได้ ขณะเดียวกันชาวนาต้องลงทุนสูง เนื่องจากต้องซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง อีกทั้งต้องบริโภคฟุ่มเฟือยในสิ่งที่ไม่จำเป็น นอกจากนี้บุตรหลานซึ่งมีโอกาสศึกษาเล่าเรียนมิได้กลับไปช่วยพัฒนาระบบของชาวนา สมาชิกชาวนามีหนี้สินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เหล่านี้ทำให้ชาวนามีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย ระบบทุนได้ชักจูงชาวนาให้เข้าสู่การผลิตแบบทุนนิยม ทำให้ชาวนามีหนี้สินมากขึ้น อีกทั้งบางครั้งก็สูญเสียที่ดินทำนาให้แก่นายทุน ชาวนาในปัจจุบันจึงตกอยู่ในสภาวะที่ลำบาก ชาวนาส่วนมากเลือกไปทำงานเป็นกรรมาชีพในระบบทุนมากขึ้นเรื่อยๆ ระบบชาวนาจึงอ่อนแอลงตามลำดับ ทางออกของชาวนาในภาวะเช่นนี้คือ การกลับไปฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจชุมชน อันเป็นผู้ผลิตเล็กที่เป็นอิสระเพื่อเลี้ยงตัวเองและชุมชนเป็นอันดับแรกและขายให้ระบบทุนเป็นรอง พยายามใช้ปัจจัยการผลิตที่ตัวเองมีอยู่ให้มากที่สุด โดยเฉพาะแรงงาน

ในครอบครัว ปุ๋ยอินทรีย์ รู้จักประหยัดอย่างเต็มที่ ไม่ใช้จ่ายในอบายมุขและของฟุ่มเฟือย กระจายชนิดของผลผลิต ทำการเกษตรผสมผสาน บริโภคสิ่งที่ผลิตได้เอง แลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนและระหว่างชุมชน พึ่งตนเองให้มากที่สุดทั้งระดับครอบครัว หมู่บ้าน และเครือข่ายหมู่บ้าน ผนึกกำลังขายผลผลิตให้กับระบบเศรษฐกิจทุน สามารถต่อรองกับระบบทุนในตลาดได้ แต่สภาพเศรษฐกิจชุมชนที่ว่านี้สิ่งที่ควรตระหนักคือ ครอบครัวและชุมชนเป็นหัวใจของระบบชาวนา ครอบครัวและชุมชนไม่จำเป็นต้องทำนาปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว อาจกระจายการผลิตไปสู่การปลูกพืชอื่นๆ และเลี้ยงสัตว์ การทำเกษตรผสมผสาน และการไม่จำเป็นต้องทำเฉพาะการเกษตรเท่านั้น ควรดำเนินการแปรรูปผลผลิตจากการเกษตร รวมทั้งทำหัตถกรรมด้วย สิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่งคือ การรักษาหน่วยการผลิตแบบผู้ผลิตเล็กอิสระ และโครงสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนไว้ให้มั่นคง อีกประการหนึ่งไม่ได้หมายความว่าการดำรงอยู่ของชาวนาจะต้องหันกลับไปใช้เทคโนโลยีแบบเดิมทั้งหมดในบริบทใหม่ ชาวนาควรเลือกสรรและดัดแปลงใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลิตภาพการผลิต ระบบชาวนาไม่ได้ปฏิเสธเทคโนโลยี แต่ปฏิเสธระบบทุนเพื่อให้หน่วยการผลิตแบบผู้ผลิตเล็กเป็นอิสระและระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นทางออกที่เป็นเส้นทางเดินระยะยาวของชาวนา โดยที่การปรับเปลี่ยนควรเกิดขึ้นมากหรือน้อย ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของชุมชน ความรู้และฝีมือของสมาชิกชุมชน และรวมถึงบริบทอื่นๆ ด้วย สำหรับด้านวัฒนธรรม ควรยกระดับร่วมของวัฒนธรรมชุมชนของสังคมไทยขึ้นเป็นวัฒนธรรมแห่งชาติ เช่น ความมีน้ำใจ ความเป็นชุมชน ความเข้มข้นของเครือญาติ ความประณีตสุนทรีย์ สังคมอุดมธรรม ความอยู่เย็นเป็นสุข ฯลฯ

นอกจากนี้ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2541) ได้นำเสนอแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนาในประเทศไทยในด้านประวัติความเป็นมาของแนวคิด สาระสำคัญของแนวคิดสำนักสหกรณ์ และสำนักวัฒนธรรมชุมชน วิธีวิทยาของการค้นคว้าเศรษฐกิจชาวนาไทยและข้อเสนอการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทยในอนาคต ในส่วนแรกเห็นว่ายังไม่มีใครศึกษาเรื่องเศรษฐกิจชาวนาในประเทศไทยอย่างจริงจังและลุ่มลึกเพียงพอ จึงทำให้เป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจเศรษฐกิจชาวนาทั้งในมิติทางกว้างและลึก ในส่วนงานของรัฐซึ่งมีสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นองค์กรหลักที่มีบทบาทสูงต่อการพัฒนาสู่ความทันสมัย โดยก้าวตามวิธีคิดของประเทศตะวันตก คือ เน้นการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยนำตัวชี้วัดจากความด้อยพัฒนาแบบที่มองจากด้านอุตสาหกรรมเข้ามาตัดสินเศรษฐกิจชาวนา ผลจากแนวทางการพัฒนาดังกล่าวทำให้ชาวนาไม่มีที่ยืนในสังคม และวัฒนธรรมชาวนาถูกกล่าวหาว่าเป็นที่มาของความล้าหลัง เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา ส่วนแนวคิดของสำนักสหกรณ์ซึ่งให้ความสำคัญแก่ชาวบ้านและชุมชนเป็นแนวคิดที่เห็นว่า ประชาชนต้องร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจโดยจัดตั้งสหกรณ์และตาข่ายสหกรณ์ ในขณะที่ภาคใต้ในหลายพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลมีการรวมตัวกันของชาวบ้านและปัญญาชน ในลักษณะปฏิเสธรัฐและข้าราชการ ซึ่งมีนัยส่งเสริมความเป็นอิสระแก่ชาวนา ในส่วนของสำนักวัฒนธรรมชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนขยายตัวแพร่หลายขึ้น ได้มีการศึกษาชาวนาจากประสบการณ์ตรงและพัฒนาขึ้นเป็นแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยพยายามนำเสนอเรื่องราวของชาวนาตามแบบแผนของชาวนาเอง ที่มีรูปแบบหลากหลายในการทำงานกับหมู่บ้านชนบท ด้วยการเน้นที่ชุมชนชาวนาและมีแนวโน้มที่จะยอมรับแนวคิดสหกรณ์ สำหรับสาระสำคัญของแนวคิดต่างๆ สำนักสหกรณ์มีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกในชุมชนที่เรียกว่าสามัคคีธรรม โดยที่ประชาชนมีความสัมพันธ์กันในวงจรของกิจกรรม ส่วนแนวคิดสำนักวัฒนธรรมชุมชนเห็นว่าในงานพัฒนาชนบทมีแนวคิดว่าคำตอบอยู่ที่หมู่บ้านคือ ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง มีระบบคุณค่าที่รวบรวมได้มาจากประวัติศาสตร์เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ ซึ่งเป็นความเข้มแข็งของชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้โดยมีเศรษฐกิจชุมชนเป็นตัวนำและเป็นฐานในการยกระดับคุณภาพชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ อยู่กับการใช้แรงงานและชุมชนเครือญาติ ชุมชนหมู่บ้านเป็นการพัฒนาที่ต้องพัฒนาทั้งทางจิตใจและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป นอกจากนี้ชุมชนจะต้องฟื้นฟูและสร้างเครือข่ายระหว่างกันเอง รัฐจะต้องจัดสรรทรัพยากรคืนให้ชุมชน และชุมชนต้องทำธุรกิจชุมชน โดยที่ต้องปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเดิมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการและความจำเป็นของยุคสมัย ในด้านวิธีวิทยาของการค้นคว้าเศรษฐกิจชาวนาไทยเห็นว่า งานของกลุ่มเศรษฐกิจการเมืองแนวประวัติศาสตร์เน้นทิศทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของกลุ่มคนในชุมชนมากกว่าเศรษฐกิจโดยตรงในความหมายลึก โดยเสนอว่าสังคมไทยมีลักษณะพื้นฐานเป็นแบบอนาธิปัตย์ คือ มีความเป็นชุมชนสูง พึ่งตัวเองและช่วยเหลือกันเองภายในชุมชนระหว่างชุมชนและปฏิเสธรัฐ สภาพที่ว่านี้เห็นได้จากประวัติศาสตร์หมู่บ้านภาคอีสานและภาคใต้ แต่การศึกษายังมิได้ค้นคว้าเรื่องการผลิตในเชิงเศรษฐศาสตร์อย่างจริงจัง มีงานวิจัยบางชิ้นเท่านั้นที่มองสาเหตุสู่ปรากฏการณ์และผลลัพธ์ ในขณะที่งานค้นคว้าบางชิ้นนำเสนอทางออกให้แก่ชุมชนว่าทำอย่างไรเครือข่ายของชุมชนจึงจะสามารถพัฒนาศักยภาพทางการผลิตและการตลาดเพื่อต่อต้านการขูดรีดของทุนนิยม โดยที่ชุมชนและเครือข่ายของชุมชนมีอำนาจในการจัดการผลิต การแปรรูปและการตลาดเพิ่มขึ้น และพัฒนาภาวะการผลิตของชุมชนและเครือข่ายชุมชนถึงระดับที่มีอุตสาหกรรมเครือข่าย มีสถาบันการเงินและการลงทุนเครือข่ายชุมชน ส่วนแนวคิดของนักพัฒนาเอกชนมองว่าทิศทางการทำงานในเชิงปฏิบัติการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง กลุ่มนี้ได้ศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมรายย่อย โดยยกเอาทิศทางในการปฏิบัติของผู้ที่เอาตัวรอดจากระบบตลาดได้มาเป็นประสบการณ์เรียนรู้ที่เรียกว่าภูมิปัญญา แต่การเน้นเรื่องภูมิปัญญาส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องเทคนิคการจัดการซึ่งยังไม่สามารถเข้าใจถึงปัจจัยและเงื่อนไขที่ดึงดูดแรงงานทรัพยากรของครอบครัวให้ชาวนาต้องออกไปหารายได้นอกพื้นที่การผลิตของตัวเอง งานชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาค้นคว้าเศรษฐกิจชาวนาไทยที่ผ่านมายังขาดการศึกษาสภาพความเป็นจริงที่เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ทิศทางของเศรษฐกิจชาวนามักเกิดจากการพยายามใช้แรงหนุนทางการเมืองมาชี้นำ

ในขณะที่ภารกิจแท้ๆ ทางเศรษฐศาสตร์ต้องทำความเข้าใจการทำมาหากินของชาวนาตามความเป็นจริงและความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจชาวนากับเศรษฐกิจแห่งชาติ นอกจากนี้งานชิ้นนี้ยังได้เสนอการศึกษาเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไทยในอนาคตว่า นักเศรษฐศาสตร์ควรให้ความสนใจศึกษาเศรษฐกิจชาวนาทั้งในภาพรวมของประเทศและภาพเศรษฐกิจของแต่ละท้องถิ่น การศึกษาควรประยุกต์ใช้ทฤษฎีกับชีวิตที่เป็นจริงด้วย รวมทั้งทดสอบและปรับปรุงทฤษฎีเดิมจากบริบทของประเทศอื่นจนสามารถประกอบทฤษฎีขึ้นใหม่ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับข้อเท็จจริงในประเทศของเรา เพื่อความเข้าใจและเห็นทิศทางที่พึงปรารถนาของเศรษฐกิจชาวนาไทยได้ชัดเจนทั้งในระดับองค์รวมและแต่ละเขตท้องถิ่น โดยถือว่าแต่ละเขตท้องถิ่นมีชีวิตและวงจรการผลิตซ้ำทางเศรษฐกิจที่เป็นของตัวเอง มีอิสระและสามารถมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ชุมชนในท้องถิ่นกำหนดขึ้นมาได้เอง มีเป้าหมายเพื่อความพอเพียงในการบริโภคของชุมชนเป็นสำคัญ และเพื่อยกระดับพลังการผลิตของชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีและพัฒนาต่อไป อีกทั้งต้องมุ่งการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจท้องถิ่นเขตต่างๆ ด้วยกันเอง ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจท้องถิ่นกับเศรษฐกิจแห่งชาติและเศรษฐกิจโลก งานชิ้นนี้ยังได้ย้ำอีกว่าจะต้องมีนักเศรษฐศาสตร์ที่สนใจทำงานวิจัยชนบทที่ศึกษาเศรษฐกิจชาวนาอย่างลึกซึ้งถึงตัวตนจริงๆ แนวคิดอนาธิปัตย์หรือจิตวิญญาณการดำรงอยู่อย่างอิสระของชุมชนหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่ควรแก่การสนใจไปพร้อมๆ กัน อีกทั้งต้องมีการประยุกต์ใช้ทฤษฎีลงไปศึกษาชุมชนชาวนาจริงๆ ในเขตต่างๆ ของประเทศด้วยการเก็บข้อมูลจากภาคสนามและการปฏิบัติ แล้วประกอบทฤษฎีขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้การศึกษาเศรษฐกิจท้องถิ่นจะต้องสนใจบริบทของเขตเศรษฐกิจท้องถิ่นอาทิ สภาพภูมิศาสตร์ การใช้ที่ดิน ประชากร ครัวเรือน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เทคนิคการผลิตสัตว์เลี้ยง การบริโภค การเป็นหนี้สินและอื่นๆ อีกทั้งการวางแผนเศรษฐกิจชุมชนชาวนาเขตท้องถิ่นน่าจะนำแนวคิดของมหาตมะคานธีที่ว่า หมู่บ้านต้องปกครองด้วยตัวเอง สามารถพึ่งตนเองได้ การแลกเปลี่ยนกับภายนอกมิใช่เพื่อพึ่งพิงแต่เพื่อให้พอเพียงมากยิ่งขึ้น และที่สำคัญจะต้องมีจิตวิญญาณของการคิดรับใช้ ครอบครัว เพื่อนบ้าน ชุมชน ฯลฯ แต่จะต้องไม่ทำให้ชาวนาแต่ละเขตเศรษฐกิจต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยว ต้องเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแห่งชาติโดยสัมพันธ์กับเศรษฐกิจในเขตเศรษฐกิจอื่นด้วยกันเอง และสัมพันธ์กับเศรษฐกิจอื่นอีกหลายสาขาโดยเฉพาะกับอุตสาหกรรมต่างๆ งานชิ้นนี้ได้ชี้ในตอนท้ายว่าวิกฤตการณ์เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบันน่าจะเป็นโอกาสให้มีการพิจารณาทบทวนแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงที่ผ่านมา รวมทั้งทบทวนทฤษฎีและแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ชี้นำแนวทางนั้น แล้วหันมาสร้างความเข้มแข็งจากระดับครอบครัว และชุมชนท้องถิ่นจากเศรษฐกิจเกษตรกรรม ตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอทฤษฎีใหม่คือ เศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนาที่แท้จริง โดยการปฏิบัติการและอุดมการณ์ของชาวไทยส่วนใหญ่นั่นเอง

กิตติ ตันไทย (2552) กล่าวถึง สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชาวนาลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2453 และช่วงปี พ.ศ. 2453-2539 ว่า ก่อนปี พ.ศ. 2453 พัฒนาการทางเศรษฐกิจของชาวนาปรับเปลี่ยนไปอย่างเชื่องช้า เพราะพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวนาดำรงอยู่ด้วยความพอเพียง ชาวนาผลิตข้าวโดยมีเป้าหมายเพื่อการยังชีพเป็นสำคัญ มีวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมคือ อาศัยแรงคนและสัตว์เลี้ยงในการไถ คราด ปักดำ เก็บเกี่ยว และน้ำฝนเป็นสำคัญ ควบคู่ไปกับการใช้เครื่องมือที่ไม่สลับซับซ้อน เช่น ไถ คราด จอบ เสียม ซึ่งส่วนใหญ่ทำขึ้นใช้เอง การผลิตมุ่งผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก อาจมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันบ้าง การค้าขายแบบเศรษฐกิจการค้าตามระบบทุนนิยมปรากฏให้เห็นเฉพาะในชุมชนสังคมเมือง โดยเฉพาะเมืองชายทะเล แต่การก่อตัวตามระบบทุนนิยมที่เป็นไปอย่างล่าช้าทำให้ไม่เกิดนายทุนอิสระ เพราะกำไรจากการค้าขายไม่ได้นำมาผลิตซ้ำ แต่นำไปเพื่อรักษาระบบศักดินาให้คงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีมากกว่า สำหรับวิถีชีวิตของชาวนาตกอยู่ภายใต้ระบบศักดินาถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกินในรูปของการเกณฑ์แรงงาน เสียส่วยอากรให้กับรัฐและถูกเจ้าหน้าที่ของรัฐเอารัดเอาเปรียบ นอกจากนี้รัฐยังจงใจละทิ้งการดูแลทุกข์สุขของชาวนา ทำให้ชาวนาเลือกที่จะรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือตัวเอง มีความเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน ตลอดจนร่วมสร้างเครือข่ายเพื่อป้องกันพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สินของกันและกันมากกว่าการพึ่งอำนาจรัฐ สำหรับในช่วงปี พ.ศ. 2453-2539 ในช่วงแรกคือ พ.ศ. 2453-2500 สภาพเศรษฐกิจและวิถีชีวิตชาวนาเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยม โดยชาวนาเริ่มหันมาผลิตข้าวเพื่อขาย การผลิตเพื่อการนี้ทำให้ระบบทุนนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตของผู้คนมากขึ้น แต่ส่งผลกระทบต่อผู้คนในท้องถิ่นไม่มากนัก โดยเฉพาะชาวนาไม่ได้เปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตแต่ประการใด ต้นทุนการผลิตจึงยังต่ำอยู่ ผลผลิตที่ขายไม่ขาดทุน ประกอบกับทรัพยากรในท้องถิ่นยังคงมีความอุดมสมบูรณ์สูง สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีพของผู้คนในท้องถิ่นได้อย่างดี อีกทั้งระบบเงินตรายังไม่เข้ามามีบทบาททำลายความสัมพันธ์ที่ดีงามของวิถีชีวิตอันเป็นคุณค่าแบบดั้งเดิม ดังนั้นระบบทุนนิยมที่ก่อตัวขึ้นจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและสภาพเศรษฐกิจของชาวนาไม่มากนัก แต่ในช่วงต่อมาคือ พ.ศ. 2500-2539 วิถีชีวิตและสภาพเศรษฐกิจของชาวนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ทั้งนี้เกิดจากชาวนาเปลี่ยนเป้าหมายการผลิต จากการผลิตเพื่อบริโภคมาเป็นเพื่อการค้าขายอย่างแท้จริง ทำให้ระบบทุนนิยมเข้ามาควบคุมเป้าหมายการผลิต ปัจจัยการผลิตให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด ส่งผลกระทบต่อชาวนา ที่จะต้องเร่งเพิ่มปริมาณการผลิตเพื่อให้มีเงินใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอย่างเพียงพอ โดยปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งต้องใช้เงินซื้อหาทั้งสิ้น ไม่ว่ารถไถ ปุ๋ย พันธุ์พืชหรือยากำจัดศัตรูพืช ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ด้านการซื้อปัจจัยการผลิตและขายผลผลิต ชาวนาถูกพ่อค้าใช้ระบบกลไกตลาดเอารัดเอาเปรียบขายปัจจัยการผลิตในราคาสูงแต่กดราคาผลผลิตให้ต่ำลง บางครั้งต้องขาดทุน และเมื่อเกิดภัยธรรมชาติ สร้างความเสียหายแก่ผลผลิต ชาวนาจึงประสบความทุกข์ยากอย่างยิ่ง เนื่องจากไม่สามารถพึ่งพิงทรัพยากรในท้องถิ่นได้อีกต่อไป เพราะว่าระบบนิเวศที่สมบูรณ์ในท้องถิ่นถูก

ทำลายลง ด้วยการที่ชาวนาใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชอย่างไม่ระมัดระวัง การประสบปัญหาของชาวนานำไปสู่การเกิดภาระหนี้สินขึ้นในที่สุด นอกจากนี้ระบบเงินตรายังทำลายความสัมพันธ์ที่ดีงามในท้องถิ่น เพราะผู้คนสามารถใช้เงินซื้อหาแทนการขอความช่วยเหลือกันดังเช่นในอดีต วิถีชีวิตของชาวนาจึงเปลี่ยนไปจากชีวิตที่เคยอยู่อย่างเรียบง่ายไปสู่ชีวิตที่สับสน ต้องต่อสู้ดิ้นรนตลอดเวลาเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว และชำระหนี้สินที่เกิดขึ้น

การเคลื่อนเปลี่ยนของการทำนาในภาคใต้จากอดีตถึงปัจจุบัน อันเป็นการทำนาที่แต่เดิมมุ่งผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักมาถึงเน้นการผลิตเพื่อขายนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีทั้งสาเหตุจากภายในและสาเหตุจากภายนอก บริบทชุมชนที่เปลี่ยนไปคือ สาเหตุภายในส่วนสาเหตุจากภายนอกคือ กระแสการพัฒนาจากเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจทุนที่เน้นการผลิตเพื่อขาย สภาพดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป ทำให้หนี้สินพอกพูนขึ้น ความเป็นชาวนาถูกลดทอนลงให้กลายเป็นผู้จัดการนา ขณะเดียวกันกระแสเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมก็ได้รับความสนใจมากขึ้น

จากสวนสมรมถึงเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินชีวิตของชาวภาคใต้แต่เดิม มีภูมิปัญญาอันหลากหลายซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการพัฒนา การปรับตัว ปรับวิถีชีวิตและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม ภูมิปัญญาที่ได้สืบสานกันมาอย่างหนึ่งคือ สวนสมรม สมรมเป็นภาษาถิ่น แปลว่า รวม, ผสมผสาน สวนสมรม เป็นรูปแบบการจัดการอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้คือ มีไม้นานาพรรณอยู่ปะปนกันในพื้นที่เดียวกัน สวนของชาวบ้านภาคใต้แต่เดิมมีลักษณะเป็นสวนสมรมทั้งสิ้น บางคนเรียกว่าสวนพ่อเฒ่าคือ บรรพบุรุษทำมาอย่างนั้นตั้งแต่สมัยโบราณ ไร่นาสวนผสมที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันนั้น มิได้เป็นของใหม่แต่ประการใด แต่พัฒนาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมนั่นเอง (กลิ่น คงเหมือนเพชร, 2540) จากนัยดังกล่าววิธีการเกษตรเช่นนั้นเป็นวิธีเดียวกับการเกษตรที่เน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก โดยอาศัยสมดุลธรรมชาติเป็นพื้นฐานมิได้แสวงหาความร่ำรวยเพื่อความมั่นคงทางวัตถุ ยิ่งกว่านั้นยังเอื้อให้เกิดการพึ่งตนเองซึ่งเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งทางพุทธธรรม อาจเรียกการเกษตรกรรมดังกล่าวว่าเป็นการเกษตรแบบพุทธ หรือพุทธเกษตรกรรม นอกจากนัยของสวนสมรม จะตรงกับความหมายของพุทธเกษตรกรรมแล้วยังตรงกับความหมายของวนเกษตรด้วย กล่าวคือ วนเกษตรเป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรธรรมชาติที่ไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ สารเคมี และยาฆ่าแมลงอันทำให้สารพิษตกค้างในสภาพแวดล้อม ไม่ไถพรวนดินเพราะผืนดินโดยธรรมชาติมีการไถพรวนอยู่แล้วโดยรากไม้ ไส้เดือน และสัตว์ต่างๆ ไม่ทำให้พื้นดินเตียนโล่งเพื่อรักษาหน้าดินไม่ให้ถูกทำลาย

ด้วยลมและฝน ก่อให้เกิดสมดุลทางธรรมชาติ พืชทุกชนิดที่เป็นไม้สูง ไม้ระดับกลาง ไม้พุ่ม และพืชคลุมดินจะอยู่ปะปนกันเพื่อให้มีการอาศัยเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ โดยที่พืชอยู่ระดับบนหรือไม้ใหญ่นอกจากจะให้ร่มเงาแล้วยังช่วยนำน้ำและธาตุอาหารจากดินที่ลึกลงไปขึ้นมาใช้ เมื่อใบของไม้ใหญ่แก่ร่วงลงดินก็สลายกลายเป็นปุ๋ยของพืชระดับผิวดิน ในขณะที่พืชชั้นล่างจะช่วยควบคุมวัชพืชและรักษาความชื้นของหน้าดินไว้ (ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ และกุลชีพ วรพงษ์, 2534) สภาพที่ว่านี้คือ ลักษณะของสวนสมรมนั่นเอง และเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วเป็นเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงโดยแท้ เพียงแต่ว่าในภาวะของการเปลี่ยนแปลงได้มีการปรับเปลี่ยน หรือนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ หรือบริบทใหม่ให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมด้วยการนำเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาพัฒนา โดยยังคงมีแก่นสารเดิมเป็นหลัก

สวนสมรมแต่เดิมเป็นสวนที่ให้ประโยชน์นานาประการ คือ เป็นสวนป่าที่มีไม้นานาชนิดไว้ใช้สอย เป็นแหล่งอาหาร เป็นสวนผลไม้ เป็นสวนสมุนไพร เป็นสวนรวมพันธุ์พืชชนิดต่างๆ เป็นสวนที่เอื้ออำนวยให้สัตว์นานาชนิดอยู่อาศัย รวมทั้งสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ทุกฤดูกาล เป็นสวนที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ เน้นที่ความสมดุลของมนุษย์ พืช สัตว์ และดิน โดยผ่านกระบวนการทางธรรมชาติ ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ มีผลผลิตที่เพียงพอสำหรับการบริโภคในครอบครัว ชุมชน ขายเป็นรายได้ และคุ้มกับการลงทุนที่เสียไป (ณรงค์ คงมาก, 2535) นอกจากนี้ยังเป็นการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างยิ่งต่อการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เพราะลดต้นทุนการผลิต ลดความเสี่ยงในการผลิต การตลาด และมีความมั่นคงหรือเสถียรภาพสูง (ทวีศักดิ์ วัฒนกูล, 2534) อีกทั้งยังช่วยลดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากการเกษตรไปสู่ภาคอื่นๆ และทำให้มีความมั่นคงยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมเกิดขึ้นในไร่นาเกษตรกร เพิ่มผลผลิตต่อหน่วยการผลิต (ที่ดิน แรงงาน และทุน) ปรับปรุงคุณภาพทางโภชนาการและสุขภาพของประชากรในท้องถิ่น และช่วยรักษามาตรฐานการครองชีพ โดยการพึ่งตนเองไม่พึ่งพิงปัจจัยการดำรงชีวิตจากภายนอก เช่น การกู้ยืมหรือซื้อหาด้วยราคาแพง ปัจจัยสำคัญที่เกื้อหนุนให้ภูมิปัญญาสวนสมรมเกิดขึ้นและดำรงอยู่สืบต่อมาหรือมีการผลิตซ้ำ และประยุกต์ใช้นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ชนิดและพันธุ์พืช สังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ กล่าวคือ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์หรือสภาพทางกายภาพ อันได้แก่ ดิน แหล่งน้ำ และสภาพภูมิอากาศจะต้องมีความเหมาะสมคือ ดินในพื้นที่สวนสมรมมักเป็นบริเวณที่ราบลุ่ม หรือที่ดอนริมแม่น้ำลำคลอง เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ของดินเหมาะแก่การเป็นแหล่งอาหารของพืช ในส่วนของแหล่งน้ำ สวนสมรมมักอยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง บึง ทั้งนี้เพราะน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ในด้านสภาพภูมิอากาศ พื้นที่ที่เป็นสวนสมรมมักอยู่ในเขตพื้นที่ที่ลมมรสุมพัดผ่านและมีปริมาณน้ำฝนเพียงพอ การที่ภาคใต้มีลักษณะเป็นคาบสมุทรทำให้ได้รับมรสุมซึ่งพัดพาฝนมาตกตามฤดูกาล จึงทำให้สวนสมรมมีอยู่ทั่วไป สำหรับชนิดและพันธุ์พืชที่เจริญงอกงามในสวนสมรมมักมีพันธุ์ไม้นานาชนิดทั้งระดับผิวดิน ระดับที่ไม่สูงเกิน

ศีรษะ ระดับที่สูงเกินศีรษะแต่ไม่สูงจนเกินไป และระดับที่สูงมาก พันธุ์ไม้ดังกล่าวมีทั้งไม้ป่าและไม้ที่ปลูกเสริมลงไป สำหรับปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เกี่ยวโยงอยู่กับสวนสมรม เห็นได้ชัดว่าวิถีชีวิตและครอบครัวของชาวภาคใต้แต่ดั้งเดิมกลมกลืนอยู่กับป่า ชาวภาคใต้อาศัยป่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพทุกด้าน การกินอยู่อาศัย การรักษาโรค และสุขภาพ รวมทั้งความสุข ความบันเทิงใจ สภาพดังกล่าวทำให้ชาวชนบทภาคใต้ตระหนักถึง การเกื้อกูลระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนี้จึงผูกพันอยู่กับป่าอย่างลึกซึ้ง อาทิ ความเชื่อเรื่องเทวดา ทวด เจ้าป่า เจ้าเขา ผีและอื่นๆ ความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการคงอยู่ของป่า เพราะบางครั้งความเชื่อที่ว่านั้นเป็นกุศโลบายของมนุษย์ในการที่จะดำรงรักษาสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตให้คงอยู่ นอกจากนี้หลักคำสอนจากศาสนาพุทธล้วนเป็นสิ่งสนับสนุนการทำเกษตรสวนสมรม ซึ่งเห็นได้จากชีวิตผู้คนที่ให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่แบบเกื้อกูล การหาเลี้ยงชีพโดยชอบ การรู้จักความพอดีพอเพียง เป็นต้น และดูเหมือนว่ามีสำนึกซึมลึกถึงขั้นที่ว่า ”ธรรมะคือ ธรรมชาติ” หลักคำสอนทางศาสนาพุทธกับวิถีชีวิตชาวบ้านที่ทำสวนสมรมจึงมีความสัมพันธ์กัน สำหรับปัจจัยทางเศรษฐกิจแม้ว่าแต่เดิมการทำสวนสมรมไม่ได้เน้นเป็นประเด็นหลัก เพราะทำเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่ในภายหลังปัจจัยด้านนี้มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงของการเกษตรแบบนี้ไม่น้อย เนื่องจากครอบครัวที่ขยายใหญ่ขึ้น สภาพของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาแนวใหม่ที่ใช้ทุนเงินเป็นหลัก ฯลฯ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงจึงส่งผลกระทบต่อการเกษตรสวนสมรม

ในส่วนของระบบการจัดการ สวนสมรมแต่เดิมเป็นระบบการจัดการตามธรรมชาติคือกระทำต่อเนื่องจากป่าธรรมชาติ คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ ใช้แรงงานในครอบครัวและชุมชน ลงทุนเงินน้อย แต่ในปัจจุบันมีระบบการจัดการแบบใหม่ที่พัฒนาตามแนวทางอย่างเดิม มีการจ้างแรงงาน ใช้เงินทุนนำความรู้ความคิดใหม่มาใช้มากขึ้น เนื่องจากมิได้เน้นที่การบริโภคภายในครอบครัวเพียงอย่างเดียว แต่เน้นที่การขายผลผลิตเพิ่มมากขึ้นด้วย สำหรับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ แต่เดิมเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ ถ่ายทอดสืบต่อเป็นมรดกจากบรรพบุรุษ เป็นการเรียนรู้ด้วยการถอดบทเรียนซึ่งตนเองมีส่วนร่วมมาโดยตลอด แต่ในระยะเวลาต่อมามีการศึกษาระบบใหม่ ซึ่งเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ได้ปรับเปลี่ยนไปด้วยการรับเอาวิทยาการจากระบบการศึกษาและจากสื่อต่างๆ มาใช้มากขึ้น ในด้านเครือข่ายของผู้ทำสวนสมรม แต่เดิมเป็นเครือข่ายธรรมชาติหรือเครือข่ายภายในท้องถิ่นซึ่งเกิดจากเครือญาติ พวกพ้อง และผู้ประกอบการสวนสมรมในพื้นที่ใกล้เคียง เป็นเครือข่ายที่ไม่มีรูปแบบแน่นอน ไม่มีหัวหน้า เครือข่ายดังกล่าวช่วยเหลือเกื้อกูล เยี่ยมเยือน แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดกันตามสถานที่ที่พบเจอกัน เช่น บ้านของใครคนใดคนหนึ่ง วัด ฯลฯ เครือข่ายแบบนี้ไม่เรียกร้องพึ่งพาสิ่งใดจากภายนอก แต่ใช้การช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยวิธีการซอแรงหรือ ผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือกันในเรื่องแรงงาน เกื้อกูลและแลกเปลี่ยนผลผลิต พันธุ์พืช รวมทั้งการให้หยิบยืมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ

และการให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ เครือข่ายอีกแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในภายหลังเป็นเครือข่ายหรือกลุ่มที่ชัดเจน เกิดขึ้นเพราะเล็งเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มในบริบทของสังคมแบบใหม่ที่พัฒนา หรือไม่ก็เกิดจากแรงหนุนจากภายนอก เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการสนับสนุน และจากสื่อต่างๆ เครือข่ายแบบนี้มีผู้นำเครือข่าย มีระเบียบข้อบังคับต่างๆ มีเงินทุนดำเนินงาน มีการพึ่งพิงจากภายนอก เช่น เครือข่ายเกษตรผสมผสาน เครือข่ายการอนุรักษ์ธรรมชาติ เครือข่ายทุน เครือข่ายพันธุ์พืช เครือข่ายปุ๋ย สหกรณ์ชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้แต่ละเครือข่ายก็โยงใยสัมพันธ์กันทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่น (อร่ามรัศมิ์ ด้วงชนะ, 2542) จะเห็นได้ว่าโดยแท้จริงสังคมแบบดั้งเดิมของไทยซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำสวนสมรมที่เห็นได้ชัดในภาคใต้ เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วเป็นเศรษฐกิจในครอบครัวและชุมชนอันแสดงถึงการดำเนินชีวิตที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าแท้ที่จริงเป็นเรื่องของเศรษฐกิจกิจพอเพียงโดยแท้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 9) ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทไว้เมื่อ พ.ศ. 2540 มีใจความว่า "เศรษฐกิจที่พอเพียงไม่ได้หมายความว่าทุกครัวเรือนจะต้องปลูกอาหารกินเอง ตัดเย็บเสื้อผ้าใช้เอง แต่หมายถึงหมู่บ้าน ตำบล จะต้องสร้างผลผลิตที่เพียงพอสำหรับตอบสนองความต้องการของชุมชน สิ่งที่เหลือจากความต้องการสามารถนำออกขายให้ชุมชนอื่นที่มีความต้องการได้ แต่การค้าจะต้องไม่ห่างไกลเกินไปนักเพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนในการขนส่ง" (พระบรมราโชวาท, 2540) ขณะที่พระธรรมปิฎก (ประยุทธ ปยุตโต, 2539) ได้เสนอแนวทาง "เศรษฐกิจสำหรับทางสายกลาง" ไว้โดยเน้นว่า ทางสายกลางเป็นแนวความคิดสำคัญในศาสนาพุทธ ซึ่งมีความหมายที่จะไม่ทำอะไรในหนทางที่สุดขั้ว ตามแนวคิดของพระธรรมปิฎก เศรษฐศาสตร์ทางสายกลางหมายถึง การบริโภคแต่พอประมาณซึ่งเป็นจุดที่ดีที่สุดที่จะทำให้บรรลุ "คุณภาพชีวิต" (ความสุขมากที่สุดและความทุกข์น้อยที่สุด) การบริโภคแต่พอประมาณจะต้องทำให้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรืออีกนัยหนึ่งการบริโภคจะต้องไม่ก่อให้เกิดผลที่เป็นปฏิปักษ์กับระบบนิเวศวิทยา ทั้งแนวคิดจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ซึ่งชี้แนะดังกล่าว นับเป็นแนวทางใหม่ในการพัฒนาประเทศที่สอดคล้องกันภูมิปัญญาภาคใต้เกี่ยวกับสวนสมรมหรือเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

คำว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" ที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ได้เน้นความสำคัญของการพัฒนาประเทศว่าจะต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นเสียก่อน ทั้งนี้เพราะการพัฒนาที่ผ่านมานั้น แม้เศรษฐกิจจะขยายตัวอย่างรวดเร็วก็จริง แต่ก็เกิดปัญหาช่องว่างของการกระจายรายได้ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยังคงมีอาชีพเกษตรมีรายได้ต่ำ (อภิชัย พันธเสน สรวิชญ์ เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา, 2546) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐในด้านการพัฒนาให้ดำเนินไปในทางสายกลาง

โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ คือ อยู่ในระดับกลางๆ ไม่สุดโต่งไปซ้ายหรือขวา ความมีเหตุผลคือ การประกอบเศรษฐกิจต้องทำอย่างรอบคอบมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวโดยตั้งอยู่บนหลักการที่มีคุณภาพ มีความซื่อสัตย์ เป็นต้น ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ที่ต้องมีระบบเพื่อต้านต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก โดยต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอน ขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความพร้อมมีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรับรองการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สรรเสริญ วงศ์ชอุ่ม, 2544) นอกจากนี้ประเวศ วะสี (2544) ได้ขยายรายละเอียดเกี่ยวกับความพอเพียงว่า ควรจะครอบคลุมถึงความพอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว มีจิตใจพอเพียงคือ รักและเอื้ออาทรคนอื่น มีสิ่งแวดล้อมพอเพียงคือ การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ ชุมชนเข้มแข็งพอเพียงคือ การรวมตัวเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ มีปัญญาพอเพียงคือ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง มีพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียงคือ อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือสภาพแวดล้อมของตนเอง และมีความมั่นคงพอเพียงคือ มีความเสมอต้นเสมอปลายไม่ผันผวนตามกระแส เมื่อทุกอย่างดังกล่าวพอเพียงก็จะเกิดความสมดุลคือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งเรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียงหรือเศรษฐกิจสมดุล อีกทั้งได้กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ 3 ขั้นในเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยขยายความว่า ขั้นที่ 1 ผลิตอาหารบริโภคเอง เหลือขาย ทำให้มีกินอิ่ม ไม่ติดหนี้ มีเงินออม ขั้นที่ 2 รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนทำเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เกษตร หัตถกรรม แปรรูปอาหาร และขั้นที่ 3 เชื่อมโยงกับบริษัททำธุรกิจขนาดใหญ่ รวมทั้งการส่งออก จากสาระสำคัญดังกล่าวจึงเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่อยู่บนพื้นฐานของการจำกัดตัวเองอยู่ในวงแคบเฉพาะท้องถิ่น หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง แต่สามารถผลิตด้วยการรวมตัวกันภายในชุมชน สร้างระบบการจัดการและเชื่อมโยงกับภายนอกได้ ซึ่งจะช่วยส่งผลให้ความเป็นเศรษฐกิจพอเพียงมีความมั่นคงถาวรขึ้น และนั่นคือ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเอง ซึ่งการพึ่งตนเองได้ก็คือ ความเข้มแข็ง ไม่ปล่อยให้ตนเองอ่อนแอด้วยการพึ่งพาผู้อื่นแบบสังคมอุปถัมภ์ การพึ่งตนเองนั้นจะต้องเริ่มจากการเปลี่ยนความคิด สร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง โดยคำนึงว่าตนเองเป็นฐานล่างของสังคม หากฐานล่างของสังคมเข้มแข็งสังคมก็จะเติบใหญ่อย่างมั่นคง สังคมแต่ละสังคมมีพื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง จุดแข็งที่สุดของสังคมคือ วัฒนธรรมซึ่งเป็นวิถีการดำรงชีวิตทั้งมวล โดยขึ้นอยู่กับบริบทหรือสภาพแวดล้อมทางสังคมนั้นเป็นสำคัญ ความเข้าใจใน

วัฒนธรรมของตนเองจะช่วยให้เห็นว่าตนเองมีจุดแข็งอะไรที่จะสร้างความเข้มแข็งขึ้นได้ โดยที่เห็นประโยชน์หรือคุณค่าในวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของตน แล้วสร้างเศรษฐกิจโดยนำเอาวัฒนธรรมหรือระบบคุณค่าเกี่ยวกับอาชีพ การกิน การอยู่ การแต่งตัว ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ การรักษาสุขภาพและอื่น ๆ มาสร้างเป็นเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ซึ่งหากมีการจัดการที่ดีจะก่อให้เกิดกระจายออกไปได้และมีความมั่นคง ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมจึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และทำให้ตนเอง ชุมชน และท้องถิ่นมีทางออกอย่างมีศักดิ์ศรี ประเด็นสำคัญเป็นการเพิ่มพูนและกระจายรายได้คือ ไม่ต้องพึ่งพาภายนอกมากจนเกินไป นอกจากนี้เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองยังเป็นเศรษฐกิจบูรณาการหรือเป็นองค์รวม กล่าวคือ เป็นเศรษฐกิจที่ไม่คำนึงถึงแต่เงินเพียงอย่างเดียว แต่คำนึงถึงจิตใจ ครอบครัว ชุมชน สิ่งแวดล้อม ฯลฯ แบบไม่แยกส่วน ซึ่งจะส่งผลกระทบให้เศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองมีความเข้มแข็งมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจที่มีการเชื่อมโยงกับจิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ไปพร้อมกันในตัวจะช่วยให้สิ่งแวดล้อมที่ดีกลับคืนมา ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กับความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาจิตใจ (ประเวศ วะสี, 2542) เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเศรษฐกิจแห่งการพึ่งตนเองที่มั่นคง และทำให้สังคมมีความสุข

ทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2544) เห็นว่าการเน้นเรื่องของเทคนิคการจัดการไร่นา เป็นเพียงมิติหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น การจัดการของเศรษฐกิจพอเพียงต้องรวมถึงระดับที่กว้างกว่าไร่นาของเกษตรกรและครอบครัว และเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เทคนิคอย่างเดียว แต่รวมเอาอุดมการณ์ โลกทัศน์ ความสัมพันธ์ทางสังคม และค่านิยม หรือที่เรียกว่าวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน บรรทัดฐานสำคัญของกิจกรรมที่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ วัฒนธรรมนั่นเอง ในแง่อุดมการณ์หมายถึงมองเห็นความเชื่อมโยงในเชิงที่เกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม อุดมการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นความสำคัญของความรู้สึกว่าเท่าเทียมกัน ในกิจกรรมที่จัดว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงมิใช่เรื่องของการนำไม่ว่าโดยหน่วยราชการ องค์กรพัฒนาเอกชนและอื่นๆ แต่เป็นเรื่องที่ชาวบ้านต้องร่วมมือกันอย่างเท่าเทียม อุดมคติของความสัมพันธ์ของมนุษย์คือ ช่วยกันและเห็นความสำคัญของการไม่เบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่นที่เข้ามาร่วมงาน เศรษฐกิจพอเพียงต้องให้โอกาสแก่ทุกคน มิใช่เอาตัวรอด ไม่ใช่วิธีคิดแบบไม่เชื่อมโยงกันซึ่งไม่ตรงกับอุดมการณ์ของเศรษฐกิจพอเพียง การผลิตในเศรษฐกิจพอเพียงมีจุดมุ่งหมายเพื่อความมั่นคงและคุณภาพชีวิต ในแง่ของโลกทัศน์ เศรษฐกิจพอเพียงมีโลกทัศน์ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์คือ มนุษย์มิได้เป็นศูนย์กลาง คนอยู่ได้เพราะพึ่งพาธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันเป็นเรื่องที่เศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญ โดยมองคู่แข่งว่าเป็นพันธมิตรมากกว่าการเป็นคู่แข่ง ในขณะที่โลกทัศน์ของระบบทุนนิยมทุกอย่างคือการแข่งขัน และมองคนอื่นว่าจะใช้ประโยชน์เขาได้อย่างไร สำหรับการเน้นความสำคัญของความมั่นคงในชีวิต โลกทัศน์ของเศรษฐกิจพอเพียงจะไม่ให้ความสำคัญแก่เงินเป็นใหญ่เพียงอย่างเดียว เงินเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างความมั่นคงก็จริง

แต่เงินอย่างเดียวไม่พอ ต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน มีสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ สามารถพึ่งพาตัวเองได้ในเรื่องปัจจัยยังชีพพื้นฐานด้วย ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมของเศรษฐกิจพอเพียงคือ ความสัมพันธ์ของชุมชนดั้งเดิมซึ่งสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้โดยตรง ความสัมพันธ์ที่ว่านี้มีความแนบแน่นมากขึ้น เพราะระบบเครือญาติ ความเชื่อ และพิธีกรรม ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นฐานสำหรับกิจกรรมในเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ แต่การแลกเปลี่ยนของทั้งสองฝ่าย ฝ่ายผู้ได้รับอุปถัมภ์ก็ไม่เสียเปรียบจนเกินไป ในด้านค่านิยม การที่เศรษฐกิจพอเพียงคือ วัฒนธรรมหรือระบบความคิดและความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง ค่านิยมความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความไว้วางใจกันได้หรือความซื่อสัตย์ และการให้ความเคารพต่อส่วนรวม จึงเป็นแกนสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ โลกทัศน์ และความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยเหตุนี้ เป้าหมายหลักของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ ความมั่นคงในปัจจัยสี่ และความยั่งยืนของระบบนิเวศและวิถีชีวิต การที่เศรษฐกิจพอเพียงจะบรรลุเป้าหมายนี้ได้จะต้องทำร่วมกันของบุคคล ชุมชน และรัฐ โดยอาศัยวิธีการคือ มีเทคโนโลยีที่เหมาะสม มีระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม มีโลกทัศน์ที่เอื้อต่อเศรษฐกิจพอเพียงคือ อยู่ร่วมกับคนอื่นและธรรมชาติอย่างเกื้อกูล และรักษาฐานการผลิตคือ ทรัพยากร ความรู้ การจัดการและการเรียนรู้ โดยที่การพัฒนาทำได้จากฐานนี้

จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดซึ่งมีสาระสำคัญครอบคลุมเกี่ยวกับ 1) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นระบบหรือหลักคิดที่พึ่งตนเองได้ เป็นเศรษฐศาสตร์แห่งความสุข 2) เป็นระบบเศรษฐกิจสร้างฐานความมั่นคงพัฒนาอย่างเหมาะสมตามฐานะ อุปกรณ์ ความรู้ และประหยัดในเบื้องต้น 3) แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะกระจายความเจริญ กระจายรายได้ให้พออยู่พอกินทั่วถึง 4) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานค้ำจุนความมั่นคงของประเทศ และ 5) เศรษฐกิจพอเพียงสามารถสร้างขึ้นได้หลายระดับ ทั้งประชาชนทั่วไป ชุมชน และสังคม ในด้านที่กลับกันยังหมายถึงการรู้จักประมาณการใช้จ่ายอย่างประหยัดของแต่ละคนด้วย (สุเทพ อุดมรัตน์, 2551) และสำหรับในกระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการฟื้นฟูและวางรากฐานทางจิตใจ สำนึกและวัฒนธรรมเพื่อการดำรงอยู่และคุณภาพชีวิตในสังคมโลก ซึ่งมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่วิธีการหรือมาตรการแก้ไขปัญหาวิกฤตเฉพาะหน้าหรือเฉพาะสังคมบางส่วนเท่านั้น หากเป็นหลักการสังคมอันพึงได้รับการพินิจพิเคราะห์อย่างกว้างไกล เชื่อมโยงมิติทั้งอดีตและปัจจุบันให้เกิดทัศนวิสัยร่วมกันของปวงชนในชาติเพื่อการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ต่อชีวิตและสังคมในอนาคต (เสน่ห์ จามริก, 2551) เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นกลไกอันสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน และสำหรับภาคใต้เศรษฐกิจพอเพียงเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมแบบดั้งเดิม

บริบทของพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาซึ่งจำกัดอยู่เพียง 3 ตำบลจากทั้งหมด 9 ตำบลของอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด ตำบลป่าเวมีพื้นที่ประมาณ 68 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 42,500 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อทางทิศเหนือกับตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ ทิศตะวันออกติดกับตำบลตะกรบ ตำบลทุ่ง และตำบลตลาด ทิศใต้ติดกับตำบลเวียง ทิศตะวันตกติดกับตำบลเวียง ตำบลโมถ่าย ตำบลทุ่งมีพื้นที่ 84 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 52,500 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อทางทิศเหนือติดกับตำบลตะกรบ ทิศตะวันออกติดกับตำบลตะกรบและตำบลพุมเรียง ทิศใต้ติดกับตำบลเลม็ด และตำบลตลาดไชยา ทิศตะวันตกติดกับตำบลตลาดไชยา ตำบลเลม็ดมีพื้นที่ประมาณ 76 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 47,500 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อทางทิศเหนือกับตำบลตลาดไชยาและตำบลเวียง ทิศตะวันออกติดกับอ่าวไทย ทิศใต้ติดกับพื้นที่อำเภอท่าฉาง ทิศตะวันตกติดกับตำบลโมถ่าย ตำบลป่าเว มี 6 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 บ้านป่าเว หมู่ที่ 2 บ้านเหยียด หมู่ที่ 3 บ้านท่าหัก หมู่ที่ 4 บ้านเขาพนมแบก หมู่ที่ 5 บ้านเดิมเจ้า และหมู่ที่ 6 บ้านห้วยไผ่ ตำบลทุ่ง มี 8 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 บ้านขนอน หมู่ที่ 2 บ้านทุ่งนอก หมู่ที่ 3 บ้านวัดตะเคียน หมู่ที่ 4 บ้านคงคาชัย หมู่ที่ 5 บ้านหัวนอน หมู่ที่ 6 บ้านนาแค หมู่ที่ 7 บ้านยางยวน และหมู่ที่ 8 บ้านคลองยวน ตำบลเลม็ด มี 7 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 บ้านท่าใหญ่ หมู่ที่ 2 บ้านวัดแก้ว หมู่ที่ 3 บ้านนาหลวง หมู่ที่ 4 บ้านปากท่อ หมู่ที่ 5 บ้านเลม็ด หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน และหมู่ที่ 7 บ้านไทรงาม

สภาพพื้นที่ของตำบลป่าเวส่วนใหญ่เป็นที่ราบ พื้นที่ลาดต่ำจากทิศตะวันตกมาทางตะวันออก สลับกับเนินเขาเตี้ย ๆ อยู่บ้าง มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ ลำคลอง 3 สาย และลำห้วย 13 สาย มีลำคลองสายหลักคือ คลองไชยาไหลผ่านพื้นที่จากทางตะวันตกมาทางตะวันออก ปัจจุบันไม่มีพื้นที่ป่าไม้ แต่มีที่ดินสาธารณะประโยชน์ จำนวน 1,412 ไร่ มีจำนวนครัวเรือน 1,626 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้นตามทะเบียนราษฎร์ในปี พ.ศ. 2553 จำนวน 4,986 คน เป็นชาย 2,391 คน และผู้หญิง 2,595 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 73 คน/ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ในปี 2551 มีเกษตรกรขึ้นทะเบียนการปลูกข้าว จำนวน 62 คน พื้นที่ทำนาทั้งหมดจำนวน 3,641 ไร่ มีโรงสีข้าว 6 แห่ง เกือบทุกครอบครัวทำนาปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากมีน้ำจากชลประทานฝายคลองไชยา แต่ก็มีพื้นที่บางส่วนที่น้ำจากชลประทานไปไม่ถึงจึงทำกันเพียงปีละครั้ง พื้นที่ทำนากระจายอยู่ในหมู่ที่ 1, 2, 4 และ 5 หมู่บ้านที่ทำนามากที่สุดคือ หมู่ที่ 1 บ้านป่าเว รองลงมาคือ หมู่ที่ 5 บ้านเดิมเจ้า หมู่ที่ 2 บ้านเหยียด และหมู่ที่ 4 บ้านเขาพนมแบก ตามลำดับ นอกจากทำนาเป็นอาชีพหลักแล้วยังประกอบอาชีพทำสวน ได้แก่ สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน สวนผลไม้ เช่น ทุเรียน เงาะ ส้ม เป็นต้น นอกจากนี้ยังปลูกพืชผักต่างๆ ด้วย พื้นที่ทำสวนยางพารามีทุกหมู่บ้าน ในหมู่ที่ 6 บ้านห้วยไผ่ และหมู่ที่ 3 บ้านท่าหักมีมากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ ส่วนพื้นที่ทำสวนปาล์มน้ำมันมีทุกหมู่บ้าน ในหมู่ที่ 4 บ้านเขาพนมแบกมีมากที่สุด มีการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ แต่มิได้เลี้ยงเป็นล่ำเป็นสัน นอกจากนี้บางครอบครัวยังเลี้ยงปลาอีก

ด้วย นอกเหนือจากประกอบอาชีพดังกล่าว มีบางครอบครัวประกอบอาชีพค้าขาย และบ้างก็รับจ้างทำงานก่อสร้างและทำงานในโรงงาน การคมนาคมภายในตำบลมีความสะดวกเนื่องจากมีถนน คือ ทางหลวงแผ่นดินผ่านพื้นที่ 1 สาย ทางหลวงจังหวัด 4 สาย และถนนหมู่บ้าน จำนวน 64 สาย ถนนในหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นถนนดินลูกรัง มีบ้างที่เป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก และถนนลาดยาง ภายในพื้นที่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 5 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา 6 แห่ง มีวัดพุทธศาสนา 3 วัด และสำนักสงฆ์ 2 แห่ง มีสถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง ร้านขายยาแผนปัจจุบัน 2 แห่ง มีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร 1 แห่ง ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าเข้าถึง แต่ก็มีครัวเรือนที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ 14 ครัวเรือน มีกลุ่มชาวบ้านซึ่งจัดตั้งเป็นองค์กร 10 กลุ่ม คือ กลุ่มอาชีพ 3 กลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ 6 กลุ่ม และกลุ่มสตรีตำบลป่าเว 1 กลุ่ม สำหรับรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลประจำปีงบประมาณ 2551 จำนวน 14,653,191.40 บาท เป็นรายได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดเก็บเองเพียง 759,688.99 บาท นอกจากนั้นเป็นรายได้ที่ส่วนราชการต่างๆ จัดเก็บให้ และเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

สำหรับตำบลทุ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มลาดต่ำไปทางทิศตะวันออก ทางด้านตะวันออกของตำบลเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติคลองท่าเนียนและป่าชายเลนคลองพุมเรียง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 6 มีเนื้อที่ประมาณ 3,832 ไร่ มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ ลำคลอง 16 ลำคลอง ลำห้วย 2 ลำห้วย มีบึงหนอง คู นบ พรุ จำนวน 15 แห่ง มีพื้นที่สาธารณะจำนวนประมาณ 387 ไร่ มีจำนวนครัวเรือน 1,522 ครัวเรือน ประชากรตามทะเบียนราษฎร์ในปี พ.ศ. 2553 มีจำนวน 4,933 คน เป็นผู้ชาย 2,383 คน และผู้หญิง 2,550 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 58 คน/ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตร ประชากรทำนาเป็นอาชีพหลัก และเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด สุกร โค กระบือ มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทั้งน้ำจืดและน้ำเค็ม บางส่วนประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ ทำเครื่องจักสาน และทำไข่เค็ม นอกจากนี้ยังทำการค้าขาย ทำประมง รับจ้างก่อสร้าง และทำงานในโรงงาน ในปี พ.ศ. 2551 มีเกษตรกรขึ้นทะเบียนการปลูกข้าว จำนวน 162 คน พื้นที่ทำนาทั้งหมดจำนวน1,923 ไร่ มีโรงสีข้าว 4 แห่ง แม้จะเป็นที่ราบลุ่ม มีลำคลอง ลำห้วย และแหล่งน้ำต่างๆ มากมาย แต่ก็มีปัญหาเรื่องน้ำที่ใช้ทำนาทั้งการขาดแคลนน้ำในบางพื้นที่ และบางพื้นที่ถูกน้ำท่วมขังเป็นเวลายาวนาน พื้นที่ทำนากระจายอยู่ในหมู่ที่ 1-6 หมู่บ้านที่ทำนามากที่สุดคือ หมู่ที่ 1 บ้านขนอน รองลงมาคือ หมู่ที่ 3 บ้านวัดตะเคียน หมู่ที่ 4 บ้านคงคาชัย หมู่ที่ 6 บ้านนาแค หมู่ที่ 5 บ้านหัวนอน และหมู่ที่ 2 บ้านทุ่งนอก ตามลำดับ ปัจจุบันพื้นที่นาบางส่วนเปลี่ยนเป็นปลูกปาล์มน้ำมันแทน พื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมากที่สุด ได้แก่ หมู่ที่ 8 บ้านคลองยวน และ หมู่ที่ 7 บ้านยางยวน ส่วนการคมนาคมภายในตำบล มีความสะดวกเนื่องจากถนนสายหลักที่ติดต่อกับที่ว่าการอำเภอเป็นถนนลาดยางทั้งหมด ส่วนถนนภายในหมู่บ้านมีทั้งถนนลาดยาง ถนนคอนกรีต และถนนลูกรัง แต่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 เป็นถนนลูกรัง ภายในพื้นที่มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 3 แห่ง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ประชาชนร้อยละ 94 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 6 นับถือศาสนาอิสลาม ในเขตตำบลทุ่งมีวัดทางพุทธศาสนา 5 วัด และสำนักสงฆ์ 1 แห่ง มีสถานีอนามัย 1 แห่ง มีศูนย์

ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร 1 แห่ง ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ มีครัวเรือนที่ยังไม่ใช้ไฟฟ้าเพียง 4 ครัวเรือน มีกลุ่มชาวบ้านจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน จำนวน 20 กลุ่มคือ กลุ่มอาชีพ 12 กลุ่ม และกลุ่มออมทรัพย์ 8 กลุ่ม สำหรับรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งประจำปีงบประมาณ 2552 มีจำนวน 16,287,458,.80 บาท เป็นรายได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดเก็บเองเพียง 576,277.47 บาท นอกจากนั้นเป็นรายได้ที่ส่วนราชการต่างๆ จัดเก็บให้ และเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

ในส่วนของตำบลเลม็ด ตำบลนี้มีสภาพพื้นที่เป็น 3 ลักษณะคือ เป็นพื้นที่ราบซึ่งเป็นที่เนินทางทิศตะวันตกในหมู่ที่ 6 เป็นที่ราบลุ่มในพื้นที่หมู่ที่ 2,3,5 และหมู่ที่ 6,7 บางส่วน นอกนั้นเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นพื้นที่ของหมู่ที่ 1,4 และ 7 มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ คลองและลำห้วย 3 แห่ง คลองไชยาเป็นลำน้ำสายหลักที่ให้ประโยชน์ต่อการทำนาโดยตรง มีป่าสงวนแห่งชาติในหมู่ที่ 6 มีบ่อน้ำพุร้อนในหมู่ที่ 2,6 และมีป่าไทรงามเป็นป่าไทรอนุรักษ์ในหมู่ที่ 7 ปัจจุบันไม่มีพื้นที่ป่าบก แต่มีพื้นที่ป่าชายเลนประมาณ 2,000 ไร่ที่ยังคงเหลืออยู่ มีจำนวนครัวเรือน 1,596 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้นตามทะเบียนราษฎร์ในปี พ.ศ. 2553 จำนวน 4,565 คน เป็นชาย 2,194 คน และผู้หญิง 2,371 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 60 คน/ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้ยังทำสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน ทำนากุ้ง ทำการประมง สวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้าง ในปี พ.ศ. 2551 มีเกษตรกรขึ้นทะเบียนการปลูกข้าว จำนวน 120 คน พื้นที่ทำนาทั้งหมด จำนวน 1,588 ไร่ มีโรงสีข้าว 2 โรง เกือบทุกครอบครัวทำนาปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากมีน้ำจากชลประทานฝายคลองไชยา พื้นที่ทำนากระจายอยู่ทุกหมู่บ้าน หมู่ที่บ้านที่ทำนามากที่สุดคือ หมู่ที่ 1 บ้านท่าใหญ่ รองลงมาคือ หมู่ที่ 4 บ้านปากท่อ หมู่ที่ 5 บ้านเลม็ด หมู่ที่ 3 บ้านนาหลวง หมู่ที่ 2 บ้านวัดแก้ว หมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน และหมู่ที่ 7 บ้านไทรงาม ตามลำดับ ส่วนพื้นที่สวนยางพาราอยู่ในหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน และพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมีทุกหมู่บ้าน หมู่ที่ปลูกปาล์มน้ำมันมากที่สุด คือ หมู่ที่ 1 บ้านท่าใหญ่ มีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันไม่น้อยที่ใช้พื้นที่นาข้าวมาดำเนินการในหมู่ที่ 1-7 ส่วนพื้นที่ทำนากุ้งคือ พื้นที่ในหมู่ที่ 1, 4 และ 7 แต่ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกราไป คงเหลือแต่นากุ้งขนาดใหญ่เท่านั้น การคมนาคมภายในตำบลนี้มีความสะดวก เนื่องจากมีถนนลาดยางและถนนคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็มีถนนลูกรังอยู่บ้าง ภายในพื้นที่มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4 แห่ง โรงเรียนประถมศึกษา 4 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง มีวัดพุทธศาสนา 2 แห่ง ประชากรร้อยละ 99 นับถือศาสนาพุทธ มีสถานีอนามัยประจำตำบล 1 แห่ง มีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร 1 แห่ง ทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ มีครัวเรือนน้อยมากที่ไม่ใช้ไฟฟ้า มีธุรกิจต่างๆ มากมาย เช่น ปั้มน้ำมัน โรงสีข้าว ร้านอาหาร อู่ซ่อมรถ ห้องพัก/รีสอร์ท ตลาดขายไข่เค็ม และบริการนวดแผนไทย มีกลุ่มที่ชาวบ้านจัดตั้งเป็นองค์กรชาวบ้าน จำนวน 13 กลุ่ม คือ กลุ่มอาชีพ 6 กลุ่ม และกลุ่มออมทรัพย์ 7 กลุ่ม สำหรับรายได้ขององค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ดประจำปีงบประมาณ 2552 มีจำนวน 17,704,271.17 บาท เป็นรายได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลจัดเก็บเองเพียง 808,283.12 บาท นอกจากนั้นเป็นรายได้ที่ส่วนราชการต่างๆ จัดเก็บให้และเป็นเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของตำบลป่าเว ตำบลทุ่งและตำบลเลม็ดก็เป็นสภาพเดียวกันกับสังคมและวัฒนธรรมของอำเภอไชยาคือ ประชากรของทั้ง 3 ตำบลมีทั้งชาวไทย ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยมุสลิม ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป แต่ในพื้นที่ตำบลทุ่งมีชาวไทยมุสลิมมากกว่าในตำบลป่าเว และตำบลเลม็ด แม้ว่าประชากรโดยเชื้อชาติแตกต่างกันถึง 3 กลุ่ม แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ลักษณะครอบครัวของผู้คนทั้ง 3 กลุ่ม แต่เดิมเป็นครอบครัวขยาย ระบบครอบครัวเป็นระบบคุณค่าที่หล่อหลอมผู้คนในชุมชนทั้งด้านการเรียนรู้และการปฏิบัติ และการปรับตัวให้สามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข แต่ภายหลังจากที่การพัฒนาแบบใหม่ซึ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจทุน และประกอบกับการคมนาคมที่ดีขึ้น อีกทั้งวิทยาการสมัยใหม่ด้านเทคโนโลยีขยายตัวอย่างกว้างขวาง ทำให้ลักษณะครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น สภาพเช่นนี้ทำให้ระบบครอบครัวอ่อนแอลง ความสัมพันธ์อันดีงามในชุมชนเสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด ระบบอาวุโสและบทบาทของวัดมีน้อยลงมิได้ทำหน้าที่หล่อหลอม เสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่สังคมเช่นเดิมอีก สภาพบ้านเรือนอาคารสิ่งก่อสร้างเปลี่ยนแปลงเป็นแบบใหม่ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ในการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงเป็นแบบตะวันตกมากขึ้น ภูมิปัญญาต่างๆ ของชาวบ้านอันเป็นมรดกที่เกิดจากการพัฒนาการปรับตัว ปรับวิถีชีวิต และปรับใช้ประโยชน์ในสังคมมาเป็นเวลายาวนานหมดความนิยมไป ระบบนิเวศอันหลากหลายถูกทำลายลงด้วยระบบทุนนิยมที่ใช้เงินในการพัฒนามากขึ้น แหล่งอาหารจากธรรมชาติลดน้อยลง งานหัตถกรรมชาวบ้านถูกแทนที่ด้วยสิ่งที่ผลิตจากพลาสติก การรักษาโรคด้วยการแพทย์พื้นบ้านหมดความนิยมลง การทำนาตามแบบเดิมเปลี่ยนเป็นการทำนาด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ซึ่งต้องใช้ทุนมากขึ้น การละเล่นพื้นบ้านถูกแทนที่ด้วยสื่อบันเทิงแบบใหม่ซึ่งใช้เทคโนโลยีเป็นหลัก การมีระบบเครือข่าย การพึ่งพากันตามแบบเก่าเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเครือข่ายอิทธิพล การปลูกฝังคุณธรรมด้วยการใช้วรรณกรรมท้องถิ่นและพิธีกรรมต่างๆ หมดความนิยมไป ระบบการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนแบบใหม่มุ่งเน้นสอนวิทยาการต่างๆ มากกว่าเน้นจริยธรรมคุณธรรม ผู้คนรุ่นใหม่มีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการขาดความกตัญญูกตเวทีมากขึ้น การบวชเรียนในพระพุทธศาสนาเป็นไปตามประเพณีมากกว่าเพื่อขัดเกลาให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนซึ่งแต่เดิมมิใช่ญาติก็เสมือนญาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลอนาทรไปมาหาสู่ หยิบยืม แลกเปลี่ยน กลายเป็นการปฏิบัติที่ต้องใช้เงินเป็นสื่อกลางแทบทั้งสิ้น ระบบอุปถัมภ์แต่เดิมเปลี่ยนเป็นระบบอุปถัมภ์แบบใหม่ที่มักอาศัยอำนาจและอิทธิพลจากเงินและวัตถุสิ่งของ การเมืองทั้งระดับชาติและท้องถิ่นเข้ามาครอบงำในลักษณะเครือข่ายมากขึ้น ระบบอุปถัมภ์ในระบบราชการแผ่ขยายอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งอยู่เหนือระบบคุณภาพ นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ยังผูกติดอยู่กับการเป็นนักเลงด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้กลุ่มคนที่อยู่นอกเหนือระบบนี้จึงดำรงตนอยู่ค่อนข้างลำบาก สำหรับชีวิตประจำวันของชาวบ้าน แม้ว่าความเจริญสมัยใหม่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้นก็ตาม แต่วิถีชีวิตยัง

ดำเนินไปค่อนข้างเรียบง่าย ไม่เร่งร้อน การจับกลุ่มพูดคุยตามบ้านของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ร้านกาแฟ ยังคงดำเนินไปตามแบบเดิม แม้ปัญหาในชุมชนจะมีมาก แต่ปัญหาที่สนใจกันมากที่สุด คือ ปัญหาการครองชีพ และเรื่องราวเกี่ยวกับการเมือง นอกจากการจับกลุ่มดังกล่าวแล้ว การดำเนินชีวิตของชาวบ้านทั้ง 3 ตำบล ยังเกี่ยวข้องอยู่กับกลุ่มหรือกิจกรรมรวมหมู่อื่นๆ ทั้งกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรม และกิจกรรมที่ทางราชการกำหนด เช่น ชาวไทยมุสลิมยังคงรวมหมู่ทางสังคมและวัฒนธรรมทางศาสนาคือ การร่วมละหมาด ชาวไทยพุทธยังคงไปวัดทำบุญตักบาตรในวันพระ แต่ชาวไทยพุทธมีการรวมกลุ่มเช่นนี้น้อยลง กิจกรรมการรวมกลุ่มของชาวบ้านอันเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการเงินและอาชีพ ซึ่งมีทั้งที่ชาวบ้านคิดทำกันเองและราชการสนับสนุนเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านให้ความสนใจมากขึ้น แต่การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวมักขาดการจัดการที่ดี จึงทำให้กลุ่มมีบทบาทน้อยต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน นี่คือสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้าน 3 ตำบลคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด อันเป็นพื้นที่ศึกษา สภาพดังกล่าวนี้พอมองเห็นได้ว่า ชุมชนกำลังประสบกับปัญหาในหลายๆ ด้านเมื่อสังคมวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของการพัฒนาแบบสมัยใหม่ที่ใช้เงินและวัตถุสิ่งของเป็นองค์ประกอบหลักของการพัฒนา

หากพิจารณาปัญหาของตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด บนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจ และทุนทางสังคม ปัญหาของทั้ง 3 ตำบลจำแนกได้เป็นปัญหาทั่วไป ซึ่งเป็นปัญหาที่ดำเนินอยู่ในสังคมอย่างนั้นติดต่อกันยาวนาน และปัญหาที่เป็นวิกฤตทางสังคม ปัญหานี้อาจจะสืบเนื่องจากปัญหาที่มีมาแต่เดิม หรือเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง

ปัญหาทั่วไป ได้แก่ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับ สภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การสาธารณสุข สังคมและวัฒนธรรม การศึกษา และระบบคิดและค่านิยม (เวทีชุมชนตำบลป่าเว ตำบลเลม็ด ตำบลทุ่ง และตำบลเวียง. 2551, มกราคม 9, 30)

ในส่วนของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางกายภาพ ได้แก่ ปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะโดยผู้บุกรุกเข้ายึดครองทำประโยชน์ อาทิ สร้างอาคาร หรือสร้างสิ่งปลูกสร้างอื่นรุกล้ำเข้าไปในพื้นที่ทำให้เกิดปัญหาด้านอื่นตามมา เช่น การสาธารณสุข การจราจร ฯลฯ ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรณีวิทยา คือ การดูดทรายในลำคลองต่างๆ ทำให้เกิดการพังทลายของดิน ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งคือ มีการทำลายระบบนิเวศชายฝั่งเพื่อผลผลิตทางการประมงและเกษตรกรรม รวมทั้งเพื่อธุรกิจการท่องเที่ยว ปัญหาการบุกรุกทำลายป่าไม้ คือ การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ บุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน บุกรุกทุ่งเลี้ยงสัตว์ และบริเวณที่ลุ่มหรือแหล่งน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ปัญหาทรัพยากรน้ำ คือ มีการแย่งน้ำเพื่อการเกษตร การทำให้สภาพน้ำไม่เหมาะแก่การอุปโภคบริโภคเนื่องจากมีน้ำเสียจากแหล่งประกอบการอุตสาหกรรมจากตลาดหรือชุมชนโดยมิได้มีการบำบัดอย่างจริงจัง และปัญหาการใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมี

ในการปลูกพืชผักต่างๆ เช่น ข้าว ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ผลไม้ ฯลฯ โดยไม่คำนึงว่าเป็นผลเสียต่อสุขภาพ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ ได้แก่ ปัญหาความยากจน คือ ประชาชนมีรายได้ไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และมีหนี้สินอันเกิดจากการประกอบอาชีพต่างๆ ปัญหาราคาน้ำมันและราคาสินค้าที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้รายจ่ายในการครองชีพสูง ปัญหาผลิตผลการเกษตรบางอย่างราคาตกต่ำ เช่น ข้าว ปาล์มน้ำมัน และผลไม้ ส่งผลให้ประชาชนมีหนี้สินจากการประกอบอาชีพ ปัญหาพ่อค้าคนกลางที่ผูกขาดสินค้า โดยพ่อค้าดังกล่าวเอารัดเอาเปรียบกดราคาผลิตผลการเกษตรตามที่ตัวเองต้องการ นอกจากนี้ยังเอาเปรียบการขายสินค้าที่ด้อยคุณภาพด้วยการขายที่สะดวกซื้อ เพราะชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพสินค้า

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ได้แก่ ปัญหาการเลือกผู้นำท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล และอื่นๆ ล้วนใช้วัฒนธรรมเชิงอำนาจเชิงอุปถัมภ์ และระบบทุนเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อเอาชนะคู่แข่ง อีกทั้งอำนาจและระบบอุปถัมภ์ในลักษณะเครือญาติ เครือข่ายยังครอบคลุมถึงการอำนวยประโยชน์ให้แก่บุคลากรสายงานต่างๆ ในองค์กรและพรรคพวก ทำให้ประชาชนไม่น้อยถูกริดรอนสิทธิ์ และในส่วนของชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำบ่อยครั้งทำให้คนในชุมชนแตกแยกทางความคิดซึ่งยากต่อการประสานให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง นอกจากนี้การเมืองท้องถิ่นยังส่งผลต่อสถาบันครอบครัวทำให้เกิดความห่างเหิน แตกแยกทางความคิด ขาดเสถียรภาพ เกิดความไม่เข้าใจ และมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกไปตามภาวะการเมืองที่เปลี่ยนแปลง

ปัญหาที่เกี่ยวกับการสาธารณสุข ปัญหาด้านนี้ ได้แก่ ปัญหาสุขภาพอนามัยชุมชน คือ ผู้คนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ขาดการดูแลและเอาใจใส่สถานที่อยู่อาศัยให้สะอาด การจัดการขยะของชุมชนยังไม่เป็นระบบทำให้เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคและสัตว์ร้ายต่างๆ อีกทั้งยังขาดการดูแลเอาใจใส่สุขภาพอย่างจริงจัง นอกจากนี้ปัญหาเกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็ก โรคเอดส์ โรคมะเร็ง ภูมิแพ้ก็ยังอยู่ในอัตราสูง ในส่วนที่เกี่ยวกับอุบัติเหตุอันเนื่องมาจากการฝ่าฝืนกฎจราจร ผู้รักษากฎหมายละเลยต่อการปฏิบัติหน้าที่และความไม่เป็นระเบียบหรือช่องทางจราจรแคบ โดยเฉพาะในเขตเทศบาลตำบลตลาดไชยายังคงเกิดในอัตราสูง และปัญหาอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ สถานพยาบาลในชุมชน เครื่องมือแพทย์ จำนวนแพทย์ พยาบาล เภสัชกร และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขยังมีไม่เพียงพอ

ปัญหาเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ปัญหาอันเกิดจากสถาบันครอบครัวและชุมชนอ่อนแอลง โดยที่ปัจจุบันครอบครัวมีลักษณะเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ความรัก ความอบอุ่น ความใกล้ชิด ระบบอาวุโส ระบบเครือญาติ การอบรมสั่งสอน การอนาทร การดูแลผู้สูงอายุอ่อนด้อยลง ผู้น้อยกับผู้ใหญ่ต่างถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมในยุคสมัยและค่านิยมของตนจึงทำให้ขาดความเข้าใจต่อกันและขัดแย้งกันได้ง่าย ปัญหาที่ชุมชนถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมการบริโภคและทุนนิยมทำให้ไม่เห็นคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม จึงขาดความเอาใจใส่

วัฒนธรรมอันเป็นรากเหง้าของตัวเอง ไม่ภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง ขณะเดียวกันก็ถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมตะวันตก นอกจากนี้ศาสนธรรมและค่านิยมที่ดีงามอันเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนา และธรรมเนียมประเพณีของสังคมที่มีมาแต่เดิมก็ขาดการเอาใจใส่ จึงไม่มีหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต แม้แต่สวนโมกขพลารามซึ่งเป็นแหล่งเผยแพร่พุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งก็ถูกบางคน บางกลุ่มกล่าวว่าเป็นแค่เป็นเพียงแหล่งท่องเที่ยวเท่านั้น ประเด็นปัญหาทางสังคมที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่งของชุมชนไชยาคือ ปัญหาเกี่ยวกับอบายมุข ได้แก่ การพนัน ยาเสพติด และปัญหาเกี่ยวกับนักเลงอิทธิพลก็ยังคงมีอยู่ทั่วไป ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมการทำงานของส่วนการปกครองที่เกี่ยวข้องยังเป็นไปตามสบายมากกว่าที่จะดำเนินการทางกฎหมายหรือหลักนิติธรรมอย่างจริงจัง

ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา ในด้านนี้มีประเด็นเกี่ยวกับการขาดแคลนครู อาจารย์ ทั้งนี้เพราะครู อาจารย์ส่วนหนึ่งกระจุกตัวอยู่ในสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในตัวอำเภอหรือจังหวัด หรือที่อยู่ใกล้บ้าน ทำให้สถานศึกษาที่อยู่ห่างไกลขาดแคลนครู อีกทั้งครูอาจารย์ไม่น้อยยังด้อยประสิทธิภาพในการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่และสื่อต่างๆ ที่นำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน ปัญหาที่ตามมาคือ คุณภาพทางวิชาการของนักเรียนส่วนใหญ่ยังต่ำกว่ามาตรฐาน นอกจากนี้อาคารของสถานศึกษาและอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการเรียนรู้ค่อนข้างล้าสมัยหรือไม่ก็เหลือเพียงแค่ซากซึ่งใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงไม่ได้ อีกทั้งโรงเรียนขนาดเล็กจำนวนหลายโรงกำลังอยู่ในภาวะที่จะถูกยุบเลิก เนื่องจากผู้เรียนย้ายไปเรียนที่โรงเรียนในตัวอำเภอหรือจังหวัด หรือไม่ก็ไปเรียนที่โรงเรียนราษฎร์ที่มีชื่อเสียง สำหรับหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งเป็นประโยชน์ต่อนักเรียนและชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งภูมิปัญญาชาวบ้านก็ยังมิได้รื้อฟื้นและอนุรักษ์พัฒนาและนำมาใช้อย่างจริงจัง ทำให้นักเรียนรู้เรื่องที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและเรื่องราวท้องถิ่นของตนเองน้อย ส่งผลให้ไม่ภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนและมีแนวโน้มที่จะละทิ้งถิ่นตนเองในอนาคต ในส่วนของนักเรียนหากพิจารณาในแง่คุณภาพการศึกษาในภาพรวมเกี่ยวกับทักษะการคำนวณ ทักษะการอ่าน ทักษะการเขียน ทักษะการคิด รวมถึงทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศที่จำเป็นส่วนใหญ่ยังค่อนข้างต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน

ปัญหาเกี่ยวกับระบบคิด ค่านิยม และการปรับตัว ในส่วนนี้เห็นได้ชัดว่า ระบบการศึกษาเรียนรู้ทั้งจากการศึกษาในโรงเรียน ครอบครัว มิได้ช่วยให้ระบบคิดของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง ยังคงสอนให้คนติดยึดอยู่กับระบบคิด และค่านิยมเก่าบางประการ ทั้งๆ ที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก แทนที่จะปรับตนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปกลับยังคงติดยึดแบบเดิมอย่างเหนียวแน่น นอกจากนี้บางครั้งก็ละทิ้งความคิดและค่านิยมเก่าๆ ที่เหมาะสมกับสภาพสังคมท้องถิ่นหันไปนิยมความคิดและค่านิยมแบบฝรั่งซึ่งเป็นลักษณะที่ถูกครอบงำด้วยทุนนิยมและบริโภคนิยมเพื่อแสดงว่าตนเป็นผู้ทันสมัย เข้าลักษณะเนื้อในเป็นฝรั่งแต่เปลือกหรือกระพี้เป็นไทย ลักษณะเช่นนี้คือการสูญเสียความเป็นไชยานั่นเอง

ในส่วนของปัญหาที่เป็นวิกฤตทางสังคมของทั้ง 3 ตำบลของอำเภอไชยา เป็นปัญหาที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของบริบทชุมชนและการถูกครอบงำของทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์โดยเฉพาะในช่วงเวลาห้าทศวรรษที่ผ่านมา อิทธิพลดังกล่าวทำให้ประเทศในโลกรวมทั้งประเทศไทยเกิดปรากฏการณ์ใหม่ ทั้งที่เป็นคุณและโทษอย่างมากมายทั้ง 3 ตำบลของอำเภอไชยาตกอยู่ในสถานการณ์เช่นเดียวกัน คือ เกิดปัญหาวิกฤตที่อาจจะนำไปสู่ความหายนะทางสังคมมากมาย

ปัญหาวิกฤตทางสังคมของอำเภอไชยา ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางและยากต่อการแก้ไข ได้แก่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางธรรมชาติสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย การแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติดำเนินไปอย่างรุนแรง การเกิดขึ้นของสังคมแบบเครือข่ายเพื่อเอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า อำนาจของธุรกิจอยู่เหนือความเป็นชุมชน เกิดระบบคุณค่าอย่างใหม่ขึ้นในสังคม อาทิ นิยมความสำเร็จเชิงวัตถุ ละเลยความดีความงามและสุนทรียภาพบางอย่าง นิยมการบริโภคสิ่งแปลกใหม่ด้วยความฉาบฉวย นิยมการแข่งขันเชิงปริมาณมากกว่าคุณภาพ สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทั้งทางด้านสถานะทางสังคมและทางด้านรายได้ทั้งๆ ที่มีทรัพยากรมากแต่ผู้มีฐานะปานกลางและยากจนประสบกับความยากจนลงเรื่อยๆ ระบบนิเวศล่มสลายทั้งป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร ทรัพย์ในดิน สินในน้ำและบรรยากาศ อีกทั้งขยะที่ปนเปื้อนมีมากขึ้น ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอลง ขาดประสิทธิภาพและคุณภาพในฐานะการกล่อมเกลาสังคม อีกทั้งชุมชนไม่อยู่ในภาวการณ์เป็นแหล่งผลิตความรู้และแหล่งระบบความรู้ได้อีกต่อไป วิกฤติการณ์สุดท้าย ก็คือ ผู้คนและชุมชนเห็นว่าจริยธรรมมีความหมายน้อยลงซึ่งเห็นได้จากความเสื่อมถอยของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ถูกมนุษย์เอาเปรียบมนุษย์ผู้ด้อยกว่า และมนุษย์เอาเปรียบด้วยการเบียดเบียนธรรมชาติอย่างมากมายดังที่ปรากฏอยู่

เมื่อพิจารณาสภาพปัญหาทั้งปัญหาทั่วไปและปัญหาวิกฤตของ 3 ตำบลในอำเภอไชยาที่เป็นอยู่นั้น เห็นได้ว่าส่วนใหญ่ล้วนเกี่ยวข้องอยู่กับ ทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยม ซึ่งทั้งสามประการนี้ได้สร้างโครงสร้างทางสังคมและวิธีคิดให้แก่ผู้คนในชุมชน ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาจนกระทั่งใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาถึง 10 ฉบับ ทำให้เห็นได้ชัดว่าในช่วงเวลาดังกล่าวมีอำนาจใหญ่ๆ เกิดขึ้น 3 อย่างคือ อำนาจรัฐ อำนาจเงิน และอำนาจความรู้ ในสังคมแต่เดิมชาวบ้านแสวงหาความรู้เพื่อการดำเนินชีวิตและเพื่อการอยู่ร่วมกัน ความรู้จึงเป็นความรู้เพื่อวิถีชีวิต ซึ่งก็คือพลังท้องถิ่นอันเป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมนั่นเอง ความรู้ดังกล่าวเกี่ยวข้องอยู่กับฐานทรัพยากร ระบบความรู้ และเครือข่ายทางสังคม ความรู้แต่เดิมจึงเป็นพลังของชุมชนอย่างแท้จริง แต่ในปัจจุบันอำนาจรัฐและอำนาจเงินต้องการความรู้เพื่อมาสนับสนุน เมื่อเป็นเช่นนี้ความรู้ที่ใช้อำนาจรัฐและอำนาจเงินจึงมิใช่ความรู้ที่รับใช้วิถีชีวิตชาวบ้าน (ประเวศ วะสี, 2549) ตราบใดที่ลัทธิทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยมยังเป็นกระแสเชี่ยวกรากในสังคมของไทยก็คงยากที่จะแก้ปัญหาที่เป็นอยู่ และหากปล่อยให้เป็นปัญหา

เช่นนี้อยู่ต่อไป ช่องว่างทางสังคม เศรษฐกิจ ระหว่างคนร่ำรวยและคนยากจนก็จะเพิ่มมากขึ้นหรือห่างออกไปทุกที นั่นคือ ความขัดแย้ง ความรุนแรงในสังคมก็จะทวีขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้และคงยากที่จะแก้ไข

กรอบแนวคิดของงานวิจัย

โครงการวิจัยการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นโครงการย่อยโครงการหนึ่งใน 3 โครงการของชุดโครงการ การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและสังคมให้มีรากฐานมั่นคง ชุดโครงการนี้อยู่ภายใต้โครงการวิจัย การพัฒนาทุนทางสังคมภาคใต้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โครงการอีก 2 โครงการคือ โครงการวิจัยฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยา และโครงการการพัฒนาอาชีพเพื่อความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชนอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

จากการกำหนดให้โครงการวิจัยการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นโครงการที่สอง ต่อจากโครงการแรกคือ โครงการฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมชุมชนอำเภอไชยา ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่า เมื่อมีคำตอบเกี่ยวกับบริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของพื้นที่ศึกษาแล้ว คำตอบดังกล่าวจะเป็นกุญแจสำคัญที่ส่งผลต่อการดำเนินการฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

แท้ที่จริงแล้วการฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการย้อนกลับไปสู่ภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิม อันเป็นวัฒนธรรมที่เกิดจากการพัฒนา การปรับตัว ปรับวิถีชีวิตและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลง หรือประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่หรือบริบทใหม่อันเป็นลักษณะของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมนั่นเอง จากนัยดังกล่าวจึงเป็นการเน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลักด้วยการอาศัยสมดุลธรรมชาติเป็นพื้นฐานที่เอื้อให้เกิดการพึ่งตนเองตามหลักทางพุทธศาสนา หรือเป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรธรรมชาติที่ก่อให้เกิดสมดุลทางธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเป็นการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการเอื้ออำนวยประโยชน์อย่างยิ่งต่อการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเมื่อมีส่วนเหลือจึงขาย ทำให้ลดต้นทุนการผลิตและลดความเสี่ยงต่าง ๆ เช่น การตลาด ความปลอดภัยในการบริโภค ความปลอดภัยของสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้สังคมเกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือมีเสถียรภาพสูง

การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำให้ผู้คนในอนาคตเกิดปัญหาในการตอบสนองความต้องการของตนเอง สาระสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการเปลี่ยนโครงสร้าง

ระบบเศรษฐกิจ และสังคมเพื่อลดการบริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปอยู่ในระดับที่มีความสมดุล ทำให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายล้าง และอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่อยู่ดีกินดี อยู่เย็นเป็นสุข มีธรรมาภิบาลเป็นเครื่องมือสำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน กระบวนการพัฒนาแบบยั่งยืนจะต้องอยู่บนฐานของการสร้างความเข้มแข็งด้วยการเพิ่มขีดความสามารถในการเลือกและทางเลือก รวมทั้งมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบต่อชีวิต โดยที่คนในชุมชนมีความร่วมมือ มีความสัมพันธ์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างดี ผู้คนมีความเท่าเทียมกัน มีการจัดการชีวิต ทรัพยากรชุมชนของตนเอง ไม่ทำลายทรัพยากรและโอกาสของคนรุ่นต่อๆ ไป แต่สร้างหลักประกันให้คนในอนาคตเป็นอิสระจากความยากจน ด้วยการใช้ความสามารถพื้นฐานของตนเองและมีความปลอดภัยในชีวิตทรัพย์สิน

การพัฒนาที่ยั่งยืนสัมพันธ์อยู่กับการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ การพึ่งตนเองในที่นี้หมายถึงความสามารถที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล ความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นคือ ปัจจัยสี่ที่พอเพียง การพึ่งตนเองจึงเป็นการจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสมทั้งกับคน สังคมและกับธรรมชาติรอบๆ ตัว โดยที่ความสามารถในการช่วยเหลือตัวเองและความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ดังกล่าวจะทำให้ตนเอง ชุมชน และสังคมเกิดความมั่นคงทั้งในปัจจุบัน และอนาคต

การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนอกเหนือจากการใช้คำตอบเกี่ยวกับบริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของพื้นที่ศึกษาจากโครงการที่ 1 เป็นฐานเบื้องต้นแล้ว ภูมิปัญญาการทำนาแบบดั้งเดิมและการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยการพึ่งตนเองคือ ฐานสำคัญที่นำไปสู่คำตอบ ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานต่อเนื่องจากผลการวิจัยเรื่องฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยา โดยที่คำตอบจากงานวิจัยดังกล่าวได้สะท้อนปัญหาทั้งปัญหาทั่วไปและปัญหาวิกฤตหลายประการ (ดูรายละเอียดหน้า 36-39) ปัญหาหนึ่งที่สำคัญยิ่งคือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านนี้เป็นส่วนที่นำไปสู่ความยากจนโดยเฉพาะชาวนาในพื้นที่ 3 ตำบล คือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด ซึ่งยังคงทำนาเป็นอาชีพหลักอย่างเป็นล่ำเป็นสัน การทำนาของชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวปรับเปลี่ยนจากการทำนาแบบเก่ามาเป็นการทำนาที่นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แทน อีกทั้งนำปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชมาใช้ในการผลิตอย่างกว้างขวาง ทำให้การทำนาต้องลงทุนสูงขึ้นกว่าเดิมมาก ประกอบกับราคาข้าวที่ไม่แน่นอน และผลผลิตยังมีคุณภาพไม่ดีพอ ชาวนาส่วนใหญ่จึงอยู่ในสภาพการเป็นหนี้สิน ขณะเดียวกันที่สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติถูกทำลาย ทำให้พื้นที่นาลดความอุดมสมบูรณ์ลงจากเดิม ความรู้เพื่อการดำรงชีวิตแต่เดิมหรือพลังอันเป็นภูมิปัญญาทาง

วัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เคยเป็นหลักในการดำเนินชีวิตร่วมกันด้อยความสำคัญลง ขณะที่กระแสจากลัทธิทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยมเข้ามาครอบงำการดำรงชีวิตอย่างเต็มที่ แม้สภาพการณ์เป็นไปเช่นนี้แต่พื้นที่ดังกล่าวยังคงมีพลวัตชุมชนที่น่าสนใจคือ ยังคงผสมผสานการคิดแบบเดิมยังคงเห็นได้ชัดถึงการผลิตที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ กิจกรรมการผลิตมีความหลากหลาย มีรายได้ทั้งจากภาคเกษตรกรรมและธุรกิจชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนยังคงแสดงถึงสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมเดิม ชุมชนมีส่วนร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารท้องถิ่น และชุมชนมีแนวคิดที่จะพลิกฟื้นความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้พึ่งตนเองได้ ด้วยสภาพการณ์ดังกล่าวพื้นที่ 3 ตำบลจึงเป็นพื้นที่เป็นเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้

ในการดำเนินการวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) โดยเริ่มจากการศึกษาเอกสารด้วยวิธีวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจพื้นที่ที่ศึกษาเป็นเบื้องต้นพร้อมๆ กับได้ดำเนินการศึกษาภาคสนามควบคู่กันไปด้วย ผลการวิจัยเกี่ยวกับบริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของอำเภอไชยาอันเป็นงานชิ้นแรกของชุดโครงการนี้ก็ได้นำมาทบทวนเพื่อดูภาพรวมของอำเภอซึ่งได้ประมวลเป็นสภาพและปัญหาของทั้ง 3 ตำบลไว้ นอกจากนี้ยังได้สร้างความคุ้นเคย ความสนิทสนม และแสดงเจตนารมณ์ในการเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาร่วมกับชุมชน และเพื่อให้ชุมชนมีความตระหนักร่วมกันต่อการแก้ปัญหาโดยใช้พลังชุมชนเป็นกลไกในการขับเคลื่อน อีกทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทชุมชนโดยตรงเพิ่มเติมจากทั้ง 3 ชุมชนด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ การจัดกลุ่มสนทนา การจัดเวทีชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน โดยที่ข้อมูลดังกล่าวเป็นการเชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้ได้ข้อมูลชุดหนึ่งอันเป็นพลวัตซึ่งครอบคลุมเกี่ยวกับฐานเศรษฐกิจ และทุนทางสังคมที่ชุมชนนำไปใช้เพื่อการพัฒนาในโอกาสต่อไป สำหรับการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมภายหลังจากที่สร้างความสัมพันธ์และแสดงเจตนารมณ์แบบหุ้นส่วนกับชุมชนจนเกิดความเข้าใจตรงกันว่าจะต้องร่วมคิดและร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมใช้ประโยชน์และร่วมประเมินผลเพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทางคือ เศรษฐกิจพอเพียงแล้ว นักวิจัยและชุมชนจะต้องดำเนินการในส่วนของปัญหา โดยจัดกลุ่มสนทนา จัดเวทีชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ให้เห็นว่า สภาพปัญหาของชุมชนเป็นอยู่อย่างไร สาเหตุของปัญหามาจากสิ่งใด อะไรคือโครงสร้างของปัญหานั้น เมื่อได้คำตอบดังกล่าว ในเวทีชุมชนและการสนทนากลุ่มจะต้องกระตุ้นให้มีส่วนร่วมกันแสดงความคิดที่หลากหลายและสรุปร่วมกันเป็นแผนหรือแนวทางปฏิบัติที่เล็งเห็นว่าเป็นพลังสำคัญและอนาคตของชุมชน เพื่อใช้แก้ปัญหาด้วยการพิจารณาศักยภาพและข้อจำกัดของชุมชน หลังจากนั้นนำแนวทางปฏิบัติไปทดลองใช้ปฏิบัติจริงในชุมชนเพื่อหาตัวแบบ ซึ่งนำไปใช้เพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในระหว่างการปฏิบัติจะมีการประเมินผลเป็นระยะๆ เพื่อหาทางเลือกที่คิดว่าให้ผลดีที่สุดต่อชุมชนจากการปฏิบัตินั้น

บทที่ 2

การเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจชุมชนถึงเศรษฐกิจทุนของชาวนาไชยา

ได้กล่าวมาแล้วว่าเมื่อกระแสการพัฒนาด้วยทุนนิยมเข้ามามีอิทธิพลทำให้เศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงตามแบบเดิมในครอบครัวและชุมชนเหลือพื้นที่อยู่ในสังคมไม่มากนัก เนื่องจากระบบทุนนิยมสามารถครอบครองและครอบงำเศรษฐกิจชุมชนด้วยพลังอำนาจของทุนเงิน และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ประกอบกับบริบทชุมชนในทุกๆ ด้านได้เปลี่ยนแปลงไปเกือบสิ้นเชิง ปัจจุบันนี้แม้ในชุมชนยังคงลักษณะเศรษฐกิจสองระบบคือ ก่อนทุนนิยมหรือเศรษฐกิจชุมชน และทุนนิยมก็ตาม แต่น้ำหนักของระบบทุนนิยมกำลังท่วมทับเศรษฐกิจชุมชนหรือมีกำลังเหนือกว่าเป็นอันมาก อย่างไรก็ตามจากการที่เกษตรกรโดยเฉพาะชาวนาต้องตกอยู่ภายใต้กระแสการพัฒนาด้วยทุนนิยมมายาวนาน ประสบกับภาวการณ์การผลิตที่ล้มเหลว และผลกระทบอื่นๆ อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งเกิดภาวะวิกฤตในประเทศหลายครั้งหลายครา ได้ทำให้ชาวนาในหลายพื้นที่ของประเทศพลิกผันตัวเองโดยการให้ความสนใจแก่เศรษฐกิจกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงตามแบบเดิม ด้วยการประสานกับวิธีการใหม่ๆ ทางการเกษตร ซึ่งเน้นความปลอดภัยของสุขภาพและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

กระบวนการทำนาในอดีตกับเศรษฐกิจชุมชนชาวนาไชยา

เศรษฐกิจชุมชนชาวนาแต่เดิมในอำเภอไชยาก่อนที่มีการพัฒนาประเทศด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ บริบทชุมชนด้านสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งทุนทางสังคมคือผู้คนหรือชุมชน สถาบัน วัฒนธรรม และภูมิปัญญาเป็นส่วนสำคัญต่อการขับเคลื่อน ผู้คนหรือชุมชนยังคงทำนาและบุกเบิกพื้นที่ทำนาเพื่อตอบสนองการผลิตเพื่อยังชีพอย่างต่อเนื่องด้วยการประกอบอาชีพในพื้นที่ของตนเองหรือทำนาหวะ[*] ชาวนาทำสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือนเองและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต พัฒนาการทำนาเป็นไปอย่างเชื่องช้าคือ ทำมาแต่เดิมอย่างไรก็ยังคงเป็นเช่นนั้น การทำนาในสมัยนั้นมีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อการยังชีพของครอบครัวและชุมชน ทำให้ชาวนาขาดแรงผลักที่จะพัฒนาวิธีการทำนา เพราะผลผลิตที่ได้มีเพียงพอที่จะบริโภค ผู้ทำนามีอยู่มีกินอย่างไม่เดือดร้อน (กิตติ ตันไทย, 2552) การทำนาเป็นการทำตามฤดูกาล ปีหนึ่งทำเพียงหนึ่งครั้ง เพราะอาศัยน้ำฝนทำนาเพียงอย่างเดียว ใช้แรงงานของคน

[*] เป็นการทำนาที่ชาวนาซึ่งมีนามากเกื้อกูลที่นาให้เพื่อนบ้านทำ โดยแบ่งผลประโยชน์ผลผลิตตามที่ตกลงกันในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน

ในครอบครัวเป็นหลัก แต่เดิมชาวไชยาจึงนิยมมีลูกมีหลานครอบครัวละหลายๆ คน ก็เพื่อจะได้ใช้เป็นแรงงานสร้างผลผลิตในการทำนา ครอบครัวใดมีนามาก มีผลผลิตมากถือว่าเป็นผู้มีอันจะกิน สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาประกอบด้วย ยามไถ หัวหมู ผาลไถ คันไถ แอก โกก คราด เชือก จอบ มัน ตรูด และมีดพร้า นอกจากนั้นทุกครอบครัวที่ทำนาจะต้องเลี้ยงควายสำหรับสำหรับใช้ไถนาอย่างน้อยครอบครัวละ 1 คู่ หรือมากกว่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความมากน้อยของพื้นที่ที่ทำนาควายที่ใช้ไถนาจะต้องเลือกตัวที่มีความแข็งแรง มีขนาดโตพอๆ กัน และเป็นเพศเดียวกัน ควายที่ชำนาญในการไถนาคือ ใช้ทำนามานานจะเป็นตัวหลัก ส่วนคู่ไถที่เพิ่งฝึกหัด หรือใช้ทำนามาน้อยครั้งใช้เป็นตัวนอก เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับทำนาส่วนใหญ่ทำขึ้นใช้เอง ที่จำเป็นต้องซื้อหามาใช้ ได้แก่ จอบ และมีดพร้า เครื่องใช้ที่เก็บไว้ใช้ได้หลายปีอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ยามไถ คันไถ แอก โกก คราด มัน และตรูด ส่วนหัวหมู และเชือกจะต้องจัดเตรียมหาใหม่ทุกปี หัวหมูนั้นทำจากไม้เนื้อแข็ง ซึ่งในหน้าแล้งก่อนฤดูทำนาชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันเข้าไปหาไม้ในป่ามาทำหัวหมู โดยนำมาตกแต่งจนได้รูปทรงที่ต้องการ ปีหนึ่งๆ อาจจะต้องใช้มากกว่า 1 หัว จึงต้องเตรียมสำรองไว้โดยเฉพาะชาวนาที่มีนามาก ต่อมาได้มีผู้ประดิษฐ์ปีกเหล็กขึ้นใช้ ชาวนาจึงซื้อปีกเหล็กมาประกอบกับไม้แทนการใช้หัวหมู ทำให้ช่วยลดภาระการหาไม้มาทำหัวหมูลงได้ สำหรับเชือกที่ใช้ชาวนาจะต้องหาหวายมาควั่นเชือกเตรียมไว้ สิ่งของดังกล่าวจะต้องมีให้พร้อมในการทำนาปีหนึ่งๆ ในส่วนของควายที่ใช้ไถนา เมื่อถึงฤดูกาลทำนา ชาวนาจะต้องสร้างคอกและทำพิธีทำขวัญคอกเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ควายและการทำนา เสร็จแล้วจึงนำควายเข้าคอก นอกจากนี้พิธีทำขวัญคอกยังถือเป็นการประเดิมให้ควายไปไถนาด้วย

เนื่องจากข้าวเป็นสิ่งมีคุณต่อการดำรงชีวิตอย่างยิ่ง คนไทยแต่โบราณเชื่อว่ามีเทพธิดาเป็นผู้รักษาข้าวที่เรียกว่า “แม่โพสพ” ชาวนาในทุกภาคของประเทศไทยจึงทำพิธีบวงสรวงเพื่อแสดงความเคารพระลึกบุญคุณของแม่โพสพตลอดช่วงของการเพาะปลูก ซึ่งชาวนาของอำเภอไชยาก็เป็นเช่นนั้น คือก่อนจะเริ่มไถ การตกกล้า ดำนา หว่านข้าว ตอนระยะข้าวตั้งท้อง ก่อนการเก็บเกี่ยว ก่อนนวดข้าว ภายหลังการนวดข้าว การเก็บข้าวไว้ในยุ้งหรือใน “ไม้ข้าว” การนำข้าวออกจากยุ้งเพื่อใช้ประโยชน์ ล้วนต้องมีพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อแสดงความเคารพบูชาแม่โพสพทั้งสิ้น ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพดังกล่าว หากผู้ใดผู้ปฏิบัติเชื่อว่าจะเกิดความร่ำรวยอุดมสมบูรณ์พูนสุขเพียบพร้อมด้วยผลผลิต แต่เดิมชาวนาไชยาจึงยึดถือปฏิบัติอย่างมั่นคงในเรื่องนี้

เมื่อย่างเข้าเดือนหกคือ ประมาณเดือนพฤษภาคม ฝนเริ่มตกชาวนาจะเริ่มเตรียมพื้นที่เพื่อหว่านกล้า โดยในหมู่ญาติพี่น้องที่ทำนากำหนดพื้นที่นาไว้แปลงหนึ่งสำหรับหว่านกล้าร่วมกัน พร้อมกันนั้นจะแรกไถนาเสียก่อน โดยหาวันดีหรือวันอันเป็นมงคล หลังจากนั้นจะออกไปไถนาในเวลาเช้ามืดทุกวัน ใช้เวลาไถประมาณวันละ 4 ชั่วโมง เมื่อแดดเริ่มร้อนจัดจึงหยุดไถ ระหว่างไถอาจจะหยุดพัก เป็นช่วงเวลาสั้นๆ เพื่อมิให้ควายเหนื่อยจนเกินไปและเพื่อควายจะได้กินน้ำ ชาวนาจะหยุดไถนาในวันพระแปดค่ำและสิบห้าค่ำ การไม่ไถนาในวันดังกล่าว

เนื่องจากต้องไปวัด ฟังธรรมและทำบุญ อีกทั้งเป็นการแสดงถึงความเมตตากรุณาต่อสัตว์เลี้ยง ในช่วงไถนาหากครอบครัวใดมีลูกชายจะต้องติดตามออกไปช่วยทำงานและฝึกหัดไถนาด้วย หลังจากไถนาเสร็จในแต่ละวันต้องนำเครื่องใช้ไถนาแช่น้ำไว้ในนาหรือบริเวณใกล้ๆ นา ส่วนวัวควายจะนำไปล่ามให้กินหญ้าตามที่ดอน หรือใช้หญ้าและหยวกกล้วยที่เตรียมไว้มาให้กิน ครั้นตกค่ำต้องก่อไฟเพื่อไล่ยุงริ้น นาที่ไถเสร็จต้องทิ้งไว้ประมาณ 10-15 วัน เพื่อให้หญ้าเน่าและมีน้ำในนามากพอ ลำดับต่อไปจึงไถแปร นอกจากนั้นในช่วงนี้จะใช้จอบขุดแต่งคันนาเรียกกว่าทำข้างนาพร้อมกับขุดดินในนาริมคันนาโดยรอบให้เป็นร่อง นำดินขึ้นตั้งบนคันนาด้วย เพื่อมิให้หญ้าที่คันนารก ต่อจากไถแปรไม่กี่วัน หากมีน้ำเพียงพอชาวนาจะคราดและดำนาพร้อมๆ กันไป ในช่วงนี้เองที่ชาวนาจะได้ปลาจากนาเป็นอาหาร หากมีมากก็แบ่งกันในหมู่เพื่อนบ้านและญาติพี่น้อง การดำนาเป็นหน้าที่ของผู้หญิงทุกคนในครอบครัว ชาวนาจะต้องถอนกล้าจากแปลงหว่านกล้าแล้วใช้เชือกมัดและตัดปลายใบของกล้าดังกล่าว ช่วยกันขนมายังนาที่คราดแล้ว หากนาที่คราดไว้มีมากก็จะซอแรงจากชาวนาเพื่อนบ้าน โดยผลัดเปลี่ยนกันช่วยเหลือการดำนาจะเริ่มกันตั้งแต่เช้าจนเย็น ชาวนาส่วนใหญ่ที่มีพื้นที่ทำนาไกลจากบ้านมักจะเตรียมอาหารมื้อเที่ยงไปรับประทานที่ร่มไม้หรือขนำนา แต่ถ้าบ้านอยู่ใกล้นาก็จะกลับไปรับประทานอาหารที่บ้าน หากวันใดมีการซอแรงเจ้าของนาจะจัดเตรียมอาหารคาวหวานสำหรับผู้ที่มาช่วยงานด้วย ประมาณเดือนกรกฎาคมถึงต้นเดือนสิงหาคม ชาวนาต้องดำนาให้เสร็จ เนื่องจากในช่วงนี้ฝนกำลังตกชุกและต้นข้าวกำลังโตวันโตคืน หากชาวนาไม่ทำนาด้วยการไถและคราดดังกล่าวก็จะใช้ควายฝูงเหยียบนาแทน หรือที่เรียกว่าเวียนควาย การเหยียบนาจะต้องใช้ควายประมาณ 20 ตัว หรือมากกว่านั้น เจ้าของควายจะไล่ควายให้เหยียบนาโดยมีผู้ช่วยอีก 1 คน คอยสกัดมิให้ควายออกนอกบริเวณนาที่เหยียบ แต่ส่วนใหญ่ควายที่เคยใช้เหยียบนาจะรู้หน้าที่ของมันเป็นอย่างดี เช่นรู้ว่าเวลาใดเป็นเวลาเหยียบ เวลาใดเป็นเวลาพัก และเวลาใดเป็นเวลาที่กลับคอก เมื่อถึงเวลาหยุดควายที่ทำงานจะยืนนิ่ง หรือหยุดทำงานทันที การเหยียบนาแต่ละแปลงอาจจะใช้ 2-3 ครั้ง หรือมากกว่านั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนาที่ทำนั้นมีหญ้าชนิดแข็งหรือชนิดอ่อนขึ้นอยู่มากหรือน้อย ในการเหยียบนานอกจากใช้ควายแล้วชาวนาจะต้องใช้จอบ มีดพร้า ทำลายวัชพืชปรับพื้นที่ให้เสมอกันและต้องขุดดินเป็นแนวคันนาให้สามารถกักน้ำไว้ได้ หลังจากเหยียบนาได้ที่แล้วก็จะปักดำด้วยกล้าที่เตรียมไว้

การทำนาของชาวไชยานอกจากทำนาข้าวเบากันตามปกติแล้ว ชาวนาบางคนที่มีนามากหากไม่ให้ผู้อื่นเช่าที่นาทำนาหรือให้ทำนาหวะ ตัวเองก็ต้องทำเองทั้งหมด ในการทำจะแบ่งนา ทำทั้งพันธุ์ข้าวเบาและข้าวหนัก โดยภายหลังจากที่ทำนาข้าวเบาซึ่งเริ่มในเดือน 6-7 แล้วก็ทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวหนักหรือที่เรียกว่า ทำนาล่า การทำนาล่าจะเริ่มทำในเดือน 10-11 โดยเก็บเกี่ยวในปีถัดไปประมาณเดือนมีนาคมถึงเมษายน ซึ่งต่อเนื่องกันไปกับการทำนาข้าวเบา การทำนาดังกล่าวทำให้ผู้ที่มีนามากได้ผลประโยชน์จากการทำนาอย่างเต็มที่ แทนที่จะต้องให้ผู้อื่นทำเป็นนาเช่าหรือนาหวะ ซึ่งได้ผลผลิตน้อยกว่า

ในส่วนของพันธุ์ข้าว แต่เดิมชาวนาล้วนใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองทำนากันทุกครัวเรือน พันธุ์ข้าวที่นิยมกันทั่วไป ได้แก่ ข้าวหอมห้วง ข้าวหอมแดง ข้าวขาวมะลิ ข้าวน้ำตาลปากบอก ข้าวนางแย้ม ข้าวจันทบูรณ์ ข้าวเหนียวดำ ข้าวเหนียวพร้าว ข้าวยาหยุดช้าง และข้าวกันตัง พันธุ์ข้าวดังกล่าวมีทั้งข้าวเบาและข้าวหนัก ข้าวเบาเป็นข้าวที่ใช้เวลาตั้งแต่เริ่มทำจนถึงเก็บเกี่ยวประมาณ 3-5 เดือน ข้าวเบาของอำเภอไชยาได้แก่ ข้าวหอมห้วง ข้าวหอมแดง ข้าวจันทบูรณ์ ข้าวน้ำตาลปากบอก ข้าวเหนียวดำ และข้าวเหนียวพร้าว ส่วนข้าวหนักเป็นข้าวที่ใช้เวลาตั้งแต่เริ่มทำจนถึงเก็บเกี่ยวประมาณ 7-8 เดือน ข้าวหนักของอำเภอไชยาได้แก่ ข้าวยาหยุดช้าง ข้าวนางแย้ม ข้าวขาวลิ และข้าวกันตัง การเลือกพันธุ์ข้าวแต่ละชนิดชาวนาจะคัดเลือกพันธุ์จากที่ตัวเองทำโดยเลือกจากนาที่มีข้าวขึ้นงอกงาม มีรวงใหญ่และยาว โดยคำนึงถึงสภาพพื้นที่ ฤดูกาลและปริมาณน้ำเป็นประเด็นสำคัญด้วย พันธุ์ข้าวเบานิยมปลูกในที่ดอน เนื่องจากให้ผลเร็วไม่ต้องใช้น้ำมาก ส่วนพันธุ์ข้าวหนักนิยมปลูกในที่นาอันเป็นที่ราบลุ่มทั่วไป และในนาลึก สำหรับฤดูกาลและปริมาณน้ำที่ใช้ทำนา ชาวนาซึ่งมีประสบการณ์ในการทำนาจะรู้ว่าในปีนี้กำลังเข้าสู่ฤดูฝนและฝนจะมีมากหรือน้อยเพียงใด ด้วยการฟังเสียงฟ้าร้อง ประสงค์ หีตอนันต์ (2552, พฤศจิกายน 27) เล่าว่า เมื่อมีเสียงฟ้าร้องฟ้าแลบผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะถามลูกหลานทันทีว่าเป็นเสียงและแสงมาจากทิศใด จากนั้นก็สามารถบอกลูกหลานได้ว่าปีนี้ฝนจะมาเร็วหรือมาล่าช้า และฝนจะตกเมื่อใด มากน้อยเพียงใด วิธีการดังกล่าวเป็นการประมวลจากประสบการณ์ที่เคยรับรู้สืบต่อกันมาในอดีต แล้วคาดเดาเอาว่าน่าจะเป็นเช่นนั้น ซึ่งส่วนใหญ่แต่เดิมนั้นมักจะเป็นเช่นนั้นจริง ๆ สำหรับคำพยากรณ์ของโหรหลวง ซึ่งได้จากการประกอบพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญของภาคกลาง ที่เสี่ยงทายให้พระโคกินเลี้ยงแล้วพยากรณ์ว่าในปีนั้นๆ ฝนฟ้าจะตกตามฤดูกาลและน้ำจะมากหรือน้อย ตลอดจนพืชพันธุ์ธัญญาหารจะอุดมสมบูรณ์หรือไม่นั้น มิได้มีอิทธิพลต่อชาวนาไชยาแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะเมืองไชยาเดิมมีพิธีกรรมแรกนาเป็นของตนเองสืบต่อมายาวนาน ดังปรากฏในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัวที่ยืนยันถึงความเก่าแก่ของการแรกนาขวัญของเมืองไชยาไว้ว่า “แต่เมืองซึ่งเขาทำแรกนามาแต่เดิมไม่มีของหลวงพระราชทานคือ เมืองนครศรีธรรมราช **เมืองไชยา** สองเมืองนี้เป็นเมืองมีพราหมณ์เป็นธุระในการพิธี แต่ผู้ว่าราชการเมืองไม่ได้ลงแรกนาเอง มอบให้หลวงนาขุนนาเป็นผู้แรกนาแทนตัว” แต่ต่อมาภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำริให้เลิกการแรกนาขวัญของหัวเมืองเสียประเพณีแรกนาขวัญอันเก่าแก่ของชาวไชยา ก็ไม่มีอีกเลยตั้งแต่บัดนั้น (วิเชียร ณ นคร, 2542) การประกอบพิธีแรกนาขวัญของเมืองไชยามีพิธีการอย่างไรนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด เพราะภายหลังที่ถูกยกเลิกไปก็มิได้มีการกระทำสืบต่อกันอีก

การทำนาของชาวไชยามีประเพณีสำคัญอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ คือ การสวดทุ่ง ส่วนใหญ่จัดขึ้นในเดือน 6 เป็นประจำทุกปี บางหมู่บ้านอาจเลื่อนไปทำก่อนหรือหลังคือ ทำในเดือน 5 บ้าง เดือน 7 บ้าง แล้วแต่ความสะดวกและความพร้อมเพรียง

ของหมู่บ้าน ประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวบุคคล หมู่บ้าน ตลอดจนไร่นา และเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร นอกจากนี้ยังเป็นการทำบุญรวมของหมู่บ้านเพื่อเป็นการสังสรรค์ และประชุมกัน อันก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ความรักสามัคคี และที่สำคัญยิ่งต่อการทำนาคือเพื่อขอให้ฝนตกที่นาทำกินจะได้มีน้ำและผลผลิตอุดมสมบูรณ์ (ประสงค์ หีตอนันต์ และมาลี ขวัญช่วย. 2552, พฤศจิกายน 27) ประเพณีนี้เริ่มในตอนเย็นโดยนิมนต์พระสงฆ์ไปสวดมนต์เย็นกลางทุ่งนา หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่นที่ตำบลทุ่ง จะสวดทุ่งกันที่ศาลาคงคาชัย ตำบลป่าเวที่บ้านเกาะแก้ว และตำบลเลม็ดที่ทุ่งนาทราย เป็นต้น สถานที่ดังกล่าวมักเป็นเขตหรือแดนกลางของหมู่บ้าน (ภิรมย์ ทองเพชร. 2551, กุมภาพันธ์ 7) ในตอนค่ำของวันนั้นเอง จัดให้มีมหรสพสมโภช เช่น สวดมาลัย หนังตะลุง โนรา เพลงบอก และอื่นๆ เช่น เล่นสะบ้าชุดด้วย แล้วแต่จะจัดหามา ครั้นเช้าวันรุ่งขึ้นก็นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์และฉันภัตตาหารเช้า ภายหลังพระฉันเสร็จชาวบ้านต่างรับประทานอาหารร่วมกันก็ถือเป็นเสร็จงาน (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2542) แต่หลังจากนั้นในบางท้องที่จะมีควายชนหรือชนไก่ด้วย นอกเหนือจากการสวดทุ่งแล้ว ชาวไชยายังมีประเพณีลากพระหรือชักพระอันเป็นประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนาที่ยึดถือปฏิบัติมาแต่โบราณ กระทำกันในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี อันเป็นช่วงฤดูฝน งานบุญลากพระจึงเกี่ยวข้องอยู่กับการมุ่งขอฝนด้วย ชาวไชยาเชื่อว่าเมื่อลากเรือพระกลับวัดแล้วฝนจะตกหนัก นอกจากนี้สิ่งที่เห็นได้ชัดว่าการลากพระเกี่ยวข้องอยู่กับการทำให้ฝนตกตามฤดูกาลคือการตกแต่งเรือพระมักจะทำเป็นรูปพญานาคกันเป็นส่วนใหญ่ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2542) ด้วยความเชื่อว่านาคหรือพญานาคเป็นผู้ให้น้ำ อันเป็นปัจจัยสำคัญของการเกษตรนั่นเอง ความเชื่อดังกล่าวนี้ถือเป็นความเชื่อของชาวภาคใต้ทั่วไปที่เป็นชาวไทยพุทธ

ในการดำนาหากเป็นพันธุ์ข้าวหนักระยะห่างของแต่ละกอจะมากกว่าพันธุ์ข้าวเบา เพราะพันธุ์ข้าวหนักจะแตกกอได้มากกว่า นอกจากนี้ชาวนานิยมดำนาให้แต่ละกอห่างกันมากกว่าดำให้ถี่ เนื่องจากข้าวที่ปลูกห่างนอกจากมีกอใหญ่แล้วจะได้รวงข้าวที่มีเมล็ดมากและสมบูรณ์ ส่วนนาที่ดำถี่รวงข้าวจะมีขนาดเล็ก สำนวนที่เตือนใจชาวนาเรื่องนี้คือ “ปลูกถี่เอาฟาง ปลูกห่างเอารวง” ภายหลังจากที่ดำนาเสร็จแล้ว ชาวนาไชยาจะออกไปดูแลนาของตนเองทุกวัน ศัตรูสำคัญที่กัดกินต้นข้าวอ่อนคือ ปูนา หากเห็นว่านาข้าวส่วนใดถูกปูนากัดทำลายจะต้องใช้กล้าที่เตรียมไว้ซ่อมแซมในทันทีเพื่อให้ต้นข้าวเติบโตทันของเดิม และจะต้องจับปูนาไปทำลายให้หมดเพื่อมิให้มีโอกาสกัดกินต้นข้าวได้อีกต่อไป นอกจากปูนาเป็นศัตรูข้าวที่สำคัญแล้ว หนู นก ตั๊กแตน แมลง และเพลี้ยชนิดต่างๆ ก็เป็นศัตรูที่ชาวนาต้องป้องกันเช่นกัน ชาวนาจะกำจัดหนูซึ่งมีชุกชุมที่มาทำลายต้นข้าวด้วยการใช้จอบ มีด พร้า ทำลายวัชพืชบนคันนาให้เตียนอยู่เสมอ และหารูที่หนูอยู่อาศัยแล้วขุดหรือใช้กับดักหนู หรือใช้ปูนาฉีกกระดองใส่ยาเบื่อหนู สำหรับนก ตั๊กแตน แมลง และเพลี้ยชนิดต่างๆ ส่วนใหญ่มิได้มีชุกชุมหรือทำลายข้าวอย่างรุนแรง การที่ชาวนาทำนาข้าวเป็นจำนวนมากในเวลาใกล้เคียงกัน และใช้พันธุ์ข้าวชนิดเดียวกัน อีกทั้งความอุดมสมบูรณ์ของท้องนาตามธรรมชาติ ทำให้นาข้าวถูกทำลายจากสัตว์ต่าง ๆ

น้อยมาก เพราะสัตว์ดังกล่าวกระจายตัวกันทำลายมิได้จำเพาะอยู่ที่แปลงใดแปลงหนึ่ง อย่างไรก็ตามชาวนาบางคนนำยันต์ตามความเชื่อที่สืบต่อกันมาเพื่อป้องกันการทำลายของสัตว์และโรคต่างๆ ที่จะเกิดกับต้นข้าว โดยผูกปลายไม้ปักไว้ที่แปลงนาของตน และในกรณีที่นาข้าวบางแปลงถูกยาดหรือแคระแกร็นเป็นสีเหลือง ชาวนาก็จะบวชข้าวด้วยการใช้จีวรพระมาผูกปลายไม้ปักไว้ที่นาแปลงนั้น และหากนาแปลงใดถูกแมงสิง*† มาทำลายต้นข้าวก็จะให้ผู้มีวิทยาคมทำพิธีด้วยการบริกรรมคาถา เพื่อผูกปากแมงสิงดังกล่าวมิให้ทำลายต้นข้าวได้ต่อไป โดยเดินบริกรรมรอบแปลงนาที่ถูกแมงสิงทำลาย(ประสงค์ หีตอนันต์ และมาลี ขวัญช่วย. 2552, พฤศจิกายน 27) ชาวนาจะใช้ความพิถีพิถันกระทำเรื่องดังกล่าวอย่างละเอียดลออในการทำนา เพื่อให้เกิดความเสียหายน้อยที่สุด อีกทั้งช่วยให้ผืนนาคงความอุดมสมบูรณ์เป็นเวลายาวนาน จากการที่ชาวนาทำนาด้วยวิธีธรรมชาติดังกล่าว ทำให้นาข้าวที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์มีสัตว์น้ำชนิดต่างๆ เช่น ปลาหมอ ปลาดุก ปลาช่อน ปลาไหล ปลาซิว กุ้ง หอยขม และพืชผักธรรมชาติมากมายซึ่งใช้เป็นอาหารได้ ในช่วงที่ก่อนข้าวจะออกรวงจึงเป็นช่วงเวลาที่ชาวนาได้อาหารจากนาข้าว โดยที่บางครอบครัวซึ่งขยันมิต้องซื้อหาแต่อย่างใด ชาวนาบางคนที่ออกไปดูแลนาในตอนเช้ามักได้ปลา ซึ่งติดเบ็ดที่ปักไว้หรือกู้ไซ ลัน ลอบ ส้อน และนั่งได้ที่วางไว้ โดยเลือกเฉพาะตัวโตๆ เท่านั้นมาปรุงอาหาร ชาวนาบางคนใช้เวลาในตอนกลางวันออกไปยั่วเบ็ดหรือตกเบ็ดและหารูปลาดุกที่นาข้าวเพียงครึ่งวันก็ได้ปลาชนิดต่างๆ อย่างเหลือเฟือ ชีวิตชาวนาไชยาในช่วงนี้จึงอุดมสมบูรณ์พูนสุขอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามความอุดมสมบูรณ์ของผืนนาไชยาในยุคเก่ามิได้อุดมสมบูรณ์เฉพาะสัตว์ที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อชาวนาเท่านั้น งูชนิดต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์โดยอ้อม เช่น ช่วยกินหนู เขียด กบ ปลาในนาก็มีทั้งที่มีพิษร้ายแรงและไม่มีพิษมากมาย งูที่มีพิษ เช่น งูเห่า งูจงอาง งูกะปะ เป็นต้น มีชาวนาในอดีตหลายราย ที่ขาดความระมัดระวังถูกงูเห่าขบกัดจนถึงแก่ชีวิตก็มี นอกจากการดูแลดังกล่าวแล้ว ชาวนาจะต้องดูแลและเก็บกักน้ำให้เพียงพอกับการเจริญเติบโตของต้นข้าวด้วย ทุกเช้าชาวนาส่วนใหญ่จึงแบกจอบเดินดูแลนาข้าวซึ่งเห็นได้ทั่วไป การทำนาข้าวที่ไชยานอกจากอาศัยน้ำฝนเป็นหลักแล้วยังใช้น้ำจากทำนบที่ชาวนาร่วมแรงร่วมใจกันสร้างขึ้นตามคลองต่างๆ ที่ไหลผ่านพื้นที่นา โดยนำต้นโตนดหลายๆ ต้นมาขวางลำน้ำ แล้วใช้ดินถมเป็นทำนบ (ทอง เรืองเวช. 2552, พฤศจิกายน 27) ลำคลองที่มีความสำคัญต่อการทำนาของชาวไชยาคือ คลองไชยาและคลองท่าตีน นอกจากนี้ยังมีลำคลองเล็กๆ ที่แยกออกจากคลองดังกล่าวจำนวนมาก ทำนบที่ชาวนาร่วมกันทำขึ้นตามจุดต่างๆ จึงมีอยู่เกือบทุกหมู่บ้าน ซึ่งมีส่วนช่วยอย่างสำคัญในการแก้ปัญหาการขาดน้ำ โดยเฉพาะช่วงเวลาที่มีปริมาณน้ำฝนน้อย ในส่วนของปุ๋ยที่ใช้ทำนา ชาวนามิได้ใช้ปุ๋ยเคมีเช่นปัจจุบัน ต้นข้าวที่ปักดำจะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วด้วยปุ๋ยธรรมชาติที่เกิดจากการเน่าเปื่อยของซังข้าวและวัชพืช

*เป็นการทำนาที่ชาวนาซึ่งมีนามากเกื้อกูลที่นาให้เพื่อนบ้านทำ โดยแบ่งผลประโยชน์ผลผลิตตามที่ตกลงกันในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกัน

รวมทั้งมูลของวัวควายที่ชาวนาเลี้ยงแบบปล่อยทุ่ง ซึ่งสะสมอยู่ในนามาอย่างต่อเนื่อง หรือไม่ก็ใช้มูลค้างคาว หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าขี้ดิน ซึ่งชาวนาร่วมกันไปหาจากถ้ำต่างๆ แล้วแบกหามนำมาใส่นาและละลายน้ำให้ขุ่นข้นจุ่มรากข้าวกล้าก่อนที่ใช้ปักดำ แล้วตั้งไว้ 1 คืน ชาวบ้านเล่าว่าในบรรดาปุ๋ยธรรมชาติทั้งหลายมูลค้างค้าวหรือขี้ดินมีคุณภาพดีที่สุด ข้าวที่ใช้ปุ๋ยดังกล่าวจะเจริญงอกงามและให้ผลผลิตสูงกว่าปุ๋ยคอกอื่นๆ

เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาอำเภอไชยาแต่เดิมจะทำขวัญข้าว โดยเมื่อเห็นว่าข้าวเริ่มจะออกปลีมีใบเลี้ยงยอดสั้น ลำต้นป่องกลางมีกาบบางๆ ห่อหุ้มไว้ เรียกกันว่าข้าวอุ้มท้อง หรือข้าวท้องจะมีพิธีทำขวัญแม่โพสพ ชาวไชยาเรียกข้าวที่ตั้งท้องว่า “คดข้าว” การทำขวัญดังกล่าวใช้ขนมเป็นเครื่องสังเวย มีขนมต้มแดง ต้มขาว ขนมถั่ว ขนมงา มีธูปเทียน แป้งหอมกับน้ำมันหอมด้วย วิธีทำเมื่อไปถึงนาเลือกข้าวโดยดูว่าที่ใดตั้งท้องงามมากก็เลือกเอาที่ตอนนั้น เป็นที่ตั้งขนมสังเวย แล้วจุดธูปเทียนเชิญขวัญแม่โพสพ ต่อจากนั้นใช้แป้งหอมและน้ำมันหอมทาตามใบข้าวเป็นทำนองเจิม ทาราว 3-7 กอ ส่วนขนมสังเวยวางไว้ในที่อันควร ตั้งไว้ครู่หนึ่งเสร็จแล้วนำขนมกลับ ส่วนแป้งหอมและน้ำมันหอมนำไปเก็บไว้ในยุ้ง การทำขวัญแม่โพสพดังกล่าวเป็นเรื่องที่เชื่อถือกันว่าไม่ว่าคนหรือสัตว์หรือต้นไม้ย่อมมีขวัญสิงอยู่ ถ้าขวัญไม่อยู่ประจำสิ่งที่มีชีวิตก็ตาย ข้าวก็ถือว่ามีชีวิตและมีขวัญจึงต้องบำรุงขวัญข้าวไว้ให้อยู่ประจำ อย่าให้หลีกลี้หนีไป เพราะจะทำให้ต้นข้าวไม่งอกงามและตายได้ (เสฐียรโกเศศ, 2551) ข้าวที่กำลังจะตั้งท้องหากงอกงามเกินไปมีลำต้นสูง ใบหนาแน่นแผ่ชิดกัน มักออกรวงคาคอยอด บางคราวจะไม่ออกรวงหรือออกรวงแต่รวงไม่ค้อม และเม็ดข้าวที่ออกมานั้นมักลีบแห้งคาคอยอด ลักษณะเช่นนี้ชาวนาไชยาเรียกว่า “โพะพะ” ชาวนาบางคนจึงต้องตัดใบข้าวทิ้ง นอกจากนี้จะมีข้าวบางส่วนที่งอกงามขึ้นมาแล้วมีสีออกเหลืองไม่เจริญเติบโตและไม่ออกรวง ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าข้าว “ตายพราย” ข้าวที่ว่านี้ชาวบ้านมักจะแก้ปัญหาไม่ได้จึงต้องปล่อยไว้เช่นนั้น บางปีที่ข้าวมีลักษณะเช่นนี้มากทำให้เกิดความเสียหายต่อผลผลิตไม่น้อย อย่างไรก็ตามปัญหาข้าว “ตายพราย” มิได้เกิดขึ้นบ่อยครั้งนักนานทีปีหนจึงจะเกิดสักครั้ง ปัญหาสำคัญที่ทำความเสียหายอย่างยิ่งแก่ชาวนาในอดีตคือ ถ้าฝนฟ้าไม่ดีเมื่อถึงคราวออกรวงฝนยังแล้ง หรือน้ำท่าไม่บริบูรณ์อันเนื่องมาจากฝนตกบ้างไม่ตกบ้าง หรือบางปีฝนตกมากเกินไปเกิดน้ำท่วมทำความเสียหายให้แก่นาข้าวและพืชผล หากเป็นเช่นนี้ชาวนาจะได้รับความลำบากยากเข็ญอย่างยิ่ง สภาพเช่นที่ว่านี้นานๆ หลายปีจึงจะมีสักครั้ง แต่สำหรับชาวนาที่อยู่ใกล้ลำคลองไชยาและคลองท่าตีน ยังคงมีโอกาสดีกว่าพวกนาดอน เพราะสามารถสร้างทำนบกั้นน้ำ นำน้ำขึ้นมาเลี้ยงต้นข้าวได้บ้าง การประกอบอาชีพทำนาของชาวนาไชยาในอดีตจึงขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติอย่างแท้จริง

เมื่อข้าวในนาออกรวงเต็มนากระทั่งเมล็ดข้าวแก่ได้ที่และเริ่มสุก ศัตรูข้าวที่สำคัญในช่วงนี้คือ นก นกที่มากันเป็นฝูงกินเมล็ดข้าว และทำลายรวงข้าวจนเสียหายคือ นกกระจาบ นาข้าวที่สุกก่อนของคนอื่นจะต้องระมัดระวังกันเป็นพิเศษ เพราะฝูงนกจะลงมาจิกกินทำลายเฉพาะแปลงนั้น เนื่องจากไม่มีแปลงอื่นให้กระจายกันจิกกิน ด้วยเหตุนี้เมื่อถึงฤดูทำนาชาวนา

ส่วนใหญ่จึงมักทำนาในช่วงเวลาเดียวกันเพื่อให้ข้าวออกรวงและสุกในเวลาใกล้เคียงกัน เพราะจะช่วยให้นกกระจายกันทำลายแทนที่มุ่งจิกกินทำลายเฉพาะแปลงซึ่งสุกก่อนแปลงอื่นๆ หากนกชุกชุมมาก การไล่นกนอกจากใช้วิธีการตะเพิดแล้วยังใช้วิธีขว้างด้วยก้อนดินหรือใช้หนังสะติ๊กยิงไปยังฝูงนกซึ่งกำลังกินข้าว หรือทำหุ่นไล่นก หรือบางคนใช้ปี๊บใส่ลูกหินผูกกับไม้ที่ปักไว้ในนาใช้เชือกผูกโยงไปยังบ้านหรือขนำนา แล้วดึงเชือกเพื่อให้เกิดเสียงดัง ทำให้นกบินหนีก็มี ชาวนาทุกครัวเรือนจะระมัดระวังการทำลายของสัตว์ดังกล่าวกันอย่างจริงจังด้วยความเชื่อว่าหากปล่อยปละละเลยไม่สนใจ ทำให้ข้าวเสียหายเชื่อกันว่าจะทำให้แม่โพสพหลีกเร้นไป ซึ่งจะทำให้การทำนาในปีต่อๆ ไปไม่ได้ผลเท่าที่ควร (มาลี ขวัญช่วย. 2552, พฤศจิกายน 27) ในช่วงเวลานี้เองที่บางปีอาจจะมีฝนตกชุกมากจนน้ำเจิ่งนองไปทั้งทุ่ง ท่วมนาข้าวที่กำลังสุก บางคราวมีลมพัดแรงควบคู่มาด้วย ทั้งลมทั้งฝนทำให้ข้าวบางแปลงต้านทานน้ำหนักรวงข้าวไม่ไหวก็ล้มลงไปแช่น้ำ หากเก็บเกี่ยวไม่ทันก็เกิดความเสียหายก็มี บางคราวที่มีน้ำท่วมเป็นเวลานานๆ ทำให้ในปีนั้นชาวนาบางครอบครัวต้องประสบกับความสูญเสียใหญ่หลวง แม้แต่พันธุ์ข้าวปลูกก็ไม่มีใช้ในฤดูทำนาถัดไป บางครอบครัวต้องซื้อข้าวหรือหยิบยืมของเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องมาใช้ก่อนก็มี

ก่อนที่ข้าวจะสุกเต็มที่และจะมีการเก็บเกี่ยว ชาวนาต้องให้ผู้มีความรู้หรือหมอขวัญหาวันดีและช่วยทำ “พิธีผูกข้าว” ผู้ทำพิธีต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของแม่โพสพและบทอัญเชิญแม่โพสพ รวมทั้งเครื่องบวงสรวงซึ่งเป็นของคาวหวานที่จัดใส่ถาดขวัญ และเครื่องบวงสรวงที่เป็นไม้มงคลซึ่งนำมาผูกมัดไว้กับหลักขวัญและข้าวขวัญด้วย โดยที่เจ้าของนาเป็นผู้จัดหาและเตรียมสิ่งดังกล่าวไว้ให้พร้อมหรือเจ้าของนามอบหมายให้หมอขวัญเป็นผู้ตระเตรียมให้ก็มี การทำพิธีอาจจะทำในตอนเช้าหรือตอนบ่ายโดยเลือกพื้นที่นาข้าวที่งอกงามมีรวงข้าวสมบูรณ์เป็นที่ทำพิธีผูกข้าว ภายหลังทำพิธีเสร็จชาวนาก็เริ่มเก็บเกี่ยวข้าวได้ วันใดที่เกี่ยวข้าวทั้งหมดเสร็จจะต้องเกี่ยวข้าวขวัญ พร้อมกับนำหลักขวัญไปเก็บไว้ที่โรงข้าวเพื่อความเป็นสิริมงคลและเป็นการแสดงคารวะ สำหรับชาวนาบางคนที่ไม่ทำพิธีผูกข้าว เช่นดังที่กล่าวก็ทำพิธี “รวบข้าว” โดยที่ชาวนาทำเองด้วยการเตรียมอาหารคาวหวานที่ไม่ต้องครบตามที่ทำพิธีผูกข้าว ไม่ต้องจัดหาไม้มงคล ไม่ต้องกล่าวบทอัญเชิญแม่โพสพ แต่ต้องกล่าวแสดงความเคารพแม่โพสพและบอกเจ้าที่เจ้าทางของนา แล้วรวบข้าวจำนวน 5 กอ หรือ 7 กอ หรือ 9 กอมัดด้วยด้ายแดงขาว ใช้ตรูดตัดข้าว 3 ดับ หรือ 3 กำมือ ตั้งไว้บนซังข้าวนั้น ข้าวที่รวบนี้คือข้าวขวัญ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในนาจนหมด จะต้องนำข้าวขวัญนี้ไปเก็บไว้ในโรงข้าวเพื่อความเป็นสิริมงคลเช่นเดียวกับข้าวที่ผูก สำหรับการเกี่ยวข้าวชาวนาไชยาใช้ตรูดหรือจูดเป็นเครื่องมือตัดต้นข้าว เมื่อเต็มกำมือก็มัดข้าวด้วยซังข้าวเรียกกว่า “ดับข้าว” แล้ววางไว้บนตอซังข้าวเป็นการตากเมล็ดข้าวก่อนจะขนข้าวไปนวดในโรงข้าวต่อไป แต่ถ้ามีฝนตกชาวนาจะต้องขนดับข้าวเข้าเก็บในโรงข้าว แล้วค่อยนำออกมาตากภายหลัง เมื่อเห็นว่าดับข้าวแห้งดีแล้วจึงนำเข้าไปนวดในโรงข้าว การนวดของแต่ละครัวเรือนจะเริ่มเมื่อเกี่ยวข้าวที่ทำทั้งหมดเสร็จ โดยใช้ควายเหยียบดับข้าวที่จัดไว้รอบเสาดั้งหรือเสากลางโรงข้าว ที่เสานี้เป็นที่เก็บข้าวขวัญซึ่งได้จากการทำพิธีผูกข้าวหรือรวบข้าว

ระหว่างนวดข้าวต้องหาไม้เนื้อแข็งที่มีลักษณะโค้งงอคล้ายยามไถแต่เบาและมีขนาดพอเหมาะกับมือ ไม้นี้เรียกว่า “ดอง” ใช้ตีฟางและสงฟางข้าวให้ข้าวร่วงเพื่อแยกฟางข้าวออก ครั้นนวดเสร็จจะได้ลอมข้าวกองใหญ่อยู่รอบเสากลาง ที่เสากลางนอกจากมีหลักข้าวและข้าวขวัญปักและผูกอยู่กับเสาแล้วยังนำดองปักไว้ด้วย ในช่วงนี้เองชาวนาบางครอบครัวจะนิมนต์พระมาสวดและฉันข้าวที่โรงข้าว เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ข้าวและครอบครัว ชาวนาซึ่งเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียงที่มาช่วยงานนวดข้าวจะนำอาหารมาถวายพระและฟังพระสวดด้วย ต่อจากนั้นชาวนาจะใช้ครกฝัดข้าวซึ่งใช้มือหมุน ฝัดเอาข้าวลีบ เศษใบหญ้า ใบข้าวออก แล้วนำข้าวทั้งหมดขึ้นเก็บบน “ไม้ข้าว” หรือเรือนข้าวซึ่งสร้างขึ้นเป็นเรือนหลังขนาดย่อมใกล้ๆ กับบ้านของชาวนานั่นเอง โดยชาวนาทำพิธีเชิญแม่โพสพด้วยการนำกะเชอใบเล็กใส่ข้าวขวัญ เหล็ก หิน ถ้วยข้าวและถ้วยน้ำขึ้นไปเก็บไว้บนลอมข้าว สำหรับข้าวที่เก็บไว้ในไม้ข้าว ส่วนใหญ่ไว้เพียงพอกินในครอบครัวเพียง 1 ปีเท่านั้น แต่ผู้มีผลผลิตมากมักจะเก็บไว้เพื่อแลกเปลี่ยนซื้อขายด้วย หากชาวนาคนใดจะขายข้าวเปลือกก็ต้องนำออกจากไม้ข้าว จะไม่ขายข้าวก่อนหน้านี้ เว้นแต่เป็นข้าวที่เหลือจากการเก็บในไม้ข้าว การนำข้าวเปลือกออกจากไม้ข้าวไม่ว่าจะนำไปสีเพื่อใช้ในครอบครัวหรือเพื่อขายจะต้องทำพิธีด้วยการนำข้าวปากหม้อ ปลามีหัวมีหางและน้ำ ใส่ถ้วย บอกกล่าวแม่โพสพทุกครั้ง ก่อนมีโรงสีซึ่งใช้เครื่องจักร ชาวนาเปลี่ยนข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารด้วยการสีข้าวด้วยครกสี ใช้ครกตำข้าวแบบพื้นบ้านและใช้กระด้งฝัดข้าวสารเพื่อแยกกากหรือสิ่งที่ไม่ต้องการออกให้เหลือแต่ข้าวสารเท่านั้น ข้าวสารที่ใช้หุงเป็นข้าวสุกหม้อแรกจะต้องแบ่งนำไปถวายพระเสียก่อน ด้วยความเชื่อที่ว่าจะเป็นมงคลแก่ข้าวและชาวนา เพื่อจะได้พบกับความอุดมสมบูรณ์พูนสุข และทำนาต่อไปอย่างได้ผล (วิฑูรย์ แก้วสะอาด. 2552, มกราคม 17)

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าแต่เดิมชาวนาไชยาให้ความสำคัญกับแม่โพสพอย่างมาก นอกเหนือจากการทำพิธีบวงสรวงในขั้นตอนต่างๆ เพื่อแสดงออกถึงความเคารพบูชาแล้ว ชาวนาทุกครัวเรือนพิถีพิถันละเอียดลออในการใช้ประโยชน์จากข้าวเพื่อการบริโภคอย่างยิ่ง กล่าวคือจะไม่ปล่อยให้เมล็ดข้าวตกหล่นไปโดยเด็ดขาด ข้าวทุกรวงจะได้รับการเก็บเกี่ยวดูแลรักษาอย่างระมัดระวัง เริ่มตั้งแต่การเกี่ยวข้าวจะไม่ปล่อยให้ข้าวสุกจัดเกินไป ชาวนาจะสังเกตว่าคอรวงข้าวต้องยังคงแข็งอยู่ เพราะเมล็ดข้าวที่สุกจัดร่วงหล่นจากรวงได้ง่าย นอกจากนี้ข้าวบางรวงในบิ้งเดียวกันอาจจะสุกไม่พร้อมกันก็จะเลือกเกี่ยวเฉพาะที่สุกเท่านั้น แล้วปล่อยทิ้งไว้จนข้าวที่เหลือหรือที่เรียกว่า “ข้าวเว้น” สุกจึงเก็บเกี่ยวภายหลัง การนวดข้าวในโรงข้าวก็ดี การนำข้าวไปเก็บในไม้ข้าวก็ดี ต้องระมัดระวังมิให้ข้าวตกเรี่ยราด หากทำข้าวตกโดยบังเอิญจะต้องเก็บข้าวทุกครั้งอย่างน้อยให้ได้เจ็ดเมล็ดหรือต้องเก็บทั้งหมด ชาวนาทุกครอบครัวจะไม่ใช้ข้าวเปลือกที่เก็บบนไม้ข้าวเลี้ยงสัตว์โดยเด็ดขาด ข้าวที่ใช้เลี้ยงสัตว์คือ ข้าวที่เก็บได้จากข้าวเว้น ข้าวหกเรี่ยราดที่เหลือจากเก็บคืนไปเจ็ดเมล็ดแล้ว และข้าว “ขี้ดิน” ซึ่งเป็นข้าวท้องโรงข้าวที่ปนอยู่กับดินอันเกิดจากการนวดข้าวเท่านั้น นอกจากนั้นบรรดาลูกหลานจะได้รับการอบรมสั่งสอน

ให้กินข้าวให้หมดจาน และจะทำข้าวให้หกเรี่ยราดไม่ได้ สำนวนที่พ่อแม่ใช้เตือนลูกหลานขณะกินข้าวคือ “ขวัญข้าวเท่าหัวเรือขวัญเกลือเท่าหัวช้าง” (พร้อม ทองแช่ม. 2552, พฤศจิกายน 28) อีกประการหนึ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ การเตรียมข้าวเพื่อใช้ทำพันธุ์ในปีต่อไป จะต้องคัดเลือกจากรวงข้าวที่สมบูรณ์ นำมานวดด้วยเท้าแล้วจัดเก็บไว้ในไม้ข้าวเป็นกองหนึ่งต่างหาก

ได้กล่าวมาแล้วว่าการทำนาของชาวไชยาแต่เดิมเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนและในชุมชนเป็นหลัก มิได้เน้นผลิตเพื่อขาย แต่ก็มีหลักฐานแน่ชัดว่าจากการทำนาเป็นอาชีพหลักมาตั้งแต่อดีตของชาวไชยาที่มีผลผลิตมากสามารถขายเป็นสินค้าส่งออกไปยังเมืองอื่นทั้งในประเทศและต่างประเทศโดยมีหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2427 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ จำนวนสินค้าที่ส่งออกจากเมืองไชยาไปยังสิงคโปร์นอกเหนือจากสุกร กระดานไม้เคี่ยม ผ้าชนิดต่างๆ เขาและหนังสัตว์แล้ว ยังมีข้าวส่งออกไปจำหน่ายด้วย ข้าวที่ส่งออกไปยังสิงคโปร์ขณะนั้นราคาเกวียนละ 5 ตำลึง ในสมัยนั้นหากย้อนไปมองการประกอบอาชีพ คนไทยส่วนใหญ่ของเมืองไชยาทำนา ทำสวน ตัดมาดเรือ ทำไม้กระดาน ทอผ้า เลี้ยงหมู คนจีนทำสวน ทำปลา และตั้งร้านค้าขายรับส่งสินค้าส่งออก ส่วนคนแขกทำมาหากินเหมือนคนไทยยกเว้นเลี้ยงหมู การส่งออกใช้เรือค้าขายซึ่งเป็นเรือแขก เรือจีนปักษ์ใต้ประมาณ 4-5 ลำ และเป็นเรือค้าขายของผู้ว่าราชการเมืองไชยา 1 ลำ เรือดังกล่าวส่วนใหญ่ค้าขายกับกรุงเทพฯ และสิงคโปร์ (เจ้าฟ้าภาณุพันธุวงศ์วรเดช. 2504) สภาพการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าเมืองไชยาขณะนั้นเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญแหล่งหนึ่งของภาคใต้ ซึ่งมีการค้าขายกับภายนอกอย่างกว้างขวางโดยมีคนจีนและผู้ว่าราชการเมืองเป็นกลไกสำคัญ แม้การผลิตข้าวเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนและชุมชนเป็นหลัก แต่มีส่วนที่เหลือก็ขายให้คนจีนและผู้ว่าราชการเมืองเพื่อส่งเป็นสินค้าส่งออก กลไกการค้าจึงมีคนจีนและผู้ว่าราชการเมืองเป็นพ่อค้าคนกลางมิใช่ชาวบ้าน ชาวบ้านหรือชาวนาไชยาจึงน่าจะถูกเอารัดเอาเปรียบมาแต่อดีต คือเป็นเพียงกลไกแรงงานการผลิตและผู้บริโภคผลผลิตเท่านั้น หลังจากนั้นต่อมาประมาณ 60 ปีเศษคือ ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราคาข้าวซึ่งซื้อขายจากชาวนาที่ไชยาหากเป็นข้าวเปลือกราคาถังละ 6-7 บาท ส่วนข้าวสารราคาถังละ 14-15 บาท และต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2500-2505 ราคาข้าวสารถังละ 15-18 บาทเท่านั้น (ทอง วัฒน์บุณย์. 2551, พฤศจิกายน 1) ซึ่งเห็นได้ชัดว่าราคาข้าวเปลี่ยนแปลงไปอย่างเชื่องช้า

จากการประกอบอาชีพทำนาในอดีตของชาวไชยาที่เป็นไปเพื่อเลี้ยงครอบครัวและชุมชนไม่เน้นเพื่อขาย ด้วยการใช้แรงงานเป็นหลักคือ แรงงานคน และแรงงานสัตว์เลี้ยง ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทำให้สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนได้ การแลกเปลี่ยนหยิบยืมกันกินหยิบยืมกันใช้ถือเป็นสิ่งปกติ มีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อาทรต่อกัน ไม่เอาเปรียบหรือแสวงหากำไรกันแต่อย่างใด น้ำใจที่ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลมีให้กันอย่างเหลือเฟือทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ประกอบกับการตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมทางศาสนา สายสัมพันธ์ของชาวนาจึงมีความเหนียวแน่นมั่นคง สภาพความ

เป็นอยู่ของครอบครัวและชุมชนชาวนาจึงเป็นลักษณะของเครือข่ายหมู่บ้าน ชาวนาในสมัยก่อนของไชยามีความรักใคร่ผูกพันกันและเป็นสังคมที่อุดมสมบูรณ์พูนสุข

กระบวนการทำนาของชาวนาไชยาในช่วงเศรษฐกิจทุน

เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาสู่ประเทศไทยโดยเฉพาะในช่วงที่มีการพัฒนาประเทศ ด้วยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เป็นต้นมา ทำให้ชุมชนชาวนาที่แต่เดิมการประกอบอาชีพขึ้นอยู่กับสภาพธรรมชาติเป็นหลัก ได้รับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ระบบนิเวศและเทคโนโลยีการผลิต ชาวนาไชยาก็เช่นเดียวกับชาวนาอื่น ๆ ในประเทศไทยที่เข้าสู่สังคมเกษตรกรรมแบบใหม่ซึ่งเศรษฐกิจในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านถูกโยงเข้ากับเศรษฐกิจชาติในระบบทุนนิยม ด้วยการเน้นปรัชญาพื้นฐาน 5 ประการคือ ทำเพื่อประโยชน์ส่วนตน เน้นบทบาทของตลาด ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อขาย ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพ และเน้นเรื่องความสุข (พระไพศาล วิสาโล, 2552) สังคมเกษตรกรรมแบบใหม่อันมีแนวคิดที่พัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้ค่อยๆ ดูดกลืนและเข้าครอบงำสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านมากขึ้นเรื่อยๆ บริบทชุมชนฐานเศรษฐกิจ และทุนทางสังคมซึ่งช่วยให้ชุมชนไชยาสามารถดำรงความเป็นเศรษฐกิจชุมชนอยู่ได้มาเป็นเวลายาวนาน ได้ปะทะสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนมากขึ้น ชุมชนปรับตัวด้วยการตั้งรับมากกว่าการปรับตัวต่อสู้และต่อรองกับสภาพการณ์ใหม่ที่นำชุมชนเข้าสู่เกษตรกรรมอันพึ่งพิงเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ซึ่งเร่งเพิ่มปริมาณผลผลิต เพื่อสนองเศรษฐกิจทุนนิยม สภาพดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพทำนาของชาวนาไชยา ทั้งนี้เพราะมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิต ที่แต่เดิมเป็นไปเพื่อการยังชีพเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าด้วยลักษณะการผลิตที่ต้องใช้ทุนอย่างเข้มข้น โดยคาดหวังว่าจะเป็นการยกระดับความสามารถและความมั่นคงในทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าเดิมได้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญคือ เพิ่มรายได้ประชาชาติ ส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเอกชนให้เจริญ เร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน อันได้แก่ การชลประทาน การคมนาคม การส่งเสริมการเกษตร การพัฒนาชุมชน ฯลฯ และเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อประชาชนโดยเฉพาะเกษตรกรอันเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ และในช่วงนี้คำขวัญของคณะปฏิวัติซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ได้มีส่วนเร่งเร้าให้ประชาชนเห็นว่างานและเงินเป็นแก่นสารสำคัญยิ่งในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจทุนนิยมนั่นเอง ชาวนาไชยาต่างก็ปรับตัวเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าอย่างจริงจัง ครั้นถึงช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2-3 (พ.ศ. 2510-2519) ซึ่งมีแนวคิดการพัฒนาประเทศที่ต่อเนื่องกับแผนพัฒนาฉบับที่ 1 โดยเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และรักษา

เสถียรภาพเศรษฐกิจของประเทศ มีการลงทุนสิ่งก่อสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยรัฐลงทุนก่อสร้างถนน ระบบการคมนาคมขนส่ง และสาธารณูปโภคอื่นๆ อย่างกว้างขวาง เร่งรัดการส่งออกและสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมแทนการนำเข้า มุ่งเน้นกระจายรายได้ อำเภอไชยามีโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดกลางคือ โครงการเหมืองฝายทดน้ำคลองไชยา และขุดคลองส่งน้ำช่วยพื้นที่เพาะปลูกสองฝั่งคลองมีพื้นที่รับผลประโยชน์ประมาณ 30,000 ไร่ โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2513 แล้วเสร็จปี พ.ศ. 2521 ในปี พ.ศ. 2518 “โครงการเงินผัน” ตามนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีขณะนั้นมีส่วนอย่างสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่รอบนอกของไชยา นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2519 รัฐได้ดำเนินการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 41 (ชุมพร-พัทลุง) ทำให้การคมนาคมติดต่อระหว่างไชยากับภายนอกเป็นไปอย่างสะดวกและกว้างขวางยิ่งขึ้น เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อการทำนาอันเป็นเศรษฐกิจชุมชนของไชยาทั้งสิ้น ในช่วงการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1-3 จึงนับเป็นช่วงที่ชาวนาไชยาปรับตัวและปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยมที่สำคัญยิ่ง

ชาวไชยาที่แต่เดิมทำนากันเพียงปีละ 1 ครั้ง และพันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกมากที่สุดในทุกพื้นที่คือ ข้าวหอมไชยา นอกจากนั้นก็มีข้าวชนิดอื่นบ้าง เช่น ข้าวจันทบูรณ์ ข้าวหอมแดง ข้าวยาหยุดช้าง และข้าวเหนียว (ล่ำ ศักดา. 2551, พฤศจิกายน 22) ครั้นเมื่อประเทศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ มุ่งเน้นให้มีรายได้เพิ่มขึ้น รัฐบาลได้พยายามสนับสนุนด้วยการส่งเสริมให้ชาวนาทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ที่มีอายุการให้ผลผลิตสั้น และเน้นให้ชาวนาทำนาได้ปีละ 2 ครั้งในช่วงนี้เอง แต่ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ชาวนาไชยาส่วนใหญ่ยังไม่เชื่อว่าสิ่งที่รัฐสนับสนุนจะบังเกิดผลดีอย่างแท้จริง ประกอบกับราคาข้าวยังตกต่ำจึงมีชาวนาน้อยมากที่สนใจเรื่องนี้อย่างจริงจัง ครั้นถึงปี พ.ศ. 2512 ซึ่งเป็นช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 นายล่ำ ศักดา ซึ่งขณะนั้นมีฐานะเป็นผู้ใหญ่บ้านในตำบลเลม็ดได้ให้ความสนใจเรื่องนี้ จึงพยายามเสาะหาพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนาได้ปีละ 2 ครั้งมาใช้ทำนาขณะเดียวกันก็มีความคิดว่าหากสามารถสร้างทำนบกั้นให้น้ำไหลมาทางคลองไชยาได้มากกว่าไปลงคลองท่าปูน พื้นที่ตำบลเลม็ดก็จะมีน้ำเพียงพอต่อการทำนาปีละ 2 ครั้ง เมื่อได้พันธุ์ข้าว กข อันเป็นพันธุ์ข้าวที่ได้รับสนับสนุนจากรัฐบาล จึงได้ดำเนินการทำนาหว่านแปลงสาธิตเพื่อเป็นตัวอย่างแก่ชาวนาพร้อมๆ กับการตั้งสมาคมชลประทานราษฎร์ในปี พ.ศ. 2514 ซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้น โดยมีนายล่ำ ศักดา เป็นประธานกรรมการ และนายทองวัฒน์บุณย์ เป็นเลขานุการ จุดประสงค์สำคัญของการตั้งสมาคมฯ ก็เพื่อรวมกลุ่มชาวนา และส่งเสริมการจัดระบบน้ำและผันน้ำของคลองไชยา สำหรับการทำนาในทุกพื้นที่ของไชยาขณะนั้นได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากรัฐ โดยบริการฟรีเกี่ยวกับพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และยังมีควายเหล็กหรือรถที่ใช้ไถนาให้ชาวบ้านได้ใช้ทุกตำบล ชาวนาบางคนเล่าว่า ด้วยการรู้เท่าไม่ถึงการณ์ได้นำยาปราบศัตรูพืชไปใช้ โดยขาดความระมัดระวัง เนื่องจากไม่มีความรู้ จึงได้รับอันตรายและต้องรักษาตัวในโรงพยาบาลก็มี (ภิรมย์ อินทรคง. 2551, กันยายน 20)

นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้ชาวนาทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้เป็นอาหารและเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัวด้วย ในส่วนของการสร้างทำนบกั้นน้ำ นายล่ำ ศักดา เห็นว่าทำนบที่สร้างขึ้นจากต้นโตนดไม่คงทนแข็งแรง อีกทั้งใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มที่จึงได้ของบประมาณจากทางราชการมาสร้างทำนบกั้นน้ำที่ปากแพรก และบ้านไทรงาม ตำบลเลม็ดจนสำเร็จ ทำให้มีน้ำเพียงพอต่อการทำนาปีละ 2 ครั้งมาตั้งแต่บัดนั้น (ทอง วัฒน์บุณย์ และล่ำ ศักดา. 2551, พฤศจิกายน 22)

ภายหลังจากที่การทำนาแปลงสาธิตได้ผลดี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา ชาวนาต่างก็หันมาทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ และทำนาปีละ 2 ครั้งกันมากขึ้น การปลูกข้าวหอมไชยามีน้อยลง ปัญหาเรื่องแรงงานทำนาในครอบครัวเกิดขึ้น เนื่องจากเวลาที่ใช้ในการทำนาแต่ละปีมีเพิ่มขึ้นเป็น 2 เท่า ลูกหลานชาวนาส่วนใหญ่ไปเรียนหนังสือยังต่างถิ่นไม่กลับมาทำนาอีกต่อไป ชาวนาไชยาจึงได้ปรับตัวเพื่อให้ทันการณ์คือ ครัวเรือนที่มีฐานะดีซื้อรถไถนาหรือควายเหล็กมาใช้แทนแรงควาย เครื่องยนต์ที่ได้รับความนิยมจากชาวนามากที่สุดขณะนั้นคือ ยี่ห้อคูโบต้า รถไถนาดังกล่าวสามารถทำงานได้เร็วกว่าการเหยียบนา ไถนาและคราดด้วยควายหลายเท่า ด้วยเหตุนี้ในทุกพื้นที่ทำนาของไชยาจึงมีรถไถนารับจ้างอยู่ทั่วไป นอกจากนี้รถดังกล่าวยังนำไปใช้ประโยชน์ในการทำสวนอีกด้วย ด้วยเหตุที่ว่านี้ควายที่เคยมีอยู่มากในอำเภอไชยาก็เริ่มลดน้อยลงมาตั้งแต่บัดนั้น ที่ยังคงมีอยู่มากกว่าที่อื่นในขณะนั้นคือ ที่ตำบลทุ่งและตำบลเลม็ด โดยที่เจ้าของควายมีนามาก และไม่ยอมใช้รถไถนามาทำหน้าที่แทน เนื่องจากเห็นว่าการเลี้ยงควายไว้ทำให้นาข้าวได้ปุ๋ยธรรมชาติ ช่วยให้ข้าวเจริญงอกงามได้ดีและที่สำคัญคือ ไม่ต้องลงทุนเพิ่มขึ้นเพื่อซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ (สุวัฒน์ เหล็กแท้. 2552, ธันวาคม 19 และจรัญ ชูนาค. 2553, มกราคม 9) สำหรับพันธุ์ข้าวปลูกนอกจากใช้พันธุ์ข้าว กข แล้ว ยังมีพันธุ์ข้าวชนิดอื่นๆ ที่ชาวนานำมาทดลองปลูกกันทั่วไป แต่ที่ได้รับความนิยมสูงสุดขณะนั้นคือ ข้าวพันธุ์ กข. เนื่องจากเจ้าหน้าที่การเกษตรอำเภอแนะนำส่งเสริมให้ใช้โดยแจกจ่ายพันธุ์ข้าวให้ และพันธุ์ข้าวดังกล่าวใช้ทำนาปีละ 2 ครั้ง เพราะอายุการทำนาเพียง 90 วันเท่านั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2516-2517 นาข้าวในอำเภอไชยา จึงใช้พันธุ์ข้าว กข. เกือบทุกพื้นที่ สำหรับที่ตำบลเลม็ด นายล่ำ ศักดา นายทอง วัฒน์บุณย์ และชาวนากลุ่มหนึ่งได้ไปศึกษาดูงานที่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อเสริมความรู้ในการทำนาปีละ 2 ครั้งให้ได้ผลยิ่งขึ้น นอกจากนี้นายล่ำ ศักดา และนายทอง วัฒน์บุณย์ ได้จัดหาที่ดินมาทำนาสาธิตปีละ 2 ครั้งต่อไปอีกอย่างจริงจังเพื่อเป็นตัวแบบให้แก่ชาวนา ทำให้ชาวนาตำบลเลม็ดตื่นตัวใช้พันธุ์ข้าว กข. ทำนากันมากขึ้นด้วย ในส่วนของปุ๋ยเคมีเมื่อชาวนาต้องทำนาปีละ 2 ครั้ง นาข้าวเริ่มให้ผลผลิตน้อยลง เพราะมีการนำปุ๋ยธรรมชาติมาใช้กันมาก ขณะที่ปุ๋ยดังกล่าวหาได้ยาก นาข้าวซึ่งเคยให้ผลผลิตประมาณ 80 ถังต่อไร่ ลดเหลือเพียง 40-50 ถังต่อไร่ เท่านั้น นอกจากนี้นาข้าวซึ่งทำกันจำนวนมากถูกศัตรูพืชรบกวนมากขึ้น ชาวนาจึงเริ่มซื้อหาปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืชมาใช้ เพราะการรับการสนับสนุนของเหล่านี้จากรัฐไม่เพียงพอกับความต้องการ ด้วยเหตุดังกล่าวแม้การทำนา

ปีละ 2 ครั้งได้ผลผลิตโดยรวมมากขึ้นก็จริง แต่ชาวนาก็ต้องใช้ทุนการผลิตสูงขึ้นตามมา นอกจากทุนการผลิตดังกล่าวแล้ว การจ้างงานโดยเฉพาะการเก็บเกี่ยวข้าวซึ่งใช้แรงงานคนก็มีเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ อีกทั้งการโซแรงที่เคยมีมาแต่เดิมก็มีน้อยลง เนื่องจากแต่ละครอบครัวต่างก็ต้องทำงานของตนเองโดยเน้นการผลิตเพื่อขายกันมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2517-2519 ชาวนาอำเภอไชยาให้ความสนใจการทำนาปีละ 2 ครั้ง ด้วยการใช้พันธุ์ข้าว กข. เป็นหลัก นาข้าวขณะนั้นจำนวนมากกลายเป็นนาหว่าน ราคาข้าวเปลือกสมัยนั้นเกวียนละประมาณ 1,500-2,000 บาท ชาวนาครอบครัวใดทำนามีผลผลิตข้าวเปลือก 5-10 เกวียน ถือว่าเป็นผู้มีฐานะดี สามารถส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ได้ การขายข้าวเปลือกส่วนใหญ่ชาวนาขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อ หรือขายให้แก่โรงสีไฟ ซึ่งขณะนั้นมีอยู่โรงเดียวคือโรงสีเถ้าแก่เทียม ตั้งอยู่ที่ตลาดไชยา เป็นโรงสีที่สีข้าวสารส่งออกไปขายภายนอกอำเภอ นอกจากนั้นมีโรงสีเครื่องยนต์ขนาดใหญ่อีกคือ โรงสีนายฤทธิ์ โรงสีตาบูรณ์ และโรงสีนายโถ ตั้งอยู่ที่ตำบลทุ่ง และโรงสีนายล้ำตั้งอยู่ตำบลเลม็ด (ล่ำ ศักดา. 2551, พฤศจิกายน 22) โรงสีดังกล่าวมุ่งสีข้าวเพื่อขายทั่วไปเป็นหลัก การที่ตำบลทุ่งมีโรงสีจำนวนมาก เนื่องจากขณะนั้นตำบลนี้เป็นแหล่งผลิตข้าวมากที่สุดของอำเภอไชยา ส่วนโรงสีที่ใช้เครื่องยนต์ขนาดเล็กซึ่งเป็นโรงสีรับจ้างสีข้าวของชาวบ้าน มีอยู่ทั่วไปทุกตำบล ตำบลละหลายๆ โรง ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นับเป็นช่วงที่ผลผลิตข้าวเพื่อการค้าของชาวนาไชยาเป็นไปอย่างกว้างขวางและราคาข้าวขณะนั้นช่วยให้ชาวนาดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข

ช่วงปี พ.ศ. 2520-2524 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ประเทศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 นั้น ในปี พ.ศ. 2521 โครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดกลางอันเป็นโครงการประเภทเหมืองฝาย ที่รัฐสร้างฝายทดน้ำคลองไชยาที่บ้านท่าหัก ตำบลป่าเว อำเภอไชยาซึ่งเริ่มก่อสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 ดำเนินการเสร็จสิ้นลง ได้มีการผันน้ำจากฝายดังกล่าวไปตามคลองส่งน้ำช่วยพื้นที่เพาะปลูก 2 ฝั่งคลองไชยาคือ พื้นที่ตำบลป่าเว ตำบลเวียง ตำบลตลาดและตำบลเลม็ด โดยประเมินว่ามีพื้นที่รับประโยชน์ประมาณ 30,000 ไร่ ชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวมีน้ำสะดวกต่อการทำนา จึงมีการทำนาปีละ 2 ครั้งกันเป็นส่วนใหญ่ทำให้ผลผลิตจากการทำนาเพิ่มมากขึ้น แต่ราคาข้าวในช่วงนั้นมิได้สูงขึ้น ประกอบกับการลงทุนในการทำนาอันเนื่องมาจากการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตสูงขึ้นกว่าการทำนาแบบเดิมมาก ทำให้ไม่คุ้มทุนที่ใช้ดำเนินการ การทำนาเป็นเพียงการนำเงินมาลงทุนหมุนเวียนที่ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจน้อย นอกจากนี้ชาวนาบางครอบครัวได้เปลี่ยนไปประกอบอาชีพทำนากุ้งในบริเวณพื้นที่ป่าชายเลนและพื้นที่นาบางส่วน แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากขาดความรู้ และทุนที่ใช้ประกอบการมีน้อย (ทอง วัฒน์บุณย์. 2552, พฤศจิกายน 14) การพัฒนาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 ที่มุ่งกระจายรายได้และยกฐานะทางเศรษฐกิจของสังคมเกษตรกรให้มั่นคง มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ชาวนาไชยาซึ่งมีฐานะปานกลาง และยากจนมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น บางครอบครัวหาทางออกด้วยการเข้าไปหักร้างถางพงในต่างพื้นที่เพื่อทำสวนควบคู่ไปกับ

การทำนา บางครอบครัวปล่อยพื้นที่นาทิ้งให้รกร้างโดยไม่ทำประโยชน์ใดๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้การทำนาชาวไชยาเริ่มซบเซาลงอย่างเห็นได้ชัด ชาวนาไชยาจำนวนไม่น้อยซื้อข้าวจากตลาดกิน ส่วนผลผลิตของตนเองใช้เลี้ยงเป็ดและขายในราคาถูกให้แก่พ่อค้าคนกลาง

ก่อนปี พ.ศ. 2525 หรือก่อนเริ่มใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 สภาพป่าชายเลนของอำเภอไชยายังคงมีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง มีพรรณไม้และสัตว์นานาชนิดที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน แต่ภายหลังปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา สภาพป่าชายเลนถูกบุกรุกทำลายเพื่อใช้ทำนากุ้ง พื้นที่ป่าชายเลนในเขตตำบลเลม็ดติดต่ออำเภอท่าฉางประมาณ 7,000 ไร่ เหลือเพียงไม่ถึงครึ่งหนึ่ง ผลจากการทำนากุ้ง นอกจากชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินมาใช้และได้รับผลที่คุ้มทุนอยู่ในช่วงเวลาสั้นๆ แล้วยังส่งผลให้พื้นที่นาบางส่วนกลายเป็นนากุ้ง และนาในบางพื้นที่มีสภาพดินและน้ำไม่เหมาะแก่การทำนาอีกต่อไป จึงต้องปล่อยให้ผืนนาถูกทิ้งร้างต่อมาเป็นเวลายาวนาน ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) นี้เองที่รัฐยังคงพยายามปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมให้มีการกระจายผลการพัฒนาให้ถึงมือชาวชนบทอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้านการเกษตร และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลตอบแทนสูงขึ้น โดยรัฐบาลได้ตระหนักถึงพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับการพัฒนาตามโครงการต่างๆ เป็นการพัฒนาเพื่อความกินดีอยู่ดีหรือพออยู่พอกิน หรือนัยหนึ่งคือ การดำเนินงานตาม โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั่นเอง ภายหลังจากที่รัฐได้จัดให้มีองค์กรระดับชาติคือ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) แล้ว การขับเคลื่อนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริจึงเป็นไปอย่างกว้างขวางเพื่อผลประโยชน์แก่ประชาชนในส่วนต่างๆ ของประเทศโดยตรง สำหรับอำเภอไชยาในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้มีการดำเนินงานโครงการต่างๆ หลายโครงการ เช่น โครงการไร่นาสวนผสม โครงการเลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม โครงการสวนปาล์มน้ำมันและโครงการสวนไม้ผล ในส่วนที่เกี่ยวกับทุนที่ใช้ในโครงการชาวนาได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรมาดำเนินงาน โดยปลอดดอกเบี้ย 3 ปี หลังจากนั้นจะต้องส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยคืนแก่ธนาคารให้หมดสิ้นภายในเวลา 15 ปี การดำเนินงานดังกล่าวได้ผลเป็นที่น่าพอใจในระยะแรกๆ แต่หลังจาก 3 ปี ซึ่งต้องส่งคืนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย การประกอบการมีปัญหามากโดยเฉพาะการจำหน่ายผลผลิต ทำให้ไม่สามารถส่งคืนเงินต้นและดอกเบี้ยได้ตามที่กำหนด ในที่สุดเมื่อดำเนินงานโครงการดังกล่าวได้ประมาณ 15 ปี คือ ประมาณปี พ.ศ. 2537 ก็ประสบกับความล้มเหลว รัฐบาลได้ยกเลิกหนี้สินให้ชาวนาทั้งหมด มีเพียงโครงการเดียวเท่านั้นที่ดำเนินการสืบต่อมาคือ การทำสวนปาล์มน้ำมันในพื้นที่นาร้างและที่ดอน ซึ่งต่อมาภายหลังได้ขยายพื้นที่ปลูกอย่างกว้างขวางในพื้นที่นาทุกตำบลของอำเภอไชยา (พิชัย มุสิกะ. 2551, กุมภาพันธ์ 20) ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงที่ชาวนาอำเภอไชยา ได้รับความเดือดร้อนอย่างยิ่งในการดำรงชีวิต ครั้นถึงช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) แม้ว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยทั่วไปบังเกิด

ผลดีขึ้นกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา แต่ก็มียังคงมีปัญหาต่างๆ ที่ต่อเนื่องมาจากช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 อันเป็นปัญหาที่สะสมมาเป็นเวลายาวนาน อาทิ ปัญหาความยากจน ปัญหาการกระจายรายได้ และปัญหาอันเนื่องมาจากความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ภาวะการณ์ดังกล่าวยังคงทำให้ชาวนาไชยาดำรงชีวิตอยู่ด้วยความยากลำบาก แม้ว่าผลผลิตจากการทำนาที่ไชยาลดน้อยลงก็ตาม แต่ราคาข้าวก็ยังคงตกต่ำอยู่เช่นเดิม ในปี พ.ศ. 2531 ชาวนาไชยาในตำบลเลม็ดได้รวมตัวกันตั้งกลุ่มผลิตข้าวคุณภาพปลอดสารพิษ เพื่อปรับปรุงการผลิต โดยยกระดับคุณภาพปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการตลาดด้วยการทำให้ต้นทุนการทำนาลดลง และกระจายผลผลิตให้มีรายได้มากขึ้น ด้วยคิดว่าเป็นทางออกหนึ่งที่ช่วยให้ผลผลิตข้าวมีราคาดีขึ้น การดำเนินงานดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากรัฐผ่านทางเกษตรอำเภอไชยา แต่กลุ่มยังคงดำเนินงานอยู่ในวงจำกัด และผลผลิตมิได้ช่วยให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้นแต่อย่างใด เนื่องจากชาวนายังไม่สามารถพัฒนาด้านการตลาดให้มีการกระจายผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับในช่วงเวลาดังกล่าวราคายางพาราและปาล์มน้ำมันที่ปรับตัวดีขึ้น ทำให้ชาวนาบางครอบครัวใช้พื้นที่นาทำสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2535 การทำนาหว่านของชาวนาไชยาเริ่มประสบปัญหาการแพร่ระบาดของหอยเชอรี่ซึ่งแพร่กระจายในทุกพื้นที่อย่างรวดเร็ว ส่งผลให้การทำนาหว่านของชาวไชยาต้องลงทุนเพิ่มมากขึ้น เพื่อกำจัดศัตรูของนาข้าวดังกล่าว นอกเหนือจากการใช้กากชาตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ด้านการเกษตรแล้ว ชาวนาได้ซื้อหาสารเคมีนานาชนิดตามคำโฆษณามาใช้กำจัดหอยเชอรี่กันอย่างกว้างขวาง ทำให้ต้องลงทุนในการผลิตเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ราคาข้าวในช่วงปี พ.ศ. 2535-2537 มิได้เพิ่มขึ้นตามสภาพการขยายตัวสูงขึ้นของเศรษฐกิจระดับประเทศในขณะนั้น กล่าวคือในปี พ.ศ. 2537 ราคาข้าวที่ชาวนาในอำเภอไชยาขายให้แก่พ่อค้านั้นเพียงเกวียนละไม่เกิน 3,000 บาทเท่านั้น (พิชัย มุสิกะ. 2551, กุมภาพันธ์ 20) ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของสำนักงานสถิติแห่งชาติขณะนั้นที่พบว่า ความเหลื่อมล้ำของรายได้ระหว่างกลุ่มครัวเรือนระดับต่างๆ ตลอดทั้งชนบทกับเมืองมีมากขึ้นอย่างน่าเป็นห่วง กล่าวคือ ภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนที่มีรายได้สูงหรือกลุ่มคนรวยที่สุด 20 เปอร์เซ็นต์แรก มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่กลุ่มคนยากจนของประเทศ 20 เปอร์เซ็นต์หลังมีสัดส่วนของรายได้ลดลงในช่วงเวลาเดียวกัน นอกจากนี้การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยว รวมตลอดถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรได้ทำให้วิถีชีวิต จากสังคมชนบทสู่ความเป็นสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น ความเป็นอยู่แบบไทยดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยนเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบสมัยใหม่คือ ทุนนิยม อันส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรม และความเป็นอยู่โดยส่วนรวม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้นอกจากก่อให้เกิดปัญหาความยากจนแล้วยังมีปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด รวมทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างกว้างขวางด้วย โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำของอำเภอไชยาถูกทำลายลงในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างมหาศาล คุณภาพของน้ำในลำน้ำสายหลักคือ คลองไชยา และคลองท่าตีน รวมทั้งคุณภาพของป่าไม้เสื่อมโทรมลง

ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวไชยาและชาวนาอำเภอไชยาอย่างเห็นได้ชัด แต่การดิ้นรนต่อสู้ของชาวนาไชยาในช่วงนี้ก็ดำเนินต่อไป ในพื้นที่ตำบลเลม็ดชาวนาส่วนหนึ่งได้รวมตัวกันตั้งสหกรณ์นิคมวาริชกรรมไชยา จำกัดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2536 โดยดำเนินการจัดสรรพื้นที่เลี้ยงกุ้งในพื้นที่ป่าชายเลน แต่การทำนากุ้งดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะปัญหาหนี้สินที่ทับถมมากขึ้น การดิ้นรนเพื่อพูนรายได้จึงเป็นความล้มเหลวอีก ชาวนาที่ทำนากุ้งต่างเลิกรากันเป็นส่วนใหญ่ แต่ก็ยังคงใช้พื้นที่ทำนากุ้งให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเริ่มคืนความสมบูรณ์ให้กับชุมชนมากขึ้น (ทอง เรืองเวช และสุธรรม ทองแซ่ม . 2552, พฤศจิกายน 27)

ภายหลังจากการที่ชาวนาไชยาใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนานทำให้สภาพดินของนาข้าวขาดความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับศัตรูข้าวโดยเฉพาะหอยเชอรี่ระบาดหนักในทุกพื้นที่ ทำให้ผลผลิตข้าวที่ได้ในแต่ละฤดูการผลิตไม่ค่อยคุ้มทุน ในปี พ.ศ. 2540 เจ้าหน้าที่ของกรมพัฒนาที่ดินได้เข้ามาให้ความรู้เพื่อปรับปรุงดินให้มีคุณภาพ ทำให้มีหมอดินเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านนี้แก่ชาวนาในทุกตำบล แต่ก็มิได้ช่วยแก้ปัญหาสภาพดินให้ดีขึ้นแต่ประการใด เพราะชาวนาในอำเภอไชยาส่วนใหญ่มีความเชื่อแบบฝังหัวเกี่ยวกับการทำนาแบบใหม่ที่ใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีว่าให้ผลดีทันตาเห็น หมอดินจึงมีบทบาทในการพัฒนาชาวนาน้อยมาก ในช่วงเวลาเดียวกันความคิดเรื่องการทำนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่ใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นหลักได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาด้วย แต่ชาวนาไชยาโดยทั่วไปก็ยังไม่ได้สนใจเรื่องนี้มากนัก มุ่งแต่การทำนาข้าวตามวิธีการใหม่ให้ได้ปริมาณมากเพื่อขายอยู่เช่นเดิม จากการทำนาที่อยู่ในสภาพดังกล่าว ด้วยการใช้สารฆ่าแมลงเพิ่มขึ้นและปุ๋ย ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ศัตรูข้าวเกิดดื้อยา เกิดการระบาดของศัตรูข้าวเพิ่มขึ้น และเกิดพิษตกค้างของสารเคมีในธรรมชาติ ซึ่งเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งทางตรงและทางอ้อม สารเคมีได้ทำลายแมลงและสัตว์ที่เป็นประโยชน์ จนนาข้าวอำนวยประโยชน์ได้เพียงแค่การทำนาเท่านั้น ในช่วงนี้เองเจ้าหน้าที่การเกษตรของรัฐได้นำความรู้ในการจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน (Integrated Pest Management) หรือ IPM เข้ามาเผยแพร่และสนับสนุนให้เกิดหมู่บ้าน IPM ที่ผลิตข้าวคุณภาพซึ่งปลอดสารพิษ ชาวบ้านในหมู่ที่ 3 และ 5 ตำบลเลม็ด ที่สนใจเรื่องนี้ได้รวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มผลิตข้าวคุณภาพปลอดสารพิษ โดยใช้แนวคิดของโครงการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน มีนายภิรมย์ อินทรคง เป็นประธานกลุ่ม นางสง่า มณีรัตน์ เป็นเลขานุการกลุ่ม มีสมาชิกทั้งหมด 12 คน เริ่มประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2540 ที่บ้านของนายภิรมย์ อินทรคง ในจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมทั้งหมดมีพื้นที่ทำนาอยู่ในหมู่ที่ 3 และ 5 ของตำบลเลม็ด พื้นที่ทำนาของสมาชิกมีตั้งแต่ 6-20 ไร่ สำหรับพันธุ์ข้าวที่ปลูกขณะนั้น ได้แก่ กข. 7 กข. 21 และสุพรรณบุรี 90 ในการประชุมครั้งแรกเป็นการประชุมเพื่อแจ้งรายละเอียดให้ทราบถึงหลักการในการจัดการศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน และให้สมาชิกแจ้งข่าวคราวให้แก่เพื่อนชาวนาที่สนใจทราบ หลังจากนั้นได้จัดการประชุมครั้งที่ 2 ขึ้นในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2542 ในครั้งนี้มีสมาชิกที่

สนใจเข้าร่วมประชุมเพิ่มขึ้นเป็น 20 คน นายภิรมย์ อินทรคง ได้นำเสนอวิธีการผลิตน้ำสกัดชีวภาพจากหอยเชอรี่ และวิธีการใช้กำจัดศัตรูพืช นอกจากนั้นได้มีการนำเสนอผลการสำรวจศัตรูพืชในนาข้าวที่ต้องกำจัด นอกจากหอยเชอรี่แล้วยังมีแมงหล้า แมงสิง ด้วงเต่า ตั๊กแตนหนวดยาว และจิ้งหรีดหนวดยาว การประชุมกลุ่มดังกล่าวได้ดำเนินการติดต่อกันทุกเดือน ในการประชุมแต่ละครั้งมีการเสริมความรู้เกี่ยวกับการทำนาในเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องพันธุ์ข้าว การใช้ปุ๋ยเคมี การแพร่พันธุ์ของศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ การผลิตน้ำสกัดชีวภาพ การทำปุ๋ยหมักมูลสัตว์ ปุ๋ยหมักชีวภาพ การผลิตสารกำจัดหนอน จากเจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมเกษตรชีวภาพ สำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานี และสำนักงานเกษตรอำเภอไชยา ในช่วงปี พ.ศ. 2542 กิจกรรมการประชุมพบปะหารือของกลุ่มเป็นไปอย่างเข้มแข็ง แต่ในทางปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักการนั้น กลุ่มยังนำวิธีการไปใช้ปฏิบัติจริงในการทำนาเพื่อผลิตข้าวคุณภาพปลอดสารพิษน้อย การทำนาในช่วงนี้จึงยังคงมิได้ลดต้นทุนการผลิตลงแต่อย่างใด ส่วนใหญ่ยังคงใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเป็นหลัก แม้ว่าจะได้มีการตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลขึ้นในลักษณะศูนย์วิชาการเมื่อปี พ.ศ. 2543 เพื่อให้คำแนะนำเรื่องนี้ด้วย ขณะเดียวกันสมาชิกกลุ่มได้เสนอให้จัดหาพันธุ์ข้าว กข.21 มาใช้ทำนาให้มากขึ้น เพราะเป็นข้าวที่ตลาดต้องการมาก นอกจากนี้กลุ่มได้ขยายเครือข่ายจุดถ่ายทอดการพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวขึ้นที่บ้านปากท่อ หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด ชื่อกลุ่มเกษตรกรทำนาเลม็ด มีนายวารินทร์ สังข์ปล้อง และนายกำจร พัฒนา เป็นวิทยากรถ่ายทอด และตั้งกลุ่มการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสานที่บ้านนาหลวง ตำบลเลม็ด โดยมีนายภิรมย์ อินทร์คง เป็นวิทยากร นอกจากนั้นได้ดำเนินการกำจัดหอยเชอรี่กันอย่างจริงจังด้วยการจัดประกวดให้ผู้เก็บหอยได้มากที่สุดได้รับรางวัล อีกทั้งสนับสนุนการนำหอยเชอรี่ปรุงเป็นอาหารและใช้เลี้ยงเป็ด รวมทั้งจัดส่งไปจำหน่ายด้วย แต่กิจกรรมดังกล่าวมิได้ทำอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามกิจการของกลุ่มเริ่มซบเซาลง โดยที่กรรมการกลุ่มส่วนใหญ่ไม่ค่อยมาร่วมประชุมพร้อมเพรียงกันเช่นแต่ก่อน ภายหลังจากการประชุมกลุ่มของโครงการหมู่บ้าน IPM ในเดือนกุมภาพันธ์ 2544 ต่อจากนั้นโครงการนี้ก็เงียบหายไป (ภิรมย์ อินทรคง และสง่า มณีรัตน์. 2552, พฤศจิกายน 7) ในปี พ.ศ. 2544 เดือนเดียวกันนี้ นักวิชาการจากศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 22 ได้มาให้ความรู้เรื่องข้าวพันธุ์ปทุมธานี 1 ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่กรมวิชาการเกษตรได้รับรองพันธุ์เมื่อปี พ.ศ. 2542 นอกจากนี้ในการประชุมครั้งนี้ยังได้มีการเกริ่นถึงโครงการข้าวชุมชนที่จะดำเนินการในพื้นที่ตำบลเลม็ดด้วย หลังจากนั้นประมาณ 1 เดือนก็มีการจัดตั้งกลุ่มผู้สนใจที่จะเข้าร่วมโครงการนี้ มีผู้สนใจทั้งหมด 21 ครอบครัว โครงการนี้จุดประสงค์ที่แท้จริงคือ เป็นการทำนาเพื่อให้คนในพื้นที่ใช้ผลผลิตภายในชุมชนแทนที่จะซื้อหาจากภายนอก ในการประชุมดังกล่าวชาวนายังมีข้อตกลงร่วมกันกับศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 22 คือ ผู้ร่วมโครงการจะทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ซึ่งอยู่ในความควบคุมของศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 22 โดยทางศูนย์ฯ จะรับซื้อข้าวจากชาวนาในราคาเกวียนละ 8,000 บาท หากเปรียบเทียบกับราคาข้าวที่คนกลางรับซื้อขณะนั้น ประมาณ 5,000-6,000 บาท

เท่านั้น ในช่วงเวลาเดียวกันชาวนาของตำบลเลม็ดกลุ่มนี้ได้ดำเนินงานเกี่ยวกับโรงเรียนเกษตรกรควบคู่ไปด้วย โดยดำเนินการในพื้นที่หมู่ที่ 3 ตำบลเลม็ด โรงเรียนเกษตรกรดังกล่าวเป็นโรงเรียนที่มีกิจกรรมฝึกอบรมตลอดฤดูกาลเพาะปลูกข้าวคือ ใช้เวลา 16 สัปดาห์ โดยมีการอบรมในแปลงนาข้าวนั่นเอง เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการตลอดฤดูกาลเพาะปลูกจึงครอบคลุมทุกระยะพัฒนาของข้าว รวมทั้งการปฏิบัติจัดการสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมด กระบวนการฝึกอบรมใช้วิธีให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยการมีส่วนร่วมและอาศัยกระบวนการเรียนรู้จากการหาประสบการณ์ในการปฏิบัติจริง ชาวนาของไชยากลุ่มนี้ได้ร่วมกันทำแผนการดำเนินงานใน 16 สัปดาห์ โดยมีสาระสำคัญครอบคลุมการทำนาตั้งแต่การเตรียมดิน เมล็ดพันธุ์ หว่านข้าว วินิจฉัยศัตรูพืช การใช้ปุ๋ย การทบทวนความรู้ การประเมินผล จนถึงระยะเวลาเก็บเกี่ยว ประเด็นหลักที่ชาวนาของโรงเรียนเกษตรกรเป็นผู้ดำเนินการคือเปรียบเทียบระหว่างวิธี IPM และวิธีการทำนาแบบเกษตรกรทั่วไป เกษตรกรแต่ละครอบครัวจึงมีแปลงปฏิบัติทั้งตามวิธี IPM และแปลงปฏิบัติของเกษตรกรเอง สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของโรงเรียนเกษตรกรคือ ชาวนาได้เรียนรู้ระบบนิเวศของนาข้าว ตลอดระยะเวลาทั้ง 16 สัปดาห์ โดยกลุ่มชาวนาจะมาพบปะพูดคุยกันสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เพื่อสรุปการดำเนินงาน ทบทวนความรู้และประเมินผล ผลจากการทำนาตามแนวทางของโรงเรียนเกษตรกรผนวกเข้ากับวิธี IPM ทำให้นาข้าวบางแปลงมีผลผลิตมากถึง 82 ถังต่อไร่ นับว่าผลผลิตสูงอยู่ในระดับน่าพอใจ การดำเนินงานเกี่ยวกับการทำนาของตำบลเลม็ดในช่วงนี้จึงเป็นการผนวกวิธีการ IPM โครงการข้าวชุมชนและโรงเรียนเกษตรกรเข้าด้วยกัน เมื่อเป็นที่ประจักษ์เช่นนี้ ทางฝ่ายของเกษตรอำเภอไชยาจึงได้พยายามสนับสนุนให้มีการขยายโครงการดังกล่าวให้กว้างขวาง โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ที่ 5, 6 ของตำบลเลม็ด และต่างตำบลคือ ตำบลทุ่ง และตำบลป่าเว โดยการคัดเลือกสมาชิก 5 คน นำเสนอความรู้แก่ผู้สนใจสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เนื้อหาสาระกล่าวถึงกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร การเตรียมดิน เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ระบบนิเวศในนาข้าว และพัฒนาการของข้าว อย่างไรก็ตามการดำเนินงานดังกล่าวจำกัดอยู่ในวงแคบ ชาวนาส่วนใหญ่ทั้งในพื้นที่ตำบลเลม็ดและตำบลอื่นให้ความสนใจน้อยมาก ยังคงทำนาด้วยการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมียากที่จะเปลี่ยนแปลง หนี้สินซึ่งกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ธนาคารออมสิน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ และแหล่งเงินอื่นๆ เพิ่มสูงขึ้น แต่เงินกู้ดังกล่าวมิได้ใช้เพื่อการทำนาและการเกษตรอื่นๆ เท่านั้น แต่ใช้ซื้อ/ซ่อม/สร้างที่อยู่อาศัย ใช้หนี้สินเดิม ค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและอื่นๆ นอกการเกษตร เป็นจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่ง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2545 ชาวนาที่มีหนี้สินต่างเข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ในช่วงเวลานี้เองที่ชาวนาและเกษตรกรทั้งหลายของอำเภอไชยาได้ขึ้นทะเบียนเกษตรกรกับเกษตรอำเภอ เพื่อเป็นข้อมูลของรัฐที่ใช้ในการพัฒนาและช่วยเหลือเกษตรกร อีกทั้งชาวนาบางคนเห็นว่าในการเกี่ยวข้าวสมควรรื้อฟื้นประเพณีซอแรงหรือการช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกันตามแบบเดิมกลับคืนมา เพราะเป็นทางหนึ่งในการลดต้นทุนการผลิตให้น้อยลงได้ แม้ทุกคนจะเห็นด้วย แต่ในทางปฏิบัติมีชาวนาน้อย

มากที่กลับไปช่วยเหลือกันและกันดังที่ว่านั้น (ภิรมย์ อินทรคง. 2551, กันยายน 20) อย่างไรก็ตาม ประเพณีดังกล่าวยังคงมีอยู่โดยเฉพาะในช่วงที่มีรถเกี่ยวข้าวจากภาคกลางเข้ามาเกี่ยวข้าวในพื้นที่ ชาวนาต่างก็ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะขณะที่รถเกี่ยวข้าวถ่ายข้าวเปลือกบรรจุกระสอบ และขนขึ้นรถเพื่อส่งไปยังแหล่งรับซื้อ หรือขนขึ้นรถเพื่อนำกลับไปเก็บที่บ้าน ในส่วนของรถเกี่ยวข้าวได้เข้ามีบทบาทในพื้นที่อำเภอไชยาแทนการเกี่ยวข้าวด้วยแรงคนตั้งแต่ พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา โดยเริ่มจากตำบลป่าเว และได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งกระจายไปในทุกพื้นที่ทำนา ชาวนาจะต้องจ่ายเงินเป็นค่าเกี่ยวข้าวขณะนั้นไร่ละ 300-400 บาท สำหรับปัจจุบัน (พ.ศ. 2553-2554) เพิ่มจากเดิมเป็นไร่ละ 600-700 บาท ทำให้ต้นทุนการผลิตของชาวนาเพิ่มมากขึ้น แต่ชาวนาก็ยินยอมเนื่องจากสะดวกและรวดเร็ว (ภิรมย์ ทองเพชร. 2551, กุมภาพันธ์ 7) เหมาะสมกับชาวนาที่ทำนามากและผลิตเพื่อขาย อย่างไรก็ตามมีชาวนาอยู่บ้างที่ยังเกี่ยวข้าวด้วยแรงคน เช่นกรณีการทำนาข้าวหอมไชยาที่ช่วงเวลากว่าจะเก็บเกี่ยวยาวได้นานถึง 6-7 เดือน โดยที่ขณะนั้นรถเกี่ยวข้าวทั้งหมดเคลื่อนย้ายไปเก็บเกี่ยวในพื้นที่อื่นแล้ว ชาวนาอำเภอไชยารู้ดีว่าการเกี่ยวข้าวด้วยวิธีดังกล่าวทำให้ต้นทุนการผลิตมากขึ้น แต่ก็ต้องยอมให้เป็นไปเช่นนั้น เพราะการซอแรงหรือการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเช่นแต่เดิมไม่มีทางเป็นไปได้ เนื่องจากชาวนาต่างก็มีนาของตัวเองที่ต้องทำ อีกทั้งแรงงานแต่ละครอบครัวมีน้อยลง แรงงานรับจ้างที่เคยมีอยู่ทั่วไปก็หาได้ยากและค่าจ้างก็แพงขึ้น การปล่อยให้การเก็บเกี่ยวล่าช้าอาจเกิดผลเสียหลายประการ เช่น ข้าวสุกจนเกินไปเกิดการร่วงหล่นมากหรือเมื่อนำไปสีได้ข้าวสารไม่เต็มเม็ดเม็ดหน่วย นอกจากนี้ยังเสี่ยงต่อการที่ข้าวต้องเปียกฝน หรือถูกน้ำท่วมได้โดยเฉพาะนาที่เริ่มทำในเดือนหกและเก็บเกี่ยวในเดือนสิบ ชาวนาจึงต้องลงทุนเพิ่มขึ้นโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงจากการใช้รถเกี่ยวข้าวของชาวนาที่เพิ่มมากขึ้น ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2554) มีรถเกี่ยวข้าวที่เคลื่อนย้ายจากภาคกลางลงมาเกี่ยวข้าวในพื้นที่อำเภอไชยา 4-5 คัน ต่อการเก็บเกี่ยวฤดูหนึ่งๆ

ภายหลังจากที่ชาวนาไชยาทำนาด้วยพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1* โดยเริ่มดำเนินการในปี พ.ศ.2545 ซึ่งศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานี สังกัดกรมส่งเสริมการเกษตรให้การสนับสนุน ด้วยการแจกพันธุ์ข้าวพร้อมปุ๋ย และกำหนดให้ชาวนาในตำบลเลม็ดทำนาให้ได้พื้นที่จำนวน 200 ไร่ในปีนั้น พร้อมกับจะต้องขยายพื้นที่ทำนาภายใน 3 ปี ให้มีถึง 1,000 ไร่ โดยมีข้อตกลงว่าจะต้องคืนข้าวที่ได้ให้แก่ศูนย์ฯ หนึ่งส่วนจากผลผลิตสามส่วน ทำให้ชาวนาเข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวดังกล่าวเป็นข้าวหอมที่ให้ผลผลิตสูง มีความต้านทานโรคและแมลง จำหน่ายได้ราคาดี อีกทั้งคนทั่วไปนิยมรับประทาน เมื่อครบ 3 ปี พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ได้แพร่หลายในทุกพื้นที่ที่ทำนาของอำเภอไชยา สำหรับในพื้นที่ตำบล

---

* ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานีดำเนินการผสมพันธุ์ คัดเลือกพันธุ์ ปลูกศึกษาพันธุ์ ทดสอบความต้านทานโรค และปลูกขยายพันธุ์ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2542 ได้รับรองพันธุ์จากคณะกรรมการวิจัยและพัฒนากรมวิชาการเกษตร เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2543

เลม็ดและตำบลทุ่งซึ่งเป็นพื้นที่เริ่มใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานีในโครงการนี้ ในช่วงหลังจากปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมาเกือบทุกครัวเรือนทำนาด้วยพันธุ์ข้าวชนิดนี้ สำหรับการดำเนินงานของศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ให้การสนับสนุนการทำนาในตำบลเลม็ดและตำบลทุ่งด้วยการใช้พันธุ์ข้าวดังกล่าว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ยังคงดำเนินการอยู่ดังเดิม แต่มิได้แจกพันธุ์ข้าวและปุ๋ยเช่นแต่ก่อน การดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์มีการควบคุมการผลิตทุกขั้นตอนเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน และรับซื้อผลผลิตทั้งหมดในราคาที่สูงกว่าราคาทั่วไป โดยที่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมาศูนย์นี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี สังกัดกรมการข้าว ทำหน้าที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อสนับสนุนส่งเสริมและกระจายพันธุ์ข้าวตามนโยบายคณะกรรมการข้าวแห่งชาติ ซึ่งมุ่งเผยแพร่และกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีไปสู่เกษตรกร เพื่อส่งเสริมและพัฒนาการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของท้องถิ่น และสนับสนุนการดำเนินธุรกิจเมล็ดพันธุ์ข้าวของเอกชน เพื่อศึกษาวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต การใช้และการตลาดเมล็ดพันธุ์ข้าว รวมทั้งถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านวิทยาการเมล็ดพันธุ์ด้วย ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการผลิตข้าวปทุมธานี 1 โดยเฉพาะในพื้นที่ตำบลเลม็ดและตำบลทุ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา แต่ด้วยความเข้มงวดในการควบคุมการผลิตทุกขั้นตอน ทำให้มีผู้สนใจจากทั้งสองตำบลดำเนินการร่วมกับศูนย์ฯ ไม่มากนักคือ ที่ตำบลเลม็ดมี 7 ครอบครัว และตำบลทุ่งมี 9 ครอบครัว มีพื้นที่การผลิตทั้งหมดไม่เกิน 200 ไร่ มีผลผลิตต่อปีประมาณ 150 ตัน ในปี พ.ศ. 2551-2553 มีชาวนาจากทั้ง 2 ตำบล จำนวน 16 ครอบครัวที่ยังคงเข้าร่วมโครงการนี้อย่างจริงจัง ในปีหนึ่งๆ ผลผลิตข้าวในโครงการจากที่นี่มีจำนวนไม่น้อยกว่า 200 ตัน ซึ่งศูนย์เมล็ดข้าวสุราษฎร์ธานีรับซื้อไว้ทั้งหมดด้วยราคาที่สูงกว่าราคาทั่วไป เช่น ในปี พ.ศ. 2553 ข้าวที่ชาวนาขายให้กับพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ราคาเพียงตันละ 7,000-8,500 บาท และขายให้แก่โรงสีในท้องถิ่นราคาตันละ 10,000-12,000 บาท แต่ราคาที่ขายให้แก่ศูนย์ฯ สูงถึงตันละ 14,000 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ชาวนาพอใจ (สุธรรม ทองแช่ม สง่า มณีรัตน์ และปรีชา จันจินดา. 2551, กุมภาพันธ์ 20) อย่างไรก็ตามแม้โครงการนี้เป็นโครงการที่ดีแต่จำนวนครอบครัวที่ร่วมผลิตในพื้นที่ตำบลเลม็ดและตำบลทุ่ง ยังคงมีจำนวนเท่าเดิมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ส่วนในพื้นที่ตำบลอื่นๆ ยังมีผู้สนใจไม่มากนัก

แม้ในช่วงปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา ชาวนาไชยาได้ให้ความสนใจทำนาข้าวโดยใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 กันมากขึ้น แต่พันธุ์ข้าวอื่นๆ ก็ยังมีทำอยู่ทั่วไป ได้แก่ พันธุ์ข้าว กข.7 กข. 21 ชัยนาท สุพรรณบุรี 90 ฯลฯ ทั้งนี้เพราะนอกจากเป็นการผลิตเพื่อขายและเพื่อบริโภคแล้วยังใช้เลี้ยงสัตว์อีกด้วย ที่อำเภอไชยามีการเลี้ยงเป็ด ไก่ กันแทบทุกครัวเรือน อีกทั้งมีฟาร์มเลี้ยงเป็ดอยู่หลายฟาร์มเพื่อนำไข่เป็ดมาทำไข่เค็ม การเลี้ยงเป็ดดังกล่าวในแต่ละปีจำเป็นต้องใช้ข้าวเปลือกจำนวนมาก เหตุนี้จึงต้องผลิตข้าวหลายพันธุ์เพื่อสนองความต้องการการใช้ดังกล่าว อย่างไรก็ตามภาวะการผลิตข้าวของอำเภอไชยาที่ซบเซามาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) อันเนื่องมาจากราคาข้าวตกต่ำ ทำให้ชาวบ้านใช้

พื้นที่นาบางส่วนปลูกปาล์มน้ำมันกันมากขึ้น เนื่องจากปาล์มน้ำมันให้ผลผลิตสูงกว่าข้าว พื้นที่นาในตำบลทุ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกใช้ปลูกปาล์มน้ำมันมากที่สุด รองลงมาคือ ตำบลป่าเว ตำบลโมถ่าย ตำบลเวียง ตำบลเลม็ด และตำบลตลาด แต่ครั้นถึงการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ในช่วงปี พ.ศ. 2547 ราคาข้าวเริ่มกระเตื้องขึ้น โดยในปี พ.ศ. 2547-2549 ราคาข้าวเปลือกอยู่ระหว่าง 6,000-7,000 บาทต่อตัน ทำให้ชาวนาเริ่มสนใจทำนากันมากขึ้น พื้นที่นาที่ชลประทานเข้าถึงโดยเฉพาะในตำบลป่าเว ซึ่งชาวบ้านปล่อยทิ้งร้างไว้นานเกือบสิบปีเริ่มเปลี่ยนเป็นนาข้าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา เช่นเดียวกับพื้นที่นาในตำบลเลม็ดที่ชาวบ้านพยายามเปลี่ยนแปลงเป็นสวนปาล์มน้ำมันเริ่มขยายตัวน้อยลงจนอยู่ในภาวะคงที่ แต่พื้นที่นาในตำบลทุ่งชาวนายังคงขยายเป็นสวนปาล์มอีกต่อไปเนื่องจากในตำบลนี้ต้องอาศัยน้ำฝนทำนาเป็นส่วนใหญ่ แม้ในช่วงนี้การพัฒนาชนบทภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เผยแพร่ลงสู่ชนบทอย่างเข้มข้น แต่ชาวนาอำเภอไชยายังให้ความสนใจกันค่อนข้างผิวเผินทั้งนี้เพราะอำนาจของทุนนิยมที่พอกพูนมานาน ทำให้ชาวนายังคงมุ่งทำนาเพื่อขายผลผลิตอย่างเต็มที่ แม้ว่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540-2549 ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ที่ให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่เกษตรกรได้พยายามน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การพัฒนาชนบท โดยให้สินเชื่อในการประกอบอาชีพอื่นเพื่อเสริมรายได้ รวมทั้งพัฒนาความรู้และคุณภาพชีวิตควบคู่ไปกับการทำนา ในช่วงนี้การกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรที่นำมาใช้ประกอบอาชีพอื่นของชาวนาไชยาจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง ที่เห็นได้ชัดได้แก่นำไปใช้ในการทำสวนและเลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะการเลี้ยงเป็ด และเลี้ยงโค เป็นต้น สภาพการณ์ของชาวนาอำเภอไชยาจึงอยู่ในภาวการณ์เป็นหนี้สินที่เนื่องจากการทำอาชีพอื่นมากกว่าจากการทำนา ในส่วนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้อัญเชิญแนวปรัชญาตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศโดยยึดหลักทางสายกลางเพื่อให้ประเทศสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและความยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ชาวนาในอำเภอไชยาทั้งระดับครอบครัวและระดับชุมชนต่างก็พยายามดำเนินการตามแนวปรัชญาดังกล่าว แต่จากการพัฒนาในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการพัฒนาที่ขาดสมดุล โดยประสบความสำเร็จเฉพาะในเชิงปริมาณ แต่ขาดความสมดุลด้านคุณภาพ จุดอ่อนของการพัฒนาที่สำคัญคือ ระบบบริหารทางเศรษฐกิจ การเมืองและราชการยังเป็นศูนย์รวมอำนาจที่ขาดประสิทธิภาพ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ ความยากจน และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงได้สร้างความขัดแย้งในสังคมมากขึ้น และประเด็นสำคัญคือ ความอ่อนแอของสังคมไทยที่ตกอยู่ในกระแสวัตถุนิยม สภาพการณ์ของชาวนาอำเภอไชยาก็เหมือนๆ กับเกษตรกรทั่วไปคือ ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้มาอย่างต่อเนื่อง โครงการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสาน (IPM) ซึ่งก่อให้เกิดกลุ่มผลิตข้าวที่มีคุณภาพและปลอดสารพิษของชาวนา

กลุ่มหนึ่งในตำบลเลม็ด ที่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2542 ได้เรียนรู้การสำรวจศัตรูพืช การทำปุ๋ยหมักมูลสัตว์ การทำสารสมุนไพรกำจัดศัตรูพืช การผลิตน้ำสกัดชีวภาพ การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ซึ่งมีทีท่าว่าทำกันอย่างจริงจังควบคู่ไปกับโครงการข้าวชุมชนโดยมีโรงเรียนเกษตรกรช่วยขยายความคิดนี้ แต่จนแล้วจนรอด ชาวนาในตำบลเลม็ดและชาวนาตำบลอื่นๆ ในอำเภอไชยาต่างให้ความสนใจอยู่ในวงจำกัด เฉพาะคน เฉพาะกลุ่ม ภาพรวมของการดำเนินงานดังกล่าวจึงเป็นเพียงทางเลือกหนึ่งของชาวนากลุ่มเล็กๆ เท่านั้น เพราะในสภาพที่เป็นจริงชาวนายังคงเลือกใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกันอย่างกว้างขวาง การสาธิตการทำปุ๋ยหมักมูลสัตว์ก็ดี การทำน้ำสกัดชีวภาพก็ดี การทำน้ำสมุนไพรกำจัดหนอนและเพลี้ยต่างๆ ก็ดี ชาวนาต่างให้ความสนใจกันมาก แต่มีน้อยครอบครัวที่นำไปปฏิบัติจริงและใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการทำนา เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ส่งผลต่อการลดต้นทุนการทำนาลงแต่อย่างใด (พิชัย มุสิกะ. 2551, กุมภาพันธ์ 20) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่มุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศให้มีเสถียรภาพ มีรากฐานที่เข้มแข็งยั่งยืนพึ่งตนเองได้ เกิดการบริหารจัดการที่ดีในสังคมทุกระดับ และแก้ปัญหาความยากจน อีกทั้งเพิ่มศักยภาพและโอกาสในการพึ่งตนเองจึงถึงเป้าหมายได้ค่อนข้างยาก อย่างไรก็ตามการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ในช่วงปี พ.ศ. 2550-2551 ราคาข้าวเปลือกที่กระเตื้องขึ้นจาก 7,000 บาท ถึง 13,000 บาท ในปลายปี พ.ศ. 2551 ทำให้ชาวนาในอำเภอไชยาต่างทำนากันมากขึ้นโดยเฉพาะพื้นที่นาร้างของตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง ตำบลเลม็ด ตำบลเวียง ตำบลตลาด และตำบลโมถ่าย และในปีนี้เองสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดย สกว. ท้องถิ่น ได้ดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูข้าวหอมไชยา โดยสนับสนุนให้ชาวนาจำนวน 5 รายในตำบลเลม็ดทดลองทำนาข้าวหอมไชยาในปี พ.ศ. 2551-2552 แม้โครงการนี้ไม่ทำให้ข้าวหอมไชยาเป็นที่สนใจของเกษตรกรอื่นๆ แต่ประการใด แต่เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการฟื้นฟูข้าวหอมไชยาในเวลาต่อมา (ภิรมย์ อินทรคง. 2552, พฤศจิกายน 7) ครั้นถึงปี พ.ศ. 2552-2553 รัฐบาลได้สนับสนุนโครงการอาชีพทางเลือกข้าวคืนถิ่นในพื้นที่อำเภอไชยาผ่านทางสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดสุราษฎร์ธานี สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 8 องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุราษฎร์ธานี และศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี โดยเห็นชอบให้มีการพลิกฟื้นนาร้างและรณรงค์ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคและลดการใช้จ่ายในครัวเรือน ทำให้อำเภอไชยามีผู้ทำนาเพิ่มมากขึ้นในตำบลดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นในจังหวัดสุราษฎร์ธานีสนับสนุนอีกจำนวนมาก เช่น สำนักงานพัฒนาที่ดินเขตพื้นที่ สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัด สำนักงานชลประทานจังหวัด สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานปศุสัตว์จังหวัด สำนักงานสหกรณ์จังหวัด สำนักงานปฏิรูปที่ดินจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอไชยา และองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีชาวนาเข้าร่วมโครงการ เป็นต้น ในการทำนาผู้ทำจะได้รับเงินช่วยเหลือค่าไถ ค่าปุ๋ย และค่าเก็บเกี่ยว ในขณะเดียวกันโครงการข้าวคืนถิ่นภายใต้การนำร่องพื้นที่เหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตข้าวหอมไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้ดำเนินการควบคู่ไปด้วย โดยดำเนินการ

ในพื้นที่ตำบลเลม็ด ตำบลทุ่ง ตำบลป่าเว และตำบลโมถ่าย มีผู้เข้าร่วมโครงการจำนวน 24 ครอบครัว ผู้ร่วมโครงการดังกล่าวได้รับการช่วยเหลือด้านเงินทุนและข้อมูลข่าวสาร ด้านเงินทุนภาครัฐสนับสนุนค่าไถ ค่าดำนา ค่าปุ๋ย ค่าต้นกล้าหรือพันธุ์ข้าว ค่าเกี่ยวข้าว เป็นต้น นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ดหรือวัว ส่วนด้านข้อมูลข่าวสาร เกษตรกรจะได้รับข้อมูลข่าวสารผ่านศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ภิรมย์ ทองเพชร, สุธรรม ทองแช่ม และยินดี เรืองฤทธิ์. 2552, พฤศจิกายน 7)

โครงการข้าวคืนถิ่นโดยเฉพาะในส่วนของโครงการนำร่องพื้นที่เหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตข้าวหอมไชยา นับเป็นโครงการที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะข้าวหอมไชยาเป็นพันธุ์ข้าวพื้นเมืองซึ่งเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวไชยาที่มีมาแต่อดีต แต่กำลังจะสูญหายไปเนื่องจากชาวบ้านนิยมปลูกน้อยลง และพันธุ์ข้าวเดิมได้ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม ปัจจุบันจึงไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากนัก เว้นแต่ในหมู่ของผู้เฒ่าผู้แก่เท่านั้น พันธุ์ข้าวชนิดนี้มีข้อมูลปรากฏในรายงานการทดลองของสถานีทดลองควนกุฎ (ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุงในปัจจุบัน) บันทึกว่าเมื่อปี พ.ศ. 2496 ได้ปลูกข้าวขยายพันธุ์โดยแบ่งการทดลองเป็นแปลงขยายพันธุ์ และแปลงทดลองผลผลิตต่อไร่ ทั้ง 2 งานนี้มีชื่อข้าวหอมไชยาปรากฏอยู่เป็น 1 ใน 12 พันธุ์ที่ปลูกในแปลงทดลองสมัยนั้น สำหรับในพื้นที่อำเภอไชยาก่อนปี พ.ศ. 2552 มีผู้ปลูกข้าวหอมไชยาอยู่น้อยมาก เท่าที่สืบค้นได้พบว่ามีผู้ปลูกติดต่อกันมาเป็นประจำทุกปีคือ นางอุดม ลาสศิลป์ อยู่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 3 บ้านทือ ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา นอกจากนั้นมีผู้ปลูกอยู่บ้างในบ้านเชิงสมอตำบลเวียง โดยนำพันธุ์ข้าวมาจากตำบลโมถ่ายนั่นเอง สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวหอมไชยาที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการในปี พ.ศ. 2552-2553 ซึ่งมีทั้งหมด 24 ราย เป็นชาวนาในตำบลเลม็ด 7 ราย ตำบลโมถ่าย 6 ราย ตำบลทุ่ง 6 ราย และตำบลป่าเว 5 ราย พื้นที่ดำเนินการทั้ง 4 ตำบลมีจำนวน 100 ไร่ จำแนกเป็นตำบลโมถ่าย 37 ไร่ ตำบลเลม็ด 31 ไร่ ตำบลป่าเว 17 ไร่ และตำบลทุ่ง 15 ไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรเขต 8 จังหวัดสุราษฎร์ธานี. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2553) ผลผลิตที่ได้จากการทำนาดังกล่าวอยู่ระหว่าง 40-60 ถังต่อไร่ ชาวนาทุกรายซึ่งปลูกข้าวหอมไชยาในตำบลเลม็ดและตำบลโมถ่าย มีผลผลิตดีกว่าผลผลิตของตำบลป่าเวและตำบลทุ่ง เนื่องจากข้าวหอมตำบลป่าเวและตำบลทุ่งถูกศัตรูพืชรบกวน ขาดน้ำ และถูกน้ำท่วมเสียหาย ชาวนายอมรับว่าโครงการนี้เป็นโครงการที่ช่วยฟื้นฟูข้าวหอมไชยาขึ้นมาได้จริง การทำนาเป็นการลดต้นทุนเพราะไม่ใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีปราบศัตรูพืช อาจจะมีใช้อยู่บ้างก็เฉพาะกากชาที่ใช้กำจัดหอยเชอรี่ นอกจากนี้สามารถสร้างมูลค่าจากการผลิตได้คือ สามารถจำหน่ายข้าวเปลือกได้ในราคาถังละ 300-350 บาท ส่วนข้าวกล้องจำหน่ายได้ในราคากิโลกรัมละ 50 บาท แต่ปัญหาสำคัญคือ แรงงานคนที่ใช้เก็บเกี่ยวหายากและต้องจ้างด้วยราคาแพง (สง่า มณีรัตน์.2552, พฤศจิกายน 27) สำหรับในปี พ.ศ. 2554 อันเป็นปีที่สองของการดำเนินงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตข้าวหอมไชยา เป้าหมายการทำนาข้าวหอมไชยาจำนวน 100 ไร่ ลดลงเหลือเพียง 84 ไร่ ทั้งนี้เนื่องจากเกิด

ปัญหาน้ำท่วมขังทำให้ผู้ร่วมโครงการในตำบลทุ่ง ลดจำนวนจาก 5 ราย เหลือเพียง 1 ราย เท่านั้น ส่วนในตำบลป่าเวเหลือเพียง 3 ราย จากจำนวน 5 ราย เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับศัตรูพืช การขาดน้ำ และไม่มีแรงงานในการเก็บเกี่ยว จากสภาพปัญหาดังกล่าวโดยเฉพาะปัญหาการเก็บเกี่ยวที่ต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ส่งผลให้ไม่สามารถคัดเลือกพันธุ์ข้าวหอมให้ได้พันธุ์ที่ดีในปีต่อไปได้ อย่างไรก็ตามการดำเนินการข้าวคืนถิ่นทั้งสองลักษณะ แม้จะดำเนินไปอย่างไม่ราบรื่นและผลผลิตไม่เป็นที่น่าพอใจนัก แต่ก็ส่งผลดีไม่น้อยต่อการฟื้นฟูการทำนาของอำเภอไชยา โครงการนี้เมื่อดำเนินการเป็นเวลา 2 ปี ได้เปลี่ยนเป็นโครงการเพิ่มผลผลิต และมูลค่าผลิตภัณฑ์ข้าวสุราษฎร์ธานีในปี พ.ศ. 2554 ในเชิงกลยุทธ์ของโครงการนี้ซึ่งใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานอันประกอบด้วย 6 กลยุทธ์คือ การฟื้นฟูและพัฒนาพันธุ์ข้าวหอมไชยา การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการผลิตและพัฒนาเกษตรกร การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การตลาดการแปรรูปและการสร้างมูลค่าเพิ่ม และการบริหารจัดการและการติดตามประเมินผล นับได้ว่าการดำเนินงานโครงการนี้ในช่วงแรก (พ.ศ. 2553-2554) สามารถฟื้นฟูการทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวหอมไชยาได้จริงแต่การพัฒนาพันธุ์ข้าวหอมไชยาด้วยการคัดเลือกพันธุ์เพื่อใช้ปลูก ชาวนายอมรับว่ายังไม่แน่ใจว่าพันธุ์ข้าวที่ปลูกนั้นเป็นพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพเช่นเดียวกับพันธุ์ข้าวหอมไชยาที่มีมาแต่เดิมหรือไม่ เพราะกระบวนการคัดเลือกพันธุ์ยังมิได้ดำเนินการอย่างเข้มงวดนัก เนื่องจากนาข้าวส่วนหนึ่งใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการเก็บเกี่ยว นอกจากนี้การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การปรับพื้นที่ การตรวจสอบพัฒนาและปรับปรุงดิน รวมทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทาน ยังขาดการดำเนินงานที่จริงจัง (พูนศักดิ์ สาระคง, ยินดี เรืองฤทธิ์ และภิรมย์ อินทรคง. 2552, พฤศจิกายน 7) สำหรับระยะที่ 2 (พ.ศ. 2554-2555) ซึ่งเป็นช่วงของการขยายพื้นที่การสร้างความมั่นคงทางอาหาร การตลาด การแปรรูป และการสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งกำลังจะเริ่มต้นในฤดูกาล การทำนาใหม่ในปี พ.ศ. 2555 นั้น ชาวนาของทุกตำบลคาดการณ์กันว่าน่าจะมีเกษตรกรเข้ามาร่วมโครงการนี้มากขึ้น ผลผลิตข้าวโดยเฉลี่ยน่าจะเพิ่มมากขึ้น ราคาผลผลิตข้าวหอมไชยาก็น่าจะดีขึ้น เนื่องจากตอนนี้โครงการนี้ได้ทำให้ข้าวหอมไชยาเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วงก็คือการคัดเลือกพันธุ์ การปรับปรุงดิน การพัฒนาแหล่งน้ำที่เป็นปัญหาต่อเนื่องมานั้นจะได้รับการแก้ไขแค่ไหน อีกทั้งจะจัดการด้านการตลาดให้ราคาผลผลิตข้าวหอมไชยาในทุกพื้นที่อยู่ในระดับเดียวได้เพียงใด (ยินดี เรืองฤทธิ์ และพูนศักดิ์ สาระคง. 2552, พฤศจิกายน 7) นอกจากนี้จะสามารถต้านทานกระบวนการทำนาไปยุคเศรษฐกิจทุนได้หรือไม่ เพราะชาวนาในยุคนี้อยู่ในสังคมเกษตรกรรมแบบใหม่ที่เศรษฐกิจในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านถูกโยงเข้ากับเศรษฐกิจชาติในระบบทุนนิยมด้วยการเน้นทำเพื่อประโยชน์ส่วนตน เน้นบทบาทของตลาด ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อขาย ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพ และเน้นเรื่องความสุข เมื่อเป็นเช่นนี้โครงการนี้จะดำเนินไปได้อย่างยั่งยืนจริงหรือไม่ คงจะต้องใช้เวลายาวนานพอสมควรทีเดียว หากสามารถฟันฝ่าไปได้จริงก็จะยังประโยชน์แก่ชุมชนไชยาและประเทศชาติอย่างใหญ่หลวงทีเดียว

หากพิจารณากระบวนการทำนาของชาวนาไชยาในช่วงยุคเศรษฐกิจทุน โดยเฉพาะช่วงเวลาการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7-10 (พ.ศ. 2535-2554) ซึ่งเป็นเวลายาวนานถึงสองทศวรรษ ในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างรุนแรง เนื่องจากได้มีการระดมใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ประมงและแร่ อย่างสิ้นเปลืองและไม่ประหยัด ความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อการทำมาหากินของประชาชนในชนบทที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวเป็นหลักในการยังชีพ ผลกระทบทำให้ความยากจนในชนบทยืดเยื้อและลำบากมากขึ้น ในอำเภอไชยาการบุกรุกทำลายป่า นอกจากส่งผลให้เกิดสูญเสียพันธุ์สัตว์ พันธุ์พืชที่มีค่าแล้ว ลำคลองไชยาที่แคบและตื้นเขินมากขึ้นในบางปีมีน้ำไม่เพียงพอแก่การทำนา นอกจากนี้ปริมาณความสกปรกในรูปของสารอินทรีย์มีสูงขึ้นทำให้เกิดน้ำเสียในคลองไชยาและคลองอื่นๆ ส่งผลให้ผลผลิตจากนาข้าวตกต่ำ สำหรับในช่วงของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ซึ่งมุ่งแก้ปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนด้วยการพัฒนาศักยภาพของคน พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม สร้างศักยภาพการพัฒนาของภูมิภาคและชนบท การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ด้วยการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมที่มุ่งให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาคนให้มีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นบูรณาการแบบองค์รวม แต่ในช่วงต้นของการใช้แผนพัฒนาฯ ประเทศต้องประสบวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ซึ่งส่งผลให้เกิดปัญหาความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จึงได้อัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมานำทางในการพัฒนาประเทศควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาโดยต่อเนื่องมาจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้สามารถแก้ปัญหาจากวิกฤตเศรษฐกิจได้ ขณะเดียวกันการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านตัวคน สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนก็ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ครั้นถึงช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) การพัฒนาประเทศในช่วงนี้ยังคงอยู่บนฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา นอกจากนี้ยังคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของบริบทการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ มีการพยายามพัฒนาหรือสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม มีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ อีกทั้งพยายามยกระดับมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น โดยปกป้องฐานทรัพยากรเพื่อรักษาความสมดุลยั่งยืนของระบบนิเวศ แต่ขณะเดียวกันคนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตค่านิยมที่เป็นผลกระทบจากการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาทั้งทางสื่อสารมวลชนและเทคโนโลยีสารสนเทศ ในช่วงการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8-10 (พ.ศ. 2540-2554) หากพิจารณาสภาพของชาวนาไชยาเห็นได้ว่าชาวนาจะต้องปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ มีน้อยมากที่พึ่งตนเองและชุมชนด้วย

การคิดเอง ทำเองและแก้ไขปัญหาเอง ภาพกระบวนการทำนาของชาวนายุคทุนนิยมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ต้องพึ่งพิงภายนอกเกือบทุกด้าน

จากสภาพการณ์การทำนาของชาวไชยาในยุคเศรษฐกิจทุน ซึ่งเน้นการผลิตเพื่อขายที่ดำเนินไปด้วยการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกเกือบทุกด้านเป็นหลักนั้น ชุมชนชาวนาพึ่งตนเองและช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามแบบเดิมน้อยลง ผืนนาในยุคเศรษฐกิจทุนอันมีสภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศวิทยาที่เหมาะสมต่อการทำนามาแต่เดิมถูกปรับเปลี่ยนเพื่อการใช้ประโยชน์ต่อทุนนิยมหลากหลายมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดคือใช้เป็นพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน ถมพื้นที่เพื่อก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและใช้เป็นสถานประกอบการทางธุรกิจต่างๆ ผืนนาอันกว้างใหญ่ของอำเภอไชยาจึงลดลงจากเดิมเป็นอันมาก การทำนามีลักษณะกระจุกตัวเป็นหย่อมๆ มากกว่าการเป็นท้องทุ่งที่กว้างใหญ่เช่นแต่ก่อน ที่มีลักษณะเป็นท้องทุ่งอยู่บ้างมีหลงเหลืออยู่เฉพาะตำบลทุ่งในเขตติดต่อกับตำบลพุมเรียงเท่านั้น พื้นที่นาที่ทำกันในอำเภอไชยาในปี พ.ศ. 2553 มีจำนวนมากกว่า 7,000 ไร่ ตำบลป่าเวมีพื้นที่ทำนามากที่สุด รองลงมาคือ ตำบลทุ่ง ตำบลเลม็ด ตำบลโมถ่าย ตำบลเวียง และตำบลตลาด ตามลำดับ (อารี เวชกุล. 2553,พฤศจิกายน 11) น้ำที่ใช้ทำนาส่วนใหญ่เป็นน้ำจากฝายคลองไชยา ปัญหาการใช้น้ำที่มีอยู่บ้างคือ บางครั้งชาวนาส่วนที่อยู่ต้นน้ำมักเก็บกักน้ำไว้ในนาของตนเป็นเวลายาวนาน ทำให้ชาวนาที่อยู่ในพื้นที่ด้านล่างลงมาได้รับความเดือดร้อน แต่สภาพการณ์เช่นนี้ชุมชนมักแก้ปัญหากันเองได้ อย่างไรก็ตามการใช้น้ำจากฝายคลองไชยามีแนวโน้มว่าอาจจะเกิดปัญหาในชุมชนได้ในอนาคตหากไม่มีการจัดการน้ำที่ดีพอ ในส่วนของระยะเวลาหรือฤดูกาลการทำนา ชาวนาไชยาปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่ทำนากันปีละ 2 ครั้ง บางคนทำถึง 3 ครั้งก็มี ชาวนาคนใดผืนนามีน้ำอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มทำเมื่อนั้น แต่ในแต่ละรายจะต้องทำนาอยู่ในเวลาที่ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการจ้างรถไถนา คราดนา และการเก็บเกี่ยว โดยเฉพาะการเก็บเกี่ยวชาวนาต้องจ้างรถเกี่ยวข้าวซึ่งมาจากภาคกลาง รถเกี่ยวข้าวดังกล่าวนี้มีกำหนดเวลาที่แน่นอนว่าจะไปเก็บเกี่ยว ณ ที่ใด เมื่อไร ซึ่งหากพลาดไม่ได้เก็บเกี่ยวก็จะเป็นปัญหาทำให้ผลผลิตข้าวเสียหายได้ สำหรับการเลือกพันธุ์ข้าวมาใช้ทำนา เนื่องจากชาวนาทำนาเพื่อขายผลผลิตเป็นหลัก แม้จะมีชาวนาอยู่ 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกทำนาเพื่อขายข้าวทั่วๆ ไป เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและเลี้ยงสัตว์ กับอีกกลุ่มหนึ่งทำเพื่อขายโดยตรง ชาวนาทั้ง 2 กลุ่มนี้มักเลือกพันธุ์ข้าวปลูกบนพื้นฐานเดียวกันคือ เป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง มีผู้นิยมบริโภคมาก จำหน่ายได้ราคาสูง อายุการได้รับผลมีระยะสั้นและมีความต้านทานโรค แต่ชาวนากลุ่มแรกจะไม่พิถีพิถันต่อการดูแลรักษา ผลผลิตข้าวต่อไร่จึงอยู่ในระดับต่ำ ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งที่ทำเพื่อขายเป็นหลัก โดยทำนาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างเข้มงวดของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ชาวนากลุ่มนี้มีผู้เข้าร่วมโครงการทั้งชาวนาของตำบลเลม็ดและตำบลทุ่ง โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 พันธุ์ข้าวที่ใช้คือ ข้าวปทุมธานี 1 ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเข้มงวดในการควบคุมการผลิตทุกขั้นตอน ผลผลิตที่ได้จึงมีคุณภาพดีกว่าผลผลิตของกลุ่มแรกและปริมาณของผลผลิตสูงกว่า นอกจากนี้ข้าวที่ศูนย์ฯ รับรองว่ามีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน ศูนย์ฯ จะรับซื้อ

ด้วยราคาสูง กล่าวคือ หากราคาที่พ่อค้าคนกลางซื้อในพื้นที่ตันละ 7,000-8,000 บาท หรือโรงสีท้องถิ่นซื้อตันละ 10,000-12,000 บาท ศูนย์จะรับซื้อด้วยราคาที่สูงถึงตันละ 13,000-14,000 บาท แต่พันธุ์ข้าวดังกล่าวศูนย์ฯ จำหน่ายเป็นเมล็ดพันธุ์ให้แก่เกษตรกรด้วยราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 22 บาท ปัจจุบันผลผลิตข้าวของกลุ่มนี้ปริมาณผลผลิตอยู่ที่ประมาณ 70-80 ถังต่อไร่ ซึ่งสูงกว่ากลุ่มแรกคือ กลุ่มแรกผลิตได้เพียงประมาณ 40-60 ถังต่อไร่เท่านั้น (สง่า มณีรัตน์ และปรีชา จันจินดา. 2551, กุมภาพันธ์ 20) ในส่วนของพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรใช้ปลูกที่อำเภอไชยานอกจากปัจจุบันนิยมปลูกข้าวปทุมธานี 1 กันเป็นส่วนใหญ่และมีบางรายปลูกข้าว กข.21 ข้าวชัยนาท ข้าวสุพรรณบุรี 90 อีกทั้งปลูกข้าวหอมไชยาตามโครงการข้าวคืนถิ่นแล้ว ในปี พ.ศ. 2551 เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง ชาวนาตำบลเลม็ดได้นำพันธุ์ข้าวสังข์หยดพัทลุงมาทดลองปลูกในพื้นที่ 2 ไร่ โดยมีความคิดว่าชาวนาไม่น่าจะทำนาด้วยข้าวพันธุ์ใดพันธุ์หนึ่งโดยเฉพาะ เพราะเมื่อผลผลิตมากราคาจะถูก อีกทั้งเห็นว่าข้าวสังข์หยดราคาแพงกว่าข้าวอื่นๆ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้บริโภคโดยทั่วไปนิยมบริโภคข้าวสังข์หยดผสมกับข้าวอื่นๆ เช่น ปทุมธานี 1 และข้าวหอมมะลิ เป็นต้น จึงมีความคิดว่าน่าจะทดลองปลูกข้าวพันธุ์นี้เพื่อทำเป็นการค้าแทนที่จะขายแต่ข้าวปทุมธานี 1 เพียงอย่างเดียว การปลูกข้าวสังข์หยดครั้งนั้นได้ผลผลิตเพียง 30-35 ถังต่อไร่ จากผลผลิตที่ค่อนข้างต่ำ ทำให้ไม่มีเกษตรกรคนใดสนใจปลูกข้าวพันธุ์นี้เลยแม้แต่คนเดียว แต่เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้องยังคงปลูกข้าวชนิดนี้มาจนกระทั่งปัจจุบัน เนื่องจากข้าวสังข์หยดมีราคาสูงกว่าข้าวปทุมธานี 1 ถึง 2 เท่า นอกจากนี้เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง ยังใช้ข้าวสังข์หยดผสมกับข้าวปทุมธานี 1 ข้าวหอมมะลิ ทำเป็นถุงขายได้ราคาดีอีกด้วย ในเวลาไล่เลี่ยกันคือ ปีพ.ศ. 2552 เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง ได้นำพันธุ์ข้าวหอมนิลมาทดลองปลูกในพื้นที่ 3 ไร่ ด้วยเหตุผลอย่างเดียวกับการปลูกข้าวสังข์หยด ได้ผลผลิต 40 ถังต่อไร่ จากการนำมาทดลองปลูกดังกล่าว เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง เล่าว่าผลผลิตของข้าวชนิดนี้มีผู้นิยมบริโภคมาก โดยเฉพาะเมื่อนำไปผสมกับข้าวปทุมธานี 1 และข้าวสังข์หยด ทำเป็นถุงจำหน่าย ทำให้ข้าวที่ผสมดังกล่าวมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 60 บาท ภายหลังจากที่เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง ปลูกข้าวหอมนิลได้ 1 ปี เขาบอกว่ามีเกษตรกรอีก 4 ราย ที่ดำเนินการปลูกข้าวชนิดนี้ตามแบบอย่างของเขา ทำให้ตำบลเลม็ดมีพื้นที่ปลูกข้าวหอมนิลในปี พ.ศ. 2554 เกือบ 20 ไร่ และมีแนวโน้มว่าในอนาคตจะมีเกษตรกรสนใจปลูกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ (วารินทร์ สังข์ปล้อง. 2552, มกราคม 24) สำหรับกรณีของเกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง การที่เขาสามารถดำเนินการดังกล่าวได้ เพราะว่ามีโรงสีเป็นของตนเอง ซึ่งสามารถแปรรูปเป็นข้าวสารจำหน่ายให้แก่ผู้บริโภคโดยไม่ผ่านคนกลาง (พิชัย มุสิกะ. 2551, กุมภาพันธ์ 20)

ในส่วนของกระบวนการทำนาในยุคเศรษฐกิจทุน ชาวนาอำเภอไชยาได้เปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจากเดิมตั้งแต่การเตรียมผืนนาด้วยการไถ ทำข้างนา คราดหรือทำเทือก โดยเปลี่ยนจากใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์เลี้ยงมาใช้เครื่องจักรแทน โดยที่ชาวนาบางคนใช้รถไถนาของตนเองหรือว่าจ้างให้คนอื่นทำ การทำข้างนาด้วยการขุดริมคันนาให้เตียนทั้ง 4 ด้าน

เพื่อมิให้หญ้าริมคันนารกก็เปลี่ยนเป็นใช้เครื่องตัดหญ้าแทน กิจกรรมดังกล่าวล้วนต้องจ้างงานทั้งสิ้น การซอแรงหรือการโซแรงที่เกื้อกูลช่วยเหลือกันและกันอันเป็นธรรมเนียมนิยมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานเลือนหายไป แรงงานในครัวเรือนก็มีอยู่อย่างจำกัด เกษตรกรรุ่นหนุ่มสาวมีน้อยมากที่ลงไปทำนา ทุนเงินจึงเข้ามามีบทบาทที่สำคัญยิ่ง เพราะต้องใช้วิธีการจ้างงานทุกขั้นตอนตั้งแต่การไถ คราดทำเทือก ตัดหญ้า ขุดร่อง ลากไห ซื้อพันธุ์ข้าว หว่านข้าว หรือดำนา ซื้อปุ๋ยเคมี กากชาและสารเคมีปราบศัตรูพืชมาใช้ การใส่ปุ๋ย การซ่อมข้าว การกำจัดวัชพืชในนาข้าว การผูกข้าว การตากข้าว รวมทั้งการขนข้าวไปยังแหล่งรับซื้อ การทำนา 3 ไร่ ต้องใช้เงินมากถึง 10,000 บาท นับเป็นการลงทุนที่สูงมาก (สุธรรม ทองแช่ม. 2552, มกราคม 24) สภาพการณ์เช่นนี้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบันที่ทำเพื่อขายซึ่งต้องดำเนินไปโดยรวดเร็วโดยที่ชาวนาเป็นเสมือนผู้จัดการนามิใช่เป็นชาวนาดังเช่นแต่ก่อน สภาพเช่นนี้มีทั้งผลดีและผลเสียคือ งานสำเร็จเรียบร้อยอย่างรวดเร็วแต่ต้องใช้ทุนมาก การเป็นหนี้สินของชาวนาจึงเป็นไทได้ยากยิ่ง ปีใดนาล่มด้วยภัยธรรมชาติจะทำให้ชาวนาเดือดร้อนอย่างที่สุด และสิ่งที่ขาดหายไปจากชุมชนคือ ความมีน้ำใจที่ยึดโยงร้อยรัดชุมชนให้เป็นหน่วยที่เป็นเอกภาพเช่นแต่เดิมได้ยากมาก นอกจากนี้ภาวะของความขัดแย้งภายในชุมชนก็เกิดขึ้นได้ง่าย เพราะใช้เงินและผลประโยชน์เป็นตัวตั้ง (ทอง วัฒน์บุณย์. 2552, พฤศจิกายน 14) กระบวนการทำนาในยุคเศรษฐกิจทุน จึงสูญเสียทั้งความเป็นชาวนาที่แท้จริง และความผูกพันของสังคมชาวนาแบบเดิมที่ควบคุมครอบครัวและชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างพอเพียงและสงบสุข

ด้านพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับการทำนาของชาวนาไชยาในยุคเศรษฐกิจทุนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก การทำนาที่แต่เดิมต้องหาวันดีหรือวันมงคลเพื่อแรกไถนาเสียก่อน แต่สำหรับปัจจุบันนี้ความเชื่อดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไปคือ ส่วนใหญ่เมื่อว่าจ้างให้รถไถนา ผู้รับจ้างจะมาไถตามวันที่นัดหมาย ซึ่งจะเป็นวันดีหรือวันร้ายไม่ค่อยคำนึงถึง ความเชื่อเรื่องแม่โพสพก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมมีการทำพิธีบูชาเพื่อแสดงความเคารพระลึกถึงบุญคุณตลอดระยะเวลาช่วงของการเพาะปลูก ตั้งแต่ก่อนเริ่มไถนา การตกกล้า ดำนา หว่านข้าว ตอนข้าวตั้งท้อง ก่อนการเก็บเกี่ยว ก่อนนวดข้าว ภายหลังนวดข้าว การเก็บข้าวไว้ในยุ้งหรือไม้ข้าว การนำข้าวออกจากยุ้ง พิธีกรรมดังกล่าวล้วนคลี่คลายเปลี่ยนแปลงหรือบางอย่างหายไปก็มี ที่ยังปฏิบัติพอมีให้เห็นอยู่บ้างก็คือพิธีรวบข้าวซึ่งชาวนาเป็นผู้กระทำเองก่อนที่จะเก็บเกี่ยวเท่านั้น นอกจากนี้การใช้ยันต์ต่างๆ และเวทมนต์คาถาเพื่อป้องกันศัตรูข้าวก็ไม่มีผู้นำมาใช้อีกต่อไป ที่ยังคงเหลือให้เห็นอยู่บ้างก็คือ การตักบาตรข้าวใหม่ การนำข้าวสารใหม่ไปคารวะคนเฒ่าคนแก่ และการสวดทุ่งยังพอมีให้เห็นได้อยู่ทั่วไปในทุกตำบลที่ทำนา พิธีกรรมและความเชื่อดังกล่าวโดยเฉพาะเกี่ยวกับแม่โพสพเมื่อคลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปส่งผลให้ชาวนาตระหนักในคุณค่าของข้าวน้อยลง ไม่ดูแลรักษาข้าวให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าต่อการดำรงชีวิต ซึ่งเห็นได้จากพฤติกรรมของชาวนาที่ปล่อยปละละเลยให้สัตว์เลี้ยงลงไปกินข้าวในผืนนา ปล่อยเมล็ดข้าวให้ตกเรี่ยราด กินข้าวหกหรือปล่อยให้เหลือในจาน หรือนำไปเททิ้งโดยเปล่าประโยชน์ พฤติกรรม

เช่นนี้บ่งบอกถึงการที่ชาวนาเห็นว่าข้าวเป็นเพียงสินค้าการเกษตรที่ไม่แตกต่างกันกับผลิตผลทางการเกษตรอื่นๆ สภาพเช่นนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง

สำหรับด้านการจัดการผลผลิตในยุคเศรษฐกิจทุนโดยที่การผลิตเพื่อขายได้เข้ามาแทนที่การผลิตเพื่อบริโภคอันเป็นการผลิตแบบดั้งเดิมหรือเศรษฐกิจชุมชน ชาวนาของอำเภอไชยาซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือ ชาวนาที่ทำนาของตนเองจำนวนมาก ตั้งแต่ 15 ไร่ขึ้นไป กลุ่มที่สองชาวนาที่ทำนาของตนเองจำนวนน้อยคือ ประมาณ 3-5 ไร่ และชาวนาที่ไม่มีนาของตัวเองต้องเช่านาคนอื่นทำหรือทำนาหวะ ชาวนากลุ่มแรกไม่ได้รับความเดือดร้อนในการจัดการผลผลิตเนื่องจากมีฐานะค่อนข้างดี ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ จะไม่ยอมขายให้กับพ่อค้าคนกลาง แต่จะเก็บข้าวไว้ขายปลีกหรือไม่ก็ทยอยขายให้กับโรงสีในท้องถิ่นซึ่งให้ราคาดีกว่า หรือเก็บไว้ขายเมื่อราคาดีขึ้น นอกจากนั้นชาวนากลุ่มนี้ยังมีอาชีพอื่นๆ เช่น ทำสวนหรือเลี้ยงสัตว์ควบคู่อยู่ด้วย การมีหลักประกันที่มั่นคงเช่นนี้ พวกเขาจึงไม่เดือดร้อนแต่ประการใด บางคนกล่าวว่าถ้าราคาข้าวต่ำนักก็ไม่จำเป็นจะต้องทำนา เพราะอย่างไรก็ตามสามารถซื้อข้าวสารโดยเฉพาะข้าวหอมมะลิมาบริโภคแทนได้อยู่แล้ว นอกจากนี้ชาวนากลุ่มนี้ยังรวมกลุ่มกันเข้าร่วมโครงการผลิตข้าวปทุมธานี 1 กับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีอีกด้วย โดยที่สามารถขายผลผลิตที่มีคุณภาพตามที่ศูนย์ฯ ต้องการได้ในราคาที่สูงกว่าราคาทั่วไปและราคาที่พ่อค้าคนกลางกำหนด รวมทั้งราคาที่โรงสีรับซื้อ ส่วนกลุ่มชาวนาที่มีนาไม่กี่ไร่ หรือทำนาเช่า และทำนาหวะ เป็นชาวนาที่ฐานะค่อนข้างยากจน ต้องกู้หนี้ยืมสินทั้งในระบบและนอกระบบมาใช้จ่ายดำรงชีพและทำนา การจัดการผลผลิตไม่สามารถดำเนินการได้เช่นกลุ่มแรก เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จหลังจากแบ่งไว้บริโภคในครอบครัวแล้วก็มักตัดสินใจขายให้แก่พ่อค้าคนกลางที่นำรถบรรทุกข้าวไปรอรับซื้ออยู่ที่นานั่นเอง หรือบางคนตัดสินใจขายทั้งหมดทันทีเพื่อนำเงินไปใช้หนี้ การขายให้แก่พ่อค้าซึ่งรอรับซื้ออยู่ที่นา โดยพ่อค้าเป็นผู้กำหนดราคามักได้ราคาต่ำ เพราะพ่อค้าตั้งราคาต่ำกว่าราคาข้าวของศูนย์ฯ ตันละไม่น้อยกว่า 4,000-5,000 บาท นอกจากนี้ปริมาณข้าว 1 ถังจะต้องเพิ่มขึ้นอีก 1 กิโลกรัม สำหรับข้าวดังกล่าวมีชาวนาบางครอบครัวนำไปตากให้แห้งก่อนแล้วจึงขาย ซึ่งได้ราคาดีกว่าข้าวสดที่คนกลางไปรอรับซื้อประมาณ 2,000-3,000 บาทต่อ 1 ตัน แต่ก็มีชาวนาน้อยครอบครัวที่ทำเช่นนี้ (สง่า มณีรัตน์ และสุธรรม ทองแช่ม. 2552, มกราคม 10) สภาพการณ์ดังกล่าวปรากฏสืบเนื่องมายาวนานนับทศวรรษ โดยมิได้มีชาวนาร่วมคิดแก้ไขอย่างจริงจังแต่ประการใด ทางเลือกการผลิตข้าวให้แก่ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีซึ่งเป็นลู่ทางหนึ่งในสภาพการณ์จำกัดที่มีผลดีต่อชาวนา แต่ชาวนาที่เข้าร่วมโครงการเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ เฉพาะที่ตำบลเลม็ดและตำบลทุ่งเท่านั้น นอกจากการจัดการผลผลิตของชาวนา 2 กลุ่มดังกล่าวแล้วมีชาวนาบางคนที่หาทางออกเพื่อแก้ปัญหาให้กับตัวเองด้วยการจัดการผลผลิตแบบครบวงจร คือนำผลผลิตของตนมาแปรรูปเป็นข้าวกล้องและข้าวซ้อมมือ จำหน่ายให้แก่ผู้บริโภคโดยตรง วารินทร์ สังข์ปล้องคือเกษตรที่ว่านี้ วารินทร์ไม่มีนาเป็นของตัวเอง เขาทำนาเช่าไร่ละ

1,000 บาท ในพื้นที่จำนวน 15 ไร่มายาวนาน โดยแต่เดิมปลูกข้าวปทุมธานี 1 ขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533-2542 ได้เห็นการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าจึงคิดหาทางออกให้กับตัวเองจากความคิดว่า พ่อค้าคนกลางไม่ได้ทำนา แต่สามารถหากำไรจากการทำนาของคนอื่นได้ ทำไมชาวนาโดยตรงจึงไม่สามารถกระทำเช่นนั้นได้ วารินทร์เห็นว่า การผลิตข้าวแบบครบวงจร คือ "ทำนา-แปรรูป-จำหน่าย" น่าจะเป็นทางออกที่ช่วยให้ตัวเองไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบได้ เขาตัดสินใจซื้อโรงสีเก่าจากจังหวัดขอนแก่นในราคา 200,000 บาท เมื่อ พ.ศ. 2534 มารับจ้างสีข้าว โดยที่ขณะนั้นโรงสีไฟซึ่งมีบทบาทมาก่อนยุติบทบาทลง มีโรงสีเครื่องยนต์เข้ามามีบทบาทแทน โดยที่โรงสีเครื่องยนต์ขนาดจิ๋วมีแพร่หลายทุกตำบลที่ทำนา ตำบลทุ่งและตำบลเลม็ดเป็นพื้นที่ที่มีโรงสีของชาวบ้านมากที่สุด สำหรับเครื่องสีข้าวของวารินทร์ เป็นโรงสีที่สามารถสีข้าวเปลือกได้วันละ 1 ตัน กิจการโรงสีดำเนินไปด้วยดี มีชาวบ้านนิยมใช้บริการจำนวนมาก ทุนที่ลงไปได้คืนภายในเวลา 5 ปี ขณะที่ทำกิจการสีข้าววารินทร์ได้เลิกทำนาเช่า 15 ไร่ เปลี่ยนเป็นทำเพียง 6 ไร่ โดยใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 เช่นเดิม ในปี พ.ศ. 2543 วารินทร์กับภรรยาได้รวมกลุ่มชาวบ้านที่สนใจร่วมกันเพื่อหลีกเลี่ยงการขายข้าวให้แก่นายทุน ไม่ต้องไปหางานทำในที่ห่างไกลและเพื่อเป็นการช่วยเหลือชาวนาให้ขายข้าวได้ราคาดี การผลิตดังกล่าวนอกจากขายที่บ้านแล้วยังเร่ขายไปยังสถานที่ที่มีการจัดงานต่างๆ ซึ่งมีผู้คนมารวมกันมากๆ การขายข้าวแปรรูปได้รับความนิยมขึ้นเรื่อยๆ จนผลิตแทบไม่ทัน ภายหลังพบว่าข้าวปทุมธานี 1 มีผู้ผลิตเป็นจำนวนมากจึงเปลี่ยนแปลงใช้พื้นที่ 6 ไร่มาปลูกข้าวสังข์หยดพัทลุง และข้าวหอมนิลแทนในปี พ.ศ. 2552 โดยที่นำผลผลิตข้าวทั้งสองชนิดมาแปรรูปเป็นข้าวกล้องและข้าวซ้อมมือขาย รวมทั้งผสมกับข้าวปทุมธานีขายควบคู่ไปด้วย ความต้องการผลผลิตจากกิจการของวารินทร์ สังข์ปล้อง เพิ่มสูงขึ้นทุกปี ประมาณว่าในปี พ.ศ. 2552-2554 เพิ่มขึ้น 15-20% เนื่องจากผลผลิตของเขาเป็นผลผลิตปลอดสารพิษประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งวารินทร์และภรรยามีการควบคุมคุณภาพให้อยู่ในระดับที่มีมาตรฐานสูงอย่างสม่ำเสมอและราคาก็ไม่แพงเกินไป นอกจากนั้นยังมีการประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านอินเตอร์เน็ต โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอไชยาเป็นผู้ดำเนินการ ในส่วนของความช่วยเหลือจากภายนอกอื่นๆ ในปี พ.ศ. 2553 กรมการค้าภายในได้สนับสนุนถุงบรรจุข้าวสารขนาดใส่บรรจุน้ำหนัก 3 กิโลกรัม จำนวน 20,000 ถุง นอกจากนั้นสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอไชยาและสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้อนุเคราะห์สถานที่ และอำนวยความสะดวกในการจัดจำหน่ายในงานต่างๆ ที่จัดขึ้นในจังหวัดด้วย สำหรับปัญหาในการดำเนินงาน วารินทร์บอกว่าแรงงานที่ใช้ดำเนินการไม่เพียงพอ เนื่องจากกลุ่มยังรวมตัวกันหลวมๆ ไม่ได้แบ่งหน้าที่ทำงานกันชัดเจน ส่วนปัญหาอื่นๆ ก็มีบ้างคือ บรรจุภัณฑ์ยังไม่ดึงดูดใจผู้ซื้อ ในส่วนของความคาดหวังในอนาคตวารินทร์บอกว่าชาวนาอำเภอไชยาโดยเฉพาะตำบลเลม็ดควรจะร่วมมือกันทำงานผลิตข้าวปลอดสารพิษและร่วมกันจัดการกับผลผลิตให้เข้มแข็งกว่าที่เป็นอยู่ (วารินทร์ สังข์ปล้อง. 2552, มกราคม 24)

การทำนาของชาวไชยาแต่เดิมซึ่งเน้นเศรษฐกิจชุมชน ให้ความสำคัญต่อธรรมเนียมนิยมของชุมชนท้องถิ่นที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมาอันเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีความผูกพันกันภายในชุมชนสูงมาก มีความเห็นอกเห็นใจไว้เนื้อเชื่อใจกัน โอบอ้อมอารีเอื้ออาทร มีความเสียสละเพื่อประโยชน์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวมกันอย่างดียิ่ง วัดคือ สถาบันหลักของชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของการพบปะปรึกษาหารือ เป็นแหล่งที่เสริมธรรมเนียมนิยมดังกล่าวให้มั่นคงแข็งแรง มีความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น ในการทำนามีการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องอยู่กับศาสนา เช่น การนิมนต์พระไปสวดในพิธีทำขวัญข้าว การตักบาตรข้าวใหม่ และบทสวดในพิธีผูกข้าวหลายบทเป็นบทสวดในพุทธศาสนา เหล่านี้ล้วนสร้างความผูกพันภายในชุมชนให้เกิดธรรมเนียมนิยมในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างดียิ่ง โดยเฉพาะการซอแรงหรือโซแรง การออกปาก และการหยิบยืมแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ แต่ครั้นเมื่อการทำนาของชาวไชยาเข้าสู่ภาวะของเศรษฐกิจทุนซึ่งเน้นการค้าและผลตอบแทนที่ต้องคุ้มทุน ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการทำนาถูกแปรเป็นทุนที่ต้องคำนวณเป็นราคาหรือเงินมากกว่าการมองที่คุณค่า ความสัมพันธ์กับภายนอกที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจทุนขยายตัวมากยิ่งขึ้น การทำงานในรูปของธุรกิจเป็นไปอย่างกว้างขวาง มีผลได้มีผลเสียจากการดำเนินการที่ชัดเจน ลักษณะเช่นนี้บั่นทอนธรรมเนียมนิยม การช่วยเหลือเกื้อกูลในรูปของการซอแรงหรือโซแรง และการทำนาหวะให้เป็นกิจกรรมของการจ้างงานและการเช่านาที่ต้องใช้เงินเป็นหลัก แต่สภาพที่ว่านี้ใช่ว่าจะหมดสิ้นไปเสียทีเดียว ในกลุ่มย่อยที่ยังคงร่วมงานกันในกิจกรรมที่สัมพันธ์กัน หรือกลุ่มที่เกี่ยวดองเป็นญาติพี่น้องกัน การเกื้อกูลช่วยเหลือกันยังคงมีให้เห็นอยู่บ้าง เช่น การช่วยดำนาในโครงการข้าวคืนถิ่น การช่วยขนข้าวขึ้นรถเพื่อบรรทุกไปยังศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว การขอร้องให้ช่วยไปร่วมงานของญาติพี่น้อง การให้ญาติพี่น้องทำนาหวะโดยให้ผลผลิตแทนการให้เงินเป็นค่าตอบแทน เป็นต้น สภาพของความเป็นจริงตามแบบเดิมที่ช่วยเหลือกันอย่างเอาจริงเอาจังหาได้ยากมาก สะท้อนให้เห็นถึงสภาพที่ว่าเมื่อน้ำเงินเข้ามาน้ำใจก็หายไป ชาวนาไชยาวันนี้จึงอยู่ในสภาพที่เป็นลักษณะตัวใครตัวมันพวกใครพวกมันกันมากขึ้น ความขัดแย้งทั้งเรื่องเล็ก ๆ และเรื่องใหญ่ในชุมชนมีมากขึ้น สิ่งบั่นทอนความสุขสงบของชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ล้วนมีพื้นฐานจากเศรษฐกิจทุนหรือเงินทั้งสิ้น

ภาพสองภาพของชาวนาไชยาในช่วงเวลาและบริบทที่ต่างกัน ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าขณะที่ชุมชนแบบเดิมซึ่งมีขนาดเล็ก การดำรงชีวิตดำเนินไปด้วยความเรียบง่าย ความผูกพันกันภายในชุมชนสัมพันธ์อยู่กับการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติสภาพแวดล้อม และการพึ่งพิงกันเองมากกว่าพึ่งพิงจากภายนอก ชาวนาต่างทำนาของตนเอง มีเครื่องมือเครื่องใช้ สัตว์เลี้ยงเป็นของตัวเอง สิ่งใดขาดหายไปหรือไม่มีก็หยิบยืมกันใช้ก่อน พันธุ์ข้าวที่ยืมไปใช้เมื่อผลิตได้จึงนำมาคืน หากไม่มีนาเป็นของตนเองก็ทำนาหวะ โดยตกลงว่าจะคืนเป็นผลิตผลแทนเงินให้เท่าใด แต่ก็ไม่มีข้อกำหนดแน่นอน ได้มากคืนมาก ได้น้อยคืนน้อย หรือค่อยคืนเมื่อไม่ขัดสน ทุกอย่างผ่อนสั้นผ่อนยาวกันได้ เมื่อมีปัญหาก็ประนีประนอมโดยผู้อาวุโสหรือพระภิกษุเป็นคนกลาง วัดมีส่วนอย่างสำคัญต่อการกล่อมเกลาผู้คนในชุมชนให้รู้ดีรู้ชั่ว เป็นที่พึ่งทางใจและเป็นที่พักผ่อน

หย่อนใจ วันพระและวันสำคัญทางศาสนามีผู้คนแน่นวัด เพื่อไปปฏิบัติธรรมและทำบุญให้ทาน วิถีชาวนาไชยาจึงมีความสุขสงบตามอัตภาพ นี่คือภาพของการดำเนินชีวิตชาวนาไชยาในระบบเศรษฐกิจชุมชน ส่วนอีกภาพหนึ่งซึ่งเป็นภาพในระบบเศรษฐกิจทุนหรือทุนนิยม การเปลี่ยนจากเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจทุน เป็นไปตามนโยบายของรัฐที่มุ่งพัฒนาประเทศโดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 นั้นได้พอกพูนความคิดเรื่องทุนนิยมให้แก่ชาวนามาโดยตลอด การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานก็ดี โครงการพัฒนาต่างๆ ที่ต้องใช้ทุนมหาศาลก็ดี การขยายตัวของการท่องเที่ยวที่ต้องลงทุนอย่างมากมายก็ดี การนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้ก็ดี ฯลฯ ล้วนทำให้ความเป็นทุนนิยมเกี่ยวข้องกับทุกแง่มุมของการดำรงชีวิต ความเชื่อที่ว่าทุนนิยมเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในสังคมได้โดยเฉพาะในทางเศรษฐกิจ เป็นสิ่งกระตุ้นให้ชาวนาไชยาและชาวชนบทอื่นๆ เกิดความเห็นแก่ตัว จึงไม่แปลกเลยที่ความต้องการด้านการบริโภคของชาวนาไชยาถูกกระตุ้นจนการดำรงตนของชาวนาต่างจากเดิมซึ่งอิงอยู่กับหลักศาสนาอย่างชัดเจน นอกจากนี้ระบบทุนนิยมที่เน้นบทบาทของตลาดมากเป็นพิเศษทำให้สิ่งต่างๆ แปรสภาพเป็นสินค้า หรือตีค่าเป็นตัวเงินที่เป็นคุณค่าสำคัญเหนือคุณค่าอย่างอื่น ด้วยเหตุนี้ ความรัก คุณธรรมของผู้คนในชุมชนที่เคยมีมาแต่เดิมจึงมีความสำคัญน้อยลงเพราะเป็นนามธรรมที่ตีค่าเป็นเงินไม่ได้ เมื่อทุนนิยมสามารถทำให้คุณสมบัติที่ตีค่าเป็นตัวเงินเท่านั้นมีความสำคัญ การผลิตข้าวเพื่อขายของชาวนาไชยาจึงมุ่งไปให้ถึงจุดหมายปลายทางคือ ผลผลิตที่มีปริมาณมากที่สุด จนบางครั้งไม่คำนึงถึงกระบวนการว่าจะส่งผลด้านลบแก่ชุมชนหรือสังคมแต่ประการใด ด้วยเหตุนี้ชาวนาไชยาไม่น้อยมุ่งใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีปราบศัตรูพืช และเทคโนโลยีต่างๆ ที่ลงทุนสูง จนลืมคิดไปว่าสิ่งที่เป็นคุณในด้านหนึ่งอาจจะเป็นโทษในอีกด้านหนึ่งได้ การผลิตเพื่อขายซึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทุนนิยมให้ความสำคัญ หากพิจารณาเพียงผิวเผินก็จะเห็นประโยชน์ เพราะเมื่อการซื้อขายเกิดขึ้นทำให้เงินหมุนเวียน เศรษฐกิจก็จะเติบโต แต่ทำให้การเกื้อกูลอนาทรต่อกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันมีน้อยลง การใช้เงินเพื่อดำเนินการต่างๆ แทนความสามารถของตนเองและชุมชนมีมากขึ้น เมื่อนั้นทุนนิยมจะทำให้ชุมชนสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง สภาพของชาวนาไชยาในยุคทุนนิยมจึงพลิกผันจากยุคเศรษฐกิจชุมชนเกือบสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะทุนนิยมขยายใหญ่โตจนกระทั่งมีอิทธิพลครอบงำทุกด้านของชีวิตและสังคม ไม่เว้นแม้แต่ความสัมพันธ์ในครอบครัวกับเพื่อนฝูงหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรายึดถือ (พระไพศาล วิสาโล, 2552) แม้จะเป็นเช่นนี้แต่การควบคุมทุนนิยมในยุคนี้คงปฏิเสธได้ยาก เพราะทุนนิยมมิได้มีแต่แง่ร้ายเท่านั้น ในแง่ดีซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของมนุษย์ก็มีมากมาย ทางเลือกที่น่าจะเป็นไปได้คือ ผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจชุมชนและทุนนิยมเข้าด้วยกัน

บทที่ 3

ศักยภาพของชาวนาไชยา และการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนา ในอำเภอไชยา

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ศึกษาของ 3 ตำบล คือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด รวมทั้งความรู้การเปลี่ยนผ่านจากสภาพเศรษฐกิจชุมชนสู่เศรษฐกิจทุนของชุมชนชาวนาไชยาที่กล่าวมาแล้ว ช่วยให้ได้ข้อสรุปศักยภาพของชุมชนชาวนาไชยาอันเป็นฐานสำคัญที่นำไปสู่การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา

ศักยภาพของชาวนาไชยา

ศักยภาพของชาวนาคือ ความสามารถของชาวนาที่เรียนรู้และจัดการกับวิถีชีวิตของตนเองได้ระดับหนึ่ง เป็นพลังภายในหรือพลังแฝงที่แสดงให้ปรากฏอยู่บ้างแต่อาจจะมิใช่ทั้งหมด และเป็นภาวะที่เปลี่ยนแปลงได้ตามเงื่อนไขบริบท (เสรี พงศ์พิศ, 2547) ศักยภาพของชาวนาไชยาในเงื่อนไขของสภาพการณ์ปัจจุบันเป็นอยู่ดังนี้ (เวทีชุมชนชาวนา 19 เมษายน 2551 ณ วัดป่าเลไลยก์ ตำบลเลม็ด, 9 กรกฎาคม 2551 ณ ที่ทำการกำนันตำบลทุ่ง และ 28 สิงหาคม 2551 ณ วัดเววน ตำบลป่าเว)

ประการแรก ศักยภาพการเป็นชาวนา ชาวนาไชยาได้ผ่านการเป็นชาวนาทั้งกระบวนการทำนาแบบเดิม และการทำนาแบบสมัยใหม่ จากสภาพดังกล่าวทำให้มีการเรียนรู้การทำนาทั้งสองระบบ แต่ในปัจจุบันชาวนาส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะเป็นชาวนาแบบสมัยใหม่ เนื่องจากผูกพันอยู่กับเงื่อนไขของเศรษฐกิจทุน คือเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลักและใช้การบริโภคเป็นรอง ในขณะที่แต่เดิมเน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก ส่วนที่เหลือจึงขายหรือแลกเปลี่ยน ฐานทุนการเป็นชาวนาทั้งสองระบบดังกล่าวยังคงเป็นทางเลือกของชาวนาหรือปรับเปลี่ยนโดยเน้นหนักไปทางใดทางหนึ่งตามความเหมาะสมของการดำรงชีพในสภาพการณ์ปัจจุบัน

ประการที่สอง ศักยภาพการรวมกลุ่มเพื่อการบรรลุเป้าหมายบางประการ ชาวนาไชยามีการรวมกลุ่มหลายลักษณะหลายกลุ่ม โดยดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ กลุ่มอาชีพต่างๆ กลุ่มเกี่ยวกับการเงิน กลุ่มพัฒนา กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นต้น กลุ่มที่มีมากที่สุดคือ กลุ่มอาชีพ กลุ่มนี้มักเกี่ยวข้องกับการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่น กลุ่มทำนา กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มผู้ใช้ปุ๋ย กลุ่มปลูกพืชผักปลอดสารพิษ กลุ่มทำสวน กลุ่มทำไข่เค็ม ฯลฯ กลุ่มดังกล่าวแต่ละกลุ่มมีขอบเขตและการดำเนินงานที่คล้ายคลึงกัน มีทั้งกลุ่มที่ดำเนินการอย่างเข้มแข็ง

มีอุดมการณ์ และกลุ่มที่ทำกันอย่างหลวมๆ แต่ละกลุ่มจึงมีการเคลื่อนไหวหรือมีพลวัตต่อชุมชนแตกต่างกัน

ประการที่สาม ศักยภาพการพึ่งตนเอง ชาวนาไชยาแต่เดิมมีการผลิตแบบพอเพียงเพื่อกินเพื่อใช้ในครอบครัวเป็นหลัก มิได้ผลิตเพื่อขาย การทำนาข้าวทำเพียงปีละครั้งอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ การเลี้ยงสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ อาหารแทบทุกอย่างได้จากธรรมชาติ ชุมชนจึงพึ่งตนเองสูง แต่ภายหลังจากที่นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้พัฒนาประเทศ การผลิตมุ่งเน้นเพื่อขายเป็นหลัก ระบบชลประทาน สารเคมี ปุ๋ย และเครื่องจักรได้เข้ามามีบทบาทแทนการดำเนินการแบบเดิม ชุมชนไชยาต้องอาศัยการผลิตและการบริโภคด้วยการพึ่งพิงภายนอกมากขึ้น บทเรียนสำคัญคือ การที่ชุมชนอ่อนแอลง เนื่องจากการพัฒนาดังกล่าวจึงทำให้ชาวนาไชยาในปัจจุบันนี้ได้พยายามปรับตนเองด้วยการให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือตนเองกันมากขึ้นในรูปของการรวมกลุ่ม พยายามสร้างสวัสดิการให้แก่ตนเองด้วยการให้ความสนใจต่อเศรษฐกิจชุมชนในลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระดับครอบครัวและชุมชนกันมากขึ้น

ประการที่สี่ ศักยภาพการคิดที่กำกับโดยวัฒนธรรมชุมชน จากการที่ชาวนาไชยาผ่านการเป็นชาวนาทั้งกระบวนการทำนาแบบดั้งเดิมและการทำนาแบบสมัยใหม่ ประสบการณ์การทำนาแบบดั้งเดิม และประสบการณ์จากการที่กลไกของรัฐเข้ามามีบทบาทต่อการประกอบอาชีพได้ทำให้ชาวนาเกิดกระบวนทัศน์ หรือวิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่าจากการมองอาชีพของตนเองที่ตั้งอยู่บนฐานของความเป็นจริงมากขึ้น อย่างน้อยที่สุดก็ได้เปรียบเทียบการทำนาที่เคยทำมาแต่เดิมกับการทำนาแบบใหม่ที่ต้องลงทุนสูง ซึ่งควบคู่ไปกับการทำลายสภาพแวดล้อม ทำลายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และเกิดความไม่ปลอดภัยต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค บทเรียนดังกล่าวมีชาวนาไม่น้อยได้พยายามคิดว่า ชุมชนน่าจะปรับวิธีการทำนาแบบดั้งเดิมและการทำนาแบบสมัยใหม่เข้าหากัน โดยที่พยายามให้ระบบชุมชนแบบเดิมคือ ความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยน้ำใจไมตรีต่อกันคงอยู่ ในขณะเดียวกันก็พยายามลดต้นทุนการผลิตให้น้อยลง ด้วยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ และสารเคมี รวมทั้งปุ๋ยเคมีเท่าที่จำเป็น ขณะเดียวกันต้องร่วมกันสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกให้มากขึ้น เพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีครอบครัวและชุมชนเป็นแกนสำคัญให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างอิสระโดยมิได้ตกอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม นอกจากนี้ชาวนายังคิดถึงบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปว่า ในปัจจุบันซึ่งบริบทหลากหลายมากขึ้นครอบครัวและชุมชนไม่จำเป็นต้องทำนาเพียงอย่างเดียวเท่านั้นอาจจะต้องกระจายไปสู่การผลิตแบบอื่น ทั้งที่เกี่ยวกับการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตร

ประการสุดท้าย ศักยภาพด้านการเรียนรู้จากภายในบนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเองและชุมชน กล่าวคือ ภายหลังจากที่การเกษตรสมัยใหม่ได้แทนที่การเกษตรแบบดั้งเดิม ทำให้ชาวนาไชยาประจักษ์ว่าแท้จริงแล้วนอกจากสภาพเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตของชาวนามิได้ดีขึ้น ยังทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติหรือระบบนิเวศเกิดความเสียหายอีกด้วย เมื่อได้ทบทวนระหว่างการทำนาแบบเดิมและแบบใหม่ ชาวนาจึงเห็นว่าเกษตรธรรมชาติ

เกษตรอินทรีย์ และเกษตรทฤษฎีใหม่อันมีรากฐานของเกษตรแบบดั้งเดิมนั่นเอง น่าจะเป็นทางเลือกในการปรับใช้สำหรับการทำนาในอนาคตที่นำมาซึ่งการพึ่งตนเอง ที่มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจอย่างมีศักดิ์ศรีเพราะกลับไปสู่พื้นฐานการผลิตของชาวนาที่เป็นอิสระจากระบบทุน ทั้งนี้เพราะเกษตรธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมีทางการเกษตรทุกชนิด ให้ความสำคัญกับการปรับปรุงดินให้มีพลังในการเพาะปลูกเหมือนดินที่มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มาใช้อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม ไม่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภค สามารถให้ผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพ เป็นการเกษตรที่มีความยั่งยืนถาวร ส่วนเกษตรอินทรีย์มุ่งเน้นการปกป้องความสมบูรณ์ของดินโดยการรักษาระดับของอินทรีย์สาร ทำให้เกิดกิจกรรมชีวภาพของดิน มีการใช้เครื่องมือเครื่องจักรด้วยความระมัดระวัง มีการให้อาหารพืชทางอ้อมทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ด้วยการสร้างจุลินทรีย์ให้ดิน มีการใช้วัสดุชีวภาพต่างๆ รวมทั้งเศษพืชและมูลสัตว์มาหมุนเวียนใช้เพื่อให้เกิดไนโตรเจนอย่างพอเพียง มีการปลูกพืชแบบหมุนเวียน มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อทำลายศัตรูพืชและใช้ปุ๋ยชีวภาพ คำนึงถึงผลกระทบของการทำการเกษตรต่อสิ่งแวดล้อม เหล่านี้โดยแท้จริงแล้วเป็นวิธีการทำการเกษตรที่ทำกันมาแต่โบราณนั่นเอง แต่มีการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมปัจจุบันและผสมผสานความรู้ทางวิทยาศาสตร์มากขึ้น สำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่อันเป็นการทำการเกษตรผสมผสานตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันเป็นหลักคิดของการพึ่งตนเองที่มุ่งให้มีข้าวปลาอาหารไว้บริโภคอย่างพอเพียงมีเหลือบ้างเพื่อขายอันเป็นภาคปฏิบัติทางการเกษตรของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางเพื่อการพึ่งตนเองทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และเครือข่ายชุมชน เป็นการจัดการร่วมกันในการผลิต การบริโภค การตลาด และการจัดสวัสดิการในลักษณะต่างๆ ของการอยู่ร่วมกัน รวมทั้งจัดความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันกับภายนอก ภาคธุรกิจ ภาคเอกชน และสถาบันการเงินให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย เพื่อการพึ่งตนเอง โดยมีการร่วมมือกันมากกว่าการแข่งขัน การเรียนรู้เกี่ยวกับเกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ และเกษตรทฤษฎีใหม่เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ชาวนาไชยาตระหนักมานานพอสมควร และปฏิบัติผสมผสานกันอยู่กับการทำนาแบบสมัยใหม่ สภาพการณ์ดังกล่าวมีแนวโน้มเด่นชัดว่าชาวนาไชยากำลังปรับใช้การเกษตรทั้ง 3 อย่างเพื่อการทำนาในอนาคตที่ก้าวไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง

จากศักยภาพของชาวนาไชยาที่กล่าวมาแล้ว หากพิจารณาต่อไปถึงจุดเด่นหรือจุดแข็งอันเนื่องมาจากปัจจัยภายในที่เกิดจากสภาพแวดล้อมในชุมชนและปัจจัยภายนอกชุมชนที่เหมาะสมแก่การทำนาพบว่า ชาวนาไชยามีจุดเด่นอยู่หลายประการดังนี้

ประการแรก การทำนาเป็นอาชีพหลักของที่นี่มาแต่อดีต และมีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองคือข้าวหอมไชยาที่เป็นความภาคภูมิใจ ทำให้ชุมชนยังคงมีความมุ่งมั่นที่จะดำรงรักษาไว้ต่อไป

ประการที่สอง ไชยามีแหล่งน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติและคลองชลประทานอันอุดมสมบูรณ์เพื่อใช้ทำนา ทำให้สามารถทำนาได้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง อาชีพทำนาจึงยังคงเป็นอาชีพหลักของชาวนาได้อีกต่อไป

ประการที่สาม ในชุมชนมีการคมนาคมที่สะดวก ทำให้การเก็บเกี่ยว การขนส่ง การขนย้ายข้าว และกิจกรรมอื่นๆ สามารถดำเนินการได้สะดวกรวดเร็ว

ประการที่สี่ การควบคุมดูแลการทำนาของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี และการที่ชุมชนขายข้าวเปลือกให้แก่ศูนย์ฯ ดังกล่าว ทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ และสามารถขายได้ในราคาสูงขึ้นกว่าเดิม

ประการที่ห้า มีการใช้พันธุ์ข้าวหลายชนิดเพื่อทำนา ทำให้ชาวนาได้รับประโยชน์อื่นๆ นอกเหนือจากการใช้บริโภค เช่น ข้าวบางพันธุ์ใช้เลี้ยงสัตว์ และทำขนม เป็นต้น ซึ่งทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มขึ้น

ประการที่หก บางพื้นที่แปลงนาและแหล่งน้ำธรรมชาติยังมีสัตว์น้ำ และพืชผักต่างๆ ที่ชาวนานำมาใช้เป็นอาหารได้โดยไม่ต้องซื้อหา ช่วยลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้

ประการที่เจ็ด ชุมชนชาวนาไชยามีโรงสีข้าวเพียงพอต่อการแปรรูปข้าวได้โดยไม่มีการแข่งขันเพื่อแย่งลูกค้า อีกทั้งยังมีกลุ่มแปรรูปข้าวในรูปแบบต่างๆ ในลักษณะเศรษฐกิจชุมชนน้อย

ประการสุดท้าย ชาวนาไชยายังคงมีวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องแม่โพสพ กิจกรรมเกี่ยวศาสนา และมีกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันหลายอย่าง กิจกรรมดังกล่าวช่วยให้การรวมกลุ่มเป็นไปได้ไม่ยาก

การทำนาของชาวนาไชยามิได้มีเฉพาะจุดเด่นหรือจุดแข็งเท่านั้น ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชนได้ทำให้เกิดจุดด้อยหรือจุดอ่อนอยู่หลายประการด้วยกันดังนี้

ประการแรก มีพื้นที่ทำนาไม่น้อยที่ชาวนาไม่สามารถใช้ทำนาได้ในปัจจุบัน เนื่องจากชาวนาได้ปรับเปลี่ยนที่นาไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เช่น ทำสวนปาล์มน้ำมัน ทำนากุ้ง ก่อสร้างอาคารบ้านเรือน ฯลฯ ทำให้พื้นที่ทำนาลดลง นอกจากนี้ชาวนาบางครอบครัวได้ขายนาให้แก่นายทุนจึงไม่มีนาเป็นสมบัติของตัวเองต้องเช่านาผู้อื่นมาทำ

ประการที่สอง ในปัจจุบันมีปัญหาหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อการทำนา เช่น บางพื้นที่มีน้ำไม่เพียงพอ เนื่องจากน้ำจากชลประทานไปไม่ถึง บางปีประสบกับปัญหาลมฟ้าอากาศหรือเกิดน้ำท่วมฉับพลัน ทำให้นาข้าวเสียหาย บางพื้นที่มีหอยเชอรี่ชุกชุมกัดกินทำลายต้นข้าวจนต้องใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชมาแก้ปัญหา บางพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการทำนากุ้ง บางพื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยสวนปาล์มน้ำมัน ไม่สามารถใช้ทำนาได้เนื่องจากน้ำถ่ายเทไม่ได้

ประการที่สาม การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ทำกันส่วนน้อยมาก ยังคงใช้วิธีแบบเดิมๆ คือ หากชาวนาคนใดทำนามีข้าวงอกงามและได้ผลดีเมื่อเปรียบเทียบกับชาวนาอื่นๆ ก็มักจะขอยืมพันธุ์มาใช้ ชาวนาบางส่วนมุ่งซื้อข้าวพันธุ์จากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเป็นหลัก

เนื่องจากสามารถขายผลผลิตให้ศูนย์ฯ ได้สูงกว่าราคาทั่วๆ ไป ลักษณะความสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้ชาวนากลุ่มนี้ขาดความเป็นอิสระ ขาดการพึ่งตนเอง นอกจากนี้การที่ชาวนาคัดเลือกเมล็ดพันธุ์เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่ดีก็ทำได้ยากเนื่องจากใช้รถเกี่ยวข้าว โอกาสที่ข้าวปลอมปนจึงมีมาก รวมทั้งการปลูกข้าวหลายพันธุ์ในบริเวณใกล้เคียงกันทำให้เกิดการผสมข้ามพันธุ์โดยธรรมชาติ

ประการที่สี่ ชาวนาไชยามีความรู้เกี่ยวกับเรื่องดินพอสมควรเนื่องจากมีทั้งหมอดินอาสาและอาสาสมัครเกษตรกร แต่ชาวนามิได้มีการตรวจสอบสภาพดินก่อนทำนาอย่างจริงจัง ทำให้ชาวนาละเลยที่จะบำรุงและดูแลรักษาสภาพดิน นอกจากนี้ชาวนาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูข้าว เนื่องจากซื้อหาได้ง่ายและช่วยให้ข้าวเจริญงอกงามเติบโตเร็วมีผลผลิตสูง แต่ชาวนาขาดความรู้และความเข้าใจเรื่องดังกล่าว จึงทำให้ลงทุนในเรื่องนี้สูง

ประการที่ห้า การดูแลรักษาแปลงนาภายหลังจากหว่านข้าวแล้ว ชาวนาส่วนมากปล่อยตามธรรมชาติ ไม่ค่อยเข้มงวดหมั่นตรวจดูนา ซ่อมคันนาที่ชำรุด ซ่อมต้นข้าวในนา ถอนวัชพืช และปล่อยน้ำเข้านาตามความเหมาะสม เหล่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ได้รับผลผลิตไม่เต็มที่

ประการที่หก การเกี่ยวข้าวที่แต่เดิมใช้แรงคนเป็นหลักด้วยการใช้ตรูดหรือจูด และแกะเก็บเกี่ยวข้าวโดยอาศัยการซอแรงผลัดเปลี่ยนกันช่วยเหลือ ได้เปลี่ยนเป็นการว่าจ้างรถเกี่ยวข้าวที่มาจากภาคกลางผ่านนายหน้าในพื้นที่ ทำให้เกิดอุปสรรคต่อการเก็บเกี่ยวเมื่อข้าวสุกเต็มที่ คือ มีความล่าช้า มีข้าวเปลือกตกหล่นมาก และบางครั้งเก็บเกี่ยวไม่หมด ซึ่งเป็นความสูญเสียไม่น้อย

ประการที่เจ็ด ชาวนาถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าผู้ซื้อข้าวเปลือกคือ พ่อค้าที่เข้าไปรับซื้อถึงแปลงนามักกำหนดราคาต่ำ ด้วยการอ้างว่าข้าวยังคงมีความชื้นสูงและรู้ว่าชาวนาจะต้องรีบขายเพื่อนำเงินไปใช้ปลดเปลื้องหนี้สินและใช้จ่ายในครอบครัว รวมทั้งไม่สามารถกระจายการขายข้าว อีกทั้งราคาข้าวไม่แน่นอนคือ เพิ่มและลดอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้หน่วยงานราชการและเอกชนในพื้นที่ยังให้ความสำคัญต่อการจำหน่ายข้าวในพื้นที่น้อยเกินไป ซึ่งแตกต่างกับภาคอื่นๆ ที่มีระบบจำนำข้าวหรือการประกันราคาข้าวที่ชัดเจน จึงทำให้ชาวนาไชยาถูกเอารัดเอาเปรียบสูญเสียโอกาสการลงทุน และการแบ่งปันผลิตข้าวเพื่อจำหน่าย

ประการสุดท้าย ชาวนาไชยาไม่สามารถรวมกลุ่มเพื่อบริหารจัดการการทำนาในพื้นที่ให้เข้มแข็งมั่นคงยั่งยืน อาทิ การจัดการดิน น้ำ เงินทุน ปุ๋ย การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การตลาด เป็นต้น เนื่องจากระบบกลุ่มเครือญาติ พรรคพวก มีความเข้มแข็งและแกนนำก็ไม่พยายามขับเคลื่อนการรวมกลุ่มให้เกิดความมั่นคงยั่งยืน

จากจุดแข็งและจุดอ่อนดังกล่าว ทำให้เล็งเห็นโอกาสและอุปสรรคของการทำนาของชาวนาไชยาในปัจจุบัน กล่าวคือ การที่ชาวนาไชยาทำนาเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมาด้วยสาเหตุที่ข้าวมีราคาแพงและภาวะเศรษฐกิจที่ซบเซาในภาพรวมของประเทศได้ส่งผลต่อค่าครองชีพของประชาชนเนื่องจากรายจ่ายมีเพิ่มขึ้น อีกอย่างหนึ่งการทำนาของชาวนาไชยา

ส่วนใหญ่ยังใช้เพื่อบริโภคในครอบครัว ทำให้ชาวนาไม่ต้องซื้อข้าวกิน และมีข้าวสำหรับเลี้ยงสัตว์ซึ่งเป็นอาชีพเสริมที่สำคัญของชาวนา นอกจากนี้การแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารเพื่อสุขภาพ เช่น ข้าวกล้อง ข้าวซ้อมมือ เป็นต้น ทำให้ชาวนามีรายได้เพิ่มขึ้น และการที่พ่อค้าแม่ค้าหรือเจ้าของโรงสีบางรายให้ความสนใจการแปรรูปเพื่อจำหน่ายกันมากขึ้นได้ทำให้ชาวนาขายข้าวให้แก่ผู้ดำเนินกิจการดังกล่าวได้สะดวกและได้ราคาดีกว่าขายให้พ่อค้าคนกลาง จึงเห็นได้ชัดว่าในปัจจุบันนี้โอกาสของการฟื้นฟูการทำนาของชาวไชยาให้เป็นอาชีพหลักต่อไปยังคงเป็นไปได้ อย่างไรก็ตามชาวนายังคงมีอุปสรรคที่จะต้องแก้ไขคือ การขาดการตลาดที่ดีและช่องทางการจำหน่าย รวมถึงผลิตผลที่ยังคงต้องปรับปรุงทั้งปริมาณและคุณภาพ และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ ราคาข้าวที่ผันผวนไม่แน่นอน อีกทั้งการที่ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงหนีไม่พ้นขายข้าวให้กับนายทุนในราคาต่ำ โดยที่ยังมีการรวมกลุ่มการผลิตอย่างหลวมๆ ซึ่งไม่สามารถต่อรองกับพ่อค้าได้ นอกจากนี้ยังไม่มีหน่วยงานใดที่เข้ามาสนับสนุนการทำนาเพื่อจำนำราคาข้าวหรือประกันราคาข้าวของชาวนา แม้จะมีโอกาสดีขึ้น แต่การที่ยังคงอุปสรรคดังกล่าวอยู่ก็ย่อมยากที่จะพัฒนาการทำนาเพื่อให้ชาวนาไชยาอยู่รอดอย่างมั่นคงยั่งยืน อย่างไรก็ตามชาวนาส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่าการฟื้นฟูและพัฒนาการทำนาเพื่อให้ได้ตัวแบบเพื่อการพัฒนาที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนและวิถีชีวิตของชาวนาเป็นสิ่งที่น่าจะใช้แก้ปัญหาให้แก่ชาวนาได้ (เวทีชุมชนชาวนา 19 เมษายน 2551 ณ วัดป่าเลไลยก์ ตำบลเลม็ด, 9 กรกฎาคม 2551 ณ ที่ทำการกำนันตำบลทุ่ง และ 28 สิงหาคม 2551 ณ วัดเววน ตำบลป่าเว)

การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา

ภายหลังจากที่ได้ศึกษาวิเคราะห์บริบทชุมชน วัฒนธรรมการทำนา สภาพปัญหา และศักยภาพ ของชาวนาอำเภอไชยาแล้ว ได้ข้อสรุปว่า การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในพื้นที่ 3 ตำบลคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด จะดำเนินกิจกรรมหลายกิจกรรม ได้แก่ การถอดบทเรียนการทำนาของชาวนา การทดลองทำนาตามแบบที่ชาวนาทำนาในปัจจุบัน การบันทึกการทำนาของชาวนาน้อย การทดลองทำนาปลอดสารเคมี การขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยา การฝึกทักษะการทำนาของชาวนาน้อย และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในการทำนา

1. การถอดบทเรียนการทำนาของชาวนา

ในขั้นนี้คณะผู้วิจัยได้จัดเวทีชุมชนเพื่อถอดบทเรียนการทำนาของชาวนาอำเภอไชยาในพื้นที่ 3 ตำบลดังกล่าว โดยมีผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ชาวนา รวมทั้งสิ้น 40 คน และนักวิจัยของโครงการร่วมในกิจกรรมนี้ จำนวน 5 คน การถอดบทเรียนดังกล่าวพบว่า การทำนาที่ผ่านมาในช่วงเดือนพฤษภาคม-พฤศจิกายน 2551 ชาวนาเตรียมแปลงนาโดยใช้รถไถ คราดแปลงนา ภายหลังจากคราดแล้วใช้กากชาหว่านให้ทั่วแปลงนาเพื่อป้องกันหอยเชอรี่ และทำลาย

วัชพืชบนคันนา การใช้พันธุ์ข้าวมีทั้งพันธุ์ข้าวที่คัดเลือกพันธุ์ด้วยตนเอง หยิมยืมและซื้อพันธุ์มาจากเพื่อนบ้าน และซื้อพันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี สำหรับการคัดเลือกพันธุ์ด้วยตนเองใช้วิธีแบบดั้งเดิมคือ พิจารณาจากข้าวที่งอกงามสมบูรณ์ และให้ผลผลิตสูง พันธุ์ข้าวที่ชาวนานิยม ได้แก่ พันธุ์ข้าวปทุมธานี ชัยนาท กข.21 สุพรรณเอ ตามลำดับ การใช้ปุ๋ย ชาวนาเกือบทุกครอบครัว ใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 16-20-0 และสูตร 46-0-0 โดยใช้ปุ๋ยสูตร 16-20-0 หลังจากหว่านข้าวแล้ว 25-30 วัน เมื่อข้าวอายุได้ 60 วัน ใช้ปุ๋ยสูตร 46-0-0 ปุ๋ยดังกล่าวได้รับส่วนแบ่งจากกลุ่มปุ๋ยและกลุ่มทำนาที่ชาวนาเป็นสมาชิก โดยจ่ายเงินค่าปุ๋ยหลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว ส่วนผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกต้องซื้อหาเอาเอง การใช้ปุ๋ยแต่ละชนิดใช้ประมาณ 35 กิโลกรัมต่อไร่หรือมากกว่านี้ น้ำที่ใช้ทำนามีทั้งน้ำฝนและน้ำจากชลประทาน ภายหลังหว่านข้าวแล้วชาวนาเริ่มขังน้ำในนาเมื่อข้าวสูงประมาณ 1 คืบเศษ ช่วงที่ข้าวกำลังเจริญเติบโตชาวนาต้องควบคุมดูแลให้มีน้ำเพียงพอ ต้องกำจัดวัชพืชและศัตรูข้าวในนาด้วยการถอนหรือใช้มีดตัด และกำจัดโดยใช้สารเคมี ต้องซ่อมต้นข้าวในนาที่ถูกหอยเชอรี่กัดกินหรือถูกน้ำท่วมในช่วงเวลาภายหลังจากหว่านไม่เกิน 30 วัน หลังจากนั้นจะต้องหมั่นดูแลรักษานาจนกระทั่งข้าวตั้งท้องออกรวงและเริ่มสุก จึงถ่ายน้ำออกจากนาเมื่อข้าวสุกจะได้สะดวกต่อการเก็บเกี่ยวเมื่อข้าวสุกทำพิธีรวบข้าว การเก็บเกี่ยวจ้างรถจักรเก็บเกี่ยวข้าวในขณะที่ข้าวยังไม่สุกจัด คอรวงข้าวยังไม่แห้ง หรือที่เรียกว่า "พลับพลึง" ขณะเกี่ยวข้าวชาวนาที่เป็นกลุ่มเดียวกันจะช่วยกันขนข้าวขึ้นรถที่นายทุนมารับซื้อ และข้าวซึ่งใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีที่ขนไปยังศูนย์ดังกล่าว ส่วนข้าวที่ชาวนาบางคนไม่ขายก็ช่วยขนกลับไปเก็บที่บ้าน ภายหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวทำให้ทราบว่าชาวนาได้ผลผลิตข้าวเปลือกต่ำสุด 35 ถังต่อไร่ และสูงสุดซึ่งมีอยู่เพียงไม่กี่รายได้ 75-80 ถังต่อไร่ ส่วนใหญ่ได้ผลผลิต 45-55 ถังต่อไร่ เฉลี่ยแล้วชาวนาได้ผลผลิตประมาณ 60 ถังต่อไร่ สำหรับทุนที่ใช้ทำนาต่อไร่ประมาณ 4,040-4,100 บาท โดยจำแนกเป็นค่าไถคราดไร่ละ 700 บาท กากชาและสารเคมี 220 บาท พันธุ์ข้าว 120 บาท (พันธุ์ข้าวที่ซื้อจากชาวบ้าน) และ 180 บาท (พันธุ์ข้าวที่ซื้อจากศูนย์ฯ) หว่านข้าว 200 บาท ปุ๋ยเคมี 800 บาท ซ่อมข้าว 300 บาท ทำลายวัชพืช 100 บาท เกี่ยวข้าว 600 บาท ค่าอาหารเลี้ยงผู้มาช่วยขนข้าว 1,000 บาท จากผลผลิตดังกล่าวเวทีถอดบทเรียนได้ข้อสรุปว่าผลผลิตของชาวนาต่อไร่ยังคงค่อนข้างต่ำ การที่ได้ผลเช่นนี้เนื่องจากมีชาวนาส่วนน้อยที่เอาใจใส่ดูแลการทำนาอย่างจริงจัง ปล่อยให้วัชพืชขึ้นปนกับข้าว โดยเฉพาะหญ้า กก แพงพวย และข้าวบาเลย์ เต็มท้องนา พันธุ์ข้าวที่ใช้ส่วนหนึ่งยังคงมีการคัดเลือกกันแบบเดิม ไม่มีการตรวจสอบสภาพดินกับการใช้ปุ๋ย อีกทั้งยังคงใช้กากชาและสารเคมีทำลายหอยเชอรี่โดยขาดการควบคุม ซึ่งทำให้ระบบนิเวศของนาข้าวสูญเสียไป ทำให้สภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามกลุ่มชาวนาที่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้ผลผลิตสูงประมาณ 70-75 ถังต่อไร่ เป็นกลุ่มที่มีการดูแลการทำนาอย่างดี เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่ของศูนย์ดูแลตรวจสอบตั้งแต่หว่านจนกระทั่งเก็บเกี่ยว จากสภาพดังกล่าว

ผู้ร่วมถอดบทเรียนมีความเห็นว่าจะพยายามปรับปรุงการทำนาให้มีผลผลิตมากขึ้นกว่าเดิม (เวทีถอดบทเรียนชาวนาครั้งที่ 1, 8 พฤศจิกายน 2551 ณ ตำบลเลม็ด)

ขณะเดียวกับช่วงเวลาของการถอดบทเรียน คณะผู้วิจัยได้ประสานงานกับชาวนาที่ทำนาใน 3 พื้นที่ดังกล่าวผ่านทางโรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มชาวนา เพื่อคัดเลือกลูกหลานของชาวนาใน 3 ตำบลเข้าร่วมโครงการการทำนาโดยทางโครงการให้ทุนแก่ลูกหลานชาวนาในระดับประถมศึกษาต่อปี คนละ 1,000-2,000 บาท มัธยมศึกษา คนละ 2,000-2,500 บาท (ช่วงชั้นที่ 1 ทุนละ 1,000 บาท ช่วงชั้นที่ 2 ทุนละ 1,500 บาท ช่วงชั้นที่ 3 ทุนละ 2,000 บาท และช่วงชั้นที่ 4 ทุนละ 2,500) เกณฑ์การคัดเลือก นักเรียนดังกล่าวจะต้องมีผลการเรียนไม่ต่ำกว่า 2.50 ครอบครัวหรือญาติพี่น้องทำนาไม่ต่ำกว่า 2 ไร่ โดยเป็นนาของตนเองหรือเช่านาทำก็ได้ จากการคัดเลือกได้นักเรียนเข้าร่วมโครงการจำนวน 15 คน ในจำนวนนักเรียนดังกล่าวมีอยู่ 2 คน ที่มีผลการเรียนต่ำกว่า 2.50 ที่จำเป็นต้องอนุโลมก็เพราะว่าไม่สามารถหานักเรียนได้ครบตามจำนวนที่ต้องการ แต่ก็มีข้อแม้ว่าภายหลังที่รับทุนแล้วจะต้องทำผลการเรียนให้ได้ตามที่กำหนด มิฉะนั้นจะต้องยกเลิกการให้ทุน จำนวนลูกชาวนาที่เข้าร่วมโครงการทั้งหมด 15 คน ดังนี้

1. ด.ญ.ธนวรรณ จุลกัลป์ อายุ 11 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนพุทธนิคมภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 58 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 5 ไร่ ทำนาเช่า 2 ไร่
2. ด.ช.นฤฎล ดำดี อายุ 12 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดจาย ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 55 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 4 ไร่ ทำนาเช่า 6 ไร่
3. ด.ช.ศุภกิตติ์ เพชรประพันธ์ อายุ 8 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนวัดจาย ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 105/1 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง มีนาเช่า 6.5 ไร่
4. ด.ช.ธนากร ศุภกุลไกรเดช อายุ 11 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดจาย ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 8 ไร่ ทำนาเช่า 3.5 ไร่
5. ด.ช. นันทศักดิ์ ช่วยอยู่ อายุ 11 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดจาย ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 108 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง ทำนาเช่า 4 ไร่
6. ด.ญ.กัลยรัตน์ องอาจ อายุ 9 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองมน ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 79/3 หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 5 ไร่

7. ด.ญ.ธิติยาภรณ์ เมืองแมน อายุ 10 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านหนองมน ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 100/1 หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง ทำนาเช่า 7 ไร่
8. ด.ญ.ชุติมา เสาะหายิ่ง อายุ 11 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดไตรรัตนากร ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 42/1 หมู่ที่ 4 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 2 ไร่
9. น.ส. นภาพร มาฆทาน อายุ 15 ปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนมัธยมพุทธนิคม ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง ทำนาเช่า 5 ไร่
10. ด.ญ.ผกามาศ ดำพิทักษ์ อายุ 12 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดเดิมเจ้า ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 2 ตำบลป่าเว อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 2 ไร่
11. ด.ญ.นิศารัตน์ เสนาะกรรณ์ อายุ 13 ปี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนไชยาวิทยา ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 30/1 หมู่ที่ 2 ตำบลป่าเว อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง ทำนาเช่า 5 ไร่
12. ด.ญ.นิภาภัทร อักษรสม อายุ 10 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพุทธนิคม ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 58/2 หมู่ที่ 2 ตำบลป่าเว อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง ทำนาเช่า 3 ไร่
13. ด.ญ.พรพิมล เครือพัฒน์ อายุ 9 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนพุทธนิคม ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 204 หมู่ที่ 2 ตำบลป่าเว อำเภอไชยา ครอบครัวไม่มีที่นาของตนเอง ทำนาเช่า 10 ไร่
14. ด.ญ. ปาริชาติ พรหมหิตาทร อายุ 9 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดเดิมเจ้า ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 161/2 หมู่ที่ 2 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา (ได้ย้ายมาอาศัยบ้านญาติที่ตำบลป่าเว) ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 2 ไร่
15. ด.ญ.ปัฐมาพร ใยฤทธิ์ อายุ 11 ปี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนวัดพระบรมธาตุไชยา ภูมิลำเนาบ้านเลขที่ 5 หมู่ที่ 3 ตำบลเวียง อำเภอไชยา ครอบครัวมีที่นาของตนเอง 6 ไร่

2. การทดลองทำนาตามแบบที่ชาวนาทำในปัจจุบัน

ในขั้นนี้เริ่มด้วยคณะผู้วิจัยดำเนินการทำนาร่วมกับกำนันตำบลเลม็ดคือ นายสุธรรม ทองแช่ม โดยขอให้กำนันขอเช่าที่นา 2 บิ้ง (แปลง) จำนวน 3 ไร่ ของนางเชือบ รำมะนะ ชาวนาตำบลเลม็ด ซึ่งเป็นนาร้างมาเป็นเวลา 8 ปี ตั้งอยู่ที่ด้านหลังของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มไข่เค็มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านของตำบลเลม็ด ที่มีนางประสงค์ หีตอนันต์

เป็นประธานกลุ่มเพื่อทำนาในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2551 ถึงเดือนมีนาคม 2552 ค่าเช่านาจำนวน 3 ไร่ คิดเป็นข้าวไร่ละ 10 ถัง รวม 30 ถังต่อปี พื้นที่นาร้างเต็มไปด้วยวัชพืช การทำนาครั้งนี้เป็นการทำตามแบบที่ชาวบ้านทำกันอยู่ทุกประการคือ ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก แต่ก่อนที่จะดำเนินการได้ใช้เครื่องตรวจสอบความเป็นกรดเป็นด่าง (PH) และเครื่องวัดความสมบูรณ์ของดิน (NPK) เพื่อทราบสภาพของดินว่ามีความเหมาะสมแก่การใช้ปุ๋ยอะไรอย่างไร ขณะเดียวกันได้เรียนรู้เรื่องปุ๋ยเคมีควบคู่ไปด้วย เพื่อจะได้ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของดินทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ จะได้เกิดประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของข้าว และเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวให้สูงขึ้น นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับสารเคมีที่ชาวบ้านใช้กำจัดศัตรูข้าวโดยเฉพาะสารเคมีน็อกดาวน์และกากชาที่ใช้กำจัดหอยเชอรี่ เพื่อที่จะได้ใช้ในปริมาณที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความไม่สิ้นเปลืองทุนและเพื่อลดอัตราการเสี่ยงต่ออันตรายที่จะเกิดกับผู้ใช้ สิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม ต่อจากนั้นกำนันสุธรรมได้จ้างรถไถ และคราดในปีแรก ไร่ละ 1,000 บาท รวมเป็นเงิน 3,000 บาท ค่าทำลายวัชพืชบนคันนา 200 บาท ค่าพันธุ์ข้าวจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี จำนวน 6 ถัง รวมเป็นเงิน 1,080 บาท ค่าหว่านข้าว 600 บาท ค่าซ่อมข้าว 300 บาท ค่ากากชา 220 บาท ค่าสารเคมีน็อกดาวน์ 150 บาท ค่าทำลายวัชพืชขณะที่ข้าวกำลังเจริญเติบโต 200 บาท ค่าปุ๋ยเคมีเป็นเงินไร่ละ 800 บาท จำนวน 3 ไร่ เป็นเงิน 2,400 บาท ค่าใส่ปุ๋ย 300 บาท ค่าเกี่ยวข้าว 3 ไร่ๆละ 600 บาท เป็นเงิน 1,800 บาท ค่าอาหารผู้ช่วยขนข้าว 1,500 บาท ค่าตอบแทนทำพิธีผูกข้าว 1,000 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 12,750 บาท คิดเฉลี่ยไร่ละ 4,250 บาท ทุกขั้นตอนของการทำนาชาวนาน้อยทั้ง 15 คน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วย ผลผลิตจากการทำนาดังกล่าวได้ข้าวเปลือกจำนวน 257 ถัง หรือ 85.66 ถังต่อไร่

บทเรียนจากการทดลองทำนา

ภายหลังจากการทดลองการทำนาตามแบบที่ชาวนาทำในปัจจุบันเสร็จสิ้นลงได้จัดเวทีชุมชนชาวนาเป็นครั้งที่สองที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ตำบลเลม็ดในวันที่ 30 ตุลาคม 2552 เพื่อถอดบทเรียนการทำนาในประเด็นพันธุ์ข้าว การใช้ข้าวปลูกต่อไร่ และการหว่านข้าว ระบบการจัดการน้ำ การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษาตลอดฤดูกาล พื้นที่ทำนาและผลผลิตข้าวเปลือกต่อไร่ นอกจากนี้เพื่อติดตามผลว่าชาวนามีการเปลี่ยนแปลงหลังจากถอดบทเรียนการทำนาครั้งที่หนึ่งหรือไม่อย่างไร และต้องฟื้นฟูหรือพัฒนาในด้านไหนต่อไป สำหรับการถอดบทเรียนครั้งนี้มีรองศาสตราจารย์เปรมชญา ชนะวงศ์และคณะนักวิจัยเป็นผู้ดำเนินการถอดบทเรียนมีผู้เข้าร่วมจากในพื้นที่จำนวน 42 คน คือ กำนันตำบลเลม็ด ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ด ประธานกลุ่มทำนาตำบลเลม็ด ผู้ปกครองสมาชิกชาวนาน้อยแห่งทุ่งไชยา และชาวนาที่เคยเข้าร่วมการถอดบทเรียนครั้งที่ 1 (8 พฤศจิกายน 2551) รวมถึงชาวนาคนอื่นๆ ในพื้นที่ตำบลเลม็ด ตำบลทุ่ง และตำบลป่าเวที่สนใจ สาระสำคัญที่ได้จากการถอดบทเรียนครั้งที่ 2 มีดังนี้

ประการแรก พันธุ์ข้าวที่ปลูกในแปลงนาทดลองปลอดสารเคมีใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี สำหรับชาวนาตำบลเลม็ดใช้พันธุ์ข้าวชนิดนี้มากที่สุด จำนวน 24 คน รองลงมาเป็นพันธุ์ข้าว

ชัยนาท จำนวน 10 คน พันธุ์ข้าวสุพรรณเอ จำนวน 5 คน พันธุ์ข้าว กข.21 จำนวน 3 คน และมีพันธุ์ข้าวที่เพิ่งนำมาทดลองปลูกใหม่คือ พันธุ์ข้าวสังข์หยดพัทลุง เกษตรกรผู้นำมาทดลองปลูกคือ นายวารินทร์ สังข์ปล้อง ประธานกลุ่มทำนาตำบลเลม็ด โดยมีเหตุผลว่าข้าวสังข์หยดเป็นข้าวที่คนทั่วไปนิยมรับประทาน และราคาขายสูงกว่าพันธุ์ข้าวอื่นๆ นายวารินทร์ได้ทดลองปลูกในที่นาของตนเอง จำนวน 1 ไร่

ประการที่สอง การใช้พันธุ์ข้าวปลูกต่อไร่และการหว่านข้าวแปลงนาทดลอง ใช้พันธุ์ข้าว 25-30 กิโลกรัมต่อไร่ เช่นเดียวกับชาวนา เป็นพันธุ์ข้าวที่ซื้อมาจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ส่วนการหว่านซึ่งมีทั้งการหว่านแบบห่างและแบบถี่ สำหรับแปลงนาทดลองใช้วิธีการหว่านแบบห่างโดยเว้นที่ว่างตามรอยลากไห และระหว่างคันนากับพื้นที่นาประมาณ 1 ศอก การใช้ปริมาณพันธุ์ข้าวและการหว่านข้าวชาวนาบอกว่าไม่แน่นอนเพราะขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 อย่าง ได้แก่ หอยเชอรี่และน้ำคือ ถ้าถูกหอยเชอรี่กัดกินทำลาย และเกิดน้ำท่วมก็ต้องใช้ปริมาณพันธุ์ข้าวมากขึ้นกว่าปกติ

ประการที่สาม ระบบการจัดการน้ำ น้ำที่ใช้ทำนาแปลงนาทดลองมาจากแหล่งเดียวกับชาวบ้านคือ น้ำฝนตามธรรมชาติและน้ำจากการชลประทาน ระบบการจัดการน้ำจากการชลประทานมักเกิดปัญหาเนื่องจากการทำนาที่ไม่พร้อมกัน ทำให้ไม่สามารถจัดระบบการจ่ายน้ำได้อย่างทั่วถึงประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งคือ ชาวนาที่อยู่ใกล้ฝายกั้นน้ำมักเก็บกักน้ำไว้ไม่ยอมปล่อยให้ชาวนาที่อยู่ด้านล่างก็มี แต่สำหรับแปลงนาทดลองได้รับความร่วมมืออย่างดีจากเจ้าของนาข้าวข้างเคียงทำให้นาข้าวไม่มีปัญหาเรื่องนี้

ประการที่สี่ การใช้ปุ๋ย แปลงนาทดลองเลือกใช้ปุ๋ยตราเรือใบทั้งสูตร 16-20-0 และ 46-0-0 โดยเพิ่มปริมาณมากขึ้นกว่าที่ชาวนาใช้สูตร 16-20-0 ไร่ละ 50 กิโลกรัม และสูตร 46-0-0 ไร่ละ 20 กิโลกรัม ส่วนชาวนาส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยตราหัววัวคันไถและรุ่งตะวัน การใช้ปุ๋ยของแปลงนาทดลองใช้ในช่วงเวลาเดียวกับที่ชาวบ้านใช้คือ เมื่อข้าวอายุได้ 20 วัน ใช้ปุ๋ยสูตร 16-20-0 โดยแบ่งใส่เป็น 2 ครั้ง ครั้งแรก 20 กิโลกรัม และครั้งที่สองเมื่อข้าวอายุได้ 40 วัน 30 กิโลกรัม ครั้นข้าวใกล้จะตั้งท้องใช้ปุ๋ยสูตร 46-0-0 มีชาวนาส่วนน้อยเท่านั้นที่ทำปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพมาใช้ เช่น พื้นที่นาของกำนันสุธรรม ทองแช่ม นายภิรมย์ อินทร์คง เป็นต้น โดยที่เจ้าของนาดังกล่าวทำขึ้นใช้เองด้วยการใช้ความรู้ที่เคยอบรมมา

ประการที่ห้า เรื่องการดูแลรักษาตลอดฤดูกาล กำนันสุธรรม ทองแช่มเป็นผู้ดูแลรักษาแปลงนาทดลองเป็นอย่างดี โดยมีคณะผู้วิจัยลงไปดูแลทุกสัปดาห์ ส่วนชาวนาที่ทำนามีทั้งที่เอาใจใส่ดูแลรักษาอย่างจริงจังและที่ปล่อยปละละเลย ชาวนากลุ่มแรกจะดูแลนาตั้งแต่ไถคราด จนกระทั่งเก็บเกี่ยวเป็นอย่างดี แทบทุกวันชาวนากลุ่มนี้จะอยู่ที่นา ขณะที่กลุ่มที่สองนานๆ ครั้งจึงแวะเวียนมาดูนา ปล่อยให้วัชพืชมีมากพอๆ กับข้าว ไม่ค่อยสนใจซ่อมข้าว หรือดูแลความเหมาะสมของน้ำในนาข้าว อย่างไรก็ตามชาวนาทั้งสองกลุ่มได้ใช้วิธีกำจัดศัตรูข้าวที่เหมือนกันคือ หากเป็นหอย

เชอรี่ใช้วิธีเก็บทิ้ง หรือปล่อยให้เป็ดลงไปกินหอยเชอรี่ในนา และมีชาวนาส่วนหนึ่งใช้กากชาและสารเคมีน็อกดาวน์ สำหรับแปลงนาทดลองใช้วิธีการเดียวกับที่ชาวนาใช้

ประการที่หก การทำพิธีผูกข้าว แปลงนาทดลองได้ทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบตามที่เป็นมาในอดีต โดยมีผู้ทำพิธี มีอุปกรณ์ต่างๆ ครบตามที่กำหนด และต้องเลือกวันที่เป็นมงคลเพื่อประกอบพิธี ส่วนชาวนากลับทำอย่างง่ายๆ โดยใช้วิธีรวบข้าวเอง

ประการสุดท้าย เกี่ยวกับพื้นที่ทำนาและผลผลิต โครงการวิจัยได้เช่าพื้นที่นามาทำนาแปลงทดลอง ในขณะที่ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงมีพื้นที่ทำนาเท่าเดิม ส่วนผลผลิตข้าวเปลือกพันธุ์ปทุมธานี 1 ต่อไร่ ในจำนวนชาวนา 24 คน พบว่า มีชาวนา 8 คน ที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีได้ผลผลิตข้าวเปลือก จำนวน 70-80 ถังต่อไร่ ส่วนชาวนาที่ไม่ได้ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์ได้ผลผลิตที่แตกต่างกันคือ ชาวนา 1 คน ได้ผลผลิต 75 ถังต่อไร่ ชาวนา 1 คน ได้ผลผลิต 70 ถังต่อไร่ ชาวนา 13 คน ได้ผลผลิต 60-65 ถังต่อไร่ และชาวนา 1 คน ได้ผลผลิต 55 ถังต่อไร่ สรุปได้ว่าในส่วนของชาวนามีผลผลิตข้าวเปลือกพันธุ์ปทุมธานี 1 โดยเฉลี่ยประมาณ 68 ถังต่อไร่ ส่วนผลผลิตของแปลงนาทดลองได้มากถึง 85.66 ถังต่อไร่ สำหรับผลผลิตข้าวพันธุ์อื่นๆ ที่ชาวนาดำเนินการก็เช่นเดียวกันคือ ได้ผลผลิตอยู่ในระดับนี้ เว้นแต่พันธุ์ข้าวสังข์หยดที่ได้เพียง 35 ถังต่อไร่

เมื่อนำผลผลิตการทำนาโดยเฉลี่ยของชาวนาดังกล่าวเปรียบเทียบกับการทำนาของโครงการวิจัยที่ร่วมมือกับกำนันสุธรรม ทองแช่ม ซึ่งได้ผลผลิตจำนวน 85.66 ถังต่อไร่ และผลผลิตของชาวนาที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ซึ่งได้ผลผลิต 70-80 ถังต่อไร่ ส่วนผลผลิตของชาวนาโดยเฉลี่ยได้ 68 ถังต่อไร่ ทำให้เห็นความแตกต่างของผลผลิตที่ชัดเจน เวทีชุมชนได้สรุปความแตกต่างดังกล่าวพบว่า การที่ผลผลิตการทำนาของโครงการวิจัยที่ทำร่วมกับกำนันสุธรรม และผลผลิตของชาวนาที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีได้รับผลผลิตสูง เพราะว่าในทุกขั้นตอนของการทำนามีการดูแลเอาใจใส่อย่างเข้มงวดมากกว่า โดยเฉพาะการใช้พันธุ์ข้าว การจัดการน้ำและการดูแลรักษาตลอดฤดูกาล สำหรับการทำนาของโครงการวิจัยที่ให้ผลผลิตสูงนอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วยังขึ้นอยู่กับพื้นที่นาที่ทำซึ่งเป็นนาร้างมานาน เมื่อทำลายวัชพืช วัชพืชได้กลายเป็นปุ๋ยหมักอย่างดี นอกจากนี้พื้นที่ส่วนที่ติดกับนาข้าวด้านหนึ่งเป็นคอกเลี้ยงวัวของนายชัยณรงค์ จันจินดา มูลของวัวดังกล่าวเจ้าของคอกได้กวาดมาใส่ในนาข้าว ทำให้ข้าวเจริญงอกงามมาก จนในแปลงนาบางส่วนเมื่อข้าวสุก ต้นข้าวล้ม จากข้อสรุปของเวทีชุมชน ชาวนาที่เข้าร่วมต่างเห็นพ้องในเหตุผลดังกล่าว และต่างก็มีจุดประสงค์ร่วมกันว่าในการทำนาครั้งต่อไปจะดำเนินการโดยเอาใจใส่ให้เข้มงวดขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งจะใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีให้สัมพันธ์กับความเป็นกรดเป็นด่างและความสมบูรณ์ของดิน นอกจากนี้มีชาวนาบางคนกล่าวว่าจะใช้ปุ๋ยคอกและน้ำหมักชีวภาพให้มากขึ้น คณะนักวิจัยได้หารือเกี่ยวกับการพลิกฟื้นการทำนาข้าวหอมไชยา ชาวนาส่วนใหญ่เห็นด้วย แต่ให้เหตุผลว่าการทำนาข้าวหอมไชยาต้องใช้เวลานานถึง 6-8 เดือน จึงได้รับผล และมีขั้นตอนที่ยุ่งยากจึงไม่มีผู้ยืนยันแน่นอนว่าจะสนใจทำอย่างจริงจัง อย่างไรก็

ตามนายลิขิต ดิษยนาม ประธานศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลเลม็ด และนายภิรมย์ อินทร์คง แจ้งว่ากำลังดำเนินการทดลองทำนาข้าวหอมไชยาในพื้นที่นาของนายภิรมย์ อินทร์คง โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โครงการนี้มีผู้ร่วมทำคือ นายภิรมย์ อินทร์คง นางสง่า มณีรัตน์ นางวิไล แย้มแก้ว นายศุภชัย บุญเกิด นางอารีวรรณ ทองแช่ม นายสำเนา ศักดิ์เพชร นางเยาวภา ดิษยนาม และนายธรรมนูญ เนตรวัตร สำหรับการทำนาของโครงการวิจัยที่ทำร่วมกับกำนันสุธรรม ทองแช่ม ได้แจ้งให้เวทีชุมชนทราบว่าการทำนาในฤดูกาลใหม่ (พฤษภาคม-พฤศจิกายน 2552) จะไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืช พร้อมทั้งขอร้องให้ชาวนาทำนาด้วยวิธีการนี้ด้วย ชาวนาส่วนใหญ่ไม่รับปากว่าจะทำอย่างจริงจัง แต่ยินดีให้ความร่วมมือ ทั้งนี้เพราะชาวนาอ้างว่าการใช้ปุ๋ยคอกและน้ำหมักชีวภาพมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก อีกทั้งมูลสัตว์หรือปุ๋ยคอกหายาก นอกจากนี้ชาวนายังยืนยันว่าการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชในการทำนายังมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะว่าการใช้ปุ๋ยเคมีเห็นผลความเจริญงอกงามของข้าวในเวลาอันรวดเร็วและข้าวมีสีเขียวสวยงาม อีกทั้งให้ผลผลิตสูงกว่าการทำนาที่ใช้ปุ๋ยคอก และการใช้สารเคมีเพื่อปราบหอยเชอรี่ ช่วยให้กำจัดได้รวดเร็วได้ผลทันตาเห็น ชาวนาส่วนใหญ่มีค่านิยมและความเชื่อเช่นนี้

3. การมีส่วนร่วมในการทำนาและการบันทึกการทำนาของชาวนาน้อย

ในส่วนของชาวนาน้อย โครงการวิจัยได้ดำเนินการพัฒนา โดยเริ่มจากจัดให้มีการประชุมผู้ปกครองและชาวนาน้อยทั้ง 15 คน ที่อาคารห้องสมุด วัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา เพื่อทำความเข้าใจข้อตกลงที่จะดำเนินการร่วมกันคือ การมีส่วนร่วมในการทำนากับครอบครัว การเข้าร่วมประชุมกับคณะผู้วิจัย และการทำบันทึกการทำนาของครอบครัวทุกๆ ฤดูกาลทำนา โดยเริ่มตั้งแต่ฤดูกาลทำนาในเดือนพฤศจิกายน 2551-มีนาคม 2552 เป็นต้นไป สำหรับบันทึกการทำนาจะต้องส่งให้คณะผู้วิจัยภายหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตในแต่ละฤดูการทำนา และหลังจากนั้นจะมีการประชุมร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียนการร่วมทำนาของชาวนาน้อย ในส่วนของการบันทึกมีสาระสำคัญคือ การเตรียมพื้นที่ทำนา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การเตรียมต้นกล้าและการปักดำ(กรณีการทำนาดำ) การหว่านข้าว การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา (การดูแลเรื่องน้ำ การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช) การเก็บเกี่ยว การขนย้ายข้าว การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าวเปลือก และรายจ่าย-รายได้ในการทำนา ภายหลังจากการทำนาในช่วงเดือนธันวาคม 2551 – มีนาคม 2552 ผ่านไปมีชาวนาน้อยที่ส่งบันทึกการทำนาจำนวน 11 คน อีก 4 คนไม่ได้บันทึกดังกล่าว กลุ่มที่ไม่ส่งบันทึกมีสาเหตุมาจากไม่สามารถเขียนรายละเอียดได้เนื่องจากเข้ามาร่วมโครงการล่าช้าประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเนื่องจากยังขาดความสามารถของการเขียน สำหรับผลบันทึกการทำนาบางส่วนของชาวนาน้อยทั้ง 11 คน มีรายละเอียดเบื้องต้นโดยสรุปดังนี้

3.1 รายละเอียดเบื้องต้นในการทำนาของชาวนาน้อย

ตารางที่ 3.1 แสดงรายละเอียดเบื้องต้นในการทำนาของชาวนาน้อย

ชื่อ-สกุล	พื้นที่นา	ประวัติการทำนา	ผู้ทำนา	จุดประสงค์การทำนา	พันธุ์ข้าวที่ใช้	แหล่งน้ำ	รายจ่าย-รายได้จากการทำนา
ปัฐมาพร ใยฤทธิ์	จำนวน 6 ไร่ เป็นนาของครอบครัวตนเองที่รับสืบต่อเป็นมรดก	ทำติดต่อกันมา 11 ปี	3 คนคือ พ่อ แม่ และตนเอง	บริโภคในครอบครัวที่เหลือจึงขาย	ปทุมธานี 1	น้ำฝนและคลองชลประทาน	ทำนา 6 ไร่ มีรายจ่าย 7,300 บาท ขายข้าวเปลือกได้ 2 เกวียน 24,000 บาท
ผกามาศ ดำพิทักษ์	จำนวน 2 ไร่ เป็นนาของครอบครัวตนเอง	ครอบครัวมีการประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 50 ปี	4 คนคือ ยาย น้าสาว หลาน 2 คนรวมตนเองด้วย	บริโภคในครอบครัวและเลี้ยงสัตว์	สุพรรณบุรี 60	น้ำฝนและคลองชลประทาน	ทำนา 2 ไร่ มีรายจ่าย 3,800 บาท
ชุติมา เสาะหายิ่ง	จำนวน 2 ไร่ เป็นนาของตนเอง	ครอบครัวประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 14 ปี	3 คนคือ พ่อ แม่ และตนเอง	บริโภคในครอบครัวที่เหลือจึงขาย	กข. แดง	น้ำฝนและคลองธรรมชาติ	มีรายจ่าย 3,530 บาท และขายข้าวเปลือกให้คนเลี้ยงไก่ชน 20 ถัง เป็นเงิน 2,000 บาท

ชื่อ-สกุล	พื้นที่นา	ประวัติการทำนา	ผู้ทำนา	จุดประสงค์การทำนา	พันธุ์ข้าวที่ใช้	แหล่งน้ำ	รายจ่าย-รายได้จากการทำนา
ปาริชาติ พรหมหิตาทร	จำนวน 2 ไร่ เป็นนาของครอบครัวตนเอง	ครอบครัวประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 23 ปี	3 คนคือ พ่อ แม่ และตนเอง	บริโภคในครอบครัว และเลี้ยงสัตว์	สุพรรณบุรี 60	น้ำฝนและคลองชลประทาน	มีรายจ่าย 4,020 บาท
ธิติยาภรณ์ เมืองแมน	จำนวน 7 ไร่ เป็นนาของครอบครัวตนเอง	ประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 15 ปี	3 คนคือ พ่อ แม่ และตนเอง	บริโภคในครอบครัว ขาย และเลี้ยงสัตว์	สุพรรณเอ และ กข. แดง	น้ำฝนและคลองธรรมชาติ	มีรายจ่าย 13,690 บาท
นันทศักดิ์ ช่วยอยู่	จำนวน 4 ไร่ เป็นนาเช่า	ครอบครัวประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 6 ปี	3 คนคือ ตา น้า และตนเอง	บริโภคในครอบครัวที่เหลือจึงขาย	ชัยนาท	น้ำฝนและคลองธรรมชาติ	มีรายจ่าย 6,740 บาท และขายข้าวเปลือก 2 เกวียน เป็นเงิน 20,000 บาท
นฤฏล ดำดี	จำนวน 12 ไร่ เป็นนาครอบครัวตนเอง 7 ไร่ และเป็นนาเช่า 5 ไร่	ประกอบอาชีพทำนามายาวนานไม่น้อยกว่า 40 ปี	5 คนคือ พ่อ แม่ ตา ยายและตนเอง	บริโภคในครอบครัวที่เหลือจึงขาย	ข้าวหอมมะลิ	น้ำฝนและคลองธรรมชาติ	มีรายจ่าย 4,150 บาท ขายข้าว 5 เกวียนๆ ละ 10,000 บาท เป็นเงิน 50,000 บาท

ชื่อ-สกุล	พื้นที่นา	ประวัติการทำนา	ผู้ทำนา	จุดประสงค์การทำนา	พันธุ์ข้าวที่ใช้	แหล่งน้ำ	รายจ่าย-รายได้จากการทำนา
กัลยรัตน์ องอาจ	จำนวน 5 ไร่ เป็นนาของครอบครัวตนเอง	ครอบครัวประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 20 ปี	4 คนคือ พ่อ แม่ ลูก 2 คนรวมตนเองด้วย	บริโภคในครอบครัวที่เหลือจึงขาย	สุพรรณ เอ	น้ำฝนและคลองธรรมชาติ	บันทึกครั้งที่ 1 ไม่ได้ระบุ
ธนวรรณ จุลกัลป์	จำนวน 5 ไร่ เป็นนาของครอบครัวตนเอง 3 ไร่ และนาเช่า 2 ไร่	ครอบครัวประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 8 ปี	3 คนคือ พ่อ แม่ และตนเอง	บริโภคในครอบครัวและขาย	ปทุมธานี 1 และชัยนาท	น้ำฝนและคลองธรรมชาติ	มีรายจ่าย 7,950 บาท
นิภาภัทร อักษรสม	จำนวน 3 ไร่ เป็นนาเช่า	ครอบครัวประกอบอาชีพทำนามาแล้ว 32 ปี	4 คนคือ พ่อ แม่ น้อง และตนเอง	บริโภคในครอบครัว	ข้าวหอมมะลิ	น้ำฝนและคลองชลประทาน	บันทึกครั้งที่ 1 ไม่ได้ระบุ
นิศารัตน์ เสนาะกรรณ์	จำนวน 5 ไร่ เป็นนาเช่า	ประกอบอาชีพทำนามายาวนานไม่น้อยกว่า 40 ปี	5 คนคือ พ่อ แม่ ยาย น้าชาย และตนเอง	บริโภคในครอบครัวและเลี้ยงสัตว์	ข้าวหอมมะลิ	น้ำฝนและคลองชลประทาน	มีรายจ่าย 7,880 บาท

หมายเหตุ การบันทึกการทำนาครั้งที่ 1

3.2 สาระสำคัญจากบันทึกการทำนาของชาวนาน้อย

ภายหลังจากการถอดบทเรียนการทำนาของชาวนาและให้ชาวนาน้อยบันทึกการทำนาของตนเองโดยเริ่มบันทึกเดือนพฤศจิกายน 2551 ใช้เวลา 1 ฤดูกาลทำนา ได้นำผลการบันทึกดังกล่าวมาประชุมร่วมกันที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ตำบลเลม็ด ในวันที่ 4 มีนาคม 2552 มีรองศาสตราจารย์เปรมชญา ชนะวงศ์ เป็นผู้ดำเนินการ โดยให้ชาวนาน้อยแต่ละคนนำเสนอผลบันทึกต่อวิทยากร เพื่อนนักเรียน ผู้ปกครอง คณะผู้วิจัย ผู้นำท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวนาหรือชาวบ้านในพื้นที่ที่เข้าร่วมประชุมจำนวน 38 คน ผลสรุปที่ได้คือ ชาวนาน้อยทุกคนเขียนบันทึกการทำนาของครอบครัวตามขั้นตอนการทำนาตลอดฤดูกาลทำนาในประเด็นเกี่ยวกับการเตรียมพื้นที่ทำนา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การเตรียมต้นกล้า (ถ้ามี) การปักดำ (ถ้ามี) การหว่านข้าว การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา/ การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช การเก็บเกี่ยว การขนย้ายข้าว การเก็บรักษา การแปรรูปข้าวเปลือก และรายจ่าย-รายรับการทำนา ผลการบันทึกการทำนาของชาวนาน้อยสรุปได้ดังนี้

การเตรียมพื้นที่ทำนา การเตรียมพื้นที่เริ่มในเดือนพฤษภาคมด้วยการไถดะ ไถแปร คราด ทำเทือก และลากไห รวมถึงมีการตกแต่งคันนาโดยรอบแปลงนา ชาวนาส่วนใหญ่ไม่มีรถไถนาเป็นของตนเองทำให้ต้องว่าจ้างด้วยราคาแพง งานที่ทำเองคือ การตกแต่งคันนาและการลากไห ชาวนาน้อยบางคนมีส่วนร่วมในการเตรียมพื้นที่ทำนาโดยการช่วยเก็บขยะ วัชพืช ในแปลงนาและบริเวณโดยรอบ นอกจากนี้บางคนก็เป็นกำลังใจให้พ่อแม่โดยการบริการน้ำดื่มและอาหาร แต่ส่วนใหญ่พ่อแม่มักไม่อนุญาตให้ลูกทำงานดังกล่าว

การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว ชาวนาให้ความสำคัญกับชนิดของพันธุ์ข้าวและการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่จะปลูกเพื่อบริโภค จึงต้องแยกระหว่างข้าวดังกล่าวกับพันธุ์ข้าวที่ใช้เลี้ยงสัตว์ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกเพื่อบริโภคจะต้องเลือกพันธุ์ที่มีความสมบูรณ์แข็งแรงและไม่เป็นโรค ซึ่งโดยปกติเมล็ดพันธุ์ข้าวจะไม่ใช้ทำพันธุ์เกิน 2 ครั้ง เพราะทำให้คุณภาพตกต่ำและกลายพันธุ์ ส่วนใหญ่แล้วชาวนาทั่วไปจะใช้พันธุ์ข้าวของตนเองหรือเพื่อนบ้านที่ปลูกในฤดูที่ผ่านมา ไม่ได้ซื้อของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี กลุ่มที่ทำร่วมกับศูนย์ฯ เท่านั้นที่ซื้อพันธุ์ข้าวจากศูนย์ฯ พันธุ์ข้าวที่ปลูกใช้จำนวน 25-30 กิโลกรัมต่อไร่ โดยนำพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้ไปแช่น้ำ 1 คืน หรือ 2 วัน แล้วใส่กระสอบนำมาตั้งไว้ในที่ร่มอีก 2-3 วัน พอเมล็ดข้าวงอกก็สามารถนำไปหว่านได้ ชาวนาน้อยส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการช่วยพ่อแม่คัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าว

การหว่านข้าว ก่อนหว่านข้าวต้องชักน้ำออกจากพื้นที่นาให้แห้ง โดยการถ่ายน้ำไปยังแปลงนาใกล้ๆ ด้วยการทำร่องน้ำข้างนาและกลางแปลงนาตามรอยลากไห ในการหว่านผู้หว่านต้องมีความชำนาญเพราะไม่เช่นนั้นข้าวจะห่างหรือถี่จนเกินไป ผู้หว่านจะหว่านด้วยการเดินถอยหลัง ชาวนาน้อยส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการขนพันธุ์ข้าวไปที่แปลงนา แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้หว่าน แต่ให้คอยขับไล่นกหรือสัตว์อื่นๆ หลังจากหว่านข้าวเสร็จแล้ว

การใช้ปุ๋ย หลังจากหว่านข้าวไปแล้วประมาณ 20-30 วัน ขณะนั้นต้นข้าวสูงประมาณเกือบ 2 เซนติเมตร จะเริ่มใส่ปุ๋ยครั้งแรก ส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยเคมีมากกว่าปุ๋ยชนิดอื่นๆ เพราะให้ผลเร็วกว่า ปุ๋ยเคมีที่ใช้ครั้งแรก ใช้สูตร 16-20-0 จำนวน 30 กิโลกรัมต่อไร่ หลังจากนั้นใช้ปุ๋ยสูตร 46-0-0 ใส่ครั้งที่ 2 ก่อนข้าวจะตั้งท้องหรือต้นข้าวมีอายุประมาณ 40-60 วัน จำนวน 15-20 กิโลกรัมต่อไร่ ปุ๋ยที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นตราเรือใบไวกิ้งและตรารุ่งอรุณ โดยซื้อมาจากร้านขายปุ๋ยในอำเภอไชยา ในขั้นนี้ชาวนาน้อยส่วนน้อยได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้

การดูแลรักษา ภายหลังจากหว่านข้าวแล้ว ต้องหมั่นดูแลเรื่องน้ำมิให้มีน้ำคึงขัง เพราะหอยเชอรี่ที่ฝังตัวอยู่จะกัดกินต้นข้าวอ่อนให้เสียหายได้ภายในเวลาเพียงคืนเดียว จึงต้องคอยเก็บหอยทุกวัน หรือใช้กากชาและสารเคมีในแปลงนาเพื่อทำลายหอยควบคู่กันไป เมื่อข้าวสูงประมาณเกือบ 1 คืบ จึงไขน้ำเข้านาให้ดินแฉะน้ำจะได้ไม่แห้งจนเกินไป ภายหลังจากข้าวสูงกว่า 1 คืบแล้วจึงปล่อยให้น้ำในนามากขึ้น แต่ต้องไม่สูงกว่า 1-2 เซนติเมตร เพราะหอยยังมีโอกาสทำลายได้ ขณะเดียวกันก็กำจัดวัชพืชต่างๆ คือ กก หญ้า แพงพวย ฯลฯ ด้วยการตัดหรือถอนทิ้ง สำหรับการควบคุมน้ำชาวนาจะต้องหมั่นดูแลมิให้น้ำในนาแห้ง โดยเฉพาะก่อนข้าวจะออกรวงจนกระทั่งออกรวงแล้วแต่ยังไม่สุก พร้อมกันนี้ต้องคอยใช้มีดตัดหรือถอนข้าวบาเล่ย์ที่ออกรวงมาพร้อมๆ กันด้วย กิจกรรมทั้งสองระยะนี้ชาวนาน้อยเกือบทุกคนได้มีส่วนร่วมอย่างจริงจังด้วยการร่วมปฏิบัติกับพ่อและแม่

การเก็บเกี่ยว เมื่อข้าวอายุได้ประมาณ 60 วัน จะเริ่มออกรวง ครั้นอายุประมาณ 90 วัน จะเริ่มสุก ต้องไขน้ำออกจากนาจนหมด ในช่วงนี้จะทำพิธีรับขวัญข้าวหรือผูกข้าว โดยชาวนาทำเองด้วยการรวบข้าวอย่างง่ายๆ หรือเชิญผู้รู้มาทำพิธีเต็มรูปแบบ เมื่อข้าวสุกจนได้ที่คือ มีลักษณะที่เรียกว่า "พลับพลึง" ชาวนาต้องว่าจ้างรถเกี่ยวข้าวมาเก็บเกี่ยว พร้อมกันนี้จะต้องเตรียมกระสอบขนาดเดียวกับกระสอบปุ๋ย เพื่อใช้บรรจุข้าวเปลือกมอบให้แก่รถเกี่ยวข้าว รถเกี่ยวข้าวจะเกี่ยวข้าวและบรรจุถุง ชาวนามีหน้าที่เพียงใช้เชือกมัดปากกระสอบข้าวและขนไปเก็บรวมไว้ยังที่ใดที่หนึ่งบริเวณที่นาเพื่อรอขายหรือขนกลับบ้าน กิจกรรมนี้ชาวนาน้อยส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการเตรียมกระสอบ เชือกมัดปากกระสอบ และขนข้าว สำหรับผลผลิตข้าวเปลือกของผู้ปกครองชาวนาน้อยทั้งหมดโดยเฉลี่ยประมาณ 68-70 ถังต่อไร่

การขนย้ายข้าว ข้าวที่เก็บเกี่ยวเสร็จ ซึ่งกองรวบรวมไว้ในบริเวณที่นา หากขายให้แก่ผู้มารับซื้อข้าว ผู้มารับซื้อจะนำรถยนต์มาบรรทุกถึงที่ โดยที่ชาวบ้านจะช่วยกันขนข้าวขึ้นรถ สำหรับข้าวที่เหลือไว้บริโภค หรือข้าวที่ไม่ขายอาจจะกองไว้ที่เดิมหรือขนกลับบ้าน โดยที่ชาวนาในละแวกใกล้เคียงจะช่วยเหลือด้วยการนำรถมาบรรทุกนำไปส่งถึงบ้าน กิจกรรมในขั้นนี้ชาวนาน้อยส่วนใหญ่จะเข้ามามีส่วนร่วมด้วย

การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าวเปลือก เมื่อขนข้าวมาไว้ที่บ้าน ต้องรีบนำข้าวตากแดดเพื่อไล่ความชื้น เป็นการป้องกันเชื้อรา การตากแดดใช้เวลา 1-2 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าข้าวที่

ได้มานั้นสุกจัดเพียงใด ขณะที่ตากแดดจะต้องเก็บเศษขยะต่างๆ ที่ปะปนอยู่ออกให้หมด หลังจากนั้นบรรจุข้าวใส่กระสอบที่มีความโปร่งเพื่อป้องกันการอับชื้น และต้องระวังมิให้ถูกน้ำ เพราะอาจจะเกิดเชื้อรา ทำให้ข้าวเปลือกเสียหายได้ การนำไปเก็บหากเป็นข้าวที่ใช้บริโภคก็แยกเก็บไว้ที่หนึ่งต่างหาก อาจจะเป็นโรงข้าวหรือห้องเก็บ ส่วนข้าวที่ใช้เลี้ยงสัตว์จะไม่พิถีพิถันต่อการเก็บรักษา ในส่วนที่เก็บบนโรงข้าว หากตั้งเป็นลอมข้าวต้องมีถ้วยข้าวขวัญตั้งอยู่บนลอมข้าวด้วย เมื่อจะนำข้าวไปใช้ประโยชน์ต้องบอกกล่าวให้แม่โพสพทราบทุกครั้ง แต่กิจกรรมดังกล่าวนี้ชาวนาส่วนใหญ่ไม่เข้มงวดในการปฏิบัติกันแล้ว สำหรับการแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารเพื่อใช้บริโภค ชาวนาจะนำไปสีที่โรงสีใกล้บ้าน โดยนำไปสีเฉพาะที่ใช้บริโภคภายในประมาณ 4-5 วัน หรือ 1 สัปดาห์ จะไม่นำไปสีมากกว่านั้น เพราะการเก็บข้าวสารไว้หลายวันจะเกิดมอดกัดกินทำลายข้าวสาร ในช่วงนี้ชาวนาบางคนที่ต้องการใช้เงินเพื่อกิจการต่างๆ ในครอบครัวอาจจะขายข้าวให้แก่โรงสีก็มี ชาวนาน้อยส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวนี้

รายจ่าย-รายรับการทำนา ในส่วนของรายจ่ายจากการทำนาเป็นรายจ่ายค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ค่าจ้างไถคราดนา ค่าปุ๋ย ค่ายากำจัดวัชพืชและศัตรูพืช ค่าจ้างเกี่ยวข้าว ส่วนรายรับได้มาจากการขายข้าวเปลือกมีรายละเอียดดังนี้ คนที่ 1 ปัฐมาพร ใยฤทธิ์ ทำนา 6 ไร่ มีรายจ่าย 7,300 บาท ขายข้าวเปลือกได้ 2 เกวียน 24,000 บาท คนที่ 2 ผกามาศ ดำพิทักษ์ ทำนา 2 ไร่ มีรายจ่าย 3,800 บาท คนที่ 3 ชุติมา เสาะหายิ่ง ทำนา 2 ไร่ มีรายจ่าย 3,530 บาท และขายข้าวเปลือกให้คนเลี้ยงไก่ชน 20 ถัง เป็นเงิน 2,000 บาท คนที่ 4 ปาริชาติ พรหมหิตาทร ทำนา 2 ไร่ มีรายจ่าย 4,020 บาท คนที่ 5 นฤฎล ดำดี ทำนา 12 ไร่ มีรายจ่าย 24,150 บาท ขายข้าว 5 เกวียน เป็นเงิน 50,000 บาท คนที่ 6 ธิติยาภรณ์ เมืองแมน ทำนา 7 ไร่ มีรายจ่าย 13,690 บาท คนที่ 7 นันทศักดิ์ ช่วยอยู่ ทำนา 4 ไร่ มีรายจ่าย 6,740 บาท และขายข้าวเปลือก 2 เกวียน เป็นเงิน 20,000 บาท คนที่ 8 ธนวรรณ จุลกัลป์ ทำนา 5 ไร่ มีรายจ่าย 7,950 บาท คนที่ 9 นิศารัตน์ เสนาะกรรณ์ ทำนา 5 ไร่ มีรายจ่าย 7,880 บาท สำหรับคนที่ 10 นิภาภัทร อักษรสม และคนที่ 11 กัลยรัตน์ องอาจ ไม่ได้บันทึกรายจ่าย-รายรับการทำนาครั้งนี้

3.3 บทเรียนจากการร่วมทำนาของชาวนาน้อย

ภายหลังจากสรุปสาระสำคัญจากบันทึกการทำนาของชาวนาน้อยแล้ว ได้มีการจัดประชุมชาวนาน้อย และผู้ปกครองเพื่อถอดบทเรียนที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ของตำบลเลม็ด ในวันที่ 10 เมษายน 2553 การถอดบทเรียนครั้งนี้ รองศาสตราจารย์เปรมชญา ชนะวงศ์ และคณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการ มีผู้เข้าร่วมในพื้นที่จำนวน 40 คน คือ กำนันตำบลเลม็ด ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ด ประธานกลุ่มทำนาตำบลเลม็ด ผู้ปกครองชาวนาน้อย และชาวนาที่เคยเข้าร่วมถอดบทเรียนครั้งที่ 1,2 รวมทั้งชาวนาคนอื่นๆ ในพื้นที่ตำบลเลม็ด ตำบลทุ่ง และตำบลป่าเวที่สนใจ สิ่งที่ได้จากการถอดบทเรียนสรุปได้ดังนี้

ประการแรก ชาวนาน้อยได้เรียนรู้กระบวนการทำนาทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่ การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การหว่านข้าว การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา (น้ำ, วัชพืชและศัตรูพืช) การเก็บเกี่ยว การขนย้ายข้าว การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าวเปลือก รายจ่ายและรายรับจากการทำนา รวมถึงได้เรียนรู้ชนิดพันธุ์ข้าว วัชพืชต่างๆ ศัตรูพืช จากการร่วมทำนาโดยปฏิบัติจริงกับผู้ปกครอง

ประการที่สอง ชาวนาน้อยทุกคนมีความตระหนักถึงความเหนื่อยยากลำบากในความเป็นชาวนาของพ่อแม่ เห็นคุณค่าของผืนนา และคุณค่าของข้าว โดยทุกคนได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่ขายนาหรือเปลี่ยนแปลงที่นาไปใช้ทำประโยชน์อย่างอื่นโดยเด็ดขาด จะพยายามรักษาไว้ให้เป็นมรดกตกทอดที่สืบต่อจากบรรพบุรุษไปตราบนานเท่านาน

ประการที่สาม ชาวนาน้อยสามารถทำบันทึกรายจ่าย-รายรับของครอบครัวจากการทำนา ทำให้รู้ต้นทุนการผลิต ความคุ้มทุน ขาดทุนและกำไร ซึ่งเป็นแนวทางต่อการนำไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ของครอบครัว อันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงตนและครอบครัวให้อยู่รอดในสถานการณ์ปัจจุบัน

ประการที่สี่ ชาวนาน้อยทุกคนที่ทำบันทึกรู้จักเก็บรวบรวมข้อมูล หลักฐาน รู้จักคิดและการลำดับความคิด และที่สำคัญได้ฝึกทักษะการเรียนรู้ให้ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ประการสุดท้าย พ่อแม่หรือผู้ปกครองของชาวนาน้อยให้ข้อมูลว่า ภายหลังเข้าร่วมโครงการนี้ชาวนาน้อยสนใจการทำนา ตั้งใจทำงาน รู้จักช่วยเหลือครอบครัว เห็นคุณค่าของการทำงานและการใช้เงิน ที่เห็นได้ชัดคือมีผลการเรียนดีขึ้น

4. การทดลองทำนาปลอดสารเคมี

ในช่วงฤดูกาลทำนาในเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม 2552 โครงการวิจัยได้ดำเนินการทดลองทำแปลงนาปลอดสารเคมีโดยใช้พื้นที่ 3 ไร่ เดิมของนางเชือบ รำมะนะ เป็นที่ดำเนินการ การเตรียมการเริ่มจากคณะนักวิจัยร่วมกับกำนันสุธรรม ทองแช่ม ได้ทำน้ำหมักชีวภาพที่บ้านของกำนันสุธรรม เตรียมไว้ก่อนการทำนาเป็นเวลา 3 เดือน การทำน้ำหมักดังกล่าวเป็นน้ำหมักจากผลไม้จำนวน 2 ถัง ใช้ถังขนาดบรรจุ 200 ลิตร และเป็นน้ำหมักจากเศษปลาและหัวกุ้ง จำนวน 1 ถัง ใช้ถังขนาดบรรจุ 400 ลิตร การทำน้ำหมักใช้เงินลงทุนเป็นค่ากากน้ำตาลและวัสดุ จำนวน 2,000 บาท ในการทำน้ำหมักได้ให้ชาวนาน้อยและผู้ปกครองเข้ามาร่วมดำเนินการด้วยเพื่อเป็นการเรียนรู้กรรมวิธีการทำ สำหรับการทำนาปลอดสารเคมีได้เริ่มจากซื้อปุ๋ยคอกคือ ขี้เป็ด จำนวน 40 กระสอบ และปุ๋ย ขี้วัว 10 กระสอบปุ๋ย ในราคากระสอบละ 50 บาท รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 2,500 บาท มูลสัตว์ดังกล่าวได้จากคอกเป็ดและคอกวัวที่บ้านของนางประสงค์ หีตอนันต์ ซึ่งอยู่ใกล้นาที่ทำนั่นเอง ก่อนการไถนา 10 วัน ได้จ้างชาวบ้านขนมูลสัตว์ดังกล่าวไปเทใส่แปลงนาไร่ละประมาณ 16-17 กระสอบ หรือประมาณ 40 ปี๊บ การใส่ปุ๋ยดังกล่าวใช้ใส่ทั่วทั้งผืนนา ค่าดำเนินการคิดเป็นเงิน 400 บาท หลังจากนั้นประมาณ 8-10 วัน น้ำภายในนาที่คึงขังอยู่กลายเป็นสีน้ำตาลไหม้ ภายหลังจากใส่ปุ๋ยคอก 10-15 วัน ได้จ้างรถมาไถ และคราด เพื่อเตรียมพื้นที่หว่านข้าวใช้เงินเป็นค่าไถ และคราด

นา 3 ไร่ จำนวน 2,100 บาท สำหรับพันธุ์ข้าวที่ใช้หว่านคือ พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ซึ่งซื้อมาจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี จำนวน 6 ถัง เป็นเงิน 1,320 บาท ก่อนหว่านข้าวได้จ้างให้ชาวบ้านลากไหและขุดคูน้ำตามขอบคันนาเพื่อให้ผืนนาแห้ง เป็นเงิน 300 บาท ในคูน้ำดังกล่าวมีหอยเชอรี่ลงมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทิ้งไว้ 1 คืน จึงหว่านข้าว ขณะหว่านข้าวใช้ถังตักหอยเชอรี่จากคูน้ำไปเทใส่คอกเป็ดบริเวณใกล้กับนา สำหรับเงินค่าจ้างหว่านข้าว 2 ถัง รวมเป็นเงิน 600 บาท ในช่วงสัปดาห์แรกที่ข้าวเริ่มงอกและเจริญเติบโต กำนันสุธรรม ทองแช่ม และชาวนาน้อยคือ เด็กชายนันทศักดิ์ ช่วยอยู่ เป็นผู้คอยดูแลทุกวัน โดยเก็บหอยเชอรี่ทิ้งบ้าง นำไปให้เป็ดที่คอกเป็ดบริเวณใกล้นาบ้าง ต่อจากนั้นหลังการหว่านข้าวประมาณ 10 วัน กำนันสุธรรมได้ไขน้ำเข้านาให้ท่วมหญ้าที่กำลังงอก เพื่อมิให้หญ้าเจริญเติบโต ภายหลังจากต้นข้าวมีอายุได้ประมาณ 15 วัน ได้นำน้ำหมักชีวภาพที่ได้จากการหมักปลาและหัวกุ้งมาฉีดพ่นต้นข้าวทั้งหมด โดยผสมน้ำในอัตราส่วน 100 ซีซีต่อน้ำ 1 ปี๊บ น้ำหมักชีวภาพดังกล่าวนำมาใช้จำนวน 5 ครั้ง โดยฉีดพ่นทุก 15 วัน นอกจากนี้เมื่อข้าวอายุได้ 1 เดือนขึ้นไปยังใช้น้ำหมักดังกล่าวเทราดลงไปในนาตามร่องคูน้ำที่เกิดจากการลากไหและคูริมคันนา ครั้นข้าวมีอายุได้ 2 เดือน ซึ่งกำลังจะตั้งท้อง น้ำหมักที่นำมาฉีดพ่นเปลี่ยนเป็นน้ำหมักที่ได้จากผลไม้ การฉีดน้ำหมักดังกล่าวใช้เพียง 2 ครั้ง โดยฉีดพ่นในสัปดาห์ที่ไม่ฉีดน้ำหมักจากปลาและหัวกุ้ง ผลจากการฉีดน้ำหมักทำให้ข้าวเจริญงอกงามมาก จนชาวนาบางคนที่มาดูบอกว่าเมื่อใกล้เวลาเก็บเกี่ยวข้าวจะล้ม นอกจากใช้น้ำหมักฉีดพ่นและเก็บหอยเชอรี่แล้วทุกสัปดาห์ต้องถอนวัชพืชในนา นอกจากนี้บริเวณคันนาใช้รถตัดหญ้าให้เตียนอยู่เสมอเพื่อป้องกันหนูทำลายต้นข้าว ครั้นใกล้เวลาเก็บเกี่ยวได้ขอให้นายวิฑูรย์ แก้วสะอาด ผู้เชี่ยวชาญการทำพิธีผูกข้าว มาทำพิธีอย่างเต็มรูปแบบ โดยที่กำนันสุธรรม และนายทอง เรืองเวช เป็นผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบพิธี ในพิธีดังกล่าวผู้ปกครองของชาวนาน้อย ชาวนาน้อย และชาวบ้านที่สนใจได้มาร่วมพิธีด้วย ได้จ่ายค่าตอบแทนความมีน้ำใจผู้เตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและผู้ผูกข้าวเป็นของใช้และเงินจำนวน 1,000 บาท ภายหลังที่ผูกข้าวเสร็จ และข้าวสุกในระยะที่เรียกว่า "พลับพลึง" ได้ว่าจ้างรถมาเกี่ยวข้าวทั้ง 3 ไร่ เป็นจำนวนเงิน 1,800 บาท สำหรับกระสอบที่ซื้อเพื่อบรรจุข้าวจำนวน 100 กระสอบ เป็นเงิน 300 บาท มีชาวนาในกลุ่มของกำนันสุธรรม มาช่วยเหลือขนข้าวเปลือกจากรถเกี่ยวข้าวมาวางบนคันนา และขนจากนาไปเก็บที่โรงสีของคุณวิไล แย้มแก้ว การเกี่ยวข้าวดังกล่าวได้จัดเลี้ยงอาหารแก่ผู้มาช่วยเหลือคิดเป็นเงิน 1,200 บาท ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ครั้งนี้มีจำนวนทั้งหมดประมาณเกือบ 300 ถัง เฉลี่ยแล้วได้ข้าวเปลือกประมาณเกือบ 95 ถังต่อไร่ ซึ่งนับเป็นปริมาณผลผลิตต่อไร่ที่สูง จากการทดลองนับเม็ดข้าวจากรวงขณะที่ข้าวใกล้สุก โดยสุ่มเก็บรวงข้าวที่มีความสมบูรณ์พบว่าจำนวนเม็ดข้าวมีมากประมาณรวงละ 150-200 เม็ด ในขณะที่เม็ดข้าวจากนาใกล้เคียงที่สุ่มเก็บมานับดูได้เพียงรวงละประมาณ 90-130 เม็ดเท่านั้น การทำนาครั้งนี้ใช้เงินลงทุนทำนา จำนวน 3 ไร่ทั้งหมด 11,400 บาท เมื่อคิดเฉลี่ยต่อไร่เป็นจำนวนเงิน 3,800 บาท สิ่งที่เหลือจากการทำนาครั้งนี้ซึ่งใช้ทำนาได้ในคราวต่อไปคือ น้ำหมักชีวภาพ จำนวนอย่างละไม่น้อยกว่า 200 ลิตร

บทเรียนจากการทำนาปลอดสารเคมี

ภายหลังจากการทำนาเสร็จสิ้นลงได้จัดให้มีการประชุมผู้ปกครองชาวนาน้อย ชาวนาน้อย และชาวนาจากพื้นที่ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด เพื่อถอดบทเรียนที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม.ของตำบลเลม็ดในวันที่ 17 เมษายน 2553 การถอดบทเรียนครั้งนี้รองศาสตราจารย์เปรมชญา ชนะวงศ์ และคณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการ มีผู้เข้าร่วมในพื้นที่จำนวน 40 คน เป็นกลุ่มเดียวกับที่เคยถอดบทเรียนครั้งที่ 1, 2 และ 3 นอกจากนี้มีชาวนาอื่นๆ ที่ให้ความสนใจได้เข้าร่วมรับฟังด้วย สิ่งที่ได้จากการถอดบทเรียนมีดังนี้

ประการแรก กระบวนการทำนาที่อาศัยเครื่องจักรเพื่อการไถ คราด และการเก็บเกี่ยว ชาวนาเห็นว่าเป็นความเหมาะสมกับการทำนาในสมัยปัจจุบัน เนื่องจากการใช้ควายไถนา-คราดนาหรือเหยียบนาตามแบบเดิมต้องใช้เวลานาน แรงงานในครอบครัวมีไม่เพียงพอ ไม่มีพื้นที่ให้ควายหากินแบบปล่อยทุ่ง นอกจากนี้ในปัจจุบันมีพวกมิจฉาชีพขโมยควายอยู่บ่อยครั้ง ส่วนการเก็บเกี่ยวก็เช่นเดียวกัน การเก็บเกี่ยวตามแบบเดิมด้วยแกะและตรูดต้องใช้เวลานาน ขาดแรงงานในครอบครัว การซอแรงเก็บเกี่ยวโดยช่วยเหลือกันกับเพื่อนบ้าน ทำได้ยากเพราะแต่ละครอบครัวมีงานที่ต้องทำมากขึ้น แรงงานรับจ้างเกี่ยวข้าวหายากและการเก็บเกี่ยวตามแบบเดิมที่ต้องใช้เวลานานทำให้ข้าวสุกเสียหายได้ ส่วนการที่มีผู้กล่าวว่าการใช้เครื่องจักรทำนาต้องใช้เงินลงทุนในกิจกรรมดังกล่าวด้วยราคาแพง ไม่ใช่ข้อเท็จจริงเพราะเมื่อเปรียบเทียบการลงทุนด้วยการใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์มีค่าใช้จ่ายพอๆ กัน หรือการว่าจ้างไถ คราด และเก็บเกี่ยวตามแบบเดิมต้องใช้เงินมากกว่าเสียอีก และประการสำคัญคือ สุ่มเสี่ยงต่อความเสียหายของผลผลิต เพราะมีความล่าช้า ไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอน อย่างไรก็ตามชาวนายอมรับว่าการใช้เครื่องจักรในการทำนาทั้ง 2 ช่วง มีน้ำมันจากเครื่องจักรตกลงในนาข้าว และในการเก็บเกี่ยวเมล็ดข้าวจำนวนมากตกหล่นในนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นผลต่อระบบนิเวศและสูญเสียข้าวไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่ชาวนาทุกคนมีความเห็นว่า กระบวนการทำนาด้วยเครื่องจักรเป็นความจำเป็นต่อการทำนาในปัจจุบัน การย้อนกลับไปใช้แรงงานคนและสัตว์ตามแบบเดิมคงเป็นไปได้ยาก

ประการที่สอง การใช้ปุ๋ยและการทำนาที่ปลอดสารเคมี ชาวนายอมรับว่าการใช้ปุ๋ยคอกและการใช้น้ำหมักชีวภาพในการทำนา โดยไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชนั้นเป็นสิ่งที่ดี และควรกระทำอย่างยิ่ง เพราะเป็นความปลอดภัยทั้งแก่ชาวนาเอง และผู้บริโภค เป็นการช่วยรักษาระบบนิเวศของนาข้าว ซึ่งมีผลดีต่อการหาอาหารธรรมชาติของชาวนา และชาวบ้านทั่วไป ความรู้เรื่องการใช้ปุ๋ยคอก ความรู้เรื่องดิน การทำน้ำหมักชีวภาพและเรื่องปุ๋ยหมักเป็นความรู้ที่ชาวนาทั่วไปรับรู้กันมานานโดยผ่านทางเจ้าหน้าที่การเกษตรระดับอำเภอที่มีการให้ความรู้ด้วยการอบรมมาบ่อยครั้ง แต่ในข้อเท็จจริงมิได้นำมาปฏิบัติใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง เนื่องจากมีขั้นตอนที่ยุ่งยากใช้เวลายาวนานจึงเห็นผล ขณะที่การใช้ปุ๋ยเคมีมีความสะดวกและเห็นความเจริญงอกงามของข้าวในเวลาอันรวดเร็ว ส่วนการใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชก็เช่นเดียวกันสามารถทำลายศัตรูพืชได้แน่นอนทันตาเห็น แม้จะตระหนักดีว่าการใช้ปุ๋ยเคมีเป็นเวลานานทำให้สภาพดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์

การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชได้ทำลายห่วงโซ่อาหารตามธรรมชาติโดยสิ้นเชิง เป็นอันตรายต่อชาวนาและผู้บริโภค อีกทั้งลงทุนสูง แต่ชาวนาทุกคนที่เข้าร่วมประชุมเห็นว่าการกลับไปใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพโดยไม่ใช้สารเคมีนั้น ไม่มีทางเป็นไปได้อย่างแน่นอน สิ่งที่ยอมรับได้คือใช้วิธีแบบผสมผสานโดยการใช้ทั้งปุ๋ยเคมี และปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ สำหรับสารเคมีปราบศัตรูพืชชนิดรุนแรงสามารถเลิกใช้ได้ แต่จะนำกากชามาใช้แทน

ประการที่สาม ความเป็นชาวนาแบบเดิม ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนยอมรับว่าชาวนาที่ยังคงทำนาอยู่ในปัจจุบันของอำเภอไชยา มีพฤติกรรมแตกต่างไปจากชาวนาแบบเดิมมาก เห็นได้จากความเชื่อและความสนใจเกี่ยวกับแม่โพสพหรือเทพีแห่งข้าวลดลง มีชาวนาน้อยคนที่ยังคงปฏิบัติกับแม่โพสพอย่างเข้มงวด จริงจังและประณีต เช่น การผูกข้าว ทำขวัญข้าว การไม่ปล่อยให้ข้าวตกเรี่ยราดเป็นต้น ปล่อยปละละเลยต่อการเอาใจใส่ดูแลนาข้าว ไม่หมั่นดูแลเรื่องน้ำในนาข้าว ปล่อยให้วัชพืชในนาข้าวรกรุงรัง โดยอ้างว่าไม่มีแรงงานในครอบครัวเพียงพอ มีภาระอย่างอื่นที่ต้องทำมาก และให้ความสำคัญต่ออาชีพการทำนาเป็นอาชีพรอง สภาพดังกล่าวชาวนาเห็นร่วมกันว่าทำให้ได้ผลผลิตน้อยกว่าผลผลิตของกลุ่มทำนาที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์พันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี และแปลงนาทดลองปลอดสารเคมีของโครงการวิจัยที่ดำเนินการร่วมกับกำนันสุธรรม ทองแช่ม ในประเด็นความเป็นชาวนาแบบเดิมนี้ชาวนาเห็นพ้องกันว่าคงเป็นไปได้ยาก เนื่องจากบริบทเปลี่ยนแปลงไปมาก แต่จะพยายามปรับตัวไปสู่แนวทางการทำนาของกลุ่มชาวนาที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์ฯ และของโครงการวิจัยฯ ดังกล่าวให้ได้อย่างน้อยครึ่งหนึ่ง อย่างไรก็ตามพฤติกรรมความเป็นชาวนาแบบเดิมใช่ว่าจะหมดไปทั้งหมด ที่ยังโดดเด่นซึ่งชาวนายังรักษาไว้อย่างมั่นคงคือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดีแม้จะเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง

ประการที่สี่ การจัดการผลผลิต ชาวนาส่วนใหญ่ยอมรับว่าการจัดการผลผลิตของพวกเขายังไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากผลผลิตข้าวเปลือกมีคุณภาพไม่ดีพอประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งชาวนาต้องรีบขายข้าวให้แก่ผู้ซื้อหรือนายทุนในเวลาอันเร่งรีบ เพื่อนำเงินไปจ่ายค่าปุ๋ย หนี้สิน และใช้จ่ายในครอบครัว ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้จำหน่ายผลผลิตได้ในราคาต่ำคือ เกวียนละ 6,500 - 7,000 บาทเท่านั้น ในขณะที่ราคาผลผลิตซึ่งกลุ่มชาวนาทำกับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีในช่วงนั้นอยู่ที่ประมาณ เกวียนละ 12,000 บาท และผลผลิตข้าวของโครงการวิจัยฯ ขายได้ในราคาเดียวกับของกลุ่มชาวนาที่ทำกับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวฯ (โดยขายให้ชาวบ้านที่อำเภอท่าชนะ 100 ถัง ส่วนราคาขายปลีกถังละ 130 บาท) ชาวนายอมรับความแตกต่างดังกล่าวและเห็นว่าผลผลิตข้าวที่มีคุณภาพเป็นผลจากการจัดการที่มีคุณภาพด้วย นอกจากนี้ยังยอมรับว่าชาวนาจะต้องรวมกลุ่มหรือสร้างเครือข่ายภายในให้เข้มแข็งเพื่อต่อรองกับผู้ซื้อข้าว อีกทั้งรัฐบาลควรจะมีการรับจำนำข้าวอย่างจริงจัง นอกจากนี้ชาวนายอมรับว่าการขายผลผลิตข้าวเปลือกโดยไม่แปรรูปเป็นข้าวสารหรืออย่างอื่น ทำให้ชาวนาไม่มีทางเลือกอื่นใดในการแก้ปัญหาราคาข้าว

ประการที่ห้า ชาวนาส่วนใหญ่ยังคงทำนาเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก และใช้ในกิจการอื่นๆ บ้าง เช่น เลี้ยงสัตว์ ทำขนม เป็นต้น หรือหากมีเหลือก็ขาย มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ผลิตเพื่อขายอย่างจริงจัง ชาวนาดังกล่าวเชื่อว่าแม้นาข้าวจะลดน้อยลงก็ตาม แต่การทำนาของที่นี่จะยังคงทำกันต่อไปอีกยาวนานเพราะชาวนาต่างตระหนักในเรื่องนี้อย่างดีกว่า หากเมื่อใดที่ต้องซื้อข้าวบริโภคการดำรงชีวิตของชาวนาคงจะมีความลำบากยิ่งขึ้น อีกทั้งชาวนาเห็นร่วมกันว่าการทำนาเป็นอาชีพหลักแต่เพียงอย่างเดียว ทำให้ในอนาคตชาวนาอยู่รอดได้ยากจะต้องแสวงหาอาชีพอื่นๆ มาเสริมอาชีพการทำนา

ประการสุดท้าย ชาวนาส่วนใหญ่ต่างเห็นพ้องกันว่าพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 เป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมที่สุดในการนำมาใช้ทำนา ส่วนการที่นายวารินทร์ สังข์ปล้อง ประธานกลุ่มทำนาตำบลเลม็ด ได้นำพันธุ์ข้าวสังข์หยดมาปลูก รวมทั้งในฤดูกาลที่ผ่านมายังได้ทดลองนำพันธุ์ข้าวหอมนิลมาทดลองปลูกด้วยนั้น น่าจะเป็นทางเลือกใหม่ที่ดี แต่ชาวนาส่วนใหญ่ก็ยังไม่มั่นใจนัก เพราะยังไม่มีความรู้ในเรื่องพันธุ์ข้าวดังกล่าว และพันธุ์ข้าวที่ว่านี้ให้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ อีกทั้งเห็นว่านายวารินทร์ สังข์ปล้อง มีศักยภาพในการทำนาดังกล่าวได้ เนื่องจากมีทุน มีโรงสี และดำเนินการแปรรูปข้าวเพื่อจำหน่ายครบวงจร ในขณะที่ชาวนาแม้การรวมตัวกันเป็นกลุ่มก็ยังไม่เข้มแข็ง นอกจากนี้การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐในการประกันราคาข้าว และให้เกษตรกรที่ทำนาขึ้นทะเบียนเกษตรกรการปลูกข้าวกับสำนักงานเกษตรอำเภอไชยาเอาไว้ เพื่อช่วยเหลือชาวนาเมื่อเกิดอุทกภัย ชาวนาที่ได้รับความเสียหายจะได้รับการชดเชยหรือช่วยเหลือจากภาครัฐ ผลปรากฏว่า ชาวนายังได้รับการช่วยเหลือช้าและไม่ทั่วถึง

ในฤดูกาลทำนาภายหลังจากเดือนตุลาคม 2552 โครงการวิจัยยังคงทำนาปลอดสารเคมีอีกจนกระทั่งเดือนตุลาคม 2554 รวมจำนวนทำนาอีก 3 ครั้ง การดำเนินการเป็นเช่นเดียวกับการทดลองทำนาปลอดสารเคมีครั้งแรก ผลผลิตข้าวเปลือกที่ได้รับยังคงสูง ไม่แตกต่างกันมากกับครั้งแรก ยกเว้นบางฤดูที่ถูกน้ำท่วมเสียหาย

5. การขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยา

ชาวนาไชยาในอดีตก่อนปี พ.ศ. 2500 ส่วนใหญ่ทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองดั้งเดิม โดยเฉพาะพันธุ์ข้าวหอมไชยา ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวหนัก มีอายุ เก็บเกี่ยวประมาณ 6-8 เดือน พันธุ์ข้าวชนิดนี้เมื่อเวลาข้าวออกรวงจะส่งกลิ่นหอมไปทั้งทุ่ง เมื่อใช้หุงจะหอมไปทั่วบ้าน ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าได้พันธุ์มาจากที่ใด ชาวนาบางคนเชื่อว่าปลูกครั้งแรกที่บ้านป่าเว เรียกชื่อว่าข้าวหอมห้วงบ้าง ข้าวหอมแดงบ้าง ข้าวหอมยายจวงบ้าง ชื่อดังกล่าวน่าจะมาจากชื่อของผู้ทำนานั่นเอง ภายหลังส่วนใหญ่เรียกชื่อเป็นข้าวหอมห้วง ข้าวชนิดนี้มีลำต้นสูงเสมอศีรษะ เมื่อนำใบมาขยี้จะได้กลิ่นหอม สำหรับเม็ดข้าวมีลักษณะสั้นป้อม ขาวใส (ภิรมย์ อินทร์คง. 2551, มกราคม 17) หลังจากปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมา การทำนาในอำเภอไชยาเริ่มเปลี่ยนแปลงเมื่อหน่วยงานภาครัฐได้ให้การสนับสนุนชาวนาประกอบอาชีพทำนาเพื่อขายผลผลิตแทนการ

ทำนาแต่เดิมซึ่งใช้เพื่อบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก โดยที่หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้ทำนาด้วยการใช้พันธุ์ข้าวที่ผ่านการรับรองพันธุ์จากทางราชการมาปลูกแทนเช่น พันธุ์ข้าว กข. ชนิดต่างๆ เป็นต้น ด้วยการให้ข้อมูลการทำนาด้วยข้าวพันธุ์ใหม่ว่าให้ผลผลิตสูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองคือ ข้าวหอมไชยา และข้าวพันธุ์ใหม่สามารถทำนาได้ 2 ครั้งต่อปี โดยที่ข้าวหอมไชยาทำได้เพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น อีกทั้งกระบวนการทำนาด้วยข้าวพันธุ์ใหม่ไม่ยุ่งยากเหมือนการทำนาข้าวหอมไชยา เพราะไม่ต้องเตรียมต้นกล้า ใช้การปลูกด้วยการหว่าน ขนาดของลำต้นไม่สูง ขณะที่ข้าวหอมไชยาใช้วิธีปักดำอย่างเดียว ข้าวพันธุ์ใหม่ต่างๆ จึงเป็นที่นิยมและแพร่หลายอย่างรวดเร็ว ภายหลังจากนั้นเพียงไม่กี่ปีท้องทุ่งไชยาทุกพื้นที่จึงเต็มไปด้วยข้าวนานาชนิด เช่น พันธุ์ข้าว กข. ชัยนาท สุพรรณเอ ข้าวหอมมะลิ ปทุมธานี 1 เป็นต้น ในที่สุดข้าวหอมไชยาและพันธุ์ข้าวพื้นเมืองอื่นๆ จึงเริ่มหมดไปจากการทำนาในอำเภอไชยา

โครงการวิจัยเห็นว่าการทำนาข้าวหอมไชยาน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งของชาวนาที่นี่นอกเหนือจากการทำนาด้วยข้าวพันธุ์ใหม่ชนิดต่างๆ ประกอบกับการที่ชาวนาไชยาคุ้นชินกับการทำนาข้าวหอมไชยาและยังพอมีผู้เก็บพันธุ์ข้าวไว้บ้าง อีกทั้งข้าวหอมไชยายังเป็นที่นิยมของผู้บริโภค สภาพดังกล่าวนับได้ว่าเป็นจุดแข็งที่น่าจะช่วยให้การฟื้นฟูการทำนาข้าวหอมไชยากลับคืนมาเป็นที่นิยมของชาวไชยาได้ จึงได้ดำเนินการขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยา

ในปี พ.ศ. 2551 คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสำรวจและเสาะหาแหล่งพันธุ์ข้าวหอมไชยาในพื้นที่อำเภอไชยาทุกแหล่งคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง ตำบลเวียง ตำบลตลาด ตำบลเลม็ด ตำบลตะกรบ และตำบลโมถ่าย พบว่า ยังมีผู้ทำนาข้าวหอมไชยาที่ตำบลโมถ่าย ตำบลเวียง และตำบลทุ่ง แต่เมื่อไปยังพื้นที่ดังกล่าวปรากฏว่ามีเพียงบ้านเดียวคือ ที่ตำบลโมถ่ายเท่านั้นซึ่งยังคงทำนาข้าวหอมไชยาไว้บริโภคในครัวเรือนติดต่อกันทุกปีคือ นางอุดม ลาสศิลป์ อยู่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 3 ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา นางอุดม ลาสศิลป์เล่าว่ามีผู้ที่สนใจข้าวหอมไชยาได้ติดต่อขอซื้อพันธุ์ข้าวจากที่นี่ไปปลูกหลายแห่ง ได้แก่ ที่บ้านเชิงสมอ ตำบลเวียง และที่บ้านเดิมเจ้า ตำบลป่าเว เป็นต้น แต่ไม่ทราบว่าได้ผลอย่างไร นอกจากนี้ยังบอกว่าการทำนาข้าวหอมไชยาที่นี่ให้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ และความหอมของข้าวน้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่ากลายพันธุ์ เนื่องจากมีปลูกเพียงแห่งเดียว ขณะที่โดยรอบนาข้าวของชาวนาใกล้เคียงล้วนเป็นพันธุ์ข้าวชนิดอื่นๆ ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามนางอุดมกล่าวด้วยความภาคภูมิใจว่า "ใครๆ ก็มาเอาพันธุ์ข้าวหอมไชยาที่นี่ทั้งนั้น" และบอกอีกว่า เขาซื้อไปถังละ 200-300 บาท (อุดม ลาสศิลป์. 2552, ธันวาคม 19) ทางโครงการได้สั่งจองไว้จำนวน 20 ถัง โดยขอให้คัดเลือกพันธุ์ด้วยการเลือกรวงข้าวพันธุ์อื่นๆ ที่ปะปนอยู่ออกเสียก่อน เพื่อที่จะนำผลผลิตดังกล่าวไปดำเนินการขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยาในพื้นที่ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด

ในปี พ.ศ. 2552 ในฤดูกาลทำนาเดือนพฤษภาคม-ธันวาคม โครงการวิจัยทราบว่าได้มีกลุ่มชาวนาของตำบลเลม็ดได้ทดลองทำนาข้าวหอมไชยาขึ้นที่บ้านของนายภิรมย์ อินทร์คง บ้านเลขที่ 37 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย (สกว.) เพื่อฟื้นฟูการทำนาข้าวหอมไชยา จึงได้ประสานงานกับกำนันสุธรรม ทองแช่ม ทำให้ทราบข้อมูลว่า การทำนาข้าวหอมไชยาครั้งนี้ ใช้พื้นที่ทำนาของนายภิรมย์เป็นแปลงทดลองประมาณเกือบ 1 ไร่ พันธุ์ข้าวที่ใช้นำมาจากบ้านเชิงสมอ ตำบลเวียง ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวที่ได้มาจากพันธุ์ข้าวของนางอุดม ลาสศิลป์ ที่ตำบลโมถ่ายนั่นเอง การทำนาดำเนินการตามแบบเดิมทุกประการคือ ตกกล้า ปักดำ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีใดๆ ภายหลังจากเก็บเกี่ยวได้มีการคัดเลือกพันธุ์ด้วยวิธีการเดิมแล้วนวดโดยใช้ควายเหล็ก ได้ข้าวจำนวน 38 ถัง ทางโครงการวิจัยได้ขอซื้อข้าวเปลือกจำนวน 8 ถัง เป็นจำนวนเงิน 1,600 บาท เพื่อเปรียบเทียบกับพันธุ์ข้าวที่ได้มาจากนางอุดม ลาสศิลป์ ด้วยการสีข้าวจากทั้ง 2 แหล่งแล้วหุงดู ผลคือ ข้าวสารที่ได้มาจากนางอุดม ลาสศิลป์เมื่อหุงรับประทานมีความหอมกว่าและนุ่มกว่า ขณะที่ข้าวของกลุ่มที่ได้จากการทำนาจากการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีรสหอมน้อยกว่าและค่อนข้างแข็ง มีข้อสรุปจากชาวนาว่า การที่ข้าวจากทั้ง 2 แหล่งมีความหอมและความนุ่มแตกต่างกันน่าจะเนื่องมาจากคุณภาพดินของพื้นที่ทำนาแตกต่างกันคือ สภาพดินที่ตำบลเลม็ดเป็นดินทราย และพื้นที่นาที่ทำเคยทำนาใช้ปุ๋ยเคมีมาเป็นเวลายาวนาน 10 ปีเศษ ในขณะที่สภาพดินที่ตำบลโมถ่ายเป็นดินเหนียว และใช้ปุ๋ยคอกในการทำนาข้าวหอม อีกประการหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตแตกต่างกันคือ พันธุ์ข้าวที่นำมาจากบ้านเชิงสมอตำบลเวียงน่าจะไม่มีการคัดเลือกพันธุ์ และเป็นการสืบต่อการใช้พันธุ์เดียวกันเป็นระยะที่สาม ซึ่งนำมาจากต้นตอเดียวกัน (ภิรมย์ อินทร์คง และวารินทร์ สังข์ปล้อง. 2552, ธันวาคม 8)

ในปี พ.ศ. 2553 โครงการวิจัยได้ประสานงานกับกำนันของแต่ละตำบลจัดประชุมชาวบ้านจาก 3 ตำบลคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ของตำบลเลม็ด ในวันที่ 5 เมษายน 2553 ผู้เข้าร่วมประชุมนอกจากพ่อแม่ของชาวนาน้อยแล้ว ยังมีชาวนาอื่นๆ ที่ให้ความสนใจอีกจำนวนหนึ่ง รวมจำนวนผู้เข้าประชุมทั้งหมด 24 คน ทางโครงการวิจัยได้เสนอแนวทางการฟื้นฟูข้าวหอมไชยาด้วยวิธีการทำนาข้าวหอมไชยาตามแบบเดิมคือ ตกกล้า ปักดำ และใช้ปุ๋ยคอก ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีใดๆ พร้อมกันนั้นได้ถามความสมัครใจผู้ที่จะเข้าร่วมโครงการ มีชาวนาให้ความสนใจเข้าร่วมโครงการทั้งหมด 7 ครอบครัว เป็นชาวนาของตำบลเลม็ด 4 ครอบครัว และชาวนาตำบลทุ่ง 3 ครอบครัว ส่วนที่ตำบลป่าเวไม่มีผู้สมัครใจเข้าร่วมโครงการ ทางโครงการได้แจกพันธุ์ข้าวที่ขอซื้อมาจากนางอุดม ลาสศิลป์ ชาวนาตำบลโมถ่ายให้แก่ทุกครอบครัวที่เข้าร่วมโครงการ ครอบครัวละ 2 ถัง รวมทั้งสิ้น 14 ถัง ส่วนข้าวที่เหลือได้แลกเปลี่ยนกับข้าวสังข์หยดของนายวารินทร์ สังข์ปล้อง โดยที่นายวารินทร์นำไปจัดนิทรรศการในงานของอำเภอไชยา พันธุ์ข้าวที่แจกดังกล่าวทางโครงการมีเงื่อนไขว่าขอพันธุ์ข้าวคืนภายหลังจากเสร็จสิ้นฤดูการทำนา ในการทำนาทางโครงการเสนอให้ใช้น้ำหมักชีวภาพที่ดำเนินการไว้ที่บ้านของกำนันสุธรรม ทองแช่ม กำนันตำบลเลม็ด

ในฤดูกาลทำนาช่วงแรกของปี พ.ศ. 2553 (พฤษภาคม – พฤศจิกายน 2553) ชาวนาทั้ง 7 ครอบครัวได้ดำเนินการทำนาตามข้อตกลง มีนาที่เข้าร่วมทำทั้งหมดประมาณ 9 ไร่ เป็นของ

ตำบลเลม็ดประมาณ 5 ไร่ และตำบลทุ่งประมาณ 4 ไร่ แต่ครั้นทำกันจริงมีผู้ทำนาเหลือเพียง 5 ครอบครัวเท่านั้น คือที่ตำบลทุ่งมีชาวนาที่เข้าร่วมโครงการเหลือเพียงครอบครัวเดียว เนื่องจากมีอุปสรรคเรื่องน้ำ เพราะไม่ใช่พื้นที่ที่ชลประทานเข้าถึง นอกจากนี้ที่ตำบลทุ่งที่เหลือเพียง 1 ครอบครัวได้ขอทดลองทำเป็นนาหว่าน โดยใช้ปุ๋ยคอกและน้ำหมักชีวภาพตามที่โครงการแนะนำ และขอลดพื้นที่เหลือเพียงครึ่งไร่เท่านั้น การทำนาดำเนินการไปด้วยดี นาข้าวทั้งใน 2 พื้นที่เจริญงอกงามดีมาก เมื่อข้าวสุกต้นข้าวทุกนาข้าวล้ม ถ้าเป็นในสมัยก่อนชาวนาบอกว่าพวกเขาจะใช้ไม้ไผ่ทำเป็นราวเพื่อให้ข้าวพิงและราวดังกล่าวเมื่อเกี่ยวข้าวใช้เป็นที่วางเลียงข้าวเพื่อผึ่งแดดให้แห้งก่อนนำไปนวด ที่ตำบลเลม็ดมีการเก็บเกี่ยวด้วยการลงแขก ผลผลิตของที่นี่เฉลี่ยต่อไร่ประมาณ 65-70 ถัง ส่วนนาข้าวที่ตำบลทุ่งในช่วงเวลาที่ข้าวเริ่มสุกเกิดฝนตกหนักน้ำท่วมข้าวทั้งหมดเป็นเวลา 3 วัน ภายหลังน้ำลดได้มีการโซแรงเก็บเกี่ยวได้ข้าวประมาณ 25 ถัง จากการที่ถูกน้ำท่วมทำให้ผลผลิตของที่นี่เมื่อนำไปสีได้ข้าวที่มีสีคล้ำ และ “ตกท้องช่อน” คือข้าวบางเม็ดมีสีขาวอันเป็นอาการของข้าวที่ไม่สมบูรณ์ (ยินดี เรืองฤทธิ์. 2553, มิถุนายน 3) อย่างไรก็ตามเจ้าของนาได้คัดเลือกพันธุ์โดยใช้วิธีเดิม เพื่อเตรียมพันธุ์ไว้ดำเนินการในปีต่อไป

หลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จโครงการได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มย่อยในกลุ่มผู้ทำนาข้าวหอมไชยาด้วยกัน (สนทนากลุ่มย่อย ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ไชยา ตำบลเลม็ด วันที่ 2 ธันวาคม 2553) ได้ข้อสรุปว่า

ประการแรก พันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนาเป็นพันธุ์ข้าวที่ด้อยคุณภาพ เนื่องจากพันธุ์ข้าวดังกล่าวเป็นพันธุ์ที่ทำสืบเนื่องต่อๆ กันมาหลายปีโดยทำปะปนอยู่กับนาข้าวพันธุ์อื่นๆ จำนวนมาก จึงน่าจะมีการกลายพันธุ์ด้วยการผสมข้ามพันธุ์ นอกจากนี้ในการคัดเลือกพันธุ์ก็มิได้ทำกันอย่างจริงจัง พันธุ์ข้าวที่นำมาปลูกจึงยังมีข้าวชนิดอื่นปะปนอยู่มาก ซึ่งส่งผลให้ผลผลิตที่ได้แตกต่างกันมากกับข้าวหอมไชยาดั้งเดิม คือ หอมและนิ่มน้อยกว่า

ประการที่สอง พื้นที่ทดลองทำนาข้าวหอมไชยาเป็นพื้นที่ที่เคยทำนาข้าวมาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีมายาวนาน ทำให้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีที่ใช้มาโดยตลอดตกค้างในดิน สภาพดินจึงมิใช่สภาพธรรมชาติเช่นแต่เดิมที่ใช้ปุ๋ยมูลสัตว์ เช่น ขี้วัว ขี้ควาย ขี้เป็ด ขี้ค้างคาว เป็นต้น นอกจากนี้การที่นาข้าวโดยรอบซึ่งใช้พันธุ์ข้าวอื่นๆ ปลูกโดยใช้ปุ๋ยและสารเคมียังคงถ่ายเทน้ำให้กัน น่าจะส่งผลต่อการปลูกข้าวหอมไชยาด้วย ชาวนาเชื่อว่าสภาพดังกล่าวเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ผลผลิตที่ได้แตกต่างจากข้าวหอมไชยาเดิม

ประการที่สาม กระบวนการทำนาข้าวหอมไชยาแต่เดิมมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก การนำกระบวนการดังกล่าวมาใช้ในปัจจุบันในภาวะที่ชาวนาต้องดำรงชีวิตประจำวันด้วยกิจกรรมหลายอย่างจึงไม่สามารถกระทำได้เช่นแต่ก่อน อาทิ การนำปุ๋ยคอกมาใช้แทนปุ๋ยเคมี การดูแลการทำนาที่ต้องใช้เวลายาวนาน 6-7 เดือน การปักดำ การเก็บเกี่ยว การนวดข้าวที่ต้องใช้แบบเก่า เหล่านี้ล้วนเป็นภาระที่ชาวนาเห็นว่าหนักหน่วง เพราะต้องใช้แรงงานคนแทบทั้งสิ้น ในขณะที่แรงงานในครอบครัวน้อยลง แรงงานรับจ้างมีราคาแพง ประเพณีการโซแรงนำมาใช้ได้ในงาน

และเวลาที่จำกัด สภาพดังกล่าวชาวนาเห็นว่ามีความยุ่งยากมากกว่าต่อการผลิตเพื่อการบริโภคและเหลือขายตามแบบเดิม

ประการสุดท้าย ชาวนาเห็นว่าหากการทำนาข้าวหอมไชยาในปัจจุบัน มุ่งทำเพื่อขาย น่าจะประสบความสำเร็จได้ยากเนื่องจากข้าวพันธุ์นี้เป็นข้าวหนัก ปีหนึ่งทำนาได้เพียงครั้งเดียว คุณสมบัติของพันธุ์ข้าวหอมที่ใช้ในปัจจุบันแตกต่างไปจากคุณสมบัติเดิม ขั้นตอนการทำนาต้องใช้แรงคนมาก ไม่มีแรงงานในครอบครัว หากว่าจ้างแรงงานทำนาค่าจ้างแรงงานสูง ชาวนาไม่สามารถแปรรูปเป็นสินค้าอื่นๆ ได้ และความต้องการของผู้บริโภคไม่แน่นอน เมื่อผลิตจำนวนมากไม่ทราบว่าจะมีตลาดที่ไหนรองรับ สภาพที่ว่านี้เมื่อเปรียบเทียบกับการทำนาด้วยข้าวพันธุ์ปทุมธานี 1 ทั้งกระบวนการทำ ปริมาณผลผลิตและความต้องการของผู้บริโภค การทำนาข้าวหอมไชยามีความด้อยกว่าการทำนาด้วยพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ในทุกด้าน ชาวนาส่วนใหญ่จึงเห็นร่วมกันว่าการทำนาข้าวหอมไชยาในปัจจุบันเหมาะกับการทำเพื่อบริโภคในครอบครัวเท่านั้น

ภายหลังจากการสนทนากลุ่มย่อยเสร็จสิ้นลง ชาวนาที่เข้าร่วมโครงการฟื้นฟูการทำนาข้าวหอมไชยาต่างเห็นพ้องกันว่าจะทำนาดังกล่าวต่อไปอีก 1 ครั้งในฤดูทำนาปี พ.ศ. 2554 โดยที่ชาวนาชุดเดิมของตำบลเลม็ด 4 ครอบครัว และชาวนาตำบลทุ่งเพียง 1 ครอบครัว เข้าร่วมโครงการเหมือนเดิม เดิมทีเดียวที่ตำบลทุ่งมีผู้แจ้งความประสงค์เพิ่มเติม 3 ครอบครัว เพื่อเข้าร่วมโครงการ โดยติดต่อขอรับพันธุ์ข้าวหอมไชยาของตำบลทุ่งที่นางยินดี เรืองฤทธิ์ ซึ่งร่วมกับชาวบ้านช่วยกันคัดเลือกพันธุ์ไว้ แต่ภายหลังจากน้ำท่วมชาวนาทั้ง 3 ครอบครัวแจ้งว่าไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้เนื่องจากนาของตนเองเป็นนาลึก เมื่อฝนตกหนักก็คงถูกน้ำท่วมเป็นแน่ หากเป็นเช่นนั้นจะเกิดความเสียหายต่อรายได้ของครอบครัว เนื่องจากครอบครัวมีนาเป็นของตัวเองเพียงไม่กี่ไร่ และนาส่วนหนึ่งที่ทำอยู่เป็นนาเช่า

การทำนาข้าวหอมไชยาที่ตำบลทุ่งในปี พ.ศ. 2554 (พฤษภาคม-พฤศจิกายน) เริ่มด้วยนางยินดี เรืองฤทธิ์ เจ้าของที่นาครึ่งไร่ปรับปรุงพื้นที่นาก่อนการทำนา 15 วัน ด้วยการใช้ขี้เป็ดจำนวน 10 กระสอบปุ๋ยใส่ลงในผืนนา นอกจากนี้ยังใช้ปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดตราขวัญดินชนิดที่ถุงบรรจุมีตัวอักษรสีเขียวใส่ในนาข้าวภายหลังจากข้าวที่หว่านมีอายุได้ 3 สัปดาห์ โดยใช้ปุ๋ยดังกล่าวจำนวน 50 กิโลกรัม ผลที่ปรากฏคือ ต้นข้าวเจริญงอกงามดี หลังจากนั้นทุกสัปดาห์ใช้น้ำหมักชีวภาพที่หมักจากปลาและหัวกุ้ง จำนวน 20 ลิตร ใส่นาข้าว ที่คูน้ำตามขอบคันนาและตามรอยลากไหอันเป็นร่องน้ำ เพื่อให้น้ำหมักกระจายทั่วผืนนา ทำเช่นนี้ติดต่อกัน 6 สัปดาห์ หลังจากนั้นเมื่อข้าวอายุได้ 3 เดือน ใช้น้ำหมักชีวภาพที่หมักจากผลไม้ครั้งละจำนวน 20 ลิตร ใส่ในนาข้าวทุกสัปดาห์ ติดต่อกัน 4 สัปดาห์ ลำดับต่อมาได้ใช้ปุ๋ยขวัญดินชนิดกระสอบมีตัวอักษรสีแดง ซึ่งเป็นปุ๋ยบำรุงผล 50 กิโลกรัม ใส่นาข้าวดังกล่าวอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากนั้นไม่ใช้ปุ๋ยใดๆ ใส่อีกเลย แต่ต้องคอยดูแลน้ำในนาให้อยู่ในระดับที่พอเหมาะ และคอยดูแลบริเวณคันนามิให้รก อีกทั้งต้องถอนวัชพืชในนาไม่ปล่อยให้รก สภาพของข้าวหอมไชยางอกงามเป็นที่น่าพอใจ เมื่อข้าวออกรวงและสุกเต็มที่ได้ว่าจ้างชาวบ้านมาช่วยกันเกี่ยวข้าว ภายหลังจากเก็บ

เกี่ยวและตากข้าวจนแห้งแล้วได้ใช้รถนวดข้าว ได้ข้าวเปลือกทั้งหมดประมาณ 30 ถัง ได้ทดลองนำไปสีโดยสีเป็นข้าวกล้องและข้าวขาว แล้วนำไปทดลองหุง ปรากฏว่าข้าวมีลักษณะเป็นมัน มีกลิ่นหอมและนุ่มกว่าข้าวจากการทำนาครั้งก่อน ในการทำนาครึ่งไร่ในปีนี้ มีรายจ่ายทั้งหมด 2,800 บาท

ในส่วนของการทำนาข้าวหอมไชยาที่ตำบลเลม็ดในพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ ได้ดำเนินการโดยใช้พันธุ์ข้าวที่ได้จากการทำนาของปีที่แล้ว เริ่มทำด้วยการหว่านข้าวกล้า หลังจากนั้นเมื่อกล้าโตได้ขนาดปักดำ มีการโซแรงปักดำ ลำดับต่อมาเจ้าของนาดูแลรักษาต้นข้าว ควบคุมปริมาณน้ำให้พอเหมาะ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีใดๆ ต้นข้าวเจริญงอกงามดี เมื่อข้าวออกรวงและสุกเต็มที่ได้จ้างรถมาเกี่ยวข้าว มีบางแปลงเก็บเกี่ยวโดยวิธีเดิมคือ ใช้คนเก็บเกี่ยวด้วยเคียว ผลผลิตต่อไร่ของชาวนาในตำบลเลม็ดประมาณ 60 ถังต่อไร่ มีรายจ่ายทั้งหมดต่อไร่ประมาณ 2,000 บาท ชาวนาที่ทำนาข้าวหอมไชยาของตำบลเลม็ดให้ข้อมูลตรงกันว่า เมื่อนำไปสีเป็นข้าวสารข้าวหอมไชยาของที่นี่ค่อนข้างแข็งมีกลิ่นหอมน้อย แต่นุ่มขึ้นกว่าข้าวหอมไชยาของปีที่แล้ว

ภายหลังจากการทำนาข้าวหอมไชยาเสร็จสิ้นลงทางโครงการวิจัยได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มย่อยในกลุ่มผู้ทำนาของโครงการด้วยกัน (สนทนากลุ่มย่อย ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ไชยา ตำบลเลม็ด วันที่ 5 ธันวาคม 2554) ได้ข้อสรุปเชิงเปรียบเทียบระหว่างผลผลิตของชาวนาที่ตำบลทุ่ง และของชาวนาที่ตำบลเลม็ดว่า แม้ว่ากระบวนการทำนาของทั้ง 2 แหล่งแตกต่างกัน แต่ก็ให้ผลผลิตในปริมาณที่ไม่แตกต่างกัน การลงทุนของชาวนาในตำบลเลม็ดต่อไร่น้อยกว่าของชาวนาในตำบลทุ่ง ทั้งนี้เพราะว่าชาวนาในตำบลเลม็ดไม่ใช้ปุ๋ยใดๆ ทั้งสิ้น แต่ข้าวที่แปรรูปทั้งข้าวกล้องและข้าวสารของตำบลทุ่ง มีรสหอมกว่า เม็ดข้าวเป็นมันกว่า เหนียวนุ่มกว่า ความแตกต่างดังกล่าวชาวนาต่างเห็นพ้องกันว่าเนื่องมาจากสภาพธรรมชาติดินนาของตำบลทุ่งที่เป็นดินเหนียวมีความอุดมสมบูรณ์กว่าดินทรายที่ตำบลเลม็ด นอกจากนี้การที่ผู้ทำนาของตำบลทุ่งใช้ปุ๋ยมูลสัตว์ น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยขวัญดิน ทำให้สภาพดินของพื้นที่นาที่ตำบลทุ่งมีความสมบูรณ์ด้วยธาตุอาหารที่เหมาะกับข้าวหอมไชยา และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ข้าวหอมไชยา ซึ่งปลูกที่ตำบลทุ่งมีรสหอม เม็ดข้าวเป็นมัน และเหนียวนุ่มกว่า จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้นางยินดี เรืองฤทธิ์ ชาวบ้านตำบลทุ่งผู้ร่วมโครงการ มีความตั้งใจว่าจะพยายามปรับปรุงพันธุ์ข้าวหอมไชยาอีกต่อไป สำหรับชาวนาที่ดำเนินงานร่วมกับโครงการส่วนใหญ่เห็นว่าน่าจะหยุดการทำนาข้าวหอมไชยาเพื่อขายด้วยเหตุผลตามที่มีการสนทนากลุ่มย่อยเมื่อ 2 ธันวาคม 2553 ซึ่งสรุปเป็นประการสุดท้ายร่วมกันว่า การทำนาข้าวหอมไชยาในปัจจุบันเหมาะกับการผลิตเพื่อบริโภคไม่เหมาะแต่การผลิตเพื่อขาย แต่มีความเห็นเพิ่มเติมว่าหากสามารถดำเนินการปรับปรุงให้ข้าวหอมไชยามีคุณสมบัติใกล้เคียงกับแต่เดิมก็อาจผลิตเพื่อขายได้ และการผลิตเพื่อขายควรจะเน้นที่การแปรรูปข้าวมิใช่มุ่งขายข้าวเปลือกเท่านั้น

6. การฝึกทักษะการทำนาของชาวนาน้อย

ภายหลังจากที่ชาวนาน้อยได้บันทึกการทำนาจากการมีส่วนร่วมการทำนากับครอบครัว โดยเริ่มบันทึกครั้งแรกตั้งแต่ฤดูกาลทำนาในเดือนธันวาคม 2551-มีนาคม 2552 แล้วต่อจากนั้น ชาวนาน้อยได้ร่วมทำนาและทำบันทึกดังกล่าวในทุกฤดูการทำนาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2555) และการดำเนินการเช่นนี้ต้องกระทำต่อไปอีกตามสัญญาการรับทุนจนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือเมื่อขอเลิกรับทุน สำหรับการร่วมทำนาและการบันทึกการทำนาของครอบครัวจนถึงปัจจุบันที่ต่อเนื่องมาถึง 6 ครั้ง ในจำนวน 6 ครั้ง ครั้งแรกมีผู้บันทึกการทำนาจำนวน 11 คน ครั้งที่ 2 จำนวน 8 คน ครั้งที่ 3 จำนวน 11 คน ครั้งที่ 4 จำนวน 10 คน ครั้งที่ 5 จำนวน 7 คน และครั้งที่ 6 จำนวน 11 คน ความเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการทำนาและบันทึกการทำนาด้วยการมีส่วนร่วมกับครอบครัวและจากการสรุปบทเรียนดังกล่าวของชาวนาซึ่งดำเนินการทุกปี (เวทีชุมชนชาวนา 27 มิถุนายน 2552, 17 กรกฎาคม 2553 และ 3 สิงหาคม 2554 ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม.ตำบลเลม็ด) สรุปได้ดังนี้

ประการแรก จำนวนพื้นที่ที่ใช้ทำนา ครอบครัวของชาวนาน้อยมีนาเป็นของตนเองจำนวน 6 ครอบครัว เป็นนาของตนเองและเป็นนาเช่า จำนวน 2 ครอบครัว และเป็นนาเช่าจำนวน 3 ครอบครัว ยังคงมีจำนวนเท่าเดิม สำหรับชาวนาที่มีนาของตนเองทั้งนาที่เป็นมรดกตกทอด และนาที่ซื้อมาเองต่างยืนยันว่าจะไม่ขายนาหรือใช้พื้นที่นาไปทำประโยชน์อย่างอื่น ทั้งนี้ต่างก็มีเหตุผลตรงกันว่า การมีผลผลิตข้าวที่ได้จากการทำนาเองเพื่อใช้บริโภคในครอบครัวในปัจจุบันถือเป็นความมั่นคงของครอบครัว เพราะไม่ต้องซื้อหาด้วยราคาแพง อีกทั้งยังขายเป็นรายได้และใช้เลี้ยงสัตว์ได้อีกด้วย ส่วนกรณีของนาเช่าส่วนใหญ่ผู้ให้เช่ายังคงให้เช่าอยู่เช่นเดิม แต่มีบางครอบครัวต้องลดจำนวนนาเช่าลงเนื่องจากสมาชิกของครอบครัวไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ทำสวน ทำให้แรงงานที่ช่วยทำนาลดน้อยลง

ประการที่สอง การที่ชาวนาน้อยได้มีโอกาสร่วมทำนาและบันทึกการทำนาของครอบครัว ทำให้เรียนรู้ และทราบข้อเท็จจริงทั้งวิธีการทำนาและรายจ่าย-รายรับของครอบครัว ผู้ปกครองของชาวนาน้อยยืนยันตรงกันว่าชาวนาน้อยต่างตระหนักดีถึงความลำบากในการทำนา แต่เดิมที่ไม่ค่อยให้ความช่วยเหลือและเอาใจใส่ ได้เปลี่ยนเป็นให้ความช่วยเหลือ และเอาใจใส่ดูแลการทำนามากขึ้น นอกจากนี้สิ่งที่ผู้ปกครองของชาวนาน้อยมีความภาคภูมิใจอย่างยิ่งคือ ลูกหลานที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่มีผลการเรียนดีขึ้นเรื่อยๆ บางคนสามารถสอบเข้าเรียนต่อในโรงเรียนมัธยมที่มีชื่อเสียง อย่างไรก็ตามมีชาวนาน้อย 3 คน ที่ขอลาออกจากโครงการเนื่องจากคนหนึ่งต้องย้ายที่เรียนไปเรียนยังต่างจังหวัด อีกคนหนึ่งขอลาออกจากโรงเรียนเพื่อทำงานช่วยเหลือครอบครัว และอีกคนหนึ่งเนื่องจากครอบครัวเลิกทำนา

ประการที่สาม การที่ชาวนาน้อยได้มีโอกาสร่วมทำนาและบันทึกการทำนาทุกขั้นตอน ทำให้ชาวนาน้อยได้เรียนรู้กระบวนการทำนาตั้งแต่ต้นจนจบ คือ การไถ คราด การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การหว่าน การใช้ปุ๋ย การใช้สารเคมี การควบคุมน้ำ การดูแลรักษาและกำจัดวัชพืช

การกำจัดศัตรูข้าวคือ หอยเชอรี่ การผูกข้าว การเก็บเกี่ยว การจำหน่ายข้าว การขนย้ายข้าว การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าว และรายจ่าย-รายรับที่ได้จากการทำนา จากการเรียนรู้กระบวนการทำนาดังกล่าว ชาวนาน้อยทุกคนยืนยันว่าในอนาคตสามารถดำเนินการทำนาได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ประการที่สี่ ในกรณีการใช้ปุ๋ย ครอบครัวของชาวนาน้อยส่วนใหญ่ยังคงใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลักในการทำนา ปุ๋ยที่ใช้เกือบทั้งหมดคือ สูตร 46-0-0 และสูตร 16-20-0 การใช้ปุ๋ยยังคงใช้ตามความนิยมที่ใช้กันมา ไม่ได้อาศัยหลักวิชาเกี่ยวกับความรู้เรื่องดิน อัตราส่วนการใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมกับดิน และเวลาที่เหมาะแก่การใช้ นอกจากนี้การใช้ยังเล็งเห็นเพียงด้านที่เป็นประโยชน์ ยังไม่มีความรู้จริงในส่วนที่เป็นโทษ อย่างไรก็ตามมีชาวนาบางคนที่มีความรู้เรื่องโทษของการใช้ปุ๋ยเคมีอยู่บ้าง (ชาวนาส่วนน้อย) ได้นำปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยคอกมาใช้สลับกับการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อบำรุงดิน ซึ่งทำให้นาข้าวมีสภาพดินที่สมบูรณ์ทำให้ผลผลิตข้าวสูงขึ้น ในส่วนของการใช้ปุ๋ยผู้เข้าร่วมเวทีชุมชนจึงเห็นพ้องกันว่าจะต้องเรียนรู้เรื่องปุ๋ยทั้งปุ๋ยเคมี และปุ๋ยอินทรีย์ให้เป็นที่ประจักษ์กว่าที่เป็นอยู่ และเห็นว่าควรจะใช้ปุ๋ยทั้งสองอย่างผสมกัน มิใช่เน้นใช้เฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว

ประการที่ห้า ในกรณีของการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูข้าว ครอบครัวของชาวนาน้อยส่วนหนึ่งยังคงใช้สารเคมีเพื่อกำจัดหอยเชอรี่ ปูนา หนู และสารเคมีปราบวัชพืช เช่น น็อคดาวน์ โฟลิดอล เมทโธมิล กากชาที่ผสมสารเคมี ยาเบื่อหนู และยาฆ่าหญ้า การใช้สารเคมีดังกล่าวผู้ใช้อ้างว่าสามารถกำจัดศัตรูข้าวได้อย่างรวดเร็ว ไม่เสียเวลาเพราะในชีวิตประจำวันต้องใช้เวลาดำเนินการงานอื่นๆ แต่ไม่ได้คำนึงถึงความปลอดภัยของชาวนาเอง สัตว์ พืชอื่นๆ และสภาพแวดล้อม รวมถึงการลงทุน สภาพการใช้ดังกล่าวยังไม่มีแนวโน้มว่าจะลดลง แต่จากการจัดเวทีชุมชน ทางโครงการวิจัยได้พยายามชี้แจงเรื่องโทษภัยจากสารเคมีซึ่งส่งผลกระทบที่รุนแรงต่อสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะกุ้ง หอย ปลา ในนาข้าวที่หมดไป ชาวนาเห็นพ้องกันว่าจะต้องลดการใช้สารเคมีดังกล่าวลง และจะพยายามเลิกใช้ไปในที่สุด โดยการที่ผู้ทำต้องมีพฤติกรรมความเป็นชาวนาด้วยการเอาใจใส่ดูแลนาให้มากขึ้น เช่น เก็บหอยเชอรี่มาใช้ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ กำจัดหนูด้วยการใช้กับดัก ใช้กากชาที่ไม่ผสมสารเคมี ใช้วิธีโซแรงถอนวัชพืชในนา เป็นต้น

ประการสุดท้าย ปัญหาและอุปสรรค ครอบครัวของชาวนาน้อยส่วนใหญ่ได้สรุปปัญหาภาพรวมจากการทำนาในปัจจุบันว่ามีอยู่หลายประการคือ ปัญหาพื้นที่ทำนา ปัญหาเรื่องน้ำ ปัญหาพันธุ์ข้าว ปัญหาแรงงานทำนา ปัญหาเกี่ยวกับทุน ปัญหาราคาข้าว และปัญหาการรวมกลุ่มชาวนา ในส่วนของปัญหาพื้นที่ทำนาซึ่งปัจจุบันลดจำนวนลง เนื่องจากชาวนาบางคนขายที่นาเพื่อไปประกอบอาชีพอื่น ทำให้แม้แต่นาเช่าก็หาได้ยาก และการที่มีนายทุนบางกลุ่มเข้าไปกว้านซื้อที่นาเป็นจำนวนมาก หรือการที่ชาวนาบางคนเปลี่ยนแปลงผืนนาเป็นสวนปาล์มและทำสวนยางพารา นอกจากพื้นที่นาลดลงแล้ว นายทุนบางคนได้ทำคันดินหรือถนนล้อมรอบ

พื้นที่ดังกล่าว เมื่อฝนตกเกิดน้ำท่วมขังอย่างรวดเร็ว ทำให้นาข้าวเสียหาย นอกจากนี้ในพื้นที่ที่ชลประทานไปถึงการจัดการน้ำจากชลประทานยังไม่ดีพอ มีการเก็บกักน้ำไม่ปล่อยน้ำให้นาข้าวใกล้เคียงหรือพื้นที่นาข้าวด้านล่างได้ใช้น้ำเพื่อการทำนาอย่างสะดวก สำหรับพันธุ์ข้าวชาวนาส่วนใหญ่ยังคัดเลือกพันธุ์ข้าวตามแบบเดิมคือ คัดเลือกจากนาข้าวที่งอกงาม มีรวงใหญ่ หรือหยิบยืมจากเพื่อนบ้าน ทำให้ได้พันธุ์ข้าวที่ไม่ดีพอ ส่งผลต่อการผลิตข้าวเปลือกที่มีคุณภาพค่อนข้างต่ำ แม้จะมีชาวนาบางคนที่ใช้พันธุ์ข้าวจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีอยู่บ้างแต่ก็มีจำนวนน้อย เมื่อประกอบกับการขาดเอาใจใส่ในการทำนาหรือการไม่เป็นชาวนาอย่างจริงจัง ทำให้ผลผลิตข้าวมีคุณภาพไม่ดีพอ ซึ่งส่งผลต่อเรื่องอื่นๆ ตามมา ในด้านปัญหาแรงงานทำนา นอกจากแรงงานในครอบครัวมีน้อย และการโซแรงหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นไปอย่างจำกัดแล้ว แรงงานรับจ้างทำนาก็หายากและมีราคาแพงมากอีกด้วย ด้านปัญหาเกี่ยวกับทุนในการทำนา ชาวนาส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางและค่อนข้างอัตคัดขัดสนยังคงต้องกู้หนี้ยืมสินทั้งจากในระบบและนอกระบบ ทำให้ครอบครัวมีหนี้สิน ผลผลิตจากการทำนาไม่สามารถใช้แก้ปัญหาได้ เนื่องจากราคาข้าวไม่แน่นอน ชาวนาถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าข้าว อีกทั้งระบบการช่วยเหลือของรัฐยังไม่ดีพอ และปัญหาสุดท้ายคือ ปัญหาการรวมกลุ่มชาวนา แม้ว่าการรวมกลุ่มชาวนามีความเป็นมายาวนานและมีหลายกลุ่ม แต่การรวมกลุ่มยังเป็นไปอย่างหลวมๆ คือ การจัดระบบภายในกลุ่มยังขาดประสิทธิภาพ การทำงานของกลุ่มเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ต่างพวกต่างทำ การเชื่อมโยงกับชาวนาทั้งภายในและภายนอกชุมชนยังเป็นไปแบบเดิมๆ และเป็นไปอย่างจำกัด ระบบกลุ่มยังคำนึงอยู่ที่ประโยชน์ของกลุ่มพวกเป็นสำคัญ ทำให้เกิดความขัดแย้งกันในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งมีแนวโน้มต่อการแยกไปทำงานเป็นเอกเทศกันมากขึ้น ชุมชนชาวนาในภาพรวมจึงอ่อนแอ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อคุณภาพของผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพ และส่งผลต่อการต่อรองกับนายทุน พ่อค้า หรือการเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นๆ ที่สัมพันธ์กัน ขณะเดียวกันระบบกลุ่มก็อ่อนแอลงเรื่อยๆ จากปัญหาดังกล่าวชาวนาต่างเห็นพ้องกันว่าจะต้องพยายามนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหาอย่างจริงจัง

นอกจากชาวนาน้อยได้มีส่วนร่วมในการทำนาและบันทึกการทำนาร่วมกับครอบครัวมาเป็นเวลาถึง 6 ฤดูกาลทำนาแล้ว ชาวนาน้อยยังมีกิจกรรมที่โครงการวิจัยได้กำหนดให้ทำในช่วงเวลาดังกล่าวอีก คือ การฝึกทำงานวิจัยเกี่ยวกับการทำนา และการปฏิบัติการทำนาร่วมกับการทำนาแปลงทดลองของโครงการอีกด้วย

การฝึกการทำงานวิจัยของชาวนาน้อย

ในส่วนของการฝึกหัดทำวิจัยการทำนาของชาวนาน้อย เป็นผลจากการถอดบทเรียนการทำนาครั้งแรกที่รองศาสตราจารย์เปรมชญา ชนะวงศ์ เป็นผู้ดำเนินการ ผลสรุปครั้งนั้นกำหนดให้ชาวนาน้อยที่เข้าร่วมการพัฒนาต้องทำวิจัยการทำนาเพื่อเสริมความรู้การทำนาใน 7 ประเด็นคือ เรื่องดิน น้ำ การใช้ปุ๋ย ศัตรูข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าว ประเพณีเกี่ยวกับข้าวและการทำนา และตลาดข้าวเปลือกข้าวสาร โดยกำหนดพื้นที่ศึกษาเฉพาะตำบลเลม็ดเท่านั้น

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสำรวจ และเก็บข้อมูลภาคสนาม งานวิจัยแบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาหรือบริบทชุมชนตำบลเลม็ด ส่วนที่สองคือ รายงานการวิจัย ส่วนที่เป็นความรู้เกี่ยวกับตำบลเลม็ด นักวิจัยชาวนาน้อยทุกคนร่วมกันศึกษา มีสาระเกี่ยวกับ ที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพ การปกครองและประชากร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพสังคมและวัฒนธรรม สภาพทางเศรษฐกิจ รายได้-รายจ่าย หนี้สินและเงินออม ภาคการเกษตรและภาคนอกการเกษตร สถานที่ท่องเที่ยว ข้อมูลอื่นๆ และสภาพปัญหาของชุมชนและแนวทางแก้ไข ส่วนที่เป็นรายงานการวิจัยในแต่ละประเด็นชาวนาน้อยแต่ละคู่ร่วมกันศึกษาและเขียนรายงานการวิจัย 5 บทคือ บทที่ 1 **บทนำ** กล่าวถึงความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา สภาพปัญหาของเรื่องที่ศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา วิธีการศึกษา และประโยชน์จากการศึกษา บทที่ 2 **ความรู้พื้นฐานของพื้นที่ศึกษา** เป็นการศึกษาความรู้ของตำบลที่ศึกษาจากเอกสารและการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ บทที่ 3 **ความรู้พื้นฐานของประเด็นที่ศึกษา** เป็นการศึกษาค้นคว้าความรู้จากเอกสาร บทที่ 4 **สาระสำคัญของประเด็นที่ศึกษา** เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้มีความรู้ในพื้นที่ บทที่ 5 **สรุปผลการศึกษา** เป็นการสรุปความรู้ทั้งหมดโดยย่อจากบทที่ 1-4 ในการเสนอเป็นรายงานของแต่ละประเด็นที่ศึกษาทั้ง 5 บท ใช้วิธีการเขียนเป็นความเรียง

การพัฒนาชาวนาน้อยด้วยการศึกษาวิจัยดังกล่าวเริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2551 จนถึงเดือนมิถุนายน 2554 เป็นการดำเนินการโดยคณะนักวิจัยของโครงการด้วยการพบปะให้คำแนะนำแก่ชาวนาน้อยโดยใช้สถานที่ที่อาคารห้องสมุด วัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา การพัฒนาดังกล่าวมีการพบปะกัน 23 ครั้ง มีรายละเอียดดังนี้

ครั้งที่ 1 การกำหนดโจทย์และผู้รับผิดชอบ นำโจทย์วิจัยอันเป็นข้อสรุปจากการถอดบทเรียนที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 7 ประเด็นคือ เรื่องดิน น้ำ การใช้ปุ๋ย ศัตรูข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าว ประเพณีเกี่ยวกับข้าวและการทำนา และตลาดข้าวเปลือกข้าวสาร ซึ่งกำหนดพื้นที่ศึกษาเฉพาะตำบลเมล็ดเท่านั้นมาชี้แจงให้ชาวนาน้อยทราบ และให้ชาวนาน้อยจับคู่กันตามความสมัครใจเลือกประเด็นที่ศึกษาคู่ละ 1 ประเด็น เพื่อความสะดวกในการทำงานร่วมกัน การจับคู่ได้จับคู่กับเพื่อนๆ ที่เรียนอยู่โรงเรียนเดียวกันหรืออยู่บ้านใกล้กัน ทั้ง 7 ประเด็นมีชาวนาน้อยรับผิดชอบดังนี้

1. เรื่อง ดินของพื้นที่นาตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กหญิงนิศารัตน์ เสนาะกรรณ์ และเด็กหญิงพรพิมล เครือพัฒน์

2. เรื่อง การใช้น้ำของตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กหญิงปัฐมาพร ใยฤทธิ์ และเด็กชายศุภกิตติ์ เพชรประพันธ์

3. เรื่อง การใช้ปุ๋ยและสารเคมีในการทำนาที่ตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กชายธนากร ศุภกุลไกรเดช และเด็กชายนันทศักดิ์ ช่วยอยู่

4. เรื่อง ศัตรูข้าวในพื้นที่นาตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กหญิงธนวรรณ จุลกัลป์ และเด็กหญิงนิภาภัทร อักษรสม

5. เรื่อง เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนาในตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กหญิงปาริชาติ พรหมหิตาทร และเด็กหญิงผกามาศ ดำพิทักษ์

6. เรื่อง ประเพณีเกี่ยวกับการทำนาในตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กหญิงกัลยรัตน์ องอาจ และเด็กหญิงธิติยาภรณ์ เมืองแมน

7. เรื่อง ตลาดข้าวเปลือกและข้าวสารในพื้นที่ตำบลเลม็ด ผู้วิจัยคือ เด็กชายนฤฎล ดำดี และเด็กหญิงชุติมา เสาะหายิ่ง

ครั้งที่ 2,3,4,5 และ 6 สมาชิกทุกคนเรียนรู้และพัฒนาการเขียนโครงการวิจัยตั้งแต่ชื่อโครงการวิจัย เหตุที่ศึกษา จุดมุ่งหมายของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย และผลที่คาดว่าจะได้รับ ขณะเดียวกันได้ดำเนินการหาความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาของตำบลเลม็ดโดยมีสาระเกี่ยวกับ ที่ตั้ง ลักษณะทางกายภาพและชีวภาพ การปกครองและประชากร การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ประวัติศาสตร์ชุมชน สภาพสังคมและวัฒนธรรม สภาพทางเศรษฐกิจ รายได้-รายจ่าย หนี้สินและเงินออม ภาคการเกษตรและภาคนอกการเกษตร สถานที่ท่องเที่ยว ข้อมูลอื่นๆ และสภาพของปัญหาของชุมชนและแนวทางแก้ไข ความรู้ในส่วนนี้ชาวนาน้อยแต่ละคนดำเนินการหาข้อมูลจากโรงเรียน หน่วยงานราชการ และสอบถามข้อมูลจากชาวบ้านแล้วนำมาเรียบเรียง

ครั้งที่ 7 ชาวนาน้อยของแต่ละโครงการนำเสนอโครงการวิจัยในประเด็นของตัวเองให้คณะนักวิจัยของโครงการและเพื่อนชาวนาน้อยที่ร่วมโครงการรับฟัง คณะนักวิจัยได้เสนอแนะและให้เพิ่มเติมบางส่วนที่ยังบกพร่องเพื่อให้โครงการมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และให้ดำเนินงานวิจัยตามโครงการได้

ครั้งที่ 8 คณะผู้วิจัยของโครงการได้คัดเลือกชาวนาน้อยกลุ่มที่ 5 ให้นำเสนอความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาคือ ตำบลเลม็ด ในทุกประเด็นที่ได้ศึกษาค้นคว้าและได้สัมภาษณ์บุคคลให้เพื่อนชาวนาน้อยฟัง และให้ชาวนาน้อยกลุ่มอื่นๆ ช่วยกันเสริมความรู้ในบางส่วนที่เห็นว่ายังขาดความสมบูรณ์ โดยคณะนักวิจัยของโครงการได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมแล้วนำมาสรุปเป็นบริบทของตำบลเลม็ด เพื่อใช้เป็นรายงานบทที่ 2 ของงานวิจัยแต่ละกลุ่ม และเพื่อเผยแพร่เป็นความรู้แก่ผู้สนใจต่อไป

ครั้งที่ 9 คณะนักวิจัยของโครงการนำชาวนาน้อยไปศึกษาดูงานและค้นคว้าข้อมูลเอกสารจากหอสมุดกลางและศูนย์คอมพิวเตอร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี เพื่อนำความรู้มาใช้ในการศึกษาค้นคว้าเอกสารอ้างอิงและเขียนรายงานการวิจัย

ครั้งที่ 10, 11, 12 และ 13 ชาวนาน้อยแต่ละกลุ่มศึกษาความรู้พื้นฐานของประเด็นศึกษาคือ ความรู้เรื่องน้ำ ดิน ปุ๋ยและสารเคมี ศัตรูข้าว พันธุ์ข้าว ประเพณี และตลาดข้าว โดยค้นคว้าความรู้ดังกล่าวจากเอกสารมาเรียบเรียงเป็นรายงาน

ครั้งที่ 14 ชาวนาน้อยแต่ละกลุ่มนำเสนอความรู้พื้นฐานของแต่ละประเด็นที่ศึกษาในครั้งที่ 10-13 ให้เพื่อนชาวนาน้อยและคณะนักวิจัยของโครงการฟัง โดยคณะผู้วิจัยได้เสนอแนะให้ศึกษาค้นคว้าเนื้อหาในประเด็นต่างๆ ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และใช้เป็นรายงานวิจัยบทที่ 3

ครั้งที่ 15, 16 และ 17 ชาวนาน้อยแต่ละกลุ่มศึกษาสาระสำคัญของประเด็นที่ศึกษาในตำบลเลม็ด โดยศึกษาตามประเด็นย่อยที่คณะนักวิจัยของโครงการกำหนดให้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เรื่อง ดินของพื้นที่นาตำบลเลม็ด

1.1 ประเภทและชนิดของดิน

1.2 การใช้ประโยชน์ของดินเพื่อการเพาะปลูก

1.3 ความเหมาะสมของดินในการทำนา

1.4 ปัญหาที่เกี่ยวกับดินในพื้นที่

1.5 การบำรุงดูแลรักษาสภาพดิน

กลุ่มที่ 2 เรื่อง การใช้น้ำของตำบลเลม็ด

2.1 แหล่งน้ำ

2.2 การใช้ประโยชน์ของน้ำในการทำนา

2.3 ต้นเหตุทำให้น้ำมีคุณภาพน้อยลง

2.4 การดูแลรักษาและการอนุรักษ์น้ำ

กลุ่มที่ 3 เรื่อง การใช้ปุ๋ยและสารเคมีในการทำนาตำบลเลม็ด

3.1 การใช้ปุ๋ยทำการเกษตร

3.2 แหล่งซื้อปุ๋ย ราคาปุ๋ย และการผลิตปุ๋ยในพื้นที่

3.3 การใช้ปุ๋ยให้เหมาะกับสภาพของดิน

3.4 ปัญหาจากการใช้ปุ๋ย

กลุ่มที่ 4 เรื่อง ศัตรูข้าวในพื้นที่นาตำบลเลม็ด

4.1 ศัตรูข้าวที่พบ

4.2 วิธีการกำจัดศัตรูข้าวของชาวนา

4.3 การใช้ยาปราบศัตรูข้าว

4.4 ปัญหาจากการใช้ยาปราบศัตรูข้าว

กลุ่มที่ 5 เรื่อง พันธุ์ข้าวที่ใช้ทำนาในตำบลเลม็ด

5.1 พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก

5.2 การคัดเลือกและเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวของชาวนา

5.3 แหล่งจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าว

5.4 ปัญหาจากการใช้พันธุ์ข้าว

กลุ่มที่ 6 เรื่อง ประเพณีเกี่ยวกับการทำนาของตำบลเลม็ด

6.1 ประเพณีที่ถือปฏิบัติในอดีต

6.2 ประเพณีที่ยังคงปฏิบัติในปัจจุบัน

6.3 บุคคลที่ทำพิธีกรรมการทำขวัญข้าวในพื้นที่

6.4 การฟื้นฟูประเพณีที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา

กลุ่มที่ 7 เรื่อง ตลาดข้าวเปลือกและข้าวสารในพื้นที่ตำบลเลม็ด

7.1 แหล่งการซื้อ-ขายข้าวเปลือกและข้าวสาร

7.2 โรงสีในตำบลเลม็ด

7.3 การแปรรูปข้าว

7.4 รายจ่าย-รายรับจากการทำนา

การศึกษาดังกล่าวใช้การค้นคว้าศึกษาจากเอกสาร ลงพื้นที่ดูสภาพจริงของนาข้าว สัมภาษณ์ชาวนา สัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้มีประสบการณ์การทำนา สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เกี่ยวกับเกษตรของรัฐ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่การชลประทาน สัมภาษณ์ผู้ประกอบการค้าปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น ความรู้จากการศึกษาและการสัมภาษณ์ดังกล่าว ชาวนาน้อยนำมาเรียบเรียงด้วยการให้คำแนะนำจากนักวิจัยของโครงการ จนกระทั่งมีเนื้อหาสาระครบถ้วนสมบูรณ์

ครั้งที่ 18 ชาวนาน้อยทุกกลุ่มนำเสนอสาระสำคัญประเด็นศึกษาที่ได้จากการดำเนินงานในครั้งที่ 15-17 ให้ชาวนาน้อยด้วยกันและนักวิจัยของโครงการ รวมทั้งผู้ปกครองของชาวนาน้อยและผู้สนใจได้รับฟัง ผู้เข้าร่วมฟังได้ให้คำแนะนำเพื่อแก้ไขปรับปรุงภายหลังการแก้ไขปรับปรุงแล้วใช้เป็นรายงานวิจัยบทที่ 4

ครั้งที่ 19 ชาวนาน้อยแต่ละกลุ่มปฏิบัติการเขียนสรุปผลการศึกษาตามกรอบเนื้อหาที่นักวิจัยของโครงการกำหนด โดยมีนักวิจัยของโครงการให้คำแนะนำการเขียนสรุปดังกล่าว

ครั้งที่ 20 ชาวนาน้อยแต่ละกลุ่มนำเสนอสรุปผลการศึกษาให้ชาวนาน้อยด้วยกัน และนักวิจัยของโครงการรับฟัง โดยนักวิจัยของโครงการให้คำแนะนำแก้ไขปรับปรุง จนกระทั่งมีความสมบูรณ์จึงนำไปใช้เป็นรายงานวิจัยบทที่ 5 ในงานวิจัยของชาวนาน้อยแต่ละกลุ่ม

ครั้งที่ 21 ชาวนาน้อยทุกกลุ่มนำงานวิจัยตั้งแต่บทที่ 1-5 มารวบรวมเป็นฉบับร่างงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ด้วยการให้คำแนะนำของนักวิจัยของโครงการ และนำส่งให้คณะนักวิจัยของโครงการพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง

ครั้งที่ 22 ชาวนาน้อยทุกกลุ่มทบทวนงานวิจัยกลุ่มของตนเองตามข้อเสนอแนะของคณะผู้วิจัยของโครงการ และปรับปรุงแก้ไขครั้งสุดท้ายเพื่อใช้เป็นงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ครั้งที่ 23 คณะนักวิจัยของโครงการสรุปผลการดำเนินงานในภาพรวมการวิจัยของชาวนาเกี่ยวกับข้อดี ข้อด้อย ในการทำงาน ให้ชาวนาน้อยและผู้ปกครองชาวนาน้อยรับฟัง

หลังจากนั้นได้ให้ชาวนาน้อยทำกิจกรรมวาดภาพจากจินตนาการในการทำนาของครอบครัวชาวนาน้อย โดยเชิญอาจารย์จากภาควิชาศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์เป็นวิทยากร ชาวนาน้อยแต่ละคนสามารถถ่ายทอดภาพวาดบรรยากาศของทุ่งนาและชาวนาตำบลเลม็ดได้อย่างน่าสนใจยิ่ง

ภายหลังจากชาวนาน้อยดำเนินงานฝึกหัดเรียนรู้จากการศึกษาวิจัยเสร็จสิ้นลง คณะนักวิจัยของโครงการได้จัดเวทีชุมชนเพื่อถอดบทเรียนจากกิจกรรมดังกล่าวขึ้นที่วัดเวียง ตำบลเวียง อำเภอไชยา ในวันที่ 20 เมษายน 2554 มีผู้เข้าร่วมจำนวน 32 คน คือ ชาวนาน้อย 14 คน ผู้ปกครองของชาวนาน้อย 10 คน และชาวนาที่สนใจจากตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด 8 คน ผลสรุปจากการถอดบทเรียนมีดังนี้

ประการแรก ชาวนาน้อยมีความรู้ ความเข้าใจ วิธีการศึกษาวิจัย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ อีกทั้งสามารถนำข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นความรู้ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการช่วยเสริมทักษะการเขียนให้แก่ชาวนาน้อยต่อการเรียนในโรงเรียน

ประการที่สอง ชาวนาน้อยมีความรู้ ความเข้าใจ สาระสำคัญของเรื่องที่ศึกษาอันเป็นคำตอบจากการปฏิบัติการจริงด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารและการศึกษาสภาพจริงจากการสัมภาษณ์ การสังเกตในพื้นที่ศึกษาและเห็นว่าเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อความเข้าใจสภาพท้องถิ่น

ประการที่สาม ความรู้เรื่องดิน ระบบการจัดการน้ำ ปุ๋ยและสารเคมี ศัตรูข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าว ประเพณีเกี่ยวกับการทำนา และตลาดข้าวเปลือกข้าวสารของตำบลเลม็ด เป็นชุดความรู้ของการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่เริ่มจากชุมชนอย่างแท้จริงที่นอกจากเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการทำนาของชาวตำบลเลม็ดแล้ว ยังใช้เป็นตัวแบบของการศึกษาและใช้ประโยชน์ในพื้นที่อื่นๆ ได้อีกด้วย

ประการที่สี่ ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนต่างยอมรับว่า การฝึกหัดศึกษาวิจัยดังกล่าวทำให้ผู้ดำเนินการได้สัมผัสกับสภาพแท้จริงของชุมชน ทั้งในส่วนของความสำเร็จ และปัญหาต่าง ๆ ที่ชาวนาประสบมาโดยตลอด ในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาซึ่งมีอยู่ในทุกประเด็นที่ศึกษา ต่างเห็นตรงกันว่าชุมชนจะต้องปรับปรุงแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน โดยใช้ทั้งภูมิปัญญาการทำนาในอดีตผสมผสานกับปัจจุบัน และการดำเนินการดังกล่าวต้องเริ่มจากชาวนาเป็นเบื้องต้นมิใช่มุ่งแต่รอความช่วยเหลือจากภายนอก

ประการที่ห้า ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนมีความเห็นร่วมกันว่าปัญหาที่สำคัญในการทำนาของตำบลเลม็ดคือ ปัญหาสภาพดินเสื่อมคุณภาพ การใช้ปุ๋ยเคมี ศัตรูข้าวโดยเฉพาะหอยเชอรี่ น้ำท่วม และปัญหาราคาข้าว ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่มีมาอย่างต่อเนื่องซึ่งยากต่อการแก้ไข

ประการสุดท้าย ผู้เข้าร่วมถอดบทเรียนมีความเห็นร่วมกันว่าการนำความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปใช้ประโยชน์ก็ดี การแก้ปัญหาสำคัญในการทำนาก็ดี และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ต้องดำเนินการในรูปแบบกระบวนการกลุ่มคือ สร้างกลุ่มชาวนาในพื้นที่ให้เข้มแข็ง

นอกจากนี้เน้นว่าชาวนาน้อยทั้งที่ร่วมอยู่ในโครงการวิจัย และชาวนาน้อยในท้องถิ่นอีกมากมาย จะต้องได้รับการเอาใจใส่และให้ความสำคัญจากชุมชนกับกลุ่มนี้ในการทำนาอย่างจริงจัง เพราะชาวนาน้อยคือ อนาคตหรือความอยู่รอดของอาชีพการทำนาของไชยา ข้อสรุปสุดท้ายคือต่างเห็นร่วมกันว่าอำเภอไชยาน่าจะมีโรงเรียนการทำนาหรือมีหลักสูตรการทำนาทั้งในโรงเรียนระดับประถมและระดับมัธยมอย่างจริงจัง

การปฏิบัติการทำนาร่วมกับการทำนาแปลงทดลอง

ส่วนการปฏิบัติการทำนาร่วมกับการทำนาแปลงทดลองของโครงการจำนวน 3 ไร่ ที่หมู่ที่ 5 บ้านนาทราย ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา ซึ่งทำเป็นแปลงนาทดลองปลอดสารเคมีนั้น

ก่อนการทำนา ทางโครงการได้จัดประชุมชาวนาน้อยและผู้ปกครองของชาวนาน้อยเพื่อเตรียมการและรับรู้ข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการทำนาครั้งนี้ที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ตำบลเลม็ด เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2554 ผลสรุปของข้อตกลงคือ โครงการวิจัยเป็นผู้ลงทุนในการดำเนินงานทั้งหมด เป็นการทำนาปลอดสารเคมีตามที่โครงการทดลองทำโดยไม่ใช้สารเคมีปราบศัตรูข้าว และไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ชาวนาน้อยทุกคนต้องมาปฏิบัติการทำนาตามเวลาและงานที่กำหนด โดยโครงการได้มอบหมายให้ชาวนาในท้องถิ่นคือ นางนัยนา จุลกัลป์ เป็นผู้ประสานงานและควบคุมดูแลการทำกิจกรรมตลอดฤดูการทำนา สำหรับการทำงานของชาวนาน้อยครั้งนี้มีข้อตกลงว่าจะแบ่งผลประโยชน์เป็นเงินตามแรงงานที่ปฏิบัติหรือจะเปลี่ยนเป็นข้าวเปลือกแทนเงินก็ได้

เนื่องจากประสบการณ์การทำนาปลอดสารเคมีของโครงการที่ผ่านมาพบว่าประสบปัญหาเกี่ยวกับการหาซื้อปุ๋ยคอกและการขนส่งมายังที่ทำนา ที่ประชุมจึงได้หาทางแก้ปัญหาเรื่องนี้และได้ข้อสรุปว่า ควรจะเลือกใช้ปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด ซึ่งมีขายอยู่ในท้องตลาดมาใช้แทน โดยใช้เกณฑ์คัดเลือกคือ ราคาต้องไม่แพง ส่วนประกอบของปุ๋ยครบตามที่พืชต้องการ และมีประสบการณ์ของผู้ที่เคยใช้มายืนยันว่าได้ผลดี ผลจากการพิจารณาโดยใช้เกณฑ์ดังกล่าวได้คัดเลือกปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดตรา “ขวัญดิน” ที่สนับสนุนโดยพลตรีจำลอง ศรีเมือง มาใช้ในการทำนาครั้งนี้

การทำนาครั้งนี้มีชาวนาน้อยจำนวน 10 คนจากจำนวนทั้งหมด 15 คน เข้าร่วมทำกิจกรรมที่ชาวนาน้อยต้องปฏิบัติคือ การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช การเก็บเกี่ยว การขนข้าว การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าวเปลือก โดยมีคุณนัยนา จุลกัลป์ เป็นผู้ควบคุมดูแลให้คำแนะนำและประสานงาน กิจกรรมดังกล่าวเริ่มเมื่อข้าวมีอายุได้ประมาณ 15 วันแล้ว ผู้ประสานงานนัดพบกันทำงานในทุกวันเสาร์ โดยใช้เวลาช่วงเช้าคือ 9.00-12.00 นาฬิกา ทุกคนที่มาทำงานต้องลงชื่อปฏิบัติงานที่ผู้ควบคุมดูแลกิจกรรม งานหลักที่ทำคือ การเก็บหอยเชอรี่ การทำลายวัชพืชในนาข้าว การดูแลน้ำในนาข้าว การซ่อมข้าว การใส่ปุ๋ย การใช้น้ำหมักชีวภาพ การดูแลแมลงและหนูที่ทำลายข้าว กิจกรรมดังกล่าวดำเนินการต่อเนื่องจนกระทั่งข้าวเริ่มสุกจึงยุติ หลังจากนั้นชาวนาน้อยได้มาร่วมในพิธีผูกข้าว และร่วมกันช่วยขน

ข้าวภายหลังจากเก็บเกี่ยว รวมเวลาในการปฏิบัติการทำนาจำนวน 6 ครั้ง ผลผลิตจากการทำนาจำนวน 3 ไร่ ครั้งนี้ได้ข้าวเปลือกจำนวนทั้งหมดประมาณ 192 ถัง หรือประมาณ 64 ถังต่อไร่ เนื่องจากไม่มีชาวนาน้อยคนใดประสงค์จะรับผลประโยชน์เป็นข้าวเปลือก โครงการวิจัยจึงได้รับซื้อข้าวเปลือกทั้งหมดเป็นเงินถังละ 120 บาท ผลผลิตข้าวจึงมีรายรับทั้งสิ้น 23,040 บาท สำหรับรายจ่ายในการทำนา 3 ไร่ ครั้งนี้คิดเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 12,300 บาท โดยจ่ายเป็นค่าไถ-คราดนา เป็นเงิน 2,100 บาท ค่าตัดหญ้า ทำข้างนา ขุดร่องน้ำตามแนวคันนาเป็นเงิน 1,000 บาท ค่าพันธุ์ข้าว 1,500 บาท ค่าหว่านข้าว 1,000 บาท ค่าซ่อมข้าว 600 บาท ค่าปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดจำนวน 6 กระสอบ เป็นเงิน 2,100 บาท ค่าอุปกรณ์การผูกข้าวและค่าตอบแทนการทำพิธี 1,000 บาท ค่าเกี่ยวข้าว 1,800 บาท ค่าอาหารเลี้ยงผู้มาช่วยเกี่ยวข้าว 1,000 บาท การทำนาครั้งนี้จึงมีเงินเหลือจากการขายข้าวเป็นจำนวน 10,740 บาท ในส่วนของแรงงานของชาวนาน้อยจำนวน 10 คน ที่มาร่วมปฏิบัติการทำนาทั้งหมด 6 ครั้ง ใช้เวลาทำงานครั้งละ 2 ชั่วโมง รวมเวลาทั้งสิ้น 50 ชั่วโมง คิดเป็นค่าตอบแทนชั่วโมงละ 25 บาท เงินที่ต้องจ่ายให้แก่ชาวนาน้อยเป็นค่าตอบแทนรวมทั้งสิ้น 1,250 บาท และพิจารณาจ่ายเพิ่มอีก 250 บาท เป็นเงินทั้งสิ้น 1,500 บาท การทำนาครั้งนี้มีเงินเหลือจำนวน 1,800 บาท ได้สมทบเข้ากับเงินกองทุนเพื่อใช้จ่ายเป็นทุนของชาวนาน้อยต่อไป

บทเรียนจากการปฏิบัติการทำนาร่วมกับการทำนาแปลงทดลอง

ภายหลังจากการปฏิบัติการทำนาของชาวนาน้อยร่วมกับการทำแปลงนาทดลองปลอดสารพิษของโครงการเสร็จสิ้นลงได้มีการจัดเวทีสรุปบทเรียนจากการทำนาที่กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ตำบลเลม็ด เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2555 มีผู้เข้าร่วมเวทีชุมชนครั้งนี้คือ ชาวนาน้อย ผู้ปกครองของชาวนาน้อย ผู้ประสานงานการทำนาและผู้สนใจ รวมทั้งสิ้น 24 คน ผลสรุปจากเวทีชุมชนมีดังนี้

ประการแรก ผู้ร่วมถอดบทเรียนมีความเห็นว่าการปฏิบัติการทำนาร่วมกับการทำนาแปลงนาทดลองของโครงการ ซึ่งมุ่งให้ชาวนาน้อยได้เรียนรู้การทำนาด้วยการปฏิบัติจริง เป็นการเรียนรู้ที่ไม่ครบวงจรการทำนาคือ ชาวนาน้อยมิได้มีส่วนร่วมปฏิบัติตั้งแต่การเตรียมพื้นที่นา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว และการหว่านข้าว คณะนักวิจัยของโครงการชี้แจงว่าชาวนาน้อยได้มีส่วนร่วมกิจกรรมเหล่านี้กับครอบครัวอยู่แล้ว แต่ก็ยอมรับว่าอาจจะมีบางคนที่ยังต้องเรียนรู้เรื่องนี้เพิ่มเติม เพราะยังไม่ได้สนใจทำอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการหว่านข้าว

ประการที่สอง จุดประสงค์ในการปฏิบัติการทำนาร่วมกับการทำนาแปลงทดลองของโครงการเป็นการเรียนรู้การทำนาโดยการปฏิบัติจริง แต่ผลจากการปฏิบัติเห็นได้ชัดว่าชาวนาน้อยยังคงทำงานได้ดีในบางขั้นตอนเท่านั้นได้แก่ การเก็บหอยเชอรี่ การทำลายวัชพืชในนาข้าว การซ่อมข้าว และการใส่ปุ๋ย ในส่วนอื่นๆ ได้แก่ การดูแลรักษา การใช้น้ำหมักชีวภาพ การเก็บเกี่ยว การขนข้าว การเก็บรักษาข้าวและการแปรรูปข้าว ชาวนาน้อยยังคงต้องปรับปรุงในเรื่องนี้

ประการที่สาม กระบวนการทำนาในแปลงนาทดลองนั้นเป็นการทำนาปลอดสารเคมี ชาวนาน้อยและผู้ปกครองเห็นว่าการไม่ใช้สารเคมีโดยเฉพาะในการกำจัดหอยเชอรี่เป็นงานที่ต้องเอาใจใส่ดูแลที่เข้มงวดมาก เพราะถ้าพลาดพลั้งข้าวอาจถูกหอยเชอรี่ทำลายหมดในเวลาอันรวดเร็ว การใช้กากชาที่มีส่วนประกอบของสารเคมีเพื่อกำจัดหอยเชอรี่จึงมีความจำเป็นที่ต้องนำมาใช้บ้าง โดยเฉพาะในระยะต้นของการหว่านข้าวจนกระทั่งข้าวมีอายุไม่เกิน 1 เดือน เพราะจะช่วยลดเวลาที่ใช้ในการกำจัดหอยเชอรี่ได้มาก จากสภาพการณ์ดังกล่าวผู้ร่วมถอดบทเรียนเห็นร่วมกันว่าความเคยชินที่ครอบครัวของชาวนาน้อยทำกันมานานยังคงเป็นสิ่งที่ชาวนาเห็นพ้องว่าคงเป็นเช่นนี้อีกต่อไป ส่วนในเรื่องความปลอดภัยมีความเห็นว่าจะต้องใช้อย่างระมัดระวัง ชาวนาสรุปว่าการทำนาปลอดสารเคมีจริงๆ นั้นยังคงเป็นไปได้ยาก

ประการที่สี่ ผู้ร่วมถอดบทเรียนเห็นว่ากระบวนการทำนาปลอดสารเคมีเป็นการทำนาแบบเก่าที่มีพื้นฐานต่างกับการทำนาในปัจจุบัน สำนึกของชาวนาเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทใหม่และค่านิยมใหม่ๆ เช่น ปัจจุบันไม่เน้นการผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวอย่างเดียวแต่เน้นเพื่อขายด้วย และครอบครัวมีภาระกิจต่างๆ มาก กระบวนการทำนาในปัจจุบันจึงต้องอนุวรรตตามสิ่งดังกล่าว แม้ครอบครัวจะมีชาวนาน้อยเข้าร่วมโครงการ แต่สิ่งที่ดำเนินการนั้นแตกต่างจากวัฏจักรครอบครัวปฏิบัติอยู่ การเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาให้เป็นไปตามแบบเดิมคงเป็นไปได้ยาก

ประการที่สุดท้าย ผู้ร่วมถอดบทเรียนเห็นด้วยกับข้อสรุปร่วมกันที่ว่า ชาวนาน้อยเป็นคนรุ่นใหม่ทั่วๆ ไป ซึ่งมีค่านิยมใหม่คือ เน้นความสะดวกสบาย ความรวดเร็วมีความเป็นทุนนิยมและบริโภคนิยมสูง ขาดความอดทนขาดความตระหนักในวัฒนธรรมของชุมชน และมีความเป็นปัจเจกสูง เมื่อเป็นเช่นนี้แนวโน้มว่าการทำนาปลอดสารเคมีจริงๆ นั้นยังคงเป็นไปได้ยาก

7. การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำนา

ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นมีว่า การทำนาตามแบบเดิมของชาวนาไชยาที่สืบต่อกันมาแต่อดีตนั้นอาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์เลี้ยงคือ ควายเป็นหลัก มีการตกกล้า ไถ คราด ด้วยเครื่องใช้ทำนาแบบเก่าหรือมีการเหยียบนาด้วยควายฝูง มีการซอแรงโดยช่วยเหลือกันระหว่างเพื่อนบ้าน มีการใช้ปุ๋ยคอกและขี้ค้างคาว เพื่อบำรุงต้นข้าวให้เจริญงอกงาม มีความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพหรือเทพีแห่งข้าวอย่างเข้มงวดและจริงจัง ด้วยการประกอบพิธีรวบข้าวหรือผูกข้าว ทำขวัญข้าว การระมัดระวังไม่ปล่อยให้ข้าวตกเรี่ยราด มีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวกันเอง เหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาสำคัญในการทำนามาโดยตลอด โดยเฉพาะในช่วงการผลิตที่เน้นการบริโภคในครอบครัวเป็นหลัก แต่ครั้นเมื่อการผลิตเปลี่ยนเป็นมีจุดประสงค์เพื่อขายด้วย ทำให้ภูมิปัญญาดังกล่าวค่อยๆ หมดความสำคัญลงและบางอย่างเลือนหายไปในที่สุด ทั้งนี้เพราะบริบทของการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไป แม้ภูมิปัญญาการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไปเกือบสิ้นเชิง แต่สิ่งหนึ่งที่ชาวนาจากครอบครัวยังคงยึดมั่นกระทำสืบต่อกันมาแม้จะไม่เต็มรูปแบบเช่นเดิม คือ

ความเชื่อเรื่องแม่โพสพ (สัมภาษณ์ทอง เรืองเวช, สุธรรม ทองแช่ม, สง่า มณีรัตน์, ประสงค์ หีตอนันต์ เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2552) ซึ่งเห็นได้จากการที่ชาวนาทุกครัวเรือนยังคงทำพิธีรวบข้าวหรือผูกข้าวเพื่อนำเอารวงข้าวที่รวบไปใช้เป็นขวัญข้าว คณะกรรมการวิจัยของโครงการจึงเห็นว่าสมควรที่จะฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านนี้ให้คงอยู่ต่อไป ด้วยเหตุนี้ในการทำนาของโครงการวิจัยตั้งแต่การทดลองการทำนาครั้งแรกและทุกครั้งที่ทำต่อเนื่องในโครงการได้ฟื้นฟูภูมิปัญญาดังกล่าวมาโดยตลอด

การฟื้นฟูภูมิปัญญาการผูกข้าว เริ่มจากคณะผู้วิจัยของโครงการดำเนินการสำรวจผู้มีความรู้ที่เคยทำพิธีผูกข้าวในพื้นที่ทั้ง 3 ตำบลคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด พบว่าทั้งสามพื้นที่ยังคงมีบุคคลที่สามารถทำพิธีดังกล่าวได้ แต่พิธีที่ทำอยู่ส่วนใหญ่ลดขั้นตอนเหลือเพียงการรวบข้าวเท่านั้น ทางโครงการวิจัยได้เชิญนายวิฑูรย์ แก้วสะอาด ซึ่งเป็นชาวนาตำบลเลม็ดที่มีความเชี่ยวชาญด้านนี้มาทำพิธีครั้งแรกในการเก็บเกี่ยวข้าวแปลงนาทดลองที่ทำตามแบบชาวนาในปัจจุบันในเดือนมีนาคม 2552 โดยขอร้องให้ทำพิธีเต็มรูปแบบที่กระทำกันมาแต่เดิมคือ มีอุปกรณ์ต่างๆ ในการผูกข้าวครบครัน เช่น อาหารคาวหวาน ถ้วยข้าวขวัญ สิ่งของต่างๆ และพันธุ์ไม้ต่างๆ อันเป็นเครื่องประกอบพิธี ในการนี้ชาวบ้านตำบลเลม็ด เช่น กำนันสุธรรม ทองแช่ม, นางพร้อม ทองแช่ม, นางประสงค์ หีตอนันต์, นายทอง เรืองเวช ได้ช่วยดำเนินการจัดหาอุปกรณ์และเครื่องประกอบพิธีเท่าที่หาได้ในท้องถิ่น จนเกือบจะมีความสมบูรณ์ทุกประการ พิธีดังกล่าวมีผู้เข้าร่วมคือ ชาวนาน้อยทุกคนที่ร่วมโครงการวิจัย ผู้ปกครองของชาวนาน้อย และชาวนาของตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด ที่ให้ความสนใจ ผู้ทำพิธีคือนายวิฑูรย์ แก้วสะอาด เป็นชาวบ้านของตำบลเลม็ดนั่นเอง หลังจากการทำพิธีครั้งแรกแล้วโครงการวิจัยได้ดำเนินการติดต่อมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2554 รวมการทำพิธีทั้งหมด 6 ครั้ง ในจำนวนนี้ครั้งสุดท้ายเป็นการทำพิธีให้กับการทำนาข้าวหอมไชยาของนางประสงค์ หีตอนันต์ ซึ่งทางโครงการวิจัยให้การสนับสนุนอยู่ด้วย นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญา การรักษาระบบนิเวศนาข้าวด้วยการทำนาปลอดสารเคมีเพื่อจะได้มีสัตว์น้ำ และพืชน้ำบางชนิดที่เป็นอาหาร ซึ่งช่วยให้ชาวนาได้ประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งสนับสนุนให้ดำรงอยู่ได้ การซอแรงหรือการมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลแรงงานต่อกันยังคงอยู่ และสนับสนุนให้มีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวตามแบบเดิมแต่แนะนำให้ดำเนินการอย่างประณีตกว่าเดิม

สำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการผูกข้าว ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องแม่โพสพดังกล่าว แม้ว่าชาวนาส่วนใหญ่ยังคงให้ความสำคัญจนถึงกับมีชาวนาหลายคนกล่าวทีเล่นทีจริงว่าการทดลองทำนาของโครงการวิจัยที่ได้รับผลผลิตสูงนั้น นอกเหนือจากการจัดการที่ดีแล้วน่าจะเป็นผลมาจากการที่โครงการให้ความสำคัญกับแม่โพสพด้วย แต่ในสภาพที่เป็นจริงแล้วมีชาวนาในปัจจุบันของไชยาน้อยมากที่ยังคงดำเนินการเช่นนี้ โดยที่เกือบทุกคนมีเหตุผลตรงกันว่า มีขั้นตอนที่ยุ่งยาก สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและเวลา อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ประกอบพิธีหาได้ยาก เช่น พันธุ์ไม้ต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้มีชาวนาบางคนบอกว่าการทำนาเพื่อนำผลผลิตใช้

เพื่อเลี้ยงสัตว์ไม่ใช่เพื่อการบริโภคไม่น่าจะต้องทำพิธีให้เสียเวลา อย่างไรก็ตามโครงการวิจัยได้แสดงเจตน์จำนงที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการผูกข้าวให้คงอยู่คู่กับการทำนาที่นี่ตลอดไป จึงยินดีที่จะดำเนินการให้กับชาวนาทุกครอบครัวที่มีความประสงค์จะทำพิธีนี้

การปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาของชาวนาไชยาบนพื้นฐานของบริบทที่เคลื่อนเปลี่ยนจากฐานศักยภาพ จุดเด่นหรือจุดแข็ง และจุดด้อยหรือจุดอ่อนของชาวนาที่โครงการวิจัยดำเนินการตั้งแต่การถอดบทเรียนการทำนาของชาวนาไชยาในปัจจุบัน การทดลองทำนาตามแบบชาวนาทำในปัจจุบัน การมีส่วนในการทำนาและการบันทึกการทำนาของชาวนาน้อย การทดลองการทำนาปลอดสารเคมี การขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยา การฝึกทักษะการทำนาของชาวนาน้อย และการอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำนา ตลอดระยะเวลา 4 ปี ที่ดำเนินการ ช่วยให้เห็นปรากฏการณ์ความเป็นจริงมากมาย ทั้งที่สามารถนำมาใช้เป็นทางเลือกเพื่อฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้ แต่บางสิ่งก็อาจจะไม่สามารถย้อนกลับนำมาใช้ได้ ทั้งนี้เพราะมีเงื่อนไขใหม่ๆ ซึ่งที่เกี่ยวข้องกับชาวนาอีกหลายประการที่อาจจะเป็นอุปสรรคอยู่ แต่ก็เป็นทางเลือกที่ชาวนาอาจจะนำไปเลือกใช้ตามบริบทที่เหมาะสมกับตนเองและครอบครัว จากการศึกษาดังกล่าวคณะนักวิจัยของโครงการได้สรุปเป็นตัวแบบในบทต่อไป เพื่อใช้ฟื้นฟูและพัฒนาการทำนาของอำเภอไชยา

บทที่ 4

ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

การศึกษาบริบทชุมชน สภาพปัญหา ศักยภาพชุมชนของชาวนาไชยา รวมทั้งการดำเนินกิจกรรมการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาทั้ง 7 กิจกรรม และการถอดบทเรียนในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งขับเคลื่อนมาแล้ว ล้วนเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้เห็นถึงพลังการเคลื่อนเปลี่ยนและการปรับตัวของชุมชนชาวนาที่ส่งต่อมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์สถานการณ์ดังกล่าวช่วยให้ได้ตัวแบบซึ่งเป็นทางเลือกที่เหมาะสมอันเป็นลู่ทางแก่ชาวนาในการเลือกนำไปใช้เพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ตัวแบบที่สรุปได้คือ 1) การทำนาตามแบบที่ชาวนาปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน โดยปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการบางอย่าง 2) การทำนาปลอดสารเคมี และ 3) การทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 1 ผสมผสานกับตัวแบบที่ 2

ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนา

ตัวแบบที่ 1 การทำนาตามแบบที่ชาวนาทำกันอยู่ในปัจจุบัน โดยปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการบางอย่าง

ตัวแบบนี้เป็นผลสรุปจากการที่นักวิจัยของโครงการได้ศึกษาวิธีการทำนาของชาวนาและดำเนินการทดลองทำนาร่วมกับนายสุธรรม ทองแช่ม กำนันตำบลเลม็ดในเดือนธันวาคม 2551 ถึงเดือนมีนาคม 2552 (ดูรายละเอียดในเล่มนี้หน้า 85-89) สาระสำคัญของตัวแบบมีดังนี้

ขั้นที่ 1 ก่อนการทำนาได้ใช้เครื่องมือตรวจสอบความเป็นกรดเป็นด่างของดิน(PH) และเครื่องวัดความสมบูรณ์ของดิน (NPK) เพื่อทราบสภาพดินว่ามีความเหมาะสมกับการใช้ปุ๋ยชนิดใด อย่างไร ขณะเดียวกันได้เรียนรู้เรื่องปุ๋ยเคมีเพื่อเป็นความรู้ในการเลือกปุ๋ยที่จะนำมาใช้ อีกทั้งเรียนรู้เรื่องกากชาและสารเคมีที่จะใช้กำจัดหอยเชอรี่ และปราบวัชพืช

ขั้นที่ 2 ดำเนินการเตรียมพื้นที่ทำนาด้วยการใช้รถจักรไถนา ไถแปรและคราดนา กำจัดวัชพืช ลากไห และขุดดินเป็นร่องน้ำตามแนวคันนาทั้ง 4 ด้าน เพื่อให้น้ำไม่คึงขังในนาข้าว และทำให้หอยเชอรี่ลงไปฝังตัวอยู่ในร่องน้ำ

ขั้นที่ 3 การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว ได้เลือกใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ซื้อจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเช่นเดียวกันกับกลุ่มชาวนาตำบลเลม็ดและตำบลทุ่งที่ร่วมทำนาภายใต้การควบคุมของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวดังกล่าว และใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ชาวนาคัดเลือกเองตามวิธี

เดิมที่ปฏิบัติกันมา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ใช้หว่านดำเนินการตามแบบที่ชาวนาทำกันอยู่ทุกประการ โดยใช้พันธุ์ข้าวประมาณ 15-20 กิโลกรัมต่อไร่ และใช้การหว่านแบบห่าง

ขั้นที่ 4 การใช้กากชาและสารเคมีและกากชาเพื่อกำจัดหอยเชอรี่ ใช้กากชาและสารเคมีน็อกดาวน์ในนาข้าว ภายหลังจากข้าวที่หว่านเริ่มงอกแล้วคือ ในช่วง 3-5 วันหลังการหว่านข้าว โดยปฏิบัติตามคำแนะนำการใช้สารเคมีและกากชาที่คำนึงถึงความปลอดภัยของผู้ใช้และสิ่งแวดล้อม

ขั้นที่ 5 การดูแลเก็บกักน้ำ หลังจากเตรียมพื้นที่นาเสร็จและถ่ายน้ำออกจากนาจนหมดให้มีน้ำเหลืออยู่บ้างเฉพาะตามรอยลากไหและร่องน้ำตามแนวคันนา ภายหลังที่ข้าวงอกได้ประมาณ 8-10 วัน ควบคุมน้ำในนาให้อยู่ในระดับที่ทำให้วัชพืชประเภทหญ้าไม่สามารถเจริญเติบโตได้และให้มีน้ำเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าว

ขั้นที่ 6 การใช้ปุ๋ยเคมี เมื่อข้าวอายุได้ประมาณ 3 สัปดาห์ หรือประมาณ 20 วัน ใช้ปุ๋ยเคมีตราเรือใบไวกิ้ง สูตร 16-20-0 จำนวน 50 กิโลกรัมต่อไร่ โดยใส่ครั้งแรก 30 กิโลกรัม หลังจากนั้นอีก 20 วัน จึงใส่อีก 20 กิโลกรัม ในช่วงนี้ต้องไม่ถ่ายน้ำออกจากนาหรือปล่อยให้น้ำในนาข้าวแห้ง

ขั้นที่ 7 การกำจัดวัชพืช ภายหลังจากข้าวอายุได้ 30 วัน ทุกสัปดาห์ต้องทำลายวัชพืชในนาข้าวด้วยการถอนและตัดทิ้งไม่ปล่อยให้เจริญเติบโตแย่งอาหารของต้นข้าว ทำเช่นนี้จนข้าวเริ่มตั้งท้องจึงหยุดดำเนินการ

ขั้นที่ 8 การใช้ปุ๋ยเคมีครั้งที่สาม ก่อนข้าวเริ่มตั้งท้องหรือข้าวอายุได้ประมาณ 2 เดือน ขณะที่ข้าวแตกกอเต็มที่ ใช้ปุ๋ยเคมีตราเรือใบไวกิ้งสูตร 46-0-0 ไร่ละ 15-20 กิโลกรัม

ขั้นที่ 9 การดูแลปริมาณน้ำในนาข้าวและกำจัดหนอน แมลง หนู และโรคที่เกิดกับข้าว ต้องตรวจดูสิ่งดังกล่าวที่นาข้าวทุกสามวัน หากมีศัตรูข้าวดังกล่าวเกิดขึ้น ใช้วิธีกำจัดด้วยสารเคมีที่ใช้ในนาข้าว เมื่อข้าวเริ่มสุกถ่ายน้ำออกจากนาให้ปริมาณลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งน้ำในนาแห้ง ขณะรวงข้าวมีลักษณะที่เรียกว่า “พลับพลึง”

ขั้นที่ 10 การทำพิธีผูกข้าว ทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบ โดยมีอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการผูกข้าวครบตามที่ปฏิบัติมาแต่เดิมคือ ถ้วยข้าวขวัญ อาหาร พันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ฯลฯ และผู้มีความรู้และประสบการณ์ด้านนี้มาทำพิธีให้ในวันอันเป็นมงคล

ขั้นที่ 11 การเก็บเกี่ยวข้าว ใช้วิธีการจ้างรถเกี่ยวข้าวมาดำเนินการภายหลังจากทำพิธีผูกข้าว โดยขอความช่วยเหลือให้ชาวบ้านมาซอแรงในการบรรจุข้าวลงกระสอบและขนข้าวใส่รถไปเก็บยังสถานที่เก็บ และเก็บข้าวขวัญที่ได้จากการผูกข้าวไว้ ณ สถานที่เก็บข้าวเปลือก

การดำเนินการทั้ง 11 ขั้นตอนดังกล่าวมีส่วนที่ปรับเปลี่ยนจากเดิมเล็กน้อยคือ ขั้นที่ 1 และขั้นที่ 10 นอกจากนั้นเป็นการกระทำตามแบบที่ชาวนาทำอยู่ในปัจจุบันทุกประการ แต่ทุกขั้นตอนต้องเอาใจใส่ทำด้วยความเข้มงวดพิถีพิถันอย่างยิ่ง โดยคำนึงถึงความประหยัดและความปลอดภัยของผู้ทำนาและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การที่คณะนักวิจัยของโครงการได้บันทึกการ

ทำนาดังกล่าวอย่างละเอียด ทำให้ตระหนักว่าการเป็นชาวนาจะต้องลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง ชาวนาต้องมิใช่ผู้จัดการนาที่ใช้เงินจ้างในการดำเนินการทุกขั้นตอนแล้วรอคอยรับผลผลิตแต่เพียงอย่างเดียว อีกทั้งต้องให้ความสำคัญกับคุณค่าของข้าวโดยมีความเชื่อเรื่องแม่โพสพด้วย

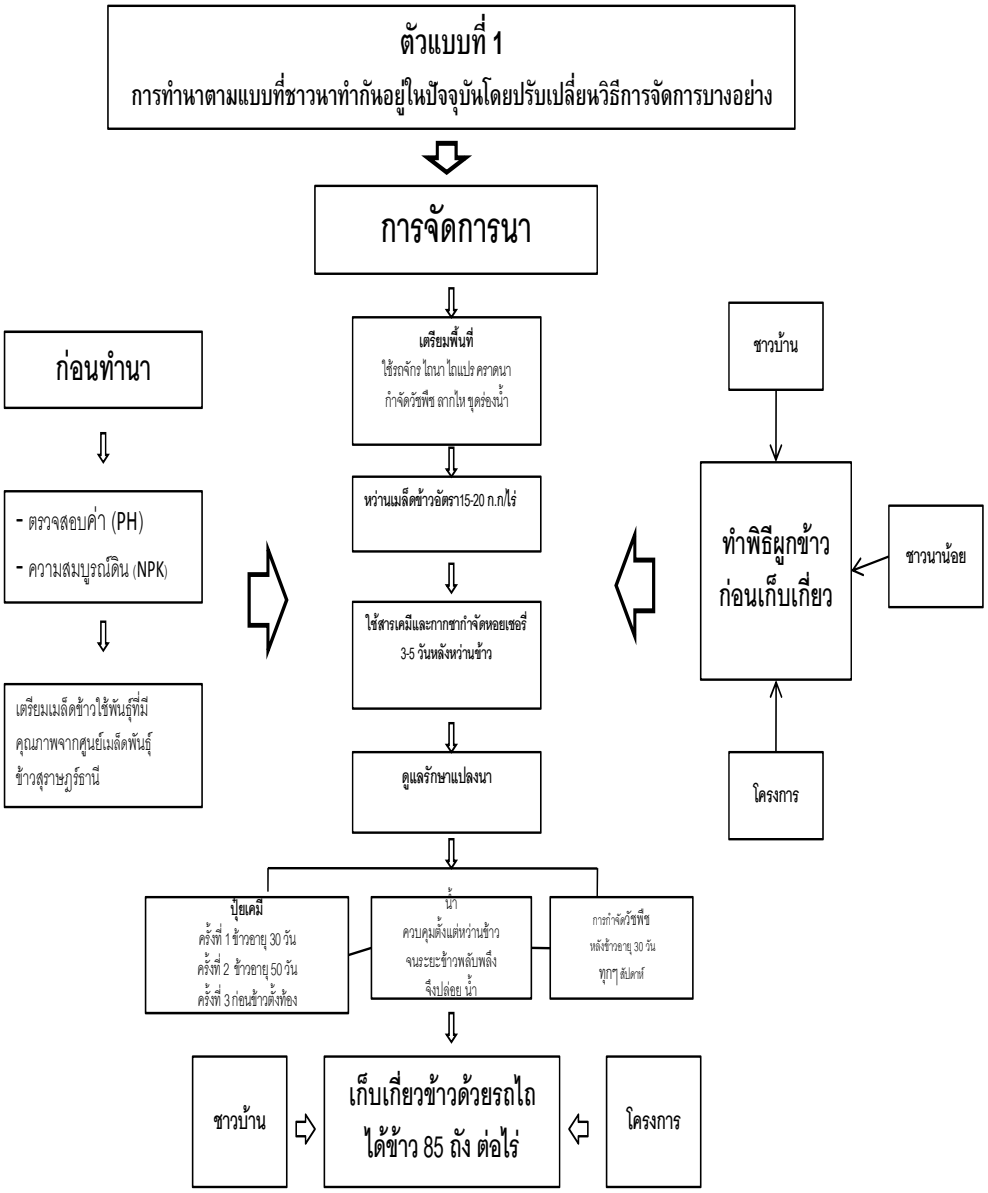

ภาพที่ 4.1 แสดงโมเดลตัวแบบที่ 1

ตัวแบบที่ 2 การทำนาปลอดสารเคมี

ตัวแบบนี้เป็นผลสรุปจากการทำนาทดลองปลอดสารเคมีที่ดำเนินการต่อเนื่องในพื้นที่นาเช่าเดิม โดยทำครั้งแรกร่วมกับนายสุธรรม ทองแช่ม กำนันตำบลเลม็ดในเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม 2552 (ดูรายละเอียดในเล่มนี้หน้า 96-100) และดำเนินการต่อมาอีก 3 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2553-2554 รวมทั้งสาระจากการถอดบทเรียนจากการทำนาดังกล่าว สาระสำคัญของตัวแบบมีดังนี้

ขั้นที่ 1 ก่อนการทำนาเป็นเวลา 3 เดือน คณะนักวิจัยร่วมกับกำนันสุธรรม ทองแช่ม ดำเนินการทำน้ำหมักชีวภาพที่บ้านของกำนัน โดยใช้ถัง 200 ลิตร จำนวน 2 ถัง ถังหนึ่งหมักจากผลไม้ อีกถังหนึ่งหมักจากเศษปลาและหัวกุ้ง โดยใช้กรรมวิธีการหมักตามวิธีการของกรมส่งเสริมการเกษตร ขณะเดียวกันได้จัดหาปุ๋ยคอก จำนวน 50 กระสอบปุ๋ยตระเตรียมไว้

ขั้นที่ 2 ก่อนการไถนา 20 วัน ใช้ปุ๋ยคอกหรือมูลสัตว์ใส่แปลงนาประมาณไร่ละ 16-17 กระสอบปุ๋ย โดยใส่ทั่วผืนนา และกักน้ำใส่นาไว้ประมาณ 10-15 วัน จึงใช้รถจักรไถและคราดนา

ต่อจากนั้นกำจัดวัชพืช ลากไห และขุดดินเป็นร่องน้ำตามแนวคันนาทั้ง 4 ด้าน เพื่อให้น้ำไม่ค้างขังในนาข้าว ทำให้หอยเชอรี่ลงมาอยู่ในร่องน้ำ ทิ้งนาให้น้ำแห้งอยู่ 2-3 วัน ขณะเดียวกันเก็บหอยเชอรี่ในร่องน้ำตามแนวคันนาและตามรอยลากไหโดยนำไปใช้เป็นอาหารเป็ด หรือทำน้ำหมักชีวภาพ

ขั้นที่ 3 การใช้เมล็ดพันธุ์ข้าว ได้เลือกใช้พันธุ์ข้าวที่ซื้อจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเช่นเดียวกับกลุ่มชาวนาตำบลเลม็ดและตำบลทุ่งที่ร่วมทำนาโดยการควบคุมของศูนย์ดังกล่าว การเตรียมเมล็ดพันธุ์ก่อนหว่านดำเนินการเช่นเดียวกับที่ชาวนาทำทุกประการ คือ ใช้พันธุ์ข้าวประมาณ 15-20 กิโลกรัมต่อไร่และใช้วิธีการหว่านแบบห่าง

ขั้นที่ 4 การกำจัดหอยเชอรี่ ขณะที่หว่านข้าวแล้ว และข้าวเริ่มงอกมีอายุ 3-5 วัน จะต้องควบคุมน้ำในนาข้าวมิให้สูงเกิน 1 เซนติเมตร เพื่อมิให้หอยเชอรี่กัดกินต้นข้าว ในตอนเช้าและตอนเย็นทุกวัน ต้องคอยเก็บหอยเชอรี่ในร่องน้ำตามรอยลากไหและร่องน้ำตามแนวคันนาทั้ง 4 ด้าน นอกจากนี้ใช้ก้านและใบของมะละกอจัดวางไว้ในร่องน้ำ และที่มีน้ำขังเพื่อให้หอยเชอรี่มาเกาะกินเป็นอาหาร ช่วยให้เก็บไปกำจัดได้สะดวก ต้องระมัดระวังอย่างยิ่งมิให้ปริมาณน้ำในนาข้าวมากจนเป็นโอกาสให้หอยเชอรี่กัดกินต้นข้าวได้ แต่ก็ต้องไม่ปล่อยให้น้ำแห้งเกินไปเพราะทำให้วัชพืชประเภทหญ้าเจริญงอกงามได้อย่างรวดเร็ว ในขั้นตอนนี้ผู้ทำนาจึงต้องทำงานอยู่ที่นาเกือบตลอดเวลา เมื่อข้าวอายุได้ 3 สัปดาห์หรือ 20 วัน ต้องเพิ่มน้ำในนาให้มากขึ้น

ขั้นที่ 5 การใช้น้ำหมักชีวภาพ เมื่อข้าวในนาอายุได้ 1 สัปดาห์ ใช้น้ำหมักชีวภาพซึ่งหมักจากเศษปลาและหัวกุ้งปริมาณ 1 ลิตร ผสมน้ำ 5 ลิตร ฉีดพ่นต้นข้าวทุกสัปดาห์ ทำเช่นนี้ไปจนข้าวมีอายุได้ 7 สัปดาห์ จึงเปลี่ยนเป็นน้ำหมักจากผลไม้ในอัตราส่วนเท่ากันฉีด

พ่นทุกสัปดาห์ จนกระทั่งข้าวเริ่มออกรวงจึงหยุด นอกจากนี้ยังใช้น้ำหมักชีวภาพดังกล่าวเทใส่ให้ทั่วผืนนาทุก 15 วันด้วย

ขั้นที่ 6 การกำจัดวัชพืช ภายหลังจากข้าวอายุได้ 1 เดือน ทุกสัปดาห์ต้องถอนหรือตัดทำลายวัชพืชในนาข้าวไม่ปล่อยให้เจริญเติบโตแย่งอาหารต้นข้าว ทำเช่นนี้จนกระทั่งข้าวเริ่มตั้งท้องจึงหยุดดำเนินการ

ขั้นที่ 7 การดูแลเก็บกักน้ำและการกำจัดหนอน แมลง หนูและโรคที่เกิดต่อข้าว ต้องหมั่นตรวจดูแลทุกสามวัน ให้มีน้ำเพียงพอต่อการเจริญเติบโตของต้นข้าว และมิให้ศัตรูข้าวดังกล่าวรบกวนทำลายต้นข้าว จนกระทั่งข้าวเริ่มสุกจึงถ่ายน้ำออกจากนาให้ปริมาณลดลงเรื่อยๆ จนกระทั่งน้ำในนาแห้งขณะที่รวงข้าวมีลักษณะที่เรียกว่า “พลับพลึง”

ขั้นที่ 8 การทำพิธีผูกข้าว ดำเนินการเช่นเดียวกับการทำในตัวแบบที่ 1

ขั้นที่ 9 การเก็บเกี่ยวข้าว ดำเนินการเช่นเดียวกับการทำนาในตัวแบบที่ 1

ตัวแบบการทำนาทั้ง 9 ขั้นตอน เป็นการประมวลความรู้จากการทำแปลงนาทดลองปลอดสารเคมี 4 ฤดูกาลทำนาคือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 -2554 แม้ว่าการดำเนินการในช่วงฤดูกาลทำนาเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม 2553 ไม่ได้ผลเนื่องจากเกิดน้ำท่วมทำให้นาข้าวเสียหาย แต่จากการที่ดำเนินการ 3 ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปที่เชื่อได้ว่าตัวแบบดังกล่าวเป็นที่เชื่อถือได้

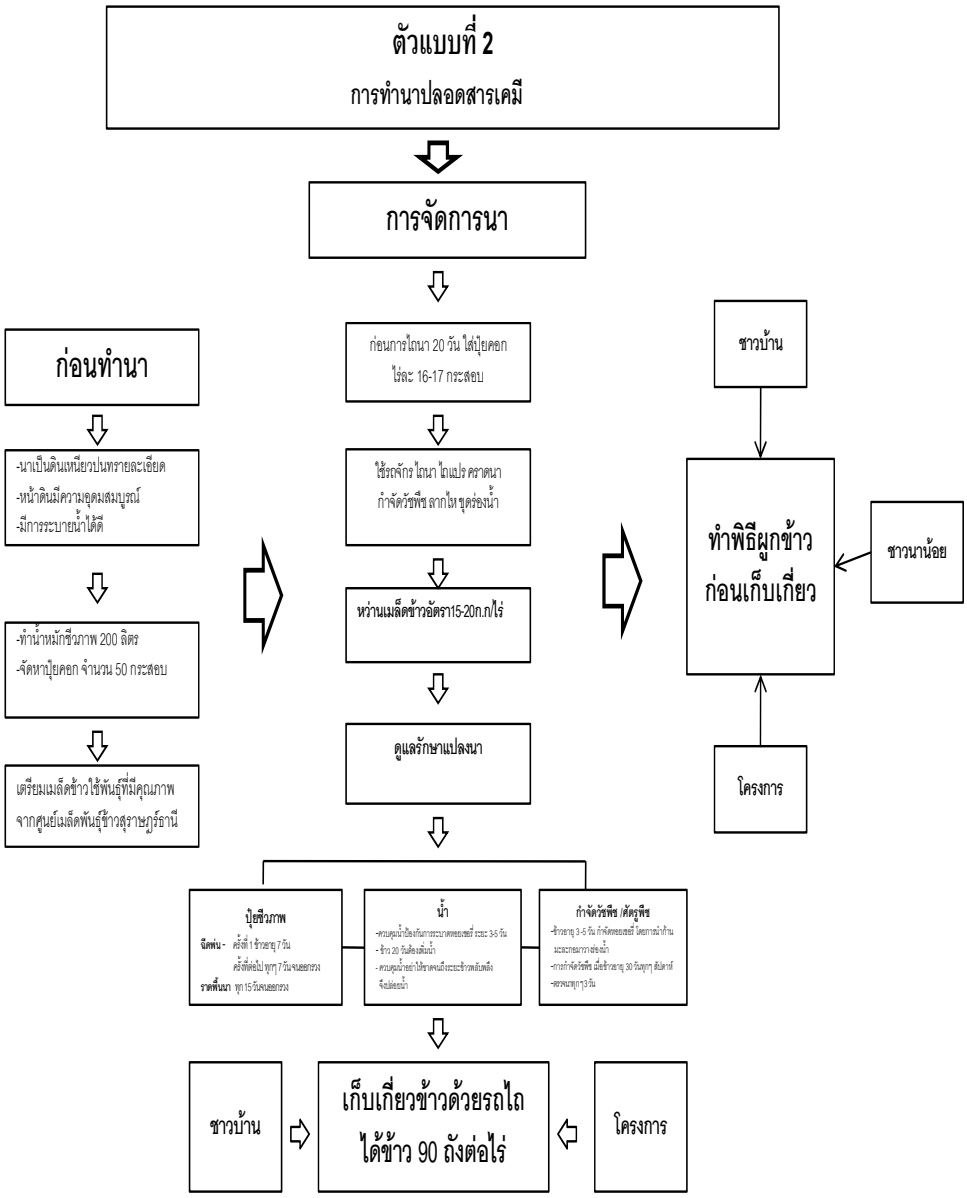

ภาพที่ 4.2 แสดงโมเดลตัวแบบที่ 2

ตัวแบบที่ 3 การทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 1 ผสมผสานกับตัวแบบที่ 2

ตัวแบบนี้เป็นผลสรุปจากการที่นักวิจัยของโครงการได้ประมวลความคิดมาจากสาระสำคัญในบทที่ 3 คือ ศักยภาพและการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยา โดยเฉพาะในส่วนที่คณะนักวิจัยของโครงการได้จัดเวทีชุมชน เพื่อสรุปบทเรียนในกิจกรรมทุกขั้นตอน ซึ่งช่วยให้ทราบความคิดจากชาวนาที่ทำนาอยู่ในปัจจุบันว่า ชาวนาต่างทราบดีถึงผลเสียของการทำนาที่มุ่งใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเป็นหลัก รวมทั้งการทำนาที่ขาดการเอาใจใส่ดูแลอย่างจริงจัง แต่ชาวนาก็เห็นว่าการกลับไปใช้วิธีการแบบเดิมที่ปลอดสารเคมีในบริบทของสังคมชาวนาในปัจจุบันนั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก เนื่องจากชาวนาในปัจจุบันมิได้ผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัวเพียงอย่างเดียว แต่ผลิตเพื่อเป็นรายได้จุนเจือครอบครัวด้วย และนอกจากนี้กิจกรรมการดำรงชีพของชาวนาได้ขยายกว้างขวางออกไปสู่กิจกรรมอื่นๆ มากมาย จนกระทั่งการทำนากลายเป็นอาชีพรอง ชีวิตของชาวนาจึงมิได้จมปลักอยู่ที่การทำนาเท่านั้น อย่างไรก็ตามชาวนาเองก็ยอมรับว่าการใช้ตัวแบบที่ 1 และ2 ผสมผสานกันมีความเป็นไปได้ที่ชาวนาจะนำไปใช้สูงมาก โดยเฉพาะใน 4 ประเด็นต่อไปนี้

ประเด็นแรก การใช้พันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดีในการทำนาด้วยการคัดพันธุ์เองอย่างพิถีพิถัน หรือซื้อจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี

ประเด็นที่สอง การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีโดยลดปริมาณลงเปลี่ยนกลับไปใช้ปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดมาผสมผสานกับปุ๋ยเคมี และใช้วิธีธรรมชาติแทนการใช้สารเคมี กำจัดศัตรูข้าวโดยเฉพาะหอยเชอรี่

ประเด็นที่สาม การเอาใจใส่ปฏิบัติการทำนาของชาวนาสามารถดำเนินการให้เข้มงวดมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะการดูแลควบคุมน้ำ การกำจัดหอยเชอรี่ การกำจัดวัชพืช และอื่นๆ อย่างจริงจัง

ประเด็นสุดท้าย การเอาใจใส่ต่อความเชื่อเรื่องขวัญข้าวหรือแม่โพสพ โดยเฉพาะการผูกข้าว ชาวนาต้องฟื้นฟูให้คงอยู่ตลอดไป

ตัวแบบที่ 3 ซึ่งกล่าวถึงประเด็นหลัก 4 ประเด็น อันเป็นตัวแบบที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างตัวแบบที่ 1 และตัวแบบที่ 2 ซึ่งเป็นการประมวลจากความคิดชาวนาที่เสนอไว้ในกิจกรรมการฟื้นฟูการทำนา และการจัดเวทีชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น โดยแท้จริงแล้วชาวนาส่วนหนึ่งใช้ทางเลือกนี้อยู่แล้ว แต่เป็นการใช้ที่ต่างคนต่างใช้ เป็นการดำเนินการตามๆ กัน ผลการใช้มิได้ปรากฏชัดเจน การที่ชาวนาระบุว่ามีความเป็นไปได้สูงที่จะนำไปใช้ จึงมิใช่หลักประกันว่าจะช่วยให้เกิดการฟื้นฟูการทำนาได้อย่างแท้จริง

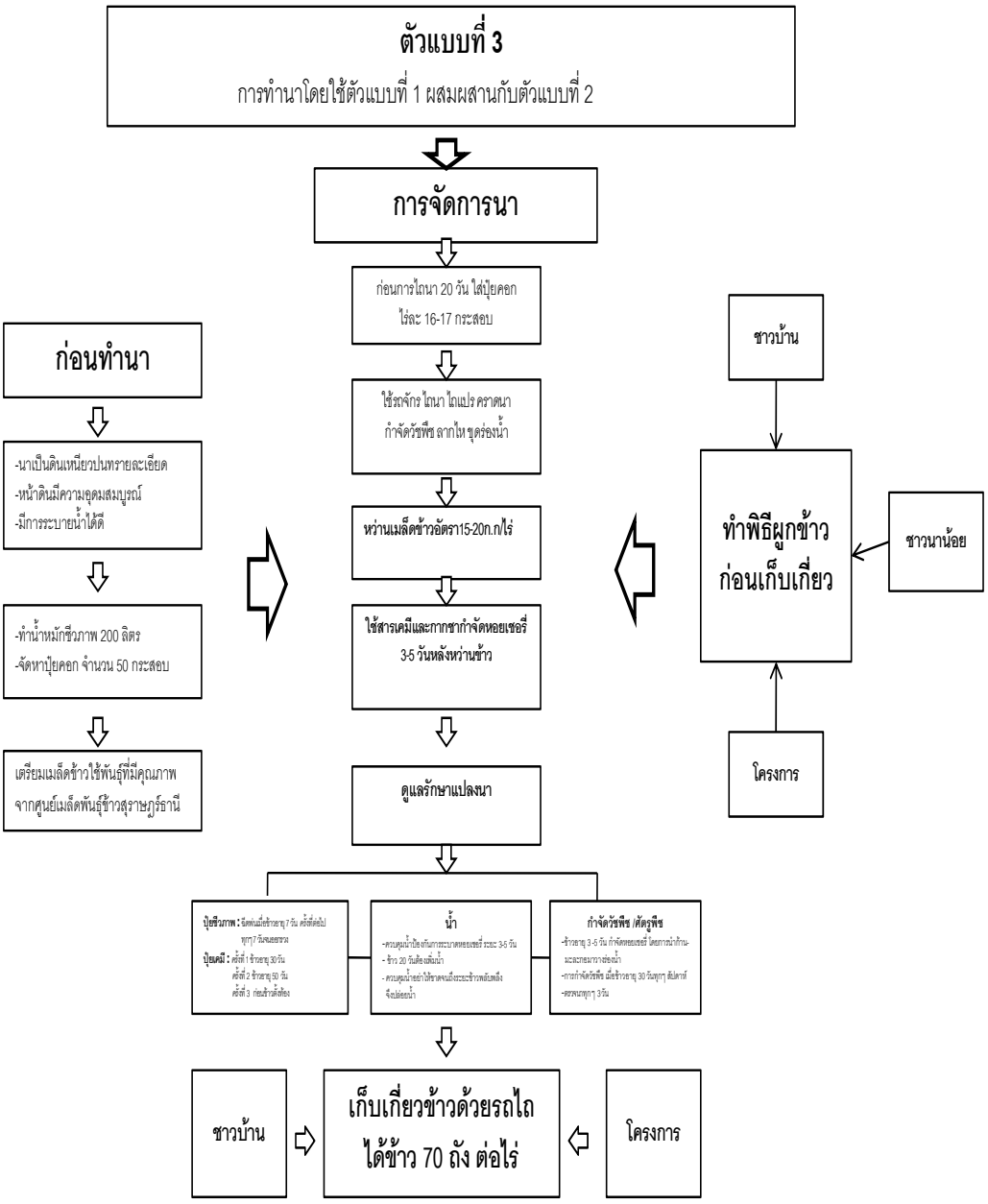

ภาพที่ 4.3 แสดงโมเดลตัวแบบที่ 3

ตัวแบบการทำนากับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ก่อนมีการพัฒนาประเทศด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ชาวนาไชยายังชีพด้วยการทำนา ทำไร่ ทำสวนผลไม้ หาของป่า และการประมง อาชีพดังกล่าวส่วนใหญ่แต่เดิมทำเพื่อกินเพื่ออยู่ในครอบครัว ผลผลิตที่เหลือกินและเหลือจากการเก็บถนอมไว้กินต่างฤดูกาลมักนำไปแลกเปลี่ยนหรือขายตามตลาดนัด หรือแลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้กับพ่อค้าคนกลาง การประกอบอาชีพดังกล่าวมีการแลกเปลี่ยนแรงงานและผลผลิตกันในหมู่ญาติ พี่น้อง และพรรคพวกเพื่อนฝูง สำหรับการทำนานอกจากใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวเป็นหลักแล้วยังต้องอาศัยแรงงานสัตว์เลี้ยงด้วย ไม่ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์และสารเคมีใดๆ ในการปราบศัตรูข้าวอันทำให้สารพิษตกค้างในสภาพแวดล้อม ชาวนาบางรายที่มีที่นามาก นิยมมีลูกมากเพื่อจะได้มีแรงงานช่วยทำนามากพอ ชีวิตชาวนาผูกพันอย่างใกล้ชิดกับการทำนาอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน ผืนนามีความอุดมสมบูรณ์ตามสภาพธรรมชาติแวดล้อม เมื่อสิ้นฤดูกาลทำนาการเน่าเปื่อยของซังข้าวและวัชพืชต่างๆ รวมทั้งมูลสัตว์เลี้ยงที่ปล่อยให้หากินในท้องนา ทำให้ผืนนามีปุ๋ยธรรมชาติหมุนเวียนให้ข้าวเจริญงอกงามและมีผลผลิตสูง นอกจากนี้การนำขี้ค้างคาวมาใช้เป็นปุ๋ยในนาข้าว ทำให้ผืนนามีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เครื่องมือเครื่องใช้สำหรับการทำนาก็ล้วนทำขึ้นใช้เองเกือบทั้งสิ้น ผลผลิตจากการทำนานอกจากข้าวแล้วชาวนายังได้อาหารจากนาด้วย อาทิ พืชผักต่างๆ ปู ปลา กุ้ง หอยที่มีอยู่ชุกชุม ซึ่งหาได้ตลอดฤดูกาลทำนา น้ำตาลที่ทำได้จากต้นตาลโตนดซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปตามคันนาเป็นน้ำตาลบริสุทธิ์ใช้บริโภคที่ปราศจากสารเจือปน พื้นที่รอบบริเวณบ้านซึ่งเป็นที่ดอนมีลักษณะเป็นสวนสมรมคือเป็นสวนที่นอกจากมีไม้ผลชนิดต่างๆ แล้วยังมีไม้นานาพรรณอยู่ปะปนในพื้นที่เดียวกันตั้งแต่ขนาดเล็กและขนาดใหญ่ สำหรับใช้เป็นอาหารประเภทผัก และใช้เป็นยาสมุนไพรได้อีกด้วย ชีวิตของชาวนาจึงมีความเป็นอยู่อย่างประหยัด เป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวและชุมชนอย่างแท้จริง โดยอาศัยความสมดุลของธรรมชาติเป็นหลัก จึงทำให้สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนสูง คือช่วยเหลือเกื้อกูลกันในลักษณะ “ข้าวบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” ใครมีอะไรก็แบ่งปันกันกินแบ่งปันกันใช้หรือแลกเปลี่ยนหยิบยืมกันตามอัตภาพ วัดคือศูนย์รวมของชุมชน มีการช่วยเหลืองานบุญกุศลอย่างเต็มที่ การใช้เงินเป็นสื่อกลางการซื้อขายในลักษณะการลงทุนจึงมีน้อยมาก การดำรงชีวิตของชาวนาแต่เดิมจึงเป็นลักษณะของเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงไปในตัวอยู่แล้วโดยแท้

การทำนาในยุคของเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าว หากพิจารณาที่กระบวนการจะเห็นว่ามีองค์ประกอบสำคัญคือ บริบทชุมชนด้านสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง อีกทั้งมีทุนทางสังคมคือ ผู้คนหรือชุมชน สถาบัน วัฒนธรรม และภูมิปัญญา เป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อน ผู้คนหรือชุมชนยังคงใช้แรงงานของคนในครอบครัวเป็นหลัก การทำนาเป็นการทำตามฤดูกาลปีหนึ่งทำเพียงครั้งเดียว

นอกจากอาศัยน้ำฝนทำนาแล้วยังมีทำนบกั้นน้ำจากลำคลองมาใช้ด้วย เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำยังคงประกอบด้วยเครื่องมือดั้งเดิมคือ ยามไถ หัวหมู ผาลไถ แอก โกก คราด เชือก จอบ และมีดพร้า สัตว์เลี้ยงที่ใช้ไถและคราดนาคือ ควาย ชาวนาผูกพันฝังแน่นอยู่กับความเชื่อเรื่องแม่โพสพ การแสดงความเคารพและระลึกถึงบุญคุณของแม่โพสพปรากฏให้เห็นในพิธีกรรมบวงสรวงตลอดช่วงของการเพาะปลูกคือ ก่อนจะเริ่มไถ การคัดเลือกพันธุ์ ตกกล้า ดำนา หว่านข้าว ระยะที่ข้าวตั้งท้อง ก่อนการเก็บเกี่ยว ก่อนนวดข้าว ภายหลังการนวดข้าว การเก็บข้าวไว้ในยุ้ง การนำข้าวออกจากยุ้งเพื่อใช้ประโยชน์ เหล่านี้ล้วนต้องมีพิธีกรรมบวงสรวงเพื่อแสดงความเคารพบูชาแม่โพสพทั้งสิ้น นอกจากนี้การทำนาของชาวไชยายังเกี่ยวข้องอยู่กับประเพณีสวดทุ่งที่จัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตัวบุคคล หมู่บ้าน ตลอดจนไร่นา และเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร อีกทั้งเป็นการทำบุญรวมของหมู่บ้าน จะได้มีความสมัครสมานสามัคคี และขอให้ฝนตกเพื่อจะได้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ในการทำนาด้วย กระบวนการดังกล่าวเป็นสภาพที่เสริมความเป็นชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

ครั้นเมื่อมีการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศด้วยการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ระบบทุนนิยมได้ทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ ผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ระบบนิเวศ และเทคโนโลยีการผลิต ได้ทำให้กระบวนการทำนาของชาวไชยาเน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลัก ส่วนการผลิตเพื่อบริโภคกลายเป็นรอง ชุมชนชาวนาไชยาแบบใหม่แนบแน่นอยู่กับทุนนิยมและบริโภคนิยม พยายามปรับตัวด้วยการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ความเป็นชาวนาแต่เดิมเปลี่ยนแปลงไป มีการปะทะสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนอย่างหลากหลาย ต้องพึ่งพิงภายนอกมากขึ้น ความเป็นเศรษฐกิจชุมชนของชาวนาไชยาได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่เศรษฐกิจทุนอย่างขาดการต่อสู้และต่อรองใดๆ กับสภาพการณ์ใหม่ๆ ด้วยการพึ่งพิงเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ที่เร่งเพิ่มปริมาณผลผลิต เพื่อสนองเศรษฐกิจทุนนิยมโดยที่สภาพดังกล่าวชาวนาเห็นว่าน่าจะยกระดับความสามารถและความมั่นคงทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าเดิมได้ สภาพเช่นนี้ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงที่เคยเป็นอยู่เสื่อมถอยลง

แม้ว่าในช่วงเวลาก่อนและหลังการพัฒนาประเทศด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ให้ภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวนาไชยาจากเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่เศรษฐกิจทุนอย่างเห็นได้ชัดก็ตาม แต่ชาวนาไชยาต่างยังให้ความสำคัญกับความเป็นอยู่แบบเดิมและเศรษฐกิจพอเพียงคือ ยังเห็นว่าแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งต่อชุมชนชาวนา ยังคงเป็นทางเลือกสำคัญหนึ่งที่ช่วยให้ชาวนาอยู่รอดได้ แต่ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนรากฐานของบริบทชุมชนและทุนทางสังคมเดิมที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว จะต้องเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่ตั้งอยู่บนฐานของทุนนิยมที่ต้องพึ่งเทคโนโลยีการผลิต เพราะความเป็นทุนนิยมเกี่ยวข้องกับทุกแง่มุมในการดำรงชีวิต แต่ก็เห็นว่าทุนนิยมจะต้องไม่ทำให้ชุมชนสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง (เวทีชุมชน. 2553, กรกฎาคม 24)

ในส่วนของเศรษฐกิจพอเพียง ชาวนาไชยาต่างมีความเข้าใจเรื่องนี้ในหลายระดับ ระดับแรก ที่มองอย่างกว้างๆ เห็นว่าเป็นการอยู่ตามแบบเดิมๆ ที่เป็นมาในอดีตคือ อยู่อย่างพอมีพอกิน พอใช้ ไม่เดือดร้อนก็ถือว่าเป็นความพอเพียงแล้ว ระดับที่สอง เป็นความเข้าใจตามแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้พระราชทานพระบรมราโชวาทไว้เมื่อ พ.ศ. 2540 คือ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจที่หมู่บ้าน ตำบล จะต้องสร้างผลผลิตที่เพียงพอสำหรับตอบสนองความต้องการของชุมชน สิ่งที่เหลือจากความต้องการสามารถนำออกขายให้ชุมชนอื่นที่มีความต้องการได้ แต่การค้าจะต้องไม่ห่างไกลเกินไปนัก เพื่อเป็นการประหยัดต้นทุนการขนส่ง ส่วนอีกระดับหนึ่งเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องครอบคลุมถึงความพอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว โดยมีจิตใจพอเพียง มีสิ่งแวดล้อมพอเพียง มีชุมชนเข้มแข็งพอเพียง มีปัญญาพอเพียง มีพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียงและมีความมั่นคงพอเพียงด้วย จากความเข้าใจทั้งสามระดับดังกล่าว ชาวนาไชยาส่วนใหญ่ในปัจจุบันเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานไว้ เป็นลู่ทางที่จะนำมาใช้ได้ดีที่สุด จึงเห็นพ้องว่าความเป็นไปได้ของตัวแบบการทำนาที่ชาวนาของอำเภอไชยาสามารถนำไปใช้ได้ดีกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็คือ ตัวแบบที่ 3 ซึ่งเป็นการทำนาโดยใช้ตัวแบบที่ 1 ผสมผสานกับตัวแบบที่ 2 (เวทีชุมชน. 2553, กรกฎาคม 24)

อย่างไรก็ตามมีชาวนาส่วนหนึ่งที่เห็นว่าตัวแบบที่ 2 ซึ่งเป็นตัวแบบการทำนาปลอดสารเคมี หากเปลี่ยนจากการใช้น้ำหมักชีวภาพที่ต้องดำเนินการเองมาใช้ปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ดเป็นหลัก หรือใช้ผสมผสานกับการใช้น้ำหมักชีวภาพ เป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ชาวนาน่าจะเลือกใช้กันมากขึ้น ซึ่งสามารถนำไปสู่การทำนาที่ปลอดสารเคมีในอนาคตได้ (ภิรมย์ อินทร์คง, ประสงค์ หีตอนันต์, สุธรรม ทองแช่ม และนัยนา จุลกัลป์. 2553, กรกฎาคม 24)

ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 แบบ ที่กล่าวมาแล้ว มิใช่ข้อสรุปตายตัวที่ชี้ชัดว่าตัวแบบใดเป็นตัวแบบที่ดีที่สุด มีความเหมาะสมต่อการนำมาใช้มากที่สุด การเป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสมของนักวิจัยอาจจะเน้นไปที่คุณค่าหรือคุณภาพอันเป็นอุดมการณ์มากเกินไปก็ได้ ในขณะที่ชาวนามีความเห็นว่าการเลือกตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งมาใช้นั้นขึ้นอยู่กับบริบทของชาวนาเองอีกหลายอย่าง ซึ่งชาวนาแต่ละครอบครัวมีแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ชาวนาเห็นว่าการเลือกตัวแบบมาใช้นั้นสิ่งสำคัญอันเป็นแก่นสารที่ควรจะคำนึงถึงร่วมกันคือ ความปลอดภัยของผลผลิตต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม การลงทุนที่ไม่สูงเกินไป และผลตอบแทน (เงิน) ที่คุ้มค่า (เวทีชุมชน. 2553, กรกฎาคม 24)

บทที่ 5

บทสรุป

การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งศึกษาศักยภาพของชาวนาในบริบทของการเปลี่ยนแปลง และค้นหาตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่อำเภอไชยา โดยให้ความสำคัญต่อการหาคำตอบจากบริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจและทุนทางสังคมของชาวนาไชยาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอันส่งผลมาจากกระแสทุนนิยมเป็นสิ่งที่กำหนดนั้น อยู่บนฐานความเชื่อที่ว่า ชาวนาไชยายังมีศักยภาพเพียงพอต่อการประกอบอาชีพนี้ได้อย่างมั่นคงต่อไป หากปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและดำรงชีวิตตามแนวเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง

ในอดีตอำเภอไชยาเป็นแหล่งอู่ข้าวอู่น้ำแหล่งหนึ่งที่สำคัญของภาคใต้ มีพื้นที่ 8 ตำบลของทั้งหมด 9 ตำบล เหมาะแก่การทำนาถึงร้อยละ 90 มีแหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์ที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพนี้เป็นอย่างดี ในอดีตการทำนาจึงเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุด ก่อนปี พ.ศ. 2500 เมืองไชยาเป็นชุมชนภาคใต้ชุมชนหนึ่งที่ผลิตข้าวเลี้ยงภาคใต้ ส่งข้าวไปขายยังกรุงเทพฯ และประเทศใกล้เคียง แต่เมื่อประมาณ 40 ปีเศษมานี้ บทบาทในการผลิตข้าวของเมืองไชยาลดลง ด้วยเหตุปัจจัยสำคัญคือ ปัญหาเรื่องน้ำที่ใช้ทำนา ราคาข้าวตกต่ำ และการขยายตัวของอาชีพอื่นๆ ซึ่งมีรายได้ดีกว่า ทำให้ปัจจุบันผู้ประกอบอาชีพทำนามีพื้นที่เหลือเพียงร้อยละ 20 ของพื้นที่ทำนาแต่เดิมทั้งหมด ภายหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การที่ชาวนาต้องลงทุนมากขึ้นกว่าเดิม แม้ผลผลิตที่ได้รับดูเหมือนจะมากขึ้น แต่การที่ต้องขายข้าวในราคาถูก และบางปีประสบปัญหาจากภัยธรรมชาติ ทำให้ชาวนาต้องมีสภาพชีวิตที่ลำบากจึงต้องดิ้นรนหาทางเลือกในการประกอบอาชีพอื่น ควบคู่ไปกับการทำนาหรือบางคนตัดสินใจขายหรือให้เช่านา หรือปล่อยนาทิ้งร้างไปประกอบอาชีพอื่นก็มี นอกจากนี้นาข้าวจำนวนไม่น้อยที่เปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันและยางพารา หรือถมพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์อื่น ควายและเครื่องใช้ทำนาหายไปจากท้องนา ชาวนาที่ยังคงทำนาส่วนใหญ่ใช้เครื่องจักรไถและคราดนา ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูข้าว จ้างรถจักรมาเก็บเกี่ยวข้าว ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ชาวนาบางครอบครัวแทนที่จะบริโภคผลิตผลที่ผลิตได้กลับไปซื้อข้าวจากตลาดมาบริโภคแทน ท้ายที่สุดชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินมาทำนาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งปัจจุบันนี้ในครอบครัวชาวนายังพบว่ามีเพียง ผู้คนวัยกลางคนและคนเฒ่าคนแก่เท่านั้นที่ยังคงปฏิบัติการทำนาอยู่ ส่วนคนหนุ่มสาวเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำนาน้อยมาก มีอยู่บ้างก็เฉพาะผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนหนังสือเท่านั้น สภาพเช่นนี้ปรากฏชัดเจนภายหลังจากการพัฒนาแบบใหม่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเกี่ยวข้องอยู่กับเศรษฐกิจทุนเข้ามาครอบงำ ประกอบกับการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกมีความสะดวกและเป็นไปอย่างกว้างขวาง สิ่งอำนวยความสะดวกอันเป็นผลผลิต

จากวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีมีมากขึ้น และได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นของครอบครัว สภาพดังกล่าวทำให้ชาวนาไชยายอมรับว่าสังคมจะอยู่รอดได้ต้องขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจทุนเป็นหลัก สภาวะที่ว่านี้มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้ครอบครัวชาวนาเปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว ระบบครอบครัวชาวนาจึงอ่อนแอลง นอกจากนี้พฤติกรรมความมีน้ำใจ ความกตัญญูรู้คุณ ความผูกพันกับศาสนาและอื่นๆ อันเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของครอบครัวตามแบบเดิมเสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด วัดมีบทบาทต่อคนหนุ่มสาวน้อยลง วัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพหรือเทพีแห่งข้าวซึ่งเคยปฏิบัติ สืบต่อกันมาอันมีความหมายเกี่ยวกับความสำคัญของข้าวและการตอบแทนบุญคุณยังคงปฏิบัติกันอย่างจริงจังน้อยมาก ข้าวกับชาวนามีความสัมพันธ์และมีความหมายเหลืออยู่เพียงแง่การบริโภคและการผลิตเพื่อขายมากขึ้น สิ่งที่ปรากฏชัดเจนคือพื้นที่การทำนาในอำเภอไชยาลดน้อยลงเรื่อยๆ

สภาพพื้นที่ 3 ตำบลใน 9 ตำบลของอำเภอไชยาคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด อันเป็นพื้นที่ศึกษา ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นพื้นที่ราบต่อเนื่องกันจากทิศตะวันตกมายังทิศตะวันออก คือ จากตำบลป่าเว ค่อยๆ ลาดต่ำลงมายังตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด ในตำบลป่าเวมีเนินเขาเตี้ยๆ อยู่บ้างมีลำคลอง 3 สาย และลำห้วย 13 สาย ลำคลองที่มีความสำคัญต่อการทำนาคือ คลองไชยา ปัจจุบันไม่มีพื้นที่ป่าไม้ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก พื้นที่ทำนาในปัจจุบันมีทั้งหมด 3,641 ไร่ มีเกษตรกรขึ้นทะเบียนปลูกข้าว จำนวน 62 คน เกือบทุกครอบครัวทำนาปีละ 2 ครั้ง เนื่องจากมีน้ำจากชลประทานฝายคลองไชยา หมู่บ้านที่ทำนา ได้แก่ หมู่ที่ 1,2,4 และ 5 หมู่บ้านที่ยังคงทำนามากคือ หมู่ที่ 1 บ้านป่าเว และหมู่ที่ 5 บ้านเดิมเจ้า นอกจากทำนาเป็นอาชีพหลักแล้วยังประกอบอาชีพสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน และสวนผลไม้ในเกือบทุกหมู่บ้าน หมู่ที่ 6 บ้านห้วยไผ่ และหมู่ที่ 3 บ้านท่าหัก มีสวนยางพารามากกว่าหมู่บ้านอื่นๆ ส่วนหมู่ที่ 4 บ้านเขาพนมแบกมีพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมากที่สุด มีกลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้งเป็นองค์กร 10 กลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มอาชีพ ในพื้นที่ตำบลทุ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มลาดต่ำจากตำบลป่าเวมาทางทิศตะวันออก มีแหล่งน้ำธรรมชาติคือ ลำคลองเล็กๆ 16 คลอง อีกทั้งมีลำห้วย บึง หนอง คู นบ พรุ จำนวน 17 แห่ง ด้านทิศตะวันออกสุดของตำบลเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตรโดยทำนาเป็นอาชีพหลัก และเลี้ยงสัตว์ บางครอบครัวทำเครื่องจักสานและทำไข่เค็มเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน และบ้างก็ทำประมง ค้าขาย และอื่นๆ พื้นที่ทำนาทั้งหมดมีจำนวน 1,923 ไร่ มีเกษตรกรขึ้นทะเบียนปลูกข้าว จำนวน 162 คน มีปัญหาเรื่องน้ำในการทำนาทั้งการขาดแคลนน้ำ และบางพื้นที่ถูกน้ำท่วม พื้นที่บางแห่งทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง แต่บางพื้นที่ทำได้เพียงครั้งเดียว นอกจากทำนาเป็นหลักแล้วยังใช้พื้นที่นาบางส่วน ปลูกปาล์มน้ำมัน ยางพารา และสวนผลไม้ หมู่ที่ 1 บ้านขนอน และหมู่ที่ 3 บ้านวัดเคียน เป็นหมู่บ้านที่ทำนามาก ส่วนพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมากคือ หมู่ที่ 8 บ้านคลองยวน และหมู่ที่ 7 บ้านยางยวน มีกลุ่มชาวบ้านรวมตัวกันจัดตั้งเป็นองค์กรชาวบ้าน จำนวน 20 กลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพ และกลุ่มออมทรัพย์ สำหรับตำบล

เลม็ด ซึ่งเป็นพื้นที่ลาดลุ่มต่อเนื่องมาจากตำบลทุ่ง มีสภาพพื้นที่เป็น 3 ลักษณะคือ เป็นที่ราบซึ่งเป็นที่เนินทางทิศตะวันตก เป็นที่ราบลุ่มในพื้นที่ตอนกลาง และเป็นพื้นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออก มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญต่อการทำนาโดยตรงคือ คลองไชยา นอกจากนี้ยังคงมีป่าสงวนแห่งชาติ มีบ่อน้ำพุร้อน และมีป่าอนุรักษ์ไทรงามอยู่ด้วย ปัจจุบันไม่มีพื้นที่ป่าบก แต่มีพื้นที่ป่าชายเลนที่กำลังคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์เช่นในอดีต ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก นอกจากนั้นยังทำสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน ทำการประมงน้ำตื้น ทำนากุ้ง ทำสวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ และอื่นๆ ปัจจุบันมีเกษตรกรขึ้นทะเบียนปลูกข้าว จำนวน 120 คน พื้นที่ทำนาทั้งหมดมี 1,588 ไร่ เกือบทุกครอบครัวทำนาปีละ 2 ครั้ง หมู่บ้านที่ทำนามาก ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านท่าใหญ่ หมู่ที่ 4 บ้านปากท่อ หมู่ที่ 5 บ้านเลม็ด และหมู่ที่ 3 บ้านนาหลวง ส่วนพื้นที่ปลูกยางพาราอยู่ในหมู่ที่ 6 บ้านปากด่าน และพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันมีทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านที่ปลูกมากที่สุดคือ หมู่ที่ 1 บ้านท่าใหญ่ พื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันส่วนใหญ่คือ พื้นที่ทำนาแต่เดิม ส่วนพื้นที่ทำนากุ้งอยู่ในหมู่ที่ 1,4 และ 7 แต่ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกราไป คงเหลือแต่นากุ้งขนาดใหญ่เท่านั้น ในพื้นที่ตำบลเลม็ดมีธุรกิจต่างๆ มากมาย เช่น ปั้มน้ำมัน ร้านอาหาร อู่ซ่อมรถ ห้องพัก ตลาดขายไข่เค็ม เป็นต้น มีกลุ่มชาวบ้านจัดตั้งเป็นองค์กรชาวบ้าน จำนวน 13 กลุ่ม เป็นกลุ่มอาชีพและกลุ่มออมทรัพย์

ด้านสังคมและวัฒนธรรมชาวบ้านในพื้นที่ตำบลป่าเว ตำบลทุ่ง และตำบลเลม็ด มีประชากรทั้งชาวไทย ชายไทยเชื้อสายจีน และชาวไทยมุสลิม ตั้งหลักแหล่งกระจายอยู่ทั่วไป ประชากรส่วนใหญ่ของตำบลป่าเวและตำบลเลม็ดนับถือศาสนาพุทธ ส่วนตำบลทุ่งมีชาวไทยมุสลิมตั้งหลักแหล่งทำมาหากินมากกว่าในตำบลป่าเว และตำบลเลม็ด แม้จะมีความแตกต่างกันทั้งด้านเชื้อชาติ และศาสนา แต่ก็สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข แต่เดิมลักษณะครอบครัวของประชากรทั้ง 3 กลุ่มเป็นครอบครัวขยาย ระบบครอบครัวเป็นระบบคุณค่าที่หล่อหลอมสมาชิกในครัวเรือนทั้งการเรียนรู้ การปฏิบัติในการทำงาน รวมทั้งคุณธรรมจริยธรรม ชีวิตครอบครัวและสังคมแต่เดิมจึงมีความสงบสุขด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างดียิ่ง แต่ภายหลังจากที่การพัฒนาแบบใหม่ซึ่งให้ความสำคัญต่อเศรษฐกิจทุน โดยเน้นความมั่งคั่งของเงินและวัตถุ ลักษณะของครอบครัวจึงเปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ระบบครอบครัวอ่อนแอลง เนื่องจากเศรษฐกิจทุนกระตุ้นคนให้เห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนตน ให้ความสำคัญกับบทบาทตลาด การผลิตเพื่อขาย และเน้นการแสวงหาความสุขอย่างอิสระ ความสัมพันธ์อันดีงามในครอบครัวและชุมชนจึงเสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด ระบบอาวุโสและศาสนามีความหมายต่อการดำเนินชีวิตน้อยลง สภาพบ้านเรือน อาคาร สิ่งก่อสร้างเปลี่ยนแปลงตามแบบใหม่อันเป็นแบบสมัยนิยม การดำรงชีวิตมีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างครบครันเพื่อสนองความสุข ความเชื่อขนบนิยม ประเพณีต่างๆ ในการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงตามแบบตะวันตกมากขึ้น ภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเป็นมรดกอันเกิดจากการพัฒนา การปรับตัว การปรับวิถีชีวิตที่ใช้ประโยชน์ในสังคมมาเป็นเวลายาวนาน ค่อยๆ หมดความนิยมไป ระบบนิเวศอันหลากหลายถูก

ทำลายลงด้วยระบบทุนนิยมที่ใช้เงินในการพัฒนามากขึ้น แหล่งอาหารตามธรรมชาติ งานศิลปหัตถกรรม การรักษาโรคแบบพื้นบ้านหมดความนิยมลง วัฒนธรรมการทำนาแบบเดิมเปลี่ยนแปลงเป็นแบบใหม่ที่พึ่งพาเทคโนโลยี โดยใช้เงินทุนมากขึ้น สื่อบันเทิงแบบใหม่ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การละเล่นพื้นบ้าน ระบบเครือข่ายชุมชนที่พึ่งพากันตามแบบเก่าเปลี่ยนแปลงเป็นระบบเครือข่ายอิทธิพล วรรณกรรมท้องถิ่นและพิธีกรรมต่างๆ สูญหายไป การศึกษาเล่าเรียนเน้นที่ความรอบรู้วิทยาการมากกว่าเน้นการเป็นคนดี คนรุ่นใหม่มีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการขาดความกตัญญูกตเวทีมากขึ้น การบวชเรียนในพุทธศาสนาเน้นการทำตามประเพณีมากกว่าความศรัทธาและมุ่งการขัดเกลาให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเปลี่ยนจากการช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นการใช้เงินเป็นสื่อกลาง ระบบอุปถัมภ์แต่เดิมเปลี่ยนเป็นการอาศัยอำนาจและอิทธิพลจากเงินรวมทั้งวัตถุสิ่งของ การเมืองทุกระดับสร้างเครือข่ายเข้ามาครอบงำประชาชนมากขึ้น ระบบอุปถัมภ์ในวงราชการแผ่ขยายอย่างกว้างขวางและถูกครอบงำด้วยการเมือง ในด้านการดำเนินชีวิตของชาวบ้านแม้ว่าความเจริญสมัยใหม่แพร่หลายในชุมชน แต่การดำเนินชีวิตยังคงเรียบง่าย ไม่เร่งร้อน การจับกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ โดยกลุ่มเครือญาติ และกลุ่มพรรคพวกยังคงเป็นไปตามแบบเดิม เมื่อจับกลุ่มสนทนาปัญหาที่นำมาพูดถึงกันมากที่สุดคือ ปัญหาเศรษฐกิจ และเรื่องราวทางการเมือง สำหรับกิจกรรมการรวมกลุ่มทางสังคมวัฒนธรรม และกิจกรรมที่ทางราชการกำหนด ชาวไทยมุสลิมรวมหมู่ทางสังคมและทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ในขณะที่ชาวไทยพุทธมีการรวมกลุ่มทางศาสนาอย่างหลวมๆ และเป็นอิสระ กิจกรรมที่ชาวบ้านได้รับการสนับสนุนจากทางราชการและที่ชาวบ้านคิดทำกันเองมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาเศรษฐกิจคือ เรื่องของการเงินและอาชีพ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านให้ความสนใจเพิ่มมากขึ้น แต่การดำเนินกิจกรรมมักขาดการจัดการที่ดี ทำให้กลุ่มดังกล่าวยังมีบทบาทไม่เต็มที่ต่อการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ด้านปัญหาของพื้นที่ศึกษา ปัญหาในพื้นที่ 3 ตำบลที่ศึกษาคือ ปัญหาโดยรวมของอำเภอไชยานั่นเอง ซึ่งมีทั้งปัญหาทั่วไป และปัญหาวิกฤต ปัญหาทั่วไปอันเป็นปัญหาที่มีมาแต่เดิม ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับสภาพทางกายภาพของพื้นที่ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การสาธารณสุข สังคมวัฒนธรรม การศึกษา ระบบคิดและค่านิยม ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพของกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ การบุกรุกพื้นที่สาธารณะ การใช้และทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรน้ำ และการใช้ปุ๋ยเคมี ปัญหาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ ได้แก่ ปัญหาความยากจน ราคาน้ำมันและราคาสินค้า ราคาผลผลิตทางการเกษตร การผูกขาดสินค้าของพ่อค้าคนกลาง ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ได้แก่ ปัญหาการเลือกผู้นำท้องถิ่นที่ใช้วัฒนธรรมเชิงอำนาจ เชิงอุปถัมภ์ และระบบเงินทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง และปัญหาการเปลี่ยนแปลงผู้นำในชุมชนทำให้คนในชุมชนแตกแยกทางความคิด และชุมชนขาดเสถียรภาพ ปัญหาเกี่ยวกับการสาธารณสุข ได้แก่ ปัญหาสุขภาพอนามัยชุมชน อนามัยแม่และเด็ก โรคเอดส์ โรคมะเร็ง ภูมิแพ้ อุบัติเหตุ สถานพยาบาล และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีไม่เพียงพอ ปัญหา

เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ปัญหาอันเกิดจากสถาบันครอบครัวและชุมชนอ่อนแอลง ทำให้ครอบครัวมีปัญหาต่างๆ มากมาย วัฒนธรรมและค่านิยมสมัยใหม่ที่เข้ามาครอบงำก่อให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัวและชุมชนได้ง่าย วัฒนธรรมบริโภคนิยมและทุนนิยมทำให้ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเองลดถอยลง ศาสนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่มีมาแต่เดิมขาดการเอาใจใส่จึงไม่มีหลักยึดเหนี่ยวที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับอบายมุข โดยเฉพาะยาเสพติด การพนัน ขยายตัวอย่างกว้างขวาง อีกทั้งวัฒนธรรมการทำงานของส่วนการปกครองยังเป็นไปตามสบายมากกว่าที่จะเป็นไปตามหลักกฎหมายหรือหลักนิติธรรมอย่างแท้จริง ปัญหาด้านการศึกษา ได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนครูอาจารย์ในสถานศึกษา การที่ครูอาจารย์ยังด้อยประสิทธิภาพในการเรียนรู้วิทยาการสมัยใหม่ คุณภาพของนักเรียนยังต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน อาคารสถานศึกษาและอุปกรณ์ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ล้าสมัย โรงเรียนขนาดเล็กกำลังตกอยู่ในภาวะที่จะถูกยุบเลิก หลักสูตรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้าน ยังมิได้รื้อฟื้นและอนุรักษ์พัฒนาอย่างจริงจัง คุณภาพการศึกษาในภาพรวมเกี่ยวกับทักษะการคำนวณ การอ่าน การเขียน การคิด และการใช้ภาษาต่างประเทศที่จำเป็นส่วนใหญ่ยังต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน สำหรับปัญหาเกี่ยวกับระบบคิด ค่านิยม และการปรับตัว ได้แก่ ระบบการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน และครอบครัว ยังคงสอนให้ติดยึดอยู่กับระบบความคิด และค่านิยมเก่าบางประการที่ล้าสมัย ในขณะที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปไกลมากและการละทิ้งความคิดค่านิยมอันดีงาม ซึ่งเหมาะสมกับสภาพสังคมท้องถิ่น หันไปนิยมแบบฝรั่งโดยคิดว่าเป็นความทันสมัย ในส่วนของปัญหาวิกฤตซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวาง และยากต่อการแก้ไข ได้แก่ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความหลากหลายทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย การแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่ดำเนินไปอย่างรุนแรง การเกิดขึ้นของสังคมเครือข่ายที่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า อำนาจธุรกิจที่อยู่เหนือความเป็นชุมชน เกิดระบบคุณค่าใหม่ในสังคมอันเนื่องมาจากทุนนิยมและบริโภคนิยมทำให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอลง ชุมชนไม่อยู่ในภาวการณ์เป็นแหล่งผลิตความรู้และแหล่งจัดการระบบความรู้ อีกทั้งผู้คนและชุมชนเห็นว่าจริยธรรมมีความหมายน้อยลง จึงทำให้เกิดการเบียดเบียนกันทั้งมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ

สภาพของบริบทชุมชนของพื้นที่ศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องจากกระแสการพัฒนาประเทศด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาเป็นเวลายาวนานเกือบ 5 ทศวรรษ ได้ทำให้เศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงตามแบบเดิมเหลือพื้นที่อยู่ในสังคมน้อยลง เนื่องจากระบบทุนนิยมได้ครอบงำเศรษฐกิจชุมชนด้วยพลังอำนาจของทุนเงินและเทคโนโลยี แม้ระบบเศรษฐกิจในชุมชนยังคงมีลักษณะสองระบบคือ เศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจทุนนิยมก็ตาม แต่น้ำหนักของระบบทุนนิยมมีกำลังเหนือกว่าเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอันมาก ในช่วงเวลาดังกล่าวมีการเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจชุมชนถึงเศรษฐกิจทุนชาวนาไชยาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ชุมชนชาวนาอำเภอไชยาก่อนที่มีการพัฒนาประเทศด้วยแผนพัฒนา

เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมีเศรษฐกิจชุมชนที่มีองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ บริบทชุมชนด้านสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งมีทุนทางสังคมคือ ผู้คนหรือชุมชน สถาบัน วัฒนธรรม และภูมิปัญญาเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อน การทำนามีเป้าหมายสำคัญเพื่อการยังชีพในครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก ทำให้ชาวนาขาดแรงผลักที่จะพัฒนาวิธีการทำนา เพราะผลผลิตที่ได้ทำให้มีอยู่มีกินอย่างไม่เดือดร้อน การทำนาเป็นการทำตามฤดูกาล ปีหนึ่งทำครั้งเดียว เพราะอาศัยน้ำฝนในการทำนา แรงงานที่ใช้เป็นแรงงานในครอบครัวและสัตว์เลี้ยงที่ใช้ทำนา เครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาส่วนใหญ่ทำขึ้นใช้เอง มีส่วนน้อยที่ต้องซื้อหา ชาวนาให้ความสำคัญกับแม่โพสพโดยถือว่ามีบุญคุณต่อชาวนาอย่างยิ่ง ทุกขั้นตอนของการทำนา ชาวนาจะแสดงความเคารพบูชา ระลึกบุญคุณแม่โพสพด้วยการบวงสรวง โดยเชื่อว่าผู้ปฏิบัติจะมีความร่ำรวยอุดมสมบูรณ์พูนสุขเพียบพร้อมด้วยผลผลิตจากการทำนา นอกจากนี้การทำนาของชาวไชยายังมีประเพณีสวดทุ่ง ซึ่งปฏิบัติสืบต่อมาแต่โบราณประเพณีนี้จัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคลของบุคคล หมู่บ้าน ตลอดจนไร่นา และเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร อีกทั้งเพื่อให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่บ้านและเพื่อเป็นการขอฝนด้วย ประเพณีนี้จะจัดขึ้นก่อนที่จะทำนา การทำนาของชาวไชยาแต่เดิมจะเริ่มในเดือนพฤษภาคม ด้วยการแรกไถนาในวันมงคลเสียก่อน แล้วทำเป็นแปลงหว่านกล้า ข้าวที่หว่านชาวนาจะใช้พันธุ์ข้าวที่ชาวนาคัดเลือกโดยดูจากความสมบูรณ์ของรวงข้าว ต่อจากนั้นจะออกไปไถนาในเวลาเช้ามืดทุกวัน ชาวนาจะหยุดไถนาในวันพระ ในช่วงไถนาหากครอบครัวมีลูกชายจะต้องติดตามออกไปช่วยทำงานและฝึกหัดไถนาด้วย เมื่อไถนาเสร็จต้องปล่อยทิ้งไว้ประมาณ 10-15 วัน จนกระทั่งหญ้าเน่าและมีปริมาณน้ำมากพอจึงไถแปร อีกทั้งต้องขุดแต่งคันนาเพื่อมิให้หญ้ารก เมื่อมีน้ำเพียงพอจึงจะคราดนาและดำนา การดำนาเป็นหน้าที่ของผู้หญิงทุกคนในครอบครัว โดยถอนกล้าจากแปลงหว่านนำมาปักดำในผืนนาที่คราดเสร็จแล้ว ก่อนปักดำใช้รากกล้าจุ่มลงในขี้ค้างคาว ที่ละลายน้ำแบบเข้มข้นเสียก่อน ชาวนาเริ่มดำนากันตั้งแต่เช้าจนกระทั่งเย็น หากนาที่คราดเสร็จมีมากก็จะ “ซอแรง” กับเพื่อนบ้าน โดยผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน ในวันซอแรงเจ้าของนาจะเลี้ยงอาหารคาวหวานแก่ผู้มาช่วยงาน ชาวนาบางคนที่ไม่ไถและคราด ก็ใช้ควายฝูงเหยียบนา แล้วใช้จอบ มีดพร้า ทำลายวัชพืชและปรับพื้นที่ให้เสมอกัน และต้องปรับแต่งคันนาให้สามารถกักน้ำไว้ได้ หลังจากเหยียบนาได้ที่แล้วก็จะปักดำ ประมาณเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ฝนเริ่มตกชุก ชาวนาจะออกไปนาทุกวัน เพื่อทำลายวัชพืช ดูแลมิให้เพลี้ย ตั๊กแตน ปูนาและหนูทำลายต้นข้าว และดูแลให้ระดับน้ำในนาพอเหมาะกับการเติบโตของต้นข้าว ชาวนาบางคนนำยันต์ตามความเชื่อที่สืบต่อกันมาผูกปลายไม้ปักไว้ที่แปลงนาของตนเพื่อเป็นการป้องกันสัตว์และโรคต่างๆ ในช่วงนี้กุ้ง หอย ปู ปลา ในนาจะชุกชุมมาก ชาวนาจึงได้อาหารจากสัตว์น้ำดังกล่าวอีกด้วย เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนา ไชยาจะมีพิธีทำขวัญเพื่อบำรุงขวัญแม่โพสพให้อยู่ประจำมิให้หลีกลี้หนีไป การทำขวัญใช้ขนมต่างๆ เป็นเครื่องสังเวย มีธูปเทียน แป้งหอม น้ำมันหอมเพื่อทาหรือเจิมที่ใบข้าว เมื่อข้าวออกรวงเต็มที่กระทั่งเมล็ดข้าวแก่ได้ที่และเริ่มสุก ชาวนาจะต้องคอย

ดูแลมิให้ศัตรูข้าวคือ หนู และนกมาทำลาย ด้วยการใช้กับดักหรือกรงดักหนู และคอยไล่ตะเพิดนก เพราะมีความเชื่อว่าการปล่อยปละละเลยไม่สนใจจะทำให้แม่โพสพหลีกเร้นไปอยู่ยังแหล่งอื่น ทำให้ปีต่อๆ ไป การทำนาจะไม่ได้รับผลเท่าที่ควร ก่อนที่ข้าวจะสุกเต็มที่ ชาวนาจะให้หมอขวัญหาวันดีและช่วยทำพิธีผูกข้าว โดยมีอุปกรณ์ เครื่องบวงสรวงต่างๆ ให้พร้อมตามขนบประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การทำพิธีอาจทำในตอนเช้าหรือตอนบ่ายโดยเลือกพื้นที่ที่ข้าวนางอกงามมีรวงข้าวสมบูรณ์เป็นที่ทำพิธีผูกข้าว ภายหลังเสร็จพิธีชาวนาจึงเริ่มเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวข้าวหมดทุกแปลงจึงเกี่ยวข้าวขวัญ แล้วนำข้าวขวัญเก็บไว้ที่โรงข้าวเพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นการแสดงคารวะ ชาวนาบางคนที่ไม่ทำพิธีผูกข้าวก็จะทำพิธีรวบข้าวเอง ซึ่งเป็นการทำอย่างย่อๆ ที่ไม่จำเป็นต้องมีอุปกรณ์ครบ สำหรับเครื่องมือเกี่ยวข้าวของชาวไชยาแต่เดิมคือ ตรูด หรือจูด นี่คือสภาพของชาวนาไชยาแต่เดิมที่บริบทชุมชนยังคงเอื้อต่อการดำรงชีวิตตามแบบเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียงคือ เป็นการผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนมิได้เน้นการผลิตเพื่อขาย อย่างไรก็ตามมีหลักฐานแน่ชัดว่า ผลผลิตข้าวของเมืองไชยาแต่เดิมมากจนสามารถขายเป็นสินค้าออกไปยังเมืองอื่นๆ เช่น กรุงเทพฯ และสิงคโปร์มาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าอยู่หัว โดยมีคนจีนและผู้ว่าราชการเมืองเป็นกลไกสำคัญคือ เป็นพ่อค้าคนกลางมิใช่ชาวบ้าน ชาวนาไชยาจึงน่าจะถูกเอารัดเอาเปรียบมาตั้งแต่อดีต เพราะราคาข้าวที่ชาวนาขายให้แก่พ่อค้าคนกลางเปลี่ยนแปลงเชื่องช้ามาก กล่าวคือ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ราคาข้าวเปลือกถังละ 3-4 บาท สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราคา 6-7 บาท และในปี พ.ศ. 2500-2505 ราคาถังละ 8-10 บาทเท่านั้น แม้ว่าราคาข้าวจะตกต่ำ แต่การที่ชาวนาไชยาในอดีตมุ่งการผลิตเพื่อเลี้ยงครอบครัวและชุมชนไม่เน้นเพื่อขาย ด้วยการใช้แรงงานคนในครอบครัว แรงงานสัตว์เลี้ยงประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมทำให้ชาวนาพึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนได้เป็นอย่างดีคือ ถ้อยทีถ้อยอาศัย มีน้ำใจให้กันอย่างเหลือเฟือทั้งส่วนตนและส่วนรวม ประกอบกับมั่นคงอยู่กับหลักธรรมทางศาสนา ครอบครัวและชุมชนไชยาจึงมีความเหนียวแน่นมั่นคง มีเครือข่ายภายในที่เข้มแข็ง สังคมชาวนาไชยาในสมัยก่อนจึงมีความอุดมสมบูรณ์และมีความสุข

ครั้นเมื่อระบบทุนนิยมขยายตัวอย่างกว้างขวางในประเทศไทย ทำให้ชุมชนชาวนาไชยาได้รับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ระบบนิเวศและเทคโนโลยีการผลิตเกษตรกรรมแบบใหม่ ซึ่งเศรษฐกิจในสังคมเกษตรกรรมพื้นบ้านถูกโยงเข้ากับเศรษฐกิจชาติในระบบทุนนิยม ที่เน้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนตน บทบาทของตลาด ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อขาย ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพ และเน้นเรื่องความสุข สังคมเกษตรกรรมแบบใหม่อันมีแนวคิดที่พัฒนาสู่ความทันสมัยค่อยๆ ดูดกลืนและครอบงำเกษตรกรรมพื้นบ้านมากขึ้นเรื่อยๆ บริบทชุมชน ฐานเศรษฐกิจ และทุนทางสังคมปะทะสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนอย่างกว้างขวาง ชุมชนปรับตัวด้วยการตั้งรับมากกว่าปรับตัวต่อสู้และต่อรองกับสภาพการณ์ใหม่ ที่นำชุมชนเข้าสู่เกษตรกรรมอันพึ่งพิงเทคโนโลยี

การผลิตสมัยใหม่ ซึ่งเร่งเพิ่มปริมาณผลผลิตเพื่อสนองเศรษฐกิจบริโภคนิยม สภาพดังกล่าวทำให้อาชีพทำนาของชาวนาไชยาต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตจากเดิมเพื่อการยังชีพเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้าด้วยการใช้ทุนอย่างเข้มข้น โดยคาดหวังว่าจะเป็นการยกระดับความสามารถและความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้ดีกว่าเดิมได้ ในช่วงต้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รัฐจึงให้ดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจเอกชน พัฒนาอุตสาหกรรมเร่งรัดการส่งออก และมุ่งการกระจายรายได้ด้วยการลงทุนอย่างขนานใหญ่ อำเภอไชยามีโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดกลางคือ โครงการเหมืองฝายทดน้ำคลองไชยา และขุดคลองส่งน้ำช่วยพื้นที่เพาะปลูกสองฝั่งคลองให้มีพื้นที่ได้รับผลประโยชน์ต่อการเกษตร 30,000 ไร่ ขณะเดียวกันก็มี “โครงการเงินผัน” ตามนโยบายของรัฐบาล ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้ทำให้ถนนเกิดขึ้น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาพื้นที่รอบนอกของอำเภอไชยา นอกจากนี้การสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 41 (ชุมพร-พัทลุง) ทำให้การคมนาคมติดต่อระหว่างไชยากับภายนอกมีความสะดวกและเป็นไปอย่างกว้างขวาง สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจทุนหรือเศรษฐกิจพอเพียงของชาวไชยาทั้งสิ้น เพราะเป็นช่วงที่ประชาชนปรับตัวและเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบทุนนิยมโดยมุ่งผลประโยชน์เฉพาะหน้า ขาดการมองอนาคตอย่างไตร่ตรองให้ลึกซึ้ง ชาวนาไชยาที่แต่เดิมทำนากันเพียง ปีละ 1 ครั้ง และใช้พันธุ์ข้าวหอมไชยาปลูกกันเป็นหลัก มีพันธุ์ข้าวชนิดอื่นๆ เป็นส่วนประกอบ ครั้นเมื่อประเทศมุ่งเน้นการกระจายรายได้ให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้นโดยการส่งเสริมให้ชาวนาใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ที่มีอายุการให้ผลผลิตสั้น และเน้นการทำนาปีละ 2 ครั้ง ชาวนาไชยาได้เริ่มตอบรับความคิดดังกล่าวมาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 ด้วยการช่วยกันสร้างทำนบกั้นน้ำ เพื่อให้สามารถทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง ขณะเดียวกันได้ก่อตั้งสมาคมชลประทานราษฎร์ เพื่อส่งเสริมการจัดระบบน้ำและผันน้ำจากคลองไชยาในเวลาต่อมา การทำนาขณะนั้นได้รับการสนับสนุนจากรัฐเป็นอย่างดี โดยแจกพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และรถไถนาให้ใช้ทุกตำบลที่ทำนา อีกทั้งสนับสนุนให้ทำสวนครัวและเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปด้วยเพื่อใช้เป็นอาหารและเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมาชาวนาไชยาต่างหันมาใช้พันธุ์ข้าวชนิดใหม่ โดยเฉพาะพันธุ์ข้าว กข. และทำปีละ 2 ครั้งกันมากขึ้น ขณะที่การปลูกข้าวหอมไชยาลดลงตามลำดับ จากการที่สามารถทำนาปีละ 2 ครั้ง ด้วยพันธุ์ข้าวชนิดใหม่ ซึ่งทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้นทำให้ครอบครัวที่มีฐานะดีซื้อรถไถนามาใช้แทนแรงงานควาย ซึ่งใช้เหยียบนาและไถนาขณะนั้น ในช่วงนี้เองทุกพื้นที่ทำนาของไชยามีรถไถนารับจ้างอยู่ทั่วไป การไถนาด้วยควายและการใช้ควายเหยียบนาเริ่มลดลงอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้เมื่อมีการทำนามากขึ้นถึงปีละ 2 ครั้ง ขี้ค้างคาวที่นำมาใช้ก็ไม่เพียงพอ ชาวนาจึงนำปุ๋ยเคมีมาใช้เพิ่มขึ้น อีกทั้งนาดำก็เปลี่ยนแปลงเป็นนาหว่านด้วย สิ่งที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่งคือ การช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยการซอแรงในหมู่ของชาวนาก็ลดน้อยลง ในช่วงนี้เองการทำนาต้องใช้สารเคมีปราบศัตรูข้าวมากขึ้นด้วย เนื่องจากแรงงานในครอบครัวที่จะดูแลรักษาข้าว

ไม่เพียงพอ การทำนาในทุกขั้นตอนจึงต้องลงทุนสูงขึ้น ผลที่ตามมาที่เห็นได้ชัดคือ นาข้าวที่เคยให้ผลผลิตประมาณ 80 ถังต่อไร่ ลดลงเหลือเพียง 40-50 ถังต่อไร่ ด้วยเหตุดังกล่าวแม้การทำนาปีละ 2 ครั้งดูเหมือนว่าจะได้ผลผลิตมากขึ้น แต่ที่ชาวนาก็ต้องใช้ทุนในการผลิตสูง ในปี พ.ศ. 2517-2519 นาข้าวส่วนใหญ่ของอำเภอไชยาเปลี่ยนแปลงเป็นนาหว่านพันธุ์ข้าว กข. แทบทั้งสิ้น และชาวนาต่างก็มุ่งผลิตเพื่อขาย ราคาข้าวเปลือกขณะนั้นเกวียนละประมาณ 1,500-2,000 บาท ชาวนาที่มีผลผลิตข้าวเปลือกฤดูละ 5-10 เกวียน ถือว่าเป็นผู้มีอันจะกิน ขณะที่ข้าว กข. เป็นที่นิยมของชาวนา การทำนาข้าวหอมไชยาที่ยังคงพอมีอยู่บ้างส่วนใหญ่เพื่อบริโภคในครอบครัว การผลิตเพื่อขายไม่คุ้มทุน เนื่องจากปีหนึ่งทำได้เพียงครั้งเดียว และมีขั้นตอนยุ่งยาก การขายข้าวเปลือกขณะนั้นชาวนาส่วนใหญ่ขายให้แก่โรงสี อย่างไรก็ตามแม้ชาวนาไชยาผลิตข้าวได้มาก แต่ชาวนาส่วนใหญ่นิยมซื้อข้าวจากตลาดมาบริโภค การผลิตข้าวในช่วงนี้นับเป็นช่วงการผลิตเพื่อการค้าที่ช่วยให้ชาวนาดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างราบรื่น ในช่วงปี พ.ศ. 2520-2524 ซึ่งเป็นระยะเวลาการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 โครงการสร้างฝายทดน้ำคลองไชยาที่ตำบลป่าเวสร้างเสร็จ ได้มีการผันน้ำช่วยพื้นที่เพาะปลูก 2 ฝั่งคลองในพื้นที่ตำบลป่าเว ตำบลเวียง ตำบลตลาด และตำบลเลม็ด ชาวนาในพื้นที่ดังกล่าวมีน้ำสะดวกต่อการทำนา ส่วนใหญ่จึงทำกันปีละ 2 ครั้ง ทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้น แต่ราคาข้าวในช่วงนี้ยังไม่เปลี่ยนแปลง ขณะที่การลงทุนสูงขึ้นกว่าการทำนาแบบเดิม การทำนาจึงเป็นเพียงการนำเงินมาลงทุนหมุนเวียนที่ให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจน้อย บางครอบครัวเปลี่ยนไปประกอบอาชีพทำนากุ้งในบริเวณป่าชายเลนและพื้นที่นาบางส่วน แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากขาดความรู้ และทุนประกอบการมีน้อย การมุ่งกระจายรายได้และยกฐานะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้นจึงไม่ประสบความสำเร็จ ชาวนาที่มีฐานะปานกลางและยากจนมีหนี้สินเพิ่มขึ้น บางครอบครัวหาทางออกด้วยการเข้าไปหักร้างถางพงในต่างพื้นที่ควบคู่ไปกับการทำนา บางครอบครัวปล่อยให้พื้นที่นารกร้าง การทำนาข้าวของอำเภอไชยาเริ่มซบเซาลง ชาวนาจำนวนไม่น้อยซื้อข้าวจากตลาดมาบริโภค ส่วนผลผลิตของตนเองใช้เลี้ยงเป็ดบ้าง ขายให้แก่พ่อค้าคนกลางบ้าง ในส่วนของการทำนากุ้ง สภาพป่าชายเลนถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง ผลจากการทำนากุ้งนอกจากชาวนาต้องเป็นหนี้เป็นสินแล้ว ยังทำให้พื้นที่นาบางส่วนกลายเป็นนากุ้ง ซึ่งต่อมาทำให้สภาพดินและน้ำไม่เหมาะแก่การทำนาอีกต่อไป ในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (2525-2529) รัฐยังคงพยายามกระจายผลการพัฒนาให้ถึงมือชาวชนบท มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตด้านการเกษตร และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลตอบแทนสูงขึ้น โดยตระหนักถึงพระราชกรณียกิจการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพื้นที่อำเภอไชยามีการดำเนินงานโครงการต่างๆ เช่น โครงการไร่นาสวนผสม โครงการเลี้ยงวัวเนื้อ วัวนม โครงการสวนไม้ผล และโครงการสวนปาล์มน้ำมัน โดยเปิดโอกาสให้ชาวนากู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรไปดำเนินการปลอดดอกเบี้ย 3 ปี หลังจากนั้นต้องส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยคืนภายในเวลา 15 ปี ผลการดำเนินงานเป็นที่น่าพอใจในช่วง 3 ปีแรก แต่หลังจากนั้นการประกอบการมีปัญหามากเกี่ยวกับ

การจำหน่ายผลผลิต และการส่งเงินคืนให้แก่ธนาคาร เมื่อดำเนินการครบ 15 ปี ไม่ประสบผลสำเร็จ รัฐบาลต้องยกเลิกหนี้สินให้ชาวนาทั้งหมด มีเพียงโครงการทำสวนปาล์มน้ำมันในพื้นที่นาร้างและที่ดอนที่ดำเนินการต่อมา ซึ่งได้ขยายพื้นที่ปลูกในทุกตำบลของอำเภอไชยาในช่วงของการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (2530-2534) แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศเป็นไปในทางที่ดีขึ้น แต่ปัญหาที่สุมทับมาก่อนหน้านี้ อาทิ ความยากจน การกระจายรายได้ และความผันผวนของเศรษฐกิจโลก ทำให้ชาวนายังคงดำรงชีวิตด้วยความยากลำบาก แม้ว่าผลผลิตจากการทำนาที่ไชยาลดลงแต่ราคาข้าวก็ยังคงตกต่ำเช่นเดิม ในปี พ.ศ. 2531 ชาวนาไชยาในบางตำบลได้ตั้งกลุ่มผลิตข้าวปลอดสารพิษเพื่อปรับปรุงการผลิตด้วยการยกระดับคุณภาพปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการตลาดเพื่อลดต้นทุนการผลิตและกระจายผลผลิตให้มีรายได้มากขึ้น ด้วยคิดว่าเป็นทางออกหนึ่งที่ทำให้ข้าวมีราคาดีขึ้น แต่กลุ่มก็ยังดำเนินงานอยู่ในวงจำกัด และราคาผลผลิตมิได้ดีขึ้นแต่ประการใด เนื่องจากชาวนาไม่สามารถพัฒนากลไกด้านการตลาดให้มีการกระจายผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าวราคายางพาราและสวนปาล์มน้ำมันปรับตัวดีขึ้น ทำให้ชาวนาบางครอบครัวใช้พื้นที่นาทำสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันมากขึ้น ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2535 การทำนาหว่านเริ่มประสบปัญหาการแพร่ระบาดของหอยเชอรี่ ส่งผลให้ชาวนาต้องลงทุนเพิ่มมากขึ้นอีกเพื่อกำจัดหอยเชอรี่ ขณะที่ราคาข้าวในช่วงปี พ.ศ. 2535-2537 เพียงเกวียนละไม่เกิน 3,000 บาท เท่านั้น นอกจากนี้การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรได้ทำให้วิถีชีวิตของชาวนาไชยาเป็นสังคมเมืองมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนอกจากก่อให้เกิดปัญหาความยากจนแล้ว ยังมีปัญหายาเสพติด ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมขยายตัวอย่างกว้างขวางอีกด้วย คุณภาพน้ำในลำน้ำสายหลักคือ คลองไชยา และคลองท่าตีน รวมทั้งคุณภาพป่าไม้เสื่อมโทรมลง ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชาวไชยาและชาวนาอำเภอไชยาอย่างต่อเนื่อง

ภายหลังจากการที่ชาวนาไชยาใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชติดต่อกันยาวนาน ทำให้สภาพดินขาดความสมบูรณ์ ประกอบกับหอยเชอรี่ระบาดหนักทุกพื้นที่ผลผลิตข้าวแต่ละฤดูจึงไม่ค่อยคุ้มทุน ในปี พ.ศ. 2540 กรมพัฒนาที่ดินได้เข้ามาให้ความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงดินให้มีคุณภาพ มีหมอดินเผยแพร่ความรู้ในทุกตำบล แต่ชาวนาส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อฝังหัวว่าการทำนาโดยใช้สารเคมีเท่านั้นที่ให้ผลดีทันตาเห็น แม้ว่าความคิดเรื่องการทำนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่มุ่งให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพได้เริ่มแพร่หลายเข้ามา แต่ชาวนาไม่ได้สนใจเรื่องนี้มากนัก มุ่งแต่ทำนาข้าวให้ได้ปริมาณมากเพื่อขายอยู่เช่นเดิม การทำนาในสภาพดังกล่าวทำให้ศัตรูข้าวดื้อยา การระบาดของศัตรูข้าวเพิ่มขึ้น เกิดสารพิษตกค้างมากขึ้น สัตว์น้ำที่เคยชุกชุมมีน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด ผลผลิตข้าวจึงมีแนวโน้มลดลง ในช่วงนี้เองเจ้าหน้าที่การเกษตรของรัฐได้นำความรู้ในการกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานเข้ามาเผยแพร่สนับสนุนเพื่อให้เกิดหมู่บ้านที่ผลิตข้าวคุณภาพปลอดสารพิษด้วยการจัดตั้งเป็นกลุ่มการผลิต กิจกรรมที่ดำเนินการมีการสำรวจศัตรูพืช

ในนาข้าว การผลิตน้ำสกัดชีวภาพ การเสริมความรู้เรื่องการใช้พันธุ์ข้าว การแพร่พันธุ์ของศัตรูพืช การใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์ การใช้ปุ๋ยเคมี การผลิตสารกำจัดหนอน โดยศูนย์ส่งเสริมเกษตรชีวภาพ สำนักงานเกษตรจังหวัดสุราษฎร์ธานี และสำนักเกษตรอำเภอไชยาเป็นผู้ให้คำแนะนำ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 กิจกรรมดังกล่าวดำเนินไปอย่างเข้มแข็งแต่การเพิ่มขึ้นของสมาชิกยังจำกัด นอกจากนั้นสมาชิกกลุ่มยังมิได้นำวิธีการไปปฏิบัติจริงในการทำนาเพื่อผลิตข้าวปลอดสารพิษ การทำนาในช่วงนี้จึงยังคงมิได้ลดต้นทุนการผลิตให้เห็นได้ชัดแต่อย่างใด แม้จะมีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำตำบลช่วยผลักดันอีกแรงหนึ่ง อีกทั้งกลุ่มได้ขยายเครือข่ายจุดถ่ายทอดเพิ่มขึ้นในลักษณะกลุ่มเกษตรกร และตั้งกลุ่มการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสานก็ตาม ในบางตำบลนอกจากมีการกำจัดหอยกันอย่างจริงจังด้วยการจัดประกวด ใช้เป็นอาหารเป็ด รวมทั้งส่งไปจำหน่ายด้วย แต่ก็มิได้ทำอย่างต่อเนื่อง กิจกรรมของกลุ่มจึงซบเซาลงและเงียบหายไปในปี พ.ศ. 2544 นักวิชาการจากศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 22 ได้เข้ามาเผยแพร่ความรู้เรื่องข้าวพันธุ์ปทุมธานี 1 และดำเนินการโครงการข้าวชุมชนในอำเภอไชยาโดยจัดตั้งกลุ่มสนใจทำนาเพื่อให้คนในพื้นที่ใช้ผลผลิตภายในชุมชนแทนการซื้อหาจากภายนอก โดยผู้ร่วมโครงการทำนาใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 มีศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 22 ควบคุมดูแล และศูนย์ฯ รับซื้อผลผลิตข้าวเปลือกในราคาเกวียนละ 8,000 บาท ซึ่งขณะนั้นคนกลางรับซื้อเพียง 5,000-6,000 บาทเท่านั้น นอกจากนี้ชาวนาที่ร่วมโครงการนี้ได้ดำเนินงานโรงเรียนเกษตรกรควบคู่ไปด้วย โดยโรงเรียนดังกล่าวมีกิจกรรมฝึกอบรมตลอดฤดูกาลปลูกข้าวด้วยการอบรมในแปลงนาข้าวนั่นเอง กระบวนการอบรมใช้ผู้เรียนหรือชาวนาเป็นศูนย์กลาง ชาวนากลุ่มนี้ร่วมกันทำแผนดำเนินงานตลอดฤดูกาลทำนา สาระสำคัญของแผนคือ การเตรียมดิน การใช้เมล็ดพันธุ์ การหว่านข้าว การวินิจฉัยศัตรูพืช การใช้ปุ๋ย การทบทวนความรู้การทำนา การประเมินผลและการเก็บเกี่ยว ซึ่งชาวนาต่างก็มีแปลงปฏิบัติทั้งแปลงที่มีวิธีการจัดการศัตรูพืช โดยวิธีผสมผสานและแปลงปฏิบัติการตามแบบที่เกษตรกรทั่วไปทำกัน เพื่อเป็นการเปรียบเทียบ ผลจากการทำนาตามแนวทางดังกล่าว ทำให้นาข้าวบางแปลงมีผลผลิตมากถึง 85 ถังต่อไร่ นับเป็นผลผลิตที่สูงน่าพอใจ เมื่อผลเป็นที่ประจักษ์เช่นนี้เกษตรกรอำเภอไชยาได้พยายามสนับสนุนการขยายโครงการให้กว้างขวางขึ้น แต่มีชาวนาให้ความสนใจน้อยมาก ยังคงทำนาด้วยการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืชอย่างแข็งขัน อีกทั้งหนี้สินซึ่งกู้จากแหล่งเงินต่างๆ เพิ่มสูงขึ้น จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2545 ชาวนาที่มีหนี้สินต่างเข้าร่วมโครงการพักชำระหนี้ของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ในช่วงนี้เองชาวนาอำเภอไชยาต่างเห็นพ้องกันว่าสมควรรื้อฟื้นประเพณีการซอแรงกลับคืนมาเพื่อเป็นทางหนึ่งที่ช่วยลดต้นทุนการผลิตแต่ในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยาก แต่ประเพณีดังกล่าวก็ยังคงมีอยู่บ้างโดยเฉพาะในช่วงของการขนถ่ายข้าวเปลือกขายขณะเก็บเกี่ยว และในการทำนาข้าวหอยไชยาเท่านั้น

ภายหลังจากที่ชาวนาอำเภอไชยาเข้าร่วมโครงการทำนาด้วยพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 กับศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืชที่ 22 จังหวัดสุราษฎร์ธานีในปี พ.ศ. 2545 ด้วยการได้รับแจกพันธุ์ข้าว

พร้อมปุ๋ย โดยมีข้อตกลงให้คืนข้าวแก่ศูนย์หนึ่งส่วนจากผลผลิตสามส่วนทำให้ชาวนาเข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมาก เนื่องจากพันธุ์ข้าวชนิดนี้ให้ผลผลิตสูง ต้านทานโรคและแมลง เป็นที่ต้องการของตลาดและคนทั่วไปนิยมรับประทาน หลังจากปี พ.ศ. 2547 เกือบทุกครัวเรือนนิยมทำนาด้วยพันธุ์ข้าวชนิดนี้ แต่หลังจากปี พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ศูนย์ฯ มิได้แจกพันธุ์ข้าวและปุ๋ยอีก แต่ดำเนินการควบคุมการผลิตทุกขั้นตอนเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ที่มีคุณภาพตามมาตรฐานและรับซื้อผลผลิตทั้งหมดในราคาสูงกว่าราคาทั่วไป ขณะเดียวกันในปี พ.ศ. 2549 ศูนย์ฯ ได้เปลี่ยนชื่อเป็น ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี สังกัดอยู่ในกรมการข้าว เพื่อสนับสนุนส่งเสริมและกระจายพันธุ์ข้าวตามนโยบายคณะกรรมการข้าวแห่งชาติ วิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต การใช้และการตลาดเมล็ดพันธุ์ข้าว รวมทั้งถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านวิทยาการเมล็ดพันธุ์ด้วย ศูนย์ฯ ดังกล่าวจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลิตข้าวปทุมธานี 1 อย่างไรก็ตาม โครงการนี้ยังคงมีชาวนาเข้าร่วมโครงการคงเดิมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ชาวนาส่วนใหญ่ยังให้ความสนใจทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวอื่นๆ อยู่ทั่วไป เช่น กข.7, กข 21, ชัยนาท และสุพรรณบุรี 90 เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเป็นอิสระในการผลิตเพื่อขาย เพื่อบริโภค และใช้เลี้ยงเป็ดในครัวเรือน และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ที่ราคาข้าวเริ่มกระเตื้องขึ้น โดยราคาข้าวเปลือกอยู่ระหว่าง 6,000-7,000 บาทต่อตัน ทำให้ชาวนาอำเภอสนใจทำนาเพิ่มมากขึ้น พื้นที่นาที่ชลประทานเข้าถึงและนาร้างทั้งหลายได้เปลี่ยนเป็นนาข้าว ยกเว้นตำบลทุ่งที่ชาวนายังคงเปลี่ยนแปลงที่นาเป็นสวนปาล์มน้ำมันมากขึ้น เนื่องจากการทำนาต้องอาศัยน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ และแม้ในช่วงนี้การพัฒนาชนบทภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เผยแพร่ลงสู่ชนบทอย่างเข้มข้น โดยที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรได้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่เกษตรกร แต่ชาวนาไชยายังคงให้ความสนใจในการปฏิบัติเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงค่อนข้างผิวเผิน ยังคงมุ่งทำนาแบบใหม่เพื่อขายผลิตผลอย่างเต็มที่ ชาวนาอำเภอไชยาส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในภาวการเป็นหนี้สินมากขึ้นอีก โดยกู้เงินไปประกอบกิจการอื่นเพื่อเสริมรายได้ หนี้สินที่มีจึงมิใช่หนี้สินจากการทำนา โครงการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานซึ่งก่อให้เกิดกลุ่มผลิตข้าวที่มีคุณภาพปลอดสารพิษที่ได้เรียนรู้การผลิตที่ปลอดภัย ซึ่งมีทีท่าว่าทำกันอย่างจริงจังในระยะแรกควบคู่กับโครงการข้าวชุมชน โดยมีโรงเรียนเกษตรกรช่วยขยายความคิดดังกล่าวนี้ แต่จนแล้วจนรอดก็ค่อยๆ เลือนหายไป เพราะในสภาพที่เป็นจริงชาวนายังคงเลือกใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีในการทำนาอยู่อย่างยากที่จะเปลี่ยนแปลง

ในปี พ.ศ. 2551 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) โดย สกว. ท้องถิ่นได้ดำเนินงานงานโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูข้าวหอมไชยาขึ้นที่ตำบลเลม็ด โดยสนับสนุนให้ชาวนาจำนวน 5 ราย ทดลองปลูกข้าวหอมไชยา แต่ก็ไม่เป็นที่สนใจของเกษตรกรอื่นๆ หลังจากนั้นรัฐบาลได้สนับสนุนโครงการอาชีพทางเลือกข้าวคืนถิ่นในอำเภอไชยาโดยเห็นชอบให้พลิกฟื้นนาร้าง และรณรงค์ปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยผู้ทำนาได้รับเงินช่วยเหลือค่าไถคราด ค่าปุ๋ยและค่าเก็บเกี่ยว ขณะเดียวกันโครงการนี้ได้นำร่องพื้นที่เหมาะสม

เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการผลิตข้าวหอมไชยาควบคู่ไปด้วย โดยดำเนินการในพื้นที่ตำบลเลม็ด ตำบลทุ่ง ตำบลป่าเว และตำบลโมถ่าย มีผู้เข้าร่วมโครงการ จำนวน 24 ครอบครัว ด้วยการได้รับสนับสนุนจากรัฐเช่นเดียวกัน อีกทั้งยังสนับสนุนให้เลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ ปลา และวัว ด้วย การทำนาไชยาดังกล่าวเน้นดำเนินการตามที่มีมาในอดีต คือ หว่านกล้า ปักดำ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูพืช เพียงแต่ใช้รถจักรไถและคราดนาเท่านั้น ผลผลิตที่ได้จากการทำนาข้าวหอมไชยาดังกล่าวอยู่ระหว่าง 40-60 ถังต่อไร่ แต่จากการทำนาดังกล่าวปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ชาวนายังไม่มั่นใจว่าพันธุ์ข้าวหอมที่ปลูกนั้น มีคุณภาพเช่นเดียวกับพันธุ์ข้าวหอมไชยาที่มีมาแต่เดิมหรือไม่เพราะการคัดเลือกพันธุ์ยังมิได้เข้มงวด อีกทั้งการปรับปรุงดินและการพัฒนาแหล่งน้ำก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนมากนัก นอกจากนี้การจัดการด้านการตลาดของผลผลิตข้าวหอมไชยาก็ไม่เป็นที่แน่ชัดแต่ประการใด และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ กระบวนการทำนาที่ใช้เวลายาวนาน และทำได้เพียงปีละ 1 ครั้งนั้น ชาวนาเห็นว่าไม่คุ้มค่าเหมือนกับการทำนาด้วยพันธุ์ข้าวชนิดใหม่ คือ ไม่สอดคล้องกับกระบวนการทำนาในยุคเศรษฐกิจทุนที่เน้นการผลิตเพื่อขาย อย่างไรก็ตามการดำเนินการโครงการข้าวคืนถิ่นทั้งสองลักษณะแม้จะไม่ราบรื่นและผลผลิตไม่เป็นที่น่าพอใจนัก แต่ส่งผลดีต่อการฟื้นฟูการทำนาของอำเภอไชยาโดยเฉพาะการฟื้นฟูและทำนาข้าวหอมไชยาให้เป็นที่ประจักษ์อย่างกว้างขวาง และช่วยให้มีการขยายพื้นที่ทำนาในอำเภอไชยาเพิ่มขึ้นด้วย อย่างไรก็ตามสิ่งที่น่าเป็นห่วงก็คือ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมค่อนข้างรุนแรง ทั้งดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ นอกจากส่งผลต่อการสูญเสียพันธุ์สัตว์ พันธุ์พืชแล้ว ลำคลองไชยาแหล่งน้ำสายหลักมีน้ำน้อยและสภาพของคลองแคบลง อีกทั้งปริมาณความสกปรกในรูปของสารอินทรีย์สูงขึ้น ทำให้เกิดน้ำเสียในคลองไชยาและคลองอื่นๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อการทำนา นอกจากนี้สภาพของชาวนาไชยายังอยู่ในภาวะที่ต้องปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ มีน้อยมากที่พึ่งตนเองและชุมชนด้วยการคิดเอง ทำเอง และแก้ไขปัญหาเอง กระบวนการทำนาของชาวนาไชยายุคทุนนิยมจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ต้องพึ่งพิงภายนอกเกือบทุกด้าน แม้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาได้เข้ามามีบทบาทในชุมชนก็ตาม แต่มิได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันใดมากนัก

ในปี พ.ศ. 2551 เกษตรกรวารินทร์ สังข์ปล้อง ชาวนาตำบลเมม็ด อำเภอไชยาเกิดความคิดว่าหากมุ่งทำนาเพื่อขายผลผลิต โดยที่ทำนาด้วยข้าวพันธุ์ใดพันธุ์หนึ่งโดยเฉพาะ จะทำให้ข้าวมีราคาถูก จึงได้ทดลองทำนาด้วยพันธุ์ข้าวสังข์หยดในพื้นที่ 2 ไร่ ได้ผลผลิตพอๆ กันกับของจังหวัดพัทลุงคือ 35 ถังต่อไร่ ซึ่งก็ขายได้ราคาดีเพราะเป็นที่นิยมรับประทาน หลังจากนั้นได้ชักชวนให้ชาวนาอีก 3-4 ครอบครัวทำนาข้าวดังกล่าว โดยรับซื้อผลผลิตไปแปรรูปเป็นข้าวสารขาย นอกจากนี้ยังได้นำพันธุ์ข้าวหอมนิลมาทดลองปลูกอีกด้วย ซึ่งก็ได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจเช่นกัน ปัจจุบันมีผู้ทำนาด้วยพันธุ์ข้าวหอมนิลในพื้นที่ตำบลเลม็ดเกือบ 20 ไร่ และมีแนวโน้มว่าน่าจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ การปลูกข้าวพันธุ์ใหม่ดังกล่าวนับเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เพราะชาวนาเริ่ม

ตระหนักว่าการทำนาด้วยพันธุ์ข้าวตามแบบเก่าเป็นการย่ำอยู่กับที่ ทำให้ชาวนามีทางเลือกน้อย นอกจากนี้การที่นายวาริน์ทร์ แปรรูปเป็นข้าวสารและจัดจำหน่ายโดยตรงทำให้ขายข้าวสารได้ในราคาสูง ชาวนาจึงคิดว่าการรวมกลุ่มกันอย่างจริงจังเพื่อทำกิจการดังกล่าวน่าจะเป็นทางออกที่ดีของชาวนาในอนาคต

ในส่วนของกระบวนการทำนาในยุคเศรษฐกิจทุน การที่ชาวนาไชยาได้เปลี่ยนวิธีการจากเดิมซึ่งใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์เลี้ยง มาใช้เครื่องจักรแทน ทุนเงินจึงเข้ามามีบทบาทที่สำคัญยิ่ง เพราะต้องใช้วิธีการจ้างงานทุกขั้นตอน ทำให้การทำนาต่อไร่ต้องลงทุนสูง สภาพการณ์ดังกล่าวเหมาะต่อการผลิตเพื่อขาย เพราะงานสำเร็จเรียบร้อยอย่างรวดเร็ว แต่ชาวนาต้องมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ความมีน้ำใจที่ยึดโยงร้อยรัดความเป็นชุมชนมีน้อยลง ความขัดแย้งในชุมชนเกิดขึ้นได้ง่าย เพราะใช้เงินและผลประโยชน์เป็นตัวตั้ง พิธีกรรมซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญของการทำนาก็เช่นเดียวกัน เมื่อการไถนาและการเก็บเกี่ยวเปลี่ยนเป็นใช้รถรับจ้าง การพิจารณาวันดีวันร้ายในการทำนา ความเชื่อเรื่อง ความศรัทธาในบุญคุณแม่โพสพ ซึ่งทำให้ชาวนามีการบวงสรวงในทุกขั้นตอน การผูกข้าว การทำขวัญข้าว คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ชาวนาตระหนักในคุณค่าและความกตัญญูต่อข้าวน้อยลง ไม่ดูแลรักษาข้าวให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า ข้าวเป็นเพียงสินค้าการเกษตรที่ไม่แตกต่างกับผลผลิตการเกษตรอื่นๆ วิถีชีวิตวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไป กระบวนการทำนาในยุคเศรษฐกิจทุนจึงสูญเสียความเป็นชาวนาที่แท้จริง และความรักความผูกพันของสังคมชาวนาแบบเดิมที่ทำให้ครอบครัวและชุมชนดำรงอยู่อย่างพอเพียงด้วยความสมสงบสุขย่อหย่อนลง ในส่วนของการจัดการผลผลิต เมื่อการผลิตเพื่อขายเข้ามาแทนที่การผลิตอันเป็นเศรษฐกิจชุมชน ชาวนาซึ่งมีที่นามากและมีฐานะค่อนข้างดีไม่ได้รับผลกระทบเกี่ยวกับผลผลิตราคาต่ำมากนัก เพราะจะไม่ยอมขายข้าวให้แก่พ่อค้าคนกลางในราคาถูก แต่จะเก็บข้าวเปลือกไว้ขายปลีกหรือทยอยขายเมื่อราคาค่อนข้างดี แต่ชาวนาซึ่งมีที่นาน้อยหรือเช่านาของผู้อื่นทำมักจะได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากต้องตัดสินใจขายข้าวให้แก่พ่อค้าคนกลางทันทีด้วยราคาต่ำ สภาพการณ์เช่นนี้แม้จะเห็นได้ชัดว่าถูกเอารัดเอาเปรียบมายาวนานแต่ก็มิได้ร่วมกันคิดแก้ไขอย่างจริงจังแต่ประการใด แม้ชาวนาจะมีทางเลือกผลิตข้าวให้แก่ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีซึ่งมีผลดีต่อชาวนา แต่ชาวนากลุ่มนี้ยังคงเป็นกลุ่มเล็กๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตามมีชาวนาบางคนพยายามรวมกลุ่มหาทางออกเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการนำผลผลิตข้าวเปลือกมาแปรรูปเป็นข้าวกล้องและข้าวซ้อมมือ หรือผลิตข้าวแบบครบวงจร คือ ทำนาปลอดสารพิษ-แปรรูป-จำหน่าย เองโดยตรง ซึ่งก็สามารถแก้ปัญหาได้ดี แต่ก็จำกัดอยู่ในวงแคบๆ ไม่สามารถขยายเป็นกลุ่มใหญ่เพื่อแก้ปัญหาในระดับชุมชนได้ และชาวนากลุ่มเล็กๆ นี้ยอมรับว่าการรวมตัวยังเป็นไปอย่างหลวมๆ แต่ก็คาดหวังว่าในอนาคตลู่ทางที่ว่านี้น่าจะแจ่มใสขึ้นหากมีการจัดการที่ดีกว่านี้ อีกสิ่งหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงไปในการทำนายุคเศรษฐกิจทุน ได้แก่ ธรรมเนียมนิยมของชุมชนท้องถิ่นอันเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่มีความผูกพันภายในชุมชนแต่เดิมสูงมากคือ มีความไว้เนื้อเชื่อใจ

กัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และความผูกพันกับวัดอันเป็นสถาบันหลักของสังคม เหล่านี้ในยุคของเศรษฐกิจทุนที่มีความสัมพันธ์กันในเชิงธุรกิจอย่างกว้างขวาง โดยเน้นผลตอบแทนซึ่งต้องคุ้มทุน ทำให้ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการทำนาถูกแปรเป็นทุนที่ต้องคำนวณเป็นราคามากกว่าการมองที่คุณค่า ลักษณะที่ว่านี้บั่นทอนธรรมเนียมนิยมอันเป็นกระบวนการของการทำนาแบบเดิมลงอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามสภาพดังกล่าวใช่ว่าหมดสิ้นไปเสียทีเดียว ในกลุ่มย่อยที่มีความสัมพันธ์กันมาแต่เดิมหรือกลุ่มญาติพี่น้องยังคงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลให้เห็นอยู่บ้าง โดยภาพรวมของชาวนาไชยาวันนี้จึงอยู่ในลักษณะค่อนข้างตัวใครตัวมัน พวกใครพวกมันกันมากขึ้น และความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ต่างๆ ในชุมชนก็มีมากขึ้นด้วย เหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานจากเศรษฐกิจทุนทั้งสิ้น

การเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจชุมชนถึงเศรษฐกิจทุนของชาวนาไชยาบนฐานของช่วงเวลาและบริบทที่ต่างกันช่วยให้เห็นความแตกต่างในการดำรงชีวิตที่ชัดเจนจากการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ความผูกพันในชุมชนที่สัมพันธ์อยู่กับการผลิตซึ่งพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม และการพึ่งพิงกันเองมากกว่าการพึ่งพิงจากภายนอก ทุกอย่างผ่อนสั้นผ่อนยาวกันได้ เมื่อมีปัญหาก็ประนีประนอมกัน วัดเป็นศูนย์กลางอันเป็นที่พึ่งทางใจของชุมชน วิถีชีวิตชาวนาไชยาต่างมีความสงบสุขตามอัตภาพ ครั้นเมื่อชุมชนได้รับอิทธิพลจากระบบเศรษฐกิจทุนทำให้ความเป็นทุนนิยมเกี่ยวข้องกับทุกแง่มุมในการดำรงชีวิต ความเชื่อที่ว่าทุนนิยมเป็นพลังผลักดันให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในสังคมโดยเฉพาะเศรษฐกิจ กระตุ้นให้ชาวนาเกิดความเห็นแก่ตัวห่างเหินจากหลักศาสนา ให้ความสำคัญกับเงินเหนือคุณค่า เมื่อเป็นเช่นนี้การผลิตข้าวเพื่อขายของชาวนาไชยาจึงมีจุดหมายปลายทางที่ให้ได้ปริมาณมากที่สุด จนบางครั้งไม่คำนึงถึงกระบวนการว่าจะส่งผลด้านลบต่อสังคมหรือชุมชนแต่ประการใด ด้วยเหตุดังกล่าวการทำนาจึงต้องลงทุนสูง เมื่อเป็นเช่นนี้ชุมชนจึงสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง ไม่เว้นแม้แต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้ชาวนาจะตระหนักว่าเป็นผลด้านลบต่อชุมชนอย่างกว้างขวางแต่การควบคุมทุนนิยมให้เป็นไปตามที่ต้องการคงเป็นไปได้ยาก เพราะทุนนิยมมิได้มีแต่แง่ร้ายเท่านั้น ในแง่ดีทุนนิยมสอดคล้องกับความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันหลายด้าน เพราะฉะนั้นทางเลือกที่ชาวนาเห็นว่าเป็นไปได้คือ การผสมผสานระหว่างเศรษฐกิจชุมชนกับเศรษฐกิจทุนนิยมเข้าด้วยกัน

เมื่อพิจารณาถึงศักยภาพของชาวนาไชยาบนฐานของบริบทที่เปลี่ยนแปลงมาถึงปัจจุบันชาวนาไชยาซึ่งผ่านทั้งกระบวนการทำนาแบบเดิมและการทำนาแบบสมัยใหม่มีศักยภาพการเรียนรู้การทำนาทั้งสองระบบเป็นอย่างดี แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มเป็นชาวนาแบบสมัยใหม่ที่เน้นการผลิตเพื่อขายเป็นหลักและใช้บริโภคเป็นรอง ชาวนาไชยายังคงมีการรวมกลุ่มกันหลายลักษณะ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร มีทั้งกลุ่มที่ดำเนินการอย่างเข้มแข็งมีอุดมการณ์มั่นคง และกลุ่มที่รวมตัวกันอย่างหลวมๆ พลวัตของแต่ละกลุ่มจึงแตกต่างกันจากการเปลี่ยนแปลงการผลิตแต่เดิมอันเป็นการผลิตเพื่อยังชีพในครอบครัวมาเป็นการผลิต

ที่เน้นเพื่อขายเป็นหลัก ทำให้ชาวนาไชยาต้องพึ่งพิงภายนอกมากขึ้น แต่ก็พยายามปรับตัวด้วยการให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือตนเอง โดยให้ความสนใจต่อเศรษฐกิจชุมชนในลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียงทั้งระดับครอบครัวและชุมชน การเปลี่ยนผ่านจากการทำนาแบบดั้งเดิมมาเป็นการทำนาสมัยใหม่ ทำให้ชาวนาเกิดกระบวนทัศน์หรือ วิธีคิด วิธีปฏิบัติ วิธีให้คุณค่าบนฐานของความเป็นจริงมากขึ้น และเห็นว่าชุมชนน่าจะปรับวิธีการทำนาแบบดั้งเดิม และการทำนาแบบสมัยใหม่เข้าด้วยกัน ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันคงอยู่ และลดต้นทุนการผลิตให้น้อยลงโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เท่าที่จำเป็น ขณะเดียวกันพยายามสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกให้เข้มแข็ง เพื่อสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้พึ่งตนเองได้ อีกทั้งเห็นว่าในบริบทปัจจุบันชาวนาไชยาจะต้องกระจายไปสู่การผลิตแบบอื่นทั้งที่เกี่ยวกับการเกษตรและนอกเหนือจากการเกษตร นอกจากนี้การที่ชาวนาไชยาได้เรียนรู้จากภายในชุมชนภายหลังที่การเกษตรสมัยใหม่เข้ามาแทนที่การเกษตรแบบเดิม ทำให้ประจักษ์ว่านอกจากการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจของชาวนามิได้ดีขึ้นแล้ว สภาพแวดล้อมหรือระบบนิเวศยังเกิดความเสียหายอีกด้วย เมื่อได้ทบทวนจากประสบการณ์การทำนาก็พบว่า เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ และเกษตรทฤษฎีใหม่อันมีรากฐานของเกษตรแบบดั้งเดิมน่าจะนำมาปรับใช้ สำหรับการทำนาในอนาคตเพื่อการพึ่งตนเองที่มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจ นี่คือศักยภาพของชาวนาไชยาบนพื้นฐานของบริบทที่เปลี่ยนแปลง

จากศักยภาพดังกล่าวยังพบว่า ชาวนาไชยามีทั้งจุดเด่นหรือจุดแข็ง และจุดด้อยหรือจุดอ่อนควบคู่กัน ด้านจุดเด่น การทำนาในอดีตด้วยข้าวพันธุ์พื้นเมืองคือ ข้าวหอมไชยา เป็นความภาคภูมิใจที่ชุมชนยังคงมีความมุ่งมั่นต่อการดำรงรักษาไว้ การมีแหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์และการชลประทาน ทำให้ชาวนายังคงทำนาเป็นอาชีพหลักได้ต่อไป ประกอบกับการคมนาคมที่ดีช่วยให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของการทำนาเป็นไปด้วยความสะดวก การมีศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีเข้ามามีบทบาทช่วยให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ การใช้พันธุ์ข้าวหลากหลายชนิดเพื่อการทำนา ทำให้ชาวนาใช้ผลผลิตทำประโยชน์ได้กว้างขวางและมีรายได้เพิ่มขึ้น พื้นที่แปลงนาและแหล่งน้ำธรรมชาติและพืชผักต่างๆ เป็นแหล่งอาหารที่ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายของครอบครัว ชาวนามีโรงสีข้าวเพียงพอต่อการแปรรูปข้าวเปลือก อีกทั้งมีกลุ่มแปรรูปข้าวในรูปแบบต่างๆ ในลักษณะเศรษฐกิจชุมชนที่ทำให้ชาวนามีรายได้ และยังคงมีวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพ กิจกรรมทางศาสนาแม้จะย่อหย่อนไป แต่ก็ก่อให้เกิดกิจกรรมการรวมกลุ่มได้ดี นี่คือ จุดแข็งของชาวนาไชยา ส่วนจุดอ่อนหรือจุดด้อย ชาวนาไชยามีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชนที่ทำให้เกิดจุดอ่อน จุดอ่อนที่สำคัญได้แก่ พื้นที่ทำนาปัจจุบันลดลงเนื่องจากนำไปใช้ประโยชน์อื่นบ้าง ขายบ้าง ชาวนาบางคนไม่มีนาทำเป็นของตนเองต้องเช่านาผู้อื่นมาทำ ปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการทำนาคือ บางพื้นที่มีน้ำไม่เพียงพอ บางพื้นที่เกิดน้ำท่วม บางพื้นที่มีหอยเชอรี่ชุกชุมกัดกินทำลายต้นข้าว บางพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการทำนากุ้ง บางพื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยสวนปาล์มน้ำมันจนไม่สามารถถ่ายเทน้ำ

เข้าหรือออกได้ การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ยังคงใช้วิธีเดิมๆ ทำให้ได้พันธุ์ข้าวที่ไม่มีคุณภาพเพียงพอ การซื้อพันธุ์ข้าวจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวแม้จะได้ข้าวพันธุ์ดีกว่า แต่ราคาแพงและชาวนาขาดความเป็นอิสระในการพึ่งตนเอง ในเรื่องของดินแม้ชาวนาไชยามีความรู้เรื่องนี้ดีพอสมควร มีหมอดินอาสา และอาสาสมัครเกษตรกร แต่ชาวนาส่วนใหญ่มิได้ตรวจสอบสภาพดิน ละเลยที่จะบำรุงและดูแลรักษาดิน อีกทั้งให้ความสำคัญต่อการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีปราบศัตรูข้าวที่ให้ผลอย่างฉับพลัน โดยไม่คำนึงว่าเป็นผลเสียต่อสภาพดินและสภาพแวดล้อม มีชาวนาไม่น้อยที่ยังไม่เข้มงวดเอาใจใส่ดูแลนาข้าวภายหลังจากหว่านข้าวแล้ว ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตที่ได้รับไม่เต็มที่ การเกี่ยวข้าวด้วยการว่าจ้างรถมาเก็บเกี่ยวแม้จะสะดวกรวดเร็ว แต่มีข้าวตกหล่นมาก และบางคราวมีความล่าช้าทำให้ข้าวสุกจนร่วงหล่นก็มี นอกจากนี้การที่พ่อค้าเข้ามาซื้อข้าวเปลือกที่แปลงนา การไม่สามารถกระจายการขายข้าวให้กว้างขวาง การที่ราคาข้าวไม่แน่นอน และการที่หน่วยงานราชการไม่ได้เข้ามาดูแลเอาใจใส่อย่างเต็มที่ ทำให้ชาวนาอยู่ในภาวะที่ถูกเอารัดเอาเปรียบเรื่องราคาข้าวอย่างต่อเนื่อง และแม้ชาวนาจะมีการรวมกลุ่มต่างๆ เพื่อประโยชน์ต่อการทำนามากมาย แต่การรวมกลุ่มอย่างหลวมๆ ในลักษณะเครือญาติ สมัครพรรคพวก ทำให้ไม่สามารถบริหารกลุ่มให้เข้มแข็งมั่นคงยั่งยืนได้ ที่กล่าวมานี้คือจุดแข็งและจุดอ่อน ซึ่งถ่วงดุลกันอยู่ในการทำนาของชาวนาไชยาในปัจจุบัน

จากจุดแข็งและจุดอ่อนดังกล่าวทำให้เห็นโอกาสและอุปสรรคของการทำนาของชาวนาไชยากล่าวคือ การที่ข้าวมีราคาแพงขึ้นกว่าเดิมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวนาที่ทำนาไม่ต้องซื้อข้าวกิน และมีข้าวเพื่อเลี้ยงสัตว์หรือขายเป็นรายได้แก่ครอบครัว นอกจากนี้การแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารเพื่อสุขภาพในลักษณะต่างๆ เป็นทางออกหนึ่งที่ช่วยให้ได้ราคาดีกว่าขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง อย่างไรก็ตามอุปสรรคสำคัญของชาวนาคือ การจัดการตลาดที่ดีและช่องทางการจำหน่าย รวมทั้งผลิตผลยังคงต้องปรับปรุงด้านคุณภาพ อีกทั้งชาวนาส่วนใหญ่ยังคงหนีไม่พ้นการขายข้าวให้กับผู้ซื้อด้วยราคาต่ำ โดยที่ยังมีการรวมกลุ่มการผลิตอย่างหลวมๆ ซึ่งไม่สามารถต่อรองกับพ่อค้าได้ นอกจากนี้ยังไม่มีการดำเนินการเพื่อจำนำข้าวหรือประกันราคาข้าวอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้แม้จะมีโอกาสดีขึ้นแต่ก็คาดว่ายังยากต่อการพัฒนาการทำนาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวนาได้อย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามการที่ชาวนาส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่าการพัฒนาการทำนาที่สอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนและวิถีชีวิตของชาวนาจะเป็นลู่ทางที่ช่วยแก้จุดอ่อนหรือปัญหาของชาวนาในระยะยาวได้

จากการเปลี่ยนผ่านของเศรษฐกิจชุมชนถึงเศรษฐกิจทุนของชาวนาไชยาบนฐานของบริบทที่เปลี่ยนแปลง ทำให้คณะผู้วิจัยและชาวนาได้ข้อสรุปว่าเพื่อการอยู่รอดอย่างมั่นคงของชาวนาไชยาในอนาคต มีความจำเป็นต้องปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาในพื้นที่ 3 ตำบลคือ ตำบลป่าเว ตำบลทุ่งและตำบลเลม็ด โดยดำเนินการกิจกรรมการถอดบทเรียนการทำนาของชาวนา การทดลองทำนาตามแบบที่ชาวนาส่วนใหญ่ทำกันอยู่ในปัจจุบัน การบันทึกการทำนาของชาวนาน้อย การทดลองทำนาปลอดสารเคมี การขับเคลื่อนการทำนาข้าวหอมไชยา การฝึก

ทักษะการทำนาของชาวนาน้อย และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาในการทำนา ในด้านการถอดบทเรียนการทำนาของชาวไชยา ได้จัดเวทีชุมชนเพื่อถอดบทเรียนการทำนาของชาวนาอำเภอไชยาในพื้นที่ 3 ตำบลดังกล่าว มีผู้อาวุโส ผู้นำท้องถิ่นและชาวนาร่วมในกิจกรรมนี้ โดยถอดบทเรียนการทำนาของช่วงเดือนพฤษภาคม-พฤศจิกายน 2551 พบว่า บทเรียนจากการทำนา คือ ใช้รถจักรไถคราดแปลงนา ใช้กากชา หว่านป้องกันหอยเชอรี่ มีการทำลายวัชพืชบนคันนา มีการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวด้วยการคัดเลือกพันธุ์เอง หรือการหยิบยืมพันธุ์จากเพื่อนบ้าน และการซื้อเมล็ดพันธุ์จากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ข้าวที่ปลูกส่วนใหญ่คือ พันธุ์ปทุมธานี 1 การทำนาใช้วิธีการหว่าน ปุ๋ยที่ใช้เป็นปุ๋ยเคมีสูตร 16-20-0 และสูตร 46-0-0 ตามลำดับ ขณะที่ข้าวเจริญเติบโตมีการควบคุมให้มีน้ำเพียงพอ มีการกำจัดวัชพืชในนาข้าวด้วยการใช้แรงคนและใช้สารเคมี มีการซ่อมต้นข้าวที่ถูกหอยเชอรี่ทำลาย เมื่อนาข้าวสุกถ่ายน้ำออกจากนา ทำพิธีรวบข้าวและเก็บเกี่ยวด้วยการจ้างรถจักร เมื่อเกี่ยวเสร็จบ้างก็ขายให้ผู้ซื้อที่มารองรับซื้อที่นาข้าว บ้างขายให้แก่ศูนย์เมล็ดข้าวพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี บ้างก็นำไปเก็บไว้ที่บ้าน การทำนาดังกล่าวชาวนาได้ผลผลิตต่ำสุด 35 ถังต่อไร่ สูงสุด ซึ่งมีน้อยรายได้ 75-80 ถังต่อไร่ ส่วนใหญ่ได้ผลผลิต 45-55 ถังต่อไร่ โดยเฉลี่ยแล้วชาวนาได้ผลผลิตประมาณ 60 ถังต่อไร่ สำหรับทุนที่ใช้ทำนาต่อไร่ประมาณ 4,040-4,100 บาท เวทีบทเรียนได้ข้อสรุปว่า ผลผลิตดังกล่าวค่อนข้างต่ำ การที่เป็นเช่นนี้เพราะว่ามีชาวนาส่วนน้อยที่เอาใจใส่ดูแลนาข้าวอย่างจริงจัง ไม่ค่อยทำลายวัชพืชในนาข้าว ยังใช้พันธุ์ข้าวที่ได้จากการคัดเลือกแบบเดิมๆ ไม่มีการตรวจสภาพดินเพื่อให้เหมาะกับการใช้ปุ๋ย มีการใช้กากชาและสารเคมีกำจัดหอยเชอรี่โดยขาดการควบคุม ทำให้ความสมบูรณ์ของดินและระบบนิเวศนาข้าวสูญเสีย แต่กรณีของกลุ่มที่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานีได้รับผลผลิตสูง เนื่องจากมีเจ้าหน้าที่ศูนย์ฯ คอยควบคุมตรวจสอบตลอดเวลาของการทำนา หลังจากการถอดบทเรียนดังกล่าวคณะผู้วิจัยของโครงการได้ทดลองทำนาตามแบบที่ชาวนาทำกันอยู่ในปัจจุบัน เพื่อพิสูจน์ซ้ำว่าจะได้รับผลเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร การทำนาดังกล่าวเริ่มในฤดูถัดมาด้วยการเช่านาของชาวบ้าน 3 ไร่ มาดำเนินการ ด้วยการร่วมมือกับกำนันตำบลเลม็ด การทำนาครั้งนี้เป็นการทำนาตามแบบที่ชาวบ้านทำกันอยู่ทุกประการ แต่ก่อนดำเนินการได้ตรวจสอบความเป็นกรดเป็นด่างและวัดความสมบูรณ์ของดิน เพื่อทราบสภาพดินว่าเหมาะสมกับการใช้ปุ๋ยอะไรอย่างไร อีกทั้งเรียนรู้เรื่องปุ๋ยเคมี กากชา และสารเคมีปราบศัตรูข้าว เพื่อจะได้ใช้ให้เหมาะสมและระมัดระวังในการใช้ สำหรับทุนที่ใช้ทำนาต่อไร่ประมาณ 4,250 บาท ผลผลิตจากการทำนาดังกล่าวได้ข้าวเปลือกจำนวน 85 ถังต่อไร่ ภายหลังจากการทำนาจัดเวทีชุมชนชาวนาโดยผู้เข้าร่วมเป็นกลุ่มเดียวกับการจัดเวทีชุมชนครั้งที่ 1 ในเวทีชุมชนได้เปรียบเทียบการทำนาครั้งนี้กับการทำนาของกลุ่มชาวนาที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี กับผลผลิตของชาวนาโดยเฉลี่ย ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เวทีชุมชนสรุปความแตกต่างดังกล่าวว่าการที่ชาวนาที่ใช้พันธุ์ข้าวของศูนย์ฯ และการทำนาของโครงการได้ผลผลิตสูงเนื่องจากในทุกขั้นตอนของการทำนามีการดูแลรักษาเอาใจใส่อย่างเข้มงวดและเป็น

เพราะการใช้พันธุ์ข้าวที่ผ่านการคัดเลือกของศูนย์ฯ ในส่วนของแปลงนาทดลองการที่ได้ผลผลิตสูงยังน่าจะเกี่ยวข้องอยู่กับพื้นที่นาซึ่งเป็นที่รกร้างมานาน เมื่อวัชพืชถูกทำลายได้กลายเป็นปุ๋ยอย่างดี อีกทั้งยังมีคอกเลี้ยงวัวอยู่ติดกับพื้นที่นาด้วย จากเวทีชุมชนดังกล่าวชาวนามีความคิดว่าในการทำนาคราวต่อไปจะคัดเลือกพันธุ์และเอาใจใส่ดูแลนาทุกขั้นตอนให้เข้มงวดยิ่งขึ้นกว่าเดิม อีกทั้งจะใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีให้สัมพันธ์กับความเป็นกรดเป็นด่างและความสมบูรณ์ของดิน นอกจากนี้ชาวนาบางคนยังมีความคิดที่จะนำปุ๋ยคอกและน้ำหมักชีวภาพมาใช้ร่วมกันด้วย ขณะที่กิจกรรมการทำนาตามแบบที่ชาวนาปัจจุบันทำกันอยู่กำลังดำเนินไป ทางโครงการวิจัยได้ดำเนินการคัดเลือกลูกหลานของชาวนาใน 3 ตำบล จำนวน 15 คน เข้าร่วมโครงการเพื่อเป็นการสืบต่อการทำนา ลูกหลานชาวนาที่ได้รับการคัดเลือกได้รับทุนจำนวนหนึ่งจากโครงการเป็นรายปีตลอดไปจนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โดยต้องมีผลการเรียนตามเกณฑ์ที่กำหนด อีกทั้งต้องร่วมทำนากับครอบครัว บันทึกการทำนาและเข้าร่วมกิจกรรมตามที่โครงการกำหนด กิจกรรมดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ฤดูกาลทำนาในเดือนพฤศจิกายน 2551 - มีนาคม 2552 เป็นต้นไป โดยที่โครงการได้เตรียมสมุดบันทึกและประเด็นของการบันทึกให้แก่ชาวนาน้อย เมื่อสิ้นสุดฤดูกาลทำนาชาวนาน้อยแต่ละคนได้นำเสนอผลการบันทึกการทำนาได้เป็นอย่างดี ในประเด็นเกี่ยวกับ การเตรียมพื้นที่ทำนา การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว การหว่านข้าว การใช้ปุ๋ย การดูแลรักษา/การกำจัดวัชพืชและศัตรูข้าว การเก็บเกี่ยว การขนย้ายข้าว การเก็บรักษา การแปรรูปข้าวเปลือก และรายจ่ายรายรับจากการทำนา และในการประชุมเพื่อถอดบทเรียน พบว่าชาวนาน้อยได้เรียนรู้กระบวนการทำนาทุกขั้นตอนโดยการลงมือปฏิบัติจริงในการทำนา ได้ตระหนักถึงความเหนื่อยยากลำบากในการเป็นชาวนาของพ่อแม่ เห็นคุณค่าของผืนนาและคุณค่าของข้าว ทุกคนต่างสัญญาว่าจะรักษานาของบรรพบุรุษให้คงอยู่ตลอดไป นอกจากนี้ชาวนาน้อยยอมรับว่าการได้บันทึกรวบรวมข้อมูลต่างๆ ทำให้รู้จักคิด รู้จักหาข้อมูลมาเรียบเรียง และช่วยฝึกทักษะการเขียนให้ดีขึ้นด้วย สิ่งที่พ่อแม่ของชาวนาน้อยยอมรับกับโครงการนี้ คือ ลูกหลานได้พัฒนาในหลายด้านภายหลังจากร่วมโครงการ เช่น ความสนใจการทำนา ความตั้งใจในการทำงาน การรู้จักช่วยเหลือครอบครัวและเห็นคุณค่าของการทำงานและการใช้เงิน รวมทั้งมีผลการเรียนดีขึ้น สำหรับกิจกรรมการทำนาที่โครงการดำเนินการต่อไปคือ การทดลองทำนาปลอดสารเคมีในพื้นที่เดิมในเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม 2552 ได้ดำเนินงานโดยเตรียมทำน้ำหมักชีวภาพที่หมักจากผลไม้ และหมักจากเศษปลาและหัวกุ้ง ซึ่งมีชาวนาและชาวนาน้อยร่วมดำเนินการเพื่อเรียนรู้กรรมวิธีการทำด้วย นอกจากนี้ยังจัดหาปุ๋ยธรรมชาติคือ มูลสัตว์ โดยเฉพาะขี้เป็ดมาใส่นาที่ยังไม่ได้ไถ ทิ้งไว้ประมาณ 10-15 วัน จึงไถและคราด ใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ก่อนหว่านข้าวได้ลากไหให้เป็นร่องน้ำในพื้นที่นาและขุดคูน้ำตามขอบคันนา เพื่อให้ผืนนาแห้ง ทำให้หอยเชอรี่ลงมาอยู่ในร่องน้ำ ซึ่งสะดวกแก่การกำจัด การหว่านข้าวใช้วิธีหว่านแบบห่าง ระยะนี้ได้ควบคุมมิให้มีน้ำในนาข้าวเพื่อป้องกันการทำลายต้นข้าวของหอยเชอรี่ หลังจากหว่านข้าวได้ 10 วัน เริ่มไขน้ำเข้านาเพื่อควบคุมหญ้าที่กำลังงอก เมื่อข้าวอายุได้

15 วัน นำน้ำหมักชีวภาพที่หมักจากปลาและหัวกุ้งมาผสมกับน้ำฉีดพ่นต้นข้าว และฉีดพ่นต่อมาทุก 15 วัน รวม 5 ครั้ง นอกจากนี้ใช้น้ำหมักชีวภาพเทราดลงไปในนาตามรอยลากไห และคูริมคันนา เมื่อข้าวอายุได้ 2 เดือนใช้น้ำหมักชีวภาพที่ทำจากผลไม้มาฉีดพ่นต่ออีก 2 ครั้ง ขณะเดียวกันได้ถอนวัชพืชในนาข้าวและใช้รถตัดหญ้าบนคันนาให้เตียนเพื่อป้องกันหนูมิให้ทำลายต้นข้าว ก่อนเกี่ยวข้าวได้ทำพิธีผูกข้าวตามแบบโบราณ และขณะที่ข้าวสุกระยะ “พลับพลึง” ได้จ้างรถมาเกี่ยวข้าว โดยขอความช่วยเหลือจากชาวบ้านและชาวนาน้อยมาร่วมบรรจุกระสอบและขนย้ายไปเก็บไว้ที่โรงสีของชาวบ้าน ผลผลิตจากการทำนาดังกล่าวมีจำนวน 90 ถังต่อไร่ ภายหลังจากการทำนาปลอดสารเคมีเสร็จสิ้นลงได้มีการประชุมกลุ่มคนที่ร่วมถอดบทเรียนครั้งที่ 1,2 และ 3 อีกทั้งมีชาวนาอื่นๆ ที่สนใจร่วมฟังด้วย ข้อสรุปที่ได้จากการถอดบทเรียนคือ ประการแรกชาวนาเห็นพ้องกันว่ากระบวนการทำนาที่อาศัยเครื่องจักรในการไถคราด และเก็บเกี่ยวเหมาะสมต่อการทำนาในสมัยปัจจุบัน การย้อนกลับไปใช้แรงงานของชาวนาและสัตว์เลี้ยงตามแบบเดิมเป็นไปได้ยาก ประการที่สอง การใช้ปุ๋ยคอกและการใช้น้ำหมักชีวภาพในการทำนา โดยมิใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเป็นสิ่งที่ดี และควรแก่การนำมาใช้ในการทำนา เพราะปลอดภัยทั้งแก่ชาวนาเอง ผู้บริโภค และระบบนิเวศของนาข้าว ซึ่งส่งผลดีต่อการมีอาหารตามธรรมชาติของชุมชน แต่ชาวนาเห็นว่าการดำเนินการดังกล่าวมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก การทำนาควรใช้วิธีแบบผสมผสานคือ ใช้ทั้งปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอก และน้ำหมักชีวภาพ อีกทั้งใช้กากชาและสารเคมีปราบศัตรูข้าวเท่าที่จำเป็น ประการที่สาม ชาวนายอมรับว่า ความเชื่อเกี่ยวกับแม่โพสพเปลี่ยนแปลงจากเดิม เห็นได้จากมีชาวนาน้อยคนที่ยังผูกข้าวและปฏิบัติกับแม่โพสพอย่างเข้มงวดจริงจังทั้งการทำพิธีกรรมและการดูแลรักษานาข้าว แต่พฤติกรรมเกี่ยวกับการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวนาโดยเฉพาะในระยะเก็บเกี่ยวยังเป็นไปด้วยดี ประการที่สี่ ชาวนายอมรับว่าการจัดการผลผลิตที่ไม่ดีเท่าที่ควรทำให้คุณภาพของข้าวเปลือกไม่ดีพอ และการขายข้าวเปลือกให้แก่คนกลาง ซึ่งได้เงินน้อยกว่ากลุ่มชาวนาที่ขายข้าวให้แก่ศูนย์ฯ ชาวนาเห็นว่าจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไข โดยการผลิตข้าวให้มีคุณภาพดี สร้างเครือข่ายชาวนาให้เข้มแข็งในการจัดการผลผลิตและรัฐบาลต้องใช้ความช่วยเหลืออย่างจริงจัง ประการที่ห้า แม้ชาวนามุ่งผลิตเพื่อขาย แต่ปัจจุบันชาวนาส่วนใหญ่ยังคงทำนาเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน จึงเชื่อว่าการทำนาของที่นี่คงไม่เลิกรากันง่ายๆ แต่ไม่ควรมุ่งทำนาเพียงอย่างเดียว ควรประกอบอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วย ประการสุดท้าย ชาวนาเห็นพ้องกันว่าพันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 เป็นพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมที่สุดในการนำมาใช้ทำนา และยอมรับว่าการที่ชาวนาบางคนนำพันธุ์ข้าวสังข์หยดและข้าวหอมนิลมาทดลองปลูกนับว่าเป็นทางเลือกที่ดี และเห็นด้วยกับการแปรรูปข้าวเพื่อการค้าครบวงจร แต่ยอมรับว่าชาวนายังไม่สามารถรวมกลุ่มกันให้เข้มแข็งได้ หลังจากนั้นในฤดูกาลทำนาภายหลังเดือนตุลาคม 2552 โครงการวิจัยยังคงทำนาปลอดสารเคมีอีกจนถึงเดือนตุลาคม 2554 รวมจำนวน 3 ครั้ง โดยดำเนินการเช่นเดิม ผลผลิตที่ได้ไม่แตกต่างกับการทำนาแบบนี้ครั้งแรก ยกเว้นในบางฤดูถูกน้ำท่วมทำลาย นอกเหนือจากการทำนาปลอดสารเคมีดังกล่าวแล้ว

โครงการวิจัยยังได้ดำเนินการฟื้นฟูทำนาข้าวหอมไชยาควบคู่ไปด้วย โดยหวังว่าจะช่วยให้การทำนาข้าวหอมไชยากลับคืนมา และเพื่อดำรงรักษาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองดังกล่าวให้คงอยู่ ทั้งนี้เพราะว่าหลังจากปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมาพันธุ์ข้าวพื้นเมืองบางชนิดเริ่มหายไป เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐได้ให้การสนับสนุนการทำนาเพื่อขายผลผลิต โดยใช้พันธุ์ข้าวซึ่งได้รับรองพันธุ์จากทางราชการที่อายุการทำนาสั้นซึ่งทำได้ปีละ 2-3 ครั้ง และให้ผลผลิตสูงมาปลูกแทน เช่น พันธุ์ข้าว กข. เป็นต้น ในขณะที่ข้าวหอมไชยาทำได้เพียงปีละ 1 ครั้งเท่านั้น อีกทั้งมีขั้นตอนการทำที่ยุ่งยากกว่าคือ ต้องตกกล้าและใช้วิธีปักดำเพียงอย่างเดียว ภายในเวลาไม่กี่ปีข้าวหอมไชยาจึงหายไปจากทุ่งไชยา และมีข้าว กข. ข้าวชัยนาท ข้าวสุพรรณเอ ข้าวหอมมะลิ ข้าวปทุมธานี 1 เป็นต้น มาแทนที่ โครงการวิจัยเล็งเห็นว่าน่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการฟื้นฟูพันธุ์ข้าวหอมไชยาให้เป็นการพาณิชย์ และเพื่อรักษาพันธุ์ข้าวไว้ให้คงอยู่ จึงได้นำพันธุ์ข้าวชนิดนี้จากตำบลโมถ่ายอันเป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญแหล่งหนึ่งในอดีตของไชยามาทดลองปลูกในฤดูกาลทำนาเดือนพฤษภาคม-ธันวาคม พ.ศ. 2553 โดยประสานงานกับชาวนาตำบลเลม็ดป่าเว ตำบลทุ่งตำบลเลม็ด เพื่อขอความร่วมมือในการฟื้นฟูดังกล่าว มีชาวนาให้ความสนใจร่วมโครงการทั้งหมด 7 ครอบครัว เป็นชาวนาของตำบลเลม็ด 4 ครอบครัว และตำบลทุ่ง 3 ครอบครัว ทุกครอบครัวได้รับแจกพันธุ์ข้าวจากโครงการวิจัยที่นำมาจากตำบลโมถ่าย แต่ครั้นถึงเวลาทำจริงๆ มีผู้ทำเหลือเพียง 5 ครอบครัวเท่านั้น จำนวนนาที่ทำทั้งหมดมี 9 ไร่ ใช้วิธีการทำนาตามแบบเดิมคือ ตกกล้า ปักดำ และใช้ปุ๋ยคอก ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีใดๆ แต่ที่ตำบลทุ่งซึ่งมีเหลือผู้ทำอยู่เพียงครอบครัวเดียว ใช้วิธีการหว่าน ใช้ปุ๋ยคอก และใช้น้ำหมักชีวภาพตามที่โครงการให้คำแนะนำ นาข้าวของตำบลเลม็ดให้ผลผลิตประมาณ 65-70 ถังต่อไร่ ส่วนที่ตำบลทุ่งเมื่อข้าวเริ่มสุกเกิดฝนตกหนักน้ำท่วมข้าวนาน 3 วัน ภายหลังน้ำลดเก็บเกี่ยวได้ประมาณ 25 ถังเท่านั้น ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จได้มีการสนทนากลุ่มย่อยระหว่างผู้ทำนาข้าวหอมไชยา ได้ข้อสรุปว่า พันธุ์ข้าวหอมไชยาที่นำมาปลูกมีคุณภาพแตกต่างจากข้าวหอมไชยาแต่เดิม คือ มีความหอมและความนิ่มน้อยกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าข้าวกลายพันธุ์ อีกทั้งการคัดเลือกพันธุ์ยังไม่มีคุณภาพดีพอ ส่วนพื้นที่ที่ใช้ทดลองทำนาข้าวหอมไชยาเป็นพื้นที่ทำนาข้าวซึ่งใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีมายาวนานหลายปี ทำให้สภาพดินไม่ใช่สภาพธรรมชาติ และแต่เดิมซึ่งใช้มูลสัตว์โดยเฉพาะขี้ค้างคาว สภาพดังกล่าวน่าจะส่งผล อีกทั้งทำให้ผลผลิตแตกต่างจากข้าวหอมไชยาแต่เดิม สำหรับกระบวนการทำนาข้าวหอมไชยาแต่เดิมมีขั้นตอนยุ่งยากและยาวนานถึง 6-8 เดือน การนำกระบวนการดังกล่าวมาใช้ไม่สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน เนื่องจากต้องใช้แรงงานคนทั้งสิ้น จึงเป็นภาระหนักหน่วงของชาวนา ด้วยเหตุดังกล่าวชาวนาเห็นว่าหากการทำนาข้าวหอมไชยาเพื่อการพาณิชย์น่าจะประสบความสำเร็จได้ยาก เนื่องจากทำได้เพียงปีละครั้ง ต้องลงทุนสูง ไม่สามารถแปรรูปเป็นสินค้าอื่นๆ ได้ อีกทั้งความต้องการของผู้บริโภคและตลาดไม่แน่นอน จึงเหมาะกับการทำเพื่อบริโภคในครอบครัวเพียงอย่างเดียวเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ชาวนาทั้ง 5 ครอบครัวต่างยืนยันร่วมทำนาในปี พ.ศ. 2554 อีกครั้ง โดยใช้พันธุ์ข้าวจากตำบล

โมถ่าย ซึ่งดำเนินการคัดเลือกพันธุ์อย่างเข้มงวดกว่าเดิม ในการทำนาข้าวหอมไชยาครั้งที่ 2 ที่ตำบลทุ่งซึ่งมีทำอยู่เพียง 1 ครอบครัวใช้วิธีหว่าน นอกจากใช้ปุ๋ยคอกแล้วยังใช้ปุ๋ยขวัญดิน ซึ่งเป็นปุ๋ยหมักสำเร็จรูปมาเสริมด้วย อีกทั้งใช้น้ำหมักชีวภาพเช่นเดียวกับการทำนาปลอดสารเคมี ส่วนการทำนาที่ตำบลเลม็ด ใช้วิธีการหว่านกล้าและปักดำ ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีใดๆ ทั้งที่ตำบลทุ่งและตำบลเลม็ด ข้าวเจริญงอกงามดี เมื่อข้าวสุกที่ตำบลทุ่งใช้คนเก็บเกี่ยวขณะที่ตำบลเลม็ดใช้รถเกี่ยวข้าว ผลผลิตของทั้งสองแห่งมีปริมาณพอๆ กันคือ ประมาณ 65 ถังต่อไร่ สำหรับรายจ่ายที่ตำบลทุ่งมีใช้มากกว่าของตำบลเลม็ด ภายหลังจากการทำนาข้าวหอมไชยาครั้งที่สองเสร็จสิ้นลง ได้มีการสนทนากลุ่มย่อยในกลุ่มผู้ทำนาในโครงการด้วยกัน ได้ข้อสรุปเชิงเปรียบเทียบระหว่างผลผลิตข้าวหอมไชยาที่ตำบลทุ่งและตำบลเลม็ดว่า แม้กระบวนการทำนาของทั้งสองแหล่งแตกต่างกัน แต่ปริมาณผลผลิตได้ไม่แตกต่างกัน การลงทุนต่อไร่ของตำบลทุ่ง สูงกว่าตำบลเลม็ด ทั้งนี้เพราะชาวนาในตำบลเลม็ดไม่ใช้ปุ๋ยใดๆ ทั้งสิ้น แต่ข้าวที่แปรรูปทั้งข้าวกล้องและข้าวสารของตำบลทุ่งมีรสหอมกว่า เมล็ดเป็นมันและเหนียวนุ่มกว่า ความแตกต่างดังกล่าวชาวนาเห็นพ้องกันว่า เนื่องจากสภาพดินและการใช้ปุ๋ยแตกต่างกัน ชาวนาตำบลทุ่งยังคงยืนยันและมุ่งมั่นจะพัฒนาพันธุ์ข้าวหอมไชยาต่อไป ส่วนชาวนาของตำบลเลม็ดเห็นว่าน่าจะยุติที่จะผลิตข้าวหอมไชยาเพื่อขาย แต่ชาวนาทั้งสองกลุ่มยังมีความเห็นร่วมกันว่าหากสามารถปรับปรุงพันธุ์ให้มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับที่ทำมาแต่เดิมก็อาจผลิตเพื่อขายได้ แต่ต้องเน้นที่การแปรรูปข้าวมิใช่มุ่งที่การขายข้าวเปลือก

ในส่วนของชาวนาน้อย นอกเหนือจากการบันทึกการทำนาด้วยการมีส่วนร่วมทำนากับครอบครัวทุกฤดูกาลทำนาอย่างต่อเนื่องถึง 6 ครั้ง ชาวนาน้อยยังมีกิจกรรมที่โครงการวิจัยกำหนดให้ทำในช่วงเวลาดังกล่าวคือ การฝึกทักษะการทำนา ซึ่งจะต้องฝึกทำงานวิจัยเกี่ยวกับการทำนา และการปฏิบัติการทำนาร่วมกับแปลงนาทดลอง ในส่วนของการฝึกทำงานวิจัยเป็นการศึกษาเพื่อเสริมความรู้การทำนาเกี่ยวกับเรื่องดิน น้ำ การใช้ปุ๋ย ศัตรูข้าว เมล็ดพันธุ์ข้าว ประเพณีเกี่ยวกับข้าวและการทำนา รวมทั้งตลาดข้าวเปลือกข้าวสาร โดยศึกษาในพื้นที่ตำบลเลม็ด ชาวนาน้อยทุกคนต้องร่วมกันศึกษาส่วนแรกคือ ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษาหรือบริบท สำหรับส่วนที่สองชาวนาน้อยกลุ่มละสองคนต้องศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ในการศึกษาต้องจัดทำเป็นรายงาน 5 บท คือ บทนำ ความรู้พื้นฐานของพื้นที่ศึกษา ความรู้พื้นฐานของประเด็นศึกษา สาระสำคัญของประเด็นศึกษา และสรุปผลการศึกษา การดำเนินการใช้เวลา 3 ปี มีการพบปะระหว่างคณะนักวิจัยของโครงการกับชาวนาน้อยจำนวน 23 ครั้ง ผลจากการศึกษาวิจัยดังกล่าวทำให้ได้สาระความรู้ของตำบลเลม็ดคือ 1) เรื่องดิน มีสาระเกี่ยวกับ ประเภทและชนิดของดิน การใช้ประโยชน์ของดินเพื่อการเพาะปลูก ความเหมาะสมของดินในการทำนา ปัญหาเกี่ยวกับดิน และการบำรุงดูแลรักษาสภาพดิน 2) เรื่องการใช้น้ำ มีสาระเกี่ยวกับแหล่งน้ำ การใช้ประโยชน์ของน้ำในการทำนา ต้นเหตุที่ทำให้น้ำมีคุณภาพน้อยลง การดูแลรักษาและการอนุรักษ์น้ำ 3) เรื่องการใช้ปุ๋ย มีสาระเกี่ยวกับ การใช้ปุ๋ยทำการเกษตร แหล่งซื้อปุ๋ย ราคาปุ๋ยและการ

ผลิตปุ๋ยในพื้นที่ การใช้ปุ๋ยให้เหมาะสมกับสภาพดิน และปัญหาจากการใช้ปุ๋ย 4) เรื่องศัตรูข้าว มีสาระเกี่ยวกับ ศัตรูข้าวที่พบ วิธีการกำจัดศัตรูข้าวของชาวนา การใช้ยาปราบศัตรูข้าว และปัญหาจากการใช้ยาปราบศัตรูข้าว 5) เรื่องพันธุ์ข้าว มีสาระเกี่ยวกับ พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูก การคัดเลือกและการเก็บรักษาพันธุ์ข้าว แหล่งจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวและปัญหาจากการใช้พันธุ์ข้าว 6) เรื่องประเพณีเกี่ยวกับการทำนา มีสาระเกี่ยวกับประเพณีที่ปฏิบัติในอดีต ประเพณีที่ยังคงปฏิบัติในปัจจุบัน บุคคลที่ทำพิธีกรรมการทำขวัญข้าว และการฟื้นฟูประเพณีเกี่ยวกับข้าวและการทำนา 7) ตลาดข้าว มีสาระครอบคลุมเกี่ยวกับ แหล่งซื้อ-ขายข้าวเปลือกข้าวสาร โรงสีในพื้นที่ การแปรรูปข้าว และรายรับรายจ่ายจากการทำนา ภายหลังจากการศึกษาวิจัยของชาวนาน้อยเสร็จสิ้น โครงการวิจัยได้จัดเวทีชุมชนเพื่อถอดบทเรียน โดยมีผู้เข้าร่วมคือ ชาวนาน้อย ผู้ปกครองชาวนาน้อย และชาวนาอื่นๆ ที่สนใจ ผลสรุปจากการถอดบทเรียนมีสาระสำคัญคือ ชาวนาน้อยมีความรู้ความเข้าใจในการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารตำรา การสัมภาษณ์ และสามารถนำมาเรียบเรียงเป็นความรู้ได้ด้วยตนเอง การได้ศึกษาจากเอกสารตำราและการศึกษาสภาพจริงในพื้นที่ด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตช่วยให้ชาวนาน้อยมีความเข้าใจสภาพท้องถิ่นดีขึ้น ความรู้ทั้ง 7 เรื่องที่ศึกษาเป็นชุดความรู้จากชุมชนที่เป็นประโยชน์ทั้งชุมชนที่ศึกษา และพื้นที่อื่นๆ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ช่วยให้ชาวนาน้อย ได้สัมผัสกับสภาพแท้จริงของชุมชนทั้งในส่วนของความสำเร็จและปัญหา และเห็นว่าการปรับปรุงแก้ไขปัญหาของชุมชนต้องสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน โดยชาวนาเป็นผู้ริเริ่มทำเองมิใช่รอรับความช่วยเหลือจากภายนอก นอกจากนี้ยังเห็นร่วมกันว่าปัญหาสำคัญในการทำนาของพื้นที่ศึกษาคือ ดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาจากการใช้ปุ๋ยเคมี จากหอยเชอรี่ จากน้ำท่วมและราคาข้าวไม่แน่นอน ซึ่งเป็นปัญหาที่มีมานานและยากต่อการแก้ไข บทเรียนสุดท้ายคือ การนำความรู้จากการวิจัยดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ และการแก้ปัญหาต่างๆ ได้บทเรียนว่าชาวนาต้องรวมกลุ่มในพื้นที่ให้เข้มแข็ง อีกทั้งชุมชนต้องให้ความสำคัญแก่ชาวนาน้อยในการทำนาเพื่อสืบต่อความอยู่รอดการทำนาของพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีความคิดว่าน่าจะมีหลักสูตรการทำนาที่เรียนกันทั้งในระดับประถมและมัธยมศึกษาด้วย สำหรับกิจกรรมการปฏิบัติการทำนาของชาวนาน้อยร่วมกับแปลงนาทดลอง ซึ่งเป็นกิจกรรมสุดท้าย ภายหลังจากได้จัดประชุมชาวนาน้อยและผู้ปกครองได้รับรู้ข้อตกลงร่วมกัน และได้มีการเตรียมการคือ โครงการเป็นผู้ลงทุนทั้งหมด ให้มีผู้ประสานงานการทำกิจกรรมในพื้นที่ทำนาแปลงนาทดลอง ใช้พันธุ์ข้าวปทุมธานี 1 ทำนา และใช้วิธีการทำนาปลอดสารเคมี ส่วนผลผลิตจากการทำนาจะแบ่งปันกำไรตามแรงงานที่ช่วยกันโดยรับเป็นข้าวเปลือกแทนค่าแรงงานก็ได้ เนื่องจากการทำนาปลอดสารเคมีครั้งนี้มีปัญหาเรื่องปุ๋ยคอก โครงการแก้ปัญหาด้วยการเลือกปุ๋ยอินทรีย์อันเม็ดที่ขายในตลาดมาใช้แทน สำหรับการทำงานของชาวนาน้อยได้ปฏิบัติกิจกรรมร่วมทำกันในทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ ช่วงเวลา 9.00-12.00 น. เริ่มดำเนินการเมื่อข้าวที่หว่านมีอายุได้ 2 สัปดาห์ งานที่ทำ คือ การเก็บหอยเชอรี่ การทำลายวัชพืชในนาข้าว การดูแลน้ำในนาข้าว การซ่อมข้าว การใส่ปุ๋ย การใช้น้ำหมักชีวภาพ และการดูแลแมลงและหนูที่ทำลายข้าว

กิจกรรมดังกล่าวเสร็จสิ้นเมื่อข้าวเริ่มสุก หลังจากนั้นต้องมาร่วมพิธีผูกข้าว ขนข้าวภายหลังการเก็บเกี่ยว ผลผลิตครั้งนี้ได้ข้าวเปลือกจำนวน 192 ถัง หรือประมาณ 64 ถังต่อไร่ การลงทุนครั้งนี้คิดเป็นเงินทั้งสิ้น 12,300 บาท ผลผลิตข้าวคิดเป็นรายรับทั้งสิ้น 23,040 บาท โครงการวิจัยได้รับซื้อข้าวเปลือกทั้งหมดราคาถังละ 120 บาท จึงมีเงินเหลือแบ่งให้ชาวนาน้อยที่ร่วมกิจกรรมมากน้อยตามงานที่ช่วยกันทำ จำนวน 6 ครั้ง ให้ค่าตอบแทนชั่วโมงละ 25 บาทต่อคน รวมจ่ายค่าตอบแทนทั้งสิ้น 1,500 บาท ส่วนเงินเหลือจากการทำนาจำนวน 1,800 บาท ได้สมทบเข้ากับเงินกองทุนเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมของชาวนาน้อยต่อไป บทเรียนการทำนาครั้งนี้ได้ข้อสรุปว่า การปฏิบัติการทำนาของชาวนาน้อยยังไม่ครบวงจรตั้งแต่เตรียมพื้นที่จนกระทั่งเก็บเกี่ยว แต่โครงการชี้แจงว่าชาวนาน้อยได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวทุกขั้นตอนกับครอบครัวอยู่แล้ว แต่ยอมรับว่าชาวนาน้อยบางคนไม่ได้สนใจทำอย่างจริงจัง สำหรับจุดประสงค์ที่ต้องการให้ชาวนาน้อยได้ปฏิบัติจริง พบว่า ชาวนาน้อยปฏิบัติได้ดีเฉพาะบางกิจกรรม เช่น การเก็บหอยเชอรี่ การใส่ปุ๋ย การทำลายวัชพืช และการซ่อมข้าว ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ยังต้องเรียนรู้เพิ่มเติม นอกจากนี้ในการสรุปบทเรียนยังได้เสนอว่าการนำกากชาและสารเคมีกำจัดหอยเชอรี่มาใช้ ควรใช้อย่างระมัดระวัง อีกทั้งเห็นว่าการทำนาปลอดสารเคมีมีความเหมาะสมกับบริบทเก่า ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อบริโภค แต่ไม่เหมาะสมกับสมัยปัจจุบันที่มีจุดประสงค์เพื่อขายด้วย การเปลี่ยนแปลงเป็นการทำนาปลอดสารเคมีจึงเป็นไปได้ยาก สิ่งที่ผู้ร่วมถอดบทเรียนเห็นด้วยในประการสุดท้ายคือ การที่ชาวนาน้อยเป็นคนรุ่นใหม่มีค่านิยมใหม่ที่เน้นความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว มีความเป็นทุนนิยมและบริโภคนิยมสูง ขาดความอดทนและมีความเป็นปัจเจกสูง ทำให้เห็นแนวโน้มว่าการทำนาปลอดสารเคมี ที่คนรุ่นใหม่จะดำเนินการเป็นไปได้ยาก

สำหรับกิจกรรมสุดท้ายของโครงการวิจัยการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงคือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาการทำนา ในส่วนนี้โครงการได้ข้อสรุปจากชาวนาว่า ภูมิปัญญาบางอย่างที่ทำกันมาแต่อดีต ซึ่งไม่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทและสภาพการณ์ปัจจุบัน เช่น การทำนาด้วยการใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก ใช้วิธีการซอแรง การไถคราดด้วยเครื่องมือทำนาแบบเก่า การตกกล้า การดำนา การใช้ปุ๋ยขี้ค้างคาวและการเก็บเกี่ยวด้วยตรูดและแกะ จำเป็นต้องยอมให้เปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสมกับสมัยปัจจุบัน แต่สิ่งที่ชาวนายังมีความเห็นร่วมกันว่ายังคงเป็นสิ่งสำคัญควบคู่กับการทำนาคือ ความเชื่อเรื่องแม่โพสพที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเฉพาะพิธีผูกข้าว ซึ่งเปลี่ยนมาเป็นการรวบข้าวอันเป็นพิธีกรรมที่ไม่เต็มรูปแบบเช่นแต่เดิม ในส่วนนี้โครงการวิจัยได้ดำเนินการฟื้นฟูควบคู่กับการทำนา โดยตลอดระยะเวลาการทดลองทำนาของโครงการได้ให้ผู้รู้ทำพิธีผูกข้าวเต็มรูปแบบถึง 6 ครั้ง ครั้งสุดท้ายเป็นการทำพิธีให้กับการทำนาข้าวหอมไชยาของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการฟื้นฟูการรักษาระบบนิเวศนาข้าวด้วยการไม่ใช้ปุ๋ยและสารเคมีในการทำนา ช่วยให้สัตว์และพืชที่เป็นอาหารยังคงมีในนาข้าว ชาวบ้านได้ใช้เป็นแหล่งอาหารอีกต่อไป อีกทั้ง

โครงการวิจัยยังเห็นว่าวิธีการคัดเลือกพันธุ์ข้าวตามแบบเดิมเป็นภูมิปัญญาที่ยังมีประโยชน์ต่อชาวนาอยู่มาก จึงได้สนับสนุนให้ชาวนาคัดเลือกพันธุ์ด้วยวิธีการดังกล่าว แต่ให้ดำเนินการอย่างประณีตยิ่งขึ้น

ในด้านตัวแบบที่เหมาะสมซึ่งเป็นผลสรุปจากการศึกษาบริบทชุมชน สภาพปัญหาศักยภาพชุมชน และการดำเนินกิจกรรมการปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนาทั้ง 7 กิจกรรม รวมทั้งการถอดบทเรียนในสถานการณ์ต่างๆ แล้วนำมาประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์ทำให้ได้ตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อพื้นฟูการทำนาของอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงคือ ตัวแบบที่ 1 การทำนาตามแบบที่ชาวนาทำกันอยู่ในปัจจุบัน โดยปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการบางอย่าง ในส่วนการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการซึ่งนอกเหนือไปจากที่ชาวนาทำกันอยู่ในปัจจุบันคือ ก่อนการทำนาได้ใช้เครื่องมือตรวจสอบความเป็นกรด เป็นด่างของดิน (PH) และเครื่องวัดความสมบูรณ์ของดิน (NPK) ขณะเดียวกันได้เรียนรู้เรื่องปุ๋ย กากชา และสารเคมีปราบศัตรูพืชควบคู่ไปด้วย เพื่อใช้ให้เหมาะสมและปลอดภัยแก่ผู้ใช้ ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม สำหรับพันธุ์ข้าวใช้พันธุ์ข้าวจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ส่วนปุ๋ยใช้ทั้งสูตร 16-20-0 และ 46-0-0 มีการควบคุมดูแลปริมาณน้ำในนาข้าว กำจัดศัตรูข้าวและซ่อมข้าวอย่างเข้มงวด อีกทั้งให้ความสำคัญกับแม่โพสพ โดยทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบ สำหรับขั้นตอนอื่นๆ ปฏิบัติตามแบบที่ชาวนาทำกันอยู่ในปัจจุบันทุกประการ แต่ทุกขั้นตอนดำเนินการอย่างเข้มงวดพิถีพิถัน และชาวนาเป็นผู้ลงมือปฏิบัติเองมากกว่าการจ้างงาน ตัวแบบที่ 2 การทำนาปลอดสารเคมี เป็นการทำนาที่ใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวสุราษฎร์ธานี ใช้ปุ๋ยคอกหรือมูลสัตว์ ใช้น้ำหมักชีวภาพ ควบคุมปริมาณน้ำในนาข้าวทุกระยะ ดูแลต้นข้าวที่เริ่มงอกจนอายุตั้งแต่ 5-20 วันอย่างเข้มงวด กำจัดหอยเชอรี่ด้วยการใช้ภูมิปัญญาและเก็บหอยเชอรี่นำไปใช้เป็นอาหารเป็ด ควบคุมกำจัดวัชพืชศัตรูข้าวอื่นๆ อย่างเข้มงวด ทำพิธีผูกข้าวอย่างเต็มรูปแบบ ส่วนขั้นตอนอื่นๆ ดำเนินการเหมือนตัวแบบที่ 1 เพียงแต่ไม่มีขั้นตอนการใช้ปุ๋ยและสารเคมีใดๆ ตัวแบบที่ 3 ใช้ตัวแบบที่ 1 ผสมผสานกับตัวแบบที่ 2 เป็นการผสมผสานกันในการเลือกใช้พันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพ การใช้ปุ๋ยเคมีกับปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยชีวภาพอัดเม็ด ในสัดส่วนที่เหมาะสม การเอาใจใส่ดูแลนาข้าวทุกขั้นตอนกระทำอย่างเข้มงวด และเอาใจใส่ต่อความเชื่อเรื่องแม่โพสพโดยเฉพาะการผูกข้าว

จากเวทีชุมชนชาวนาไชยา มีความเห็นร่วมกันว่าตัวแบบที่เหมาะสมเพื่อฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 3 ตัวแบบ มิใช่ข้อสรุปตายตัวที่ชี้ชัดว่าตัวแบบใดเป็นตัวแบบที่ดีที่สุด มีความเหมาะสมต่อการนำมาใช้มากที่สุด การเป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสมของนักวิจัย อาจจะเน้นที่คุณค่าหรือคุณภาพอันเป็นอุดมการณ์มากเกินไปก็ได้ ในขณะที่ชาวนาซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเห็นว่าการเลือกตัวแบบใดตัวแบบหนึ่งมาใช้นั้นขึ้นอยู่กับบริบทของชาวนาหลายประการ ซึ่งชาวนาแต่ละครอบครัว แต่ละชุมชน มีแตกต่างกัน แต่ชาวนาส่วนใหญ่ยอมรับว่า ตัวแบบที่ 2 และที่ 3 คือ ตัวแบบที่เหมาะสมกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม

ชาวนาเห็นว่าการเลือกตัวแบบมาใช้นั้นมีสิ่งสำคัญอันเป็นแก่นสารที่ควรคำนึงร่วมกันคือ ความปลอดภัยของผลผลิตต่อผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม โดยที่การลงทุนไม่สูงเกินไป และผลตอบแทน (เงิน) ต้องคุ้มค่าด้วย

การขับเคลื่อนการฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอันเป็นผลที่ได้จากการศึกษาบริบทชุมชน การดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการฟื้นฟูการทำนา และการถอดบทเรียนในสถานการณ์ต่างๆ จนกระทั่งได้ตัวแบบ 3 ตัวแบบเพื่อให้ชาวนาได้เลือกใช้ตามความเหมาะสมนั้น เป็นการพัฒนาในมิติวัฒนธรรมที่ใช้คนและชุมชนเป็นศูนย์กลาง หรือแม่บทซึ่งคำนึงถึงการพัฒนาว่าจะต้องเกิดจากคนภายใน เป็นสำนึกร่วมของคนภายใน และเป็นความเข้มแข็งจากภายใน ในการสร้างวิถีและพลังที่ไม่อ่อนตามกระแสผลักดันจากภายนอกทุกด้าน ขณะเดียวกันก็ไม่ถึงกับแข็งกร้าวและต่อต้านสิ่งที่มาจากภายนอกโดยสิ้นเชิง เพราะตระหนักดีว่าในภาวการณ์ที่เปลี่ยนไปอัตลักษณ์และความหลากหลายเดิมทางวัฒนธรรมของชาวนาไชยาย่อมมีทั้งส่วนอันเป็นคุณและเป็นโทษ ที่ชาวนาจะต้องหาทางเลือก โดยใช้การตัดสินใจเอาเอง นอกจากนั้นการที่ชาวนาไชยายังมีคตินิยมที่สร้างขึ้นใหม่บนพื้นฐานของกระแสเสรีนิยมทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งไม่สมสมัยกับสภาพที่สืบต่อมาจากอดีต ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลต่อชุมชนคือ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นพลวัตมาแต่เดิม ต้องตกอยู่ในภาวะวิกฤต เนื่องจากถูกกระแสผลักดันจากภายนอกที่ต้องไล่ตามหรืออนุวัตรตาม จนทำให้ชุมชนขาดความเป็นไท ด้วยการสร้างสำนึกร่วมอย่างใหม่บนฐานที่พยายามหลีกเร้นเกษตรกรรมนิยมอันเป็นรากเหง้าของไชยาที่มั่นคง และสืบสานกันมายาวนาน หากเป็นไปเช่นนี้ย่อมเป็นที่แน่นอนว่าโอกาสและลู่ทางที่จะพัฒนาการทำนาสืบต่อไปให้ได้ผลผลิตทั้งปริมาณและคุณภาพสามารถขยายฐานการผลิตและศักยภาพในการผลิตให้เพิ่มขึ้นย่อมเป็นไปได้ยาก แม้ว่าพื้นที่วัฒนธรรมเกษตรกรรมการทำนาของไชยามีปัจจัยที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้อีกมากมาย ข้อควรคำนึงประการหนึ่งคือ แม้ว่ามีการพัฒนากระบวนการให้เอื้อต่อการทำนา ด้วยการจัดสรรน้ำและทุนประกอบการให้อย่างมากเกินพอและมีเสถียรภาพเพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผูกพันต่อความเป็นชาวนา แต่ชาวนายังมีความคิดว่าอาชีพชาวนามีเกียรติมีศักดิ์ศรี มีโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมด้อยกว่าอาชีพอื่นๆ การฟื้นตัวกลับคืนมาเป็นชาวนาจึงไม่ได้ง่ายนัก เมื่อเป็นเช่นนี้แม้ว่ากระบวนการจัดการมุ่งไปยังเป้าหมายการสร้างความเข้มแข็งด้านความรู้ และการปฏิบัติเพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่มก็ตาม แต่การที่ฐานคิดและกระบวนการผลิต การบริโภคของชาวนามิได้บูรณาการไปสู่มิติการผลิตและการบริโภคอื่นๆ อย่างเหมาะสม อีกทั้งสิทธิอันชอบธรรมในสังคมประชาธิปไตยก็มิได้มีบรรทัดฐานที่ชัดเจนและเหมาะสมแต่ประการใด การยกระดับด้านคุณภาพและคุณธรรมในการผลิตของชาวนาย่อมเป็นไปได้ยาก

วัฒนธรรมการทำนานั้นเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องอยู่กับบริบทหลายประการ ได้แก่ คุณภาพดิน คุณภาพน้ำ คุณภาพอากาศ คุณภาพของเมล็ดพันธุ์ และสภาพแวดล้อม นอกเหนือจากบริบทดังกล่าวแล้ว วิธีการจัดการ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางสังคมก็มี

ความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาการทำนาบนฐานของเกษตรกรรมนิยมอันมุ่งเน้นเศรษฐกิจชุมชน การเปลี่ยนแปลงของบริบทซึ่งเป็นไปอย่างรวดเร็วและรุนแรง การที่ชาวนาเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นผู้จัดการนาแทนที่จะเป็นชาวนาตามแบบเดิม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำนาของชุมชนถูกมองข้ามหรือขาดการเน้นที่กระบวนการของภูมิปัญญา ทั้งนี้เพื่อสนองตอบต่อการพัฒนากระแสหลักหรือเศรษฐกิจทุนนิยม ทำให้ไม่สามารถเล็งเห็นคติและพลังของภูมิปัญญานั้นๆ ว่ามีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชุมชนอย่างไร ชาวนามีการฟูมฟักให้เจริญงอกงามหรือยืนยงอยู่หรือไม่ หรือว่าภูมิปัญญาได้เสื่อมสูญไปเนื่องจากมีภูมิปัญญาและเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ โดยไม่ปรับใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีสมัยใหม่ตามความเหมาะสม หรือไม่เตรียมการหาสิ่งที่เหมาะสมมาใช้แทนภูมิปัญญาดั้งเดิม หากเป็นไปเช่นนี้จะทำให้เป็นการพัฒนาที่หลงทาง ซึ่งอาจจะนำไปสู่ความหายนะของชาวนาได้ ทั้งนี้เพราะชุมชนมีโอกาสตกเป็นเหยื่อของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ต้องพึ่งพิงภายนอกจนทำให้พึ่งตนเองไม่ได้ อันนำไปสู่การดำรงอยู่ที่ปราศจากความมั่นคงปลอดภัย

ในส่วนของความเข้มแข็งของชุมชนชาวนาไชยา เมื่อพิจารณาจากการใช้งานวิจัยเป็นฐานคิด ทางเลือกสำคัญของการพัฒนาการทำนาจากตัวแบบการวิจัย 3 ตัวแบบที่ได้มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน ด้วยการดำเนินกิจกรรมการทำนาต่างๆ นั้น เป็นการตั้งคำถามกับแนวทางการพัฒนากระแสหลักของประเทศที่มุ่งไปสู่การทำประเทศให้ปรับเปลี่ยนเป็นการผลิตแบบอุตสาหกรรม โดยเน้นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ ซึ่งในส่วนของชาวนาไชยาได้ถูกกระตุ้นให้มุ่งผลิตเพื่อการค้าโดยเพิ่มปริมาณผลผลิตเพิ่มรายได้ กระแสการพัฒนาแนวนี้เป็นการละเลยการให้ความสำคัญต่อชุมชนอันเป็นฐานล่างทางสังคมที่สร้างความมั่นคงปลอดภัยทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และอื่นๆ ให้แก่ครอบครัวเกษตรกร ผลที่ตามมาก็คือชุมชนชนบทส่วนใหญ่ของประเทศ รวมทั้งชุมชนชาวนาไชยามีการพึ่งตนเองได้น้อยลงหรือตกอยู่ในภาวะอ่อนแอมากขึ้น ในขณะที่ปัญหาสังคมในชุมชนทับทวีขึ้นเรื่อยๆ จนยากที่จะควบคุม อาทิ การพนัน หนี้สิน ยาเสพติด เป็นต้น อย่างไรก็ตามมีความเชื่อว่าตัวแบบการทำนาทั้ง 3 ตัวแบบที่นำเสนอนั้น เท่าที่ได้สัมผัสกับชาวนาทั้ง 3 ตำบลของพื้นที่ศึกษาวิจัย ชาวนาหลายครอบครัวพยายามปรับตัว เรียนรู้ และกำหนดทางเลือกในการพัฒนาตนเองได้ในระดับหนึ่งจนสามารถดำรงชีวิตในชุมชนได้อย่างมั่นคง และมีชีวิตที่มีคุณภาพตามสมควร แต่ก็มีชาวนาจำนวนไม่น้อยไม่สนใจที่จะปรับตัวแต่ประการใด ปล่อยตัวเองไปตามแนวทางการพัฒนาที่กำหนดจากภายนอกชุมชน การหาทางออกต่อปัญหาที่เกิดขึ้นยังมิได้รับความสนใจจากชาวนากลุ่มนี้มากนัก เขาเหล่านั้นสร้างเงื่อนไขและกระบวนการบางอย่างเพื่อตอบสนองวัฒนธรรมทุนนิยมซึ่งรุกรานเข้ามาอย่างเต็มที่ จึงยังคงเห็นได้ชัดว่าการใช้ปุ๋ยเคมีก็ดี การใช้สารเคมีปราบศัตรูพืชก็ดี และการไม่คำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อมเพื่อความปลอดภัยทั้งของตนเอง ผู้บริโภคและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง การดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมั่นคงและมีชีวิตที่มีคุณภาพในระยะยาวจึงยังคงคาดหวังได้ยากต่อไปอีก บทเรียนที่ว่านี้ชาวนา

ดังกล่าวเห็นว่าเป็นสิ่งปกติวิสัยสำหรับพวกเขา ปรากฏการณ์จากการศึกษาโดยการทำความเข้าใจจากคนในชุมชนเกี่ยวกับความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนชาวนาไชยาเพื่อแก้ปัญหาการพึ่งตนเองได้น้อยลง หรือความอ่อนแอของชุมชนจึงคงต้องอาศัยเงื่อนไขของเวลาที่ยาวนานกว่านี้

ความอ่อนแอของชุมชนชาวนาไชยาที่มีมาอย่างต่อเนื่องภายหลังการเข้าสู่การพัฒนากระแสหลักและการปรับเปลี่ยนมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบันยังคงเป็นไปทั้ง 3 ด้านคือ ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจและด้านทรัพยากรธรรมชาติ ในด้านสังคมวัฒนธรรม สภาพสังคมที่แต่เดิมสมาชิกของชุมชน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความสามัคคีกลมเกลียว มีความเรียบง่าย และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข อีกทั้งระบบความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน อาทิ ความเชื่อ อุดมการณ์ และคุณค่าเป็นมาตรฐานที่คนในชุมชนมีร่วมกันโดยยึดโยงเกาะเกี่ยว และมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ความเข้มแข็งด้านสังคมวัฒนธรรมที่ว่านี้ถูกบั่นทอนลงเรื่อยๆ จนเห็นได้ชัดว่าแม้แต่สถาบันครอบครัวอันเป็นศูนย์รวมซึ่งทำหน้าที่ดังกล่าวแก่สมาชิกของครอบครัวเป็นเบื้องต้นก็ไม่สามารถสร้างจิตสำนึกร่วมต่อส่วนร่วม มีความผูกพันเหนียวแน่นกับสมาชิกในครอบครัวและสมาชิกอื่นๆ ในชุมชนไม่สามารถขจัดปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรงหรือภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนในครอบครัวและชุมชน การมีชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นเวลายาวนานซึ่งทำให้ชุมชนสามารถสร้างสมวิถีชีวิต เกี่ยวกับการผลิต การบริโภค การรักษาโรค สวัสดิการชุมชน การบันเทิง ฯลฯ ก็ขาดตอนลง การแก้ปัญหาต้องอาศัยกฎหมายมากขึ้น สภาพเช่นนี้มีส่วนผลักดันให้ชุมชนอ่อนแอลง นอกจากนี้การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตด้านอุตสาหกรรม โดยมุ่งขยายตลาดบริโภคกระตุ้นการบริโภคอย่างหนักหน่วง พร้อมกับการมุ่งสู่วิถีชีวิตทันสมัยได้ทำให้บริโภคนิยมขยายตัวสู่ชนบทอย่างทั่วถึง ในด้านเศรษฐกิจ เมื่อชุมชนพัฒนาสู่ความทันสมัยโดยเน้นสังคมอุตสาหกรรม บริโภคนิยม ทำให้ชาวชนบทจำนวนมากได้เร่งปรับปรุงการผลิตของตนเองเพื่อเพิ่มผลผลิต ชาวชนบทในฐานะผู้ผลิตรวมทั้งชาวนาไชยาได้รับการชักจูงให้ใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เมล็ดพืชพันธุ์ใหม่ ๆ รวมทั้งการใช้อุปกรณ์การผลิต และเครื่องจักรแทนแรงคนแรงสัตว์ที่ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพาตลาดภายนอกชุมชนเพื่อขายผลผลิต แต่ชาวชนบทผู้ผลิตที่มีทุกอย่างจำกัด ไม่สามารถต่อรองในระบบที่เข้าไปติดต่อสัมพันธ์ได้ ในที่สุดชาวชนบทโดยเฉพาะชาวนาได้กลายเป็นผู้อ่อนแอในระบบเศรษฐกิจใหม่คือ กลายเป็นผู้มีหนี้สิน หรือสูญเสียที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ หรือกลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก หรือมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ เหล่านี้ล้วนเป็นภาพที่สะท้อนความอ่อนแอของชุมชนทั้งสิ้น ส่วนในด้านทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อระบบเศรษฐกิจเน้นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งต้องลงทุนสูงและพึ่งพากลไกตลาดภายนอกชุมชน ระบบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ทำให้ระบบนิเวศของชุมชนถูกทำลาย เนื่องจากนำเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่มาใช้ ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เกิดแหล่งน้ำเน่าเสีย การทำลายป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ

ทำให้ความชุ่มชื้นและปริมาณน้ำลดลง อีกทั้งทำให้เกิดอุทกภัยได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอยู่ก็หมดไปทำให้ชุมชนต้องใช้เงินซื้ออาหารบริโภคมากขึ้น ภาวะการเป็นหนี้สิน รวมถึงการสูญเสียที่ดินทำกิน และการกลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกก็มีมากขึ้นด้วย ความอ่อนแอของชุมชนทั้ง 3 ด้านดังกล่าวในชุมชนชาวนาไชยาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง เมื่อเป็นเช่นนี้การย้อนกลับไปสร้างความเข้มแข็งของชุมชนด้วยการฟื้นฟูการทำนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง หากไม่สามารถลดทอนความอ่อนแอดังกล่าวโดยที่ชาวนาเริ่มต้นมองย้อนชุมชนในสิ่งที่เป็นบริบทอย่างละเอียด มองเห็นจุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรค และโอกาส แล้วนำไปสู่การปฏิบัติจริงในครอบครัวและชุมชน โดยสร้างเครือข่ายภายในให้เข้มแข็ง สร้างความหลากหลายทางกิจกรรมเศรษฐกิจ ดำรงชีวิตบนฐานของเศรษฐกิจพอเพียง พึ่งตนเองและพึ่งพากันภายในชุมชนให้มากขึ้น รวมทั้งยอมรับเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่เท่าที่จำเป็นและสร้างกลไกเพื่อรักษาระบบนิเวศให้มีประสิทธิภาพ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

กลิ่น คงเหมือนเพชร. (2540). “ระบบการจัดการทรัพยากรต้นไม้ใบหญ้าตามประสาชาวบ้าน.” **วารสารทักษิณคดี** 4,3 (ก.พ.-ก.ค. 2540) 65-78.

กิตติ ตันไทย. (2552). **หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจของคนกลุ่มทะเลสาบสงขลา**. สงขลา : สำนักงานกองทุนสนับสนุนกองทุนวิจัย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. (2541). **ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา**. กรุงเทพฯ : โครงการวิถีทรรศน์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2544). **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน : ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิวิถีทรรศน์.

_____. (2547). **วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชลิตา บัณฑุวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโณ. (2548). **พลวัตเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ตอนบนฝั่งตะวันออก**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์.

ณรงค์ คงมาก. (2535). **เกษตรกรรมทางเลือก : หนทางรอดของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก กรมวิชาการเกษตร.

ทวีศักดิ์ วัฒนกูล. (2534). **อดีต ปัจจุบัน และอนาคต รูปแบบการเกษตรของไทย.** ว.ธ.ก.ส. 18 (4), 1517.

ธันวา ใจเที่ยง. (2547). **ชาวนา : ประวัติศาสตร์ชีวิต ความหวังและทางออก.** กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2544). “มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง : ความหมายและความสำคัญ” **มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ปก แก้วกาญจน์. (2538). **วัฒนธรรมการทำงานในการประกอบอาชีพของชาวนาภาคใต้**. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2542). “สวดทุ่ง” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 16** หน้า 7820-7821. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารพาณิชย์.

ประยุทธ ปยุตโต. (2539). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

ประเวศ วะสี. (2542). **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม.** กรุงเทพ : หมอชาวบ้าน.

_____. (2544). **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจและสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน.

_____. (2549). **การพัฒนาระบบสุขภาพชุมชน : สุขภาวะชุมชนเป็นรากฐานสุขภาวะทั้งหมด**. นนทบุรี : สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.

พระไพศาล วิสาโล. (2552). “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา” [Online]. เข้าถึงได้จาก : http://www.visalo.org/article/budToonniyom.htm [28 ธันวาคม 2552]

พิทยา ว่องกุล. บรรณาธิการ. (2544).**พลังไทและเศรษฐกิจใหม่**. สถาบันวิถีทรรศน์ มูลนิธิวิถีทรรศน์.

ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ และกุลชีพ วรพงษ์. (2534). **วนเกษตร : วิถีใหม่แห่งการพึ่งตนเองและฟื้นฟูธรรมชาติ**(จุลสาร). กรุงเทพฯ : แปลน พริ้นติ้ง,

ภาณุพันธุวงศ์วรเดช, สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยา. (2504). **ชีวิวัฒน์**. พระนคร : คุรุสภา.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา. (2540). “พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2540” ใน **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ ของ อภิชัย พันธเสน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์.

วิเชียร ณ นคร. (2542). **มรดกวัฒนธรรมทักษิณ.** กรุงเทพฯ ปริ้นติ้งกรุ๊ฟ.

วิมล ดำศรี และไพรินทร์ รุยแก้ว. (2544). **วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ศูนย์วิจัยข้าวพัทลุง, สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว. (2550). **ข้าวพันธุ์พื้นเมืองภาคใต้เล่ม 1**. ม.ป.ท.

_____. (2553). **ข้าวพันธุ์พื้นเมืองภาคใต้เล่ม 2.** ม.ป.ท.

เศรษฐกิจการเกษตร, สำนักงาน. (2553). **ภาวะเศรษฐกิจการเกษตรปี 2553 แนวโน้มปี 2554**. กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

เศรษฐกิจการเกษตรเขต 8, สำนักงาน. (2553). **“ข้อมูลพื้นฐานพืชเศรษฐกิจที่สำคัญจังหวัดสุราษฎร์ธานี”** [Online]. เข้าถึงได้จาก : http://www2.oae.go.th/zone/zone8 [25 มีนาคม 2553]

สงบ ส่งเมือง. (2546). **เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคใต้ในรอบห้าทศวรรษที่ผ่านมา**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์.

ส่งเสริมการเกษตรภาคใต้ สงขลา, สำนักงาน. ม.ป.ป. **ข้าวพันธุ์ดีที่เหมาะสมสำหรับปลูกในพื้นที่ภาคใต้**. สงขลา : สำนักงานส่งเสริมการเกษตรภาคใต้.

สรรเสริญ วงศ์ชอุ่ม. (2544). **เศรษฐกิจพอเพียง : พื้นฐานสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ.

สุเทพ อุดมรัตน์. (2551). “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ใน **อุ่นใจในความมั่นคงชูธงเศรษฐกิจพอเพียง** โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมายุ 80 พรรษา. กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). **ทฤษฎีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. “ทำนา สภาพทำนาในภาคใต้ “ ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7** หน้า 3348-3362. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

เสฐียรโกเศศ. (2531). **ชีวิตชาวนา**. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.

_____. (2551). **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต.** กรุงเทพฯ : ศยาม.

เสน่ห์ จามริก. (2551). **เศรษฐกิจพอเพียงในกระแสโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

เสรี พงศ์พิศ. (2547). **ร้อยคำที่ควรรู้**. กรุงเทพฯ : พลังปัญญา.

อภิชัย พันธเสน สรวิชญ์ เปรมชื่น และพิเชษฐ์ เกียรติเดชปัญญา. (2546). **การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

อร่ามรัศมิ์ ด้วงชนะ. (2542). **ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ : ศึกษากรณี สวนสมรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อุดม หนูทอง. (2542). “ทำขวัญข้าว” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7** หน้า 3333-3335. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

บุคลานุกรม

จรัญ ชูนาค ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 20/1 หมู่ที่ 7 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2553.

ทอง เรืองเวช ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 119/8 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2552.

ทอง วัฒน์บุณย์ ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 24 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 1, 22 พฤศจิกายน 2551 และ 14 พฤศจิกายน 2552.

นัยนา จุลกัลป์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 58 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2553.

ประสงค์ หีตอนันต์ ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 71 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2552 และ 24 กรกฎาคม 2553.

ปรีชา จันจินดา ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ องค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551.

พิชัย มุสิกะ ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ สำนักงานเกษตรอำเภอไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551.

พร้อม ทองแช่ม ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2552.

พูนศักดิ์ สาระคง ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ องค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2552.

ภิรมย์ อินทรคง ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 3 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2551, 20 กันยายน 2551, 7 พฤศจิกายน 2552, 8 ธันวาคม 2552 และ 24 กรกฎาคม 2553.

ภิรมย์ ทองเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 106 หมู่ที่ 4 ตำบลป่าเว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2551 และ 7 พฤศจิกายน 2552.

มาลี ขวัญช่วย ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม.ไชยา ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2552.

ยินดี เรืองฤทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2551, 7 พฤศจิกายน 2552 และ 3 มิถุนายน 2553.

ล่ำ ศักดา. ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 2 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน 2551.

วารินทร์ สังข์ปล้อง ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. บ้านเลขที่ 63/1 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 24 มกราคม 2552 และ 8 ธันวาคม 2552.

วิฑูรย์ แก้วสะอาด ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 8 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2552.

สง่า มณีรัตน์ ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 25/1 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551, 10 มกราคม 2552 และ 7, 27 พฤศจิกายน 2552.

สุธรรม ทองแช่ม ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 5 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551, วันที่ 10 มกราคม 2552, 24 มกราคม 2552, วัน 7, 27 พฤศจิกายน 2552 และ 24 กรกฎาคม 2553.

สุวัฒน์ เหล็กแท้ ผู้ให้สัมภาษณ์. สุธาวดี จินาญาติ ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 104 หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2552.

อารี เวชกุล ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ สำนักงานเกษตรอำเภอไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2553.

อุดม ลาสศิลป์ ผู้ให้สัมภาษณ์. ชวน เพชรแก้ว ผู้สัมภาษณ์. ณ บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 3 ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2552.

เวทีชุมชน

บริบทชุมชนและสำรวจพื้นที่การทำนา. เวทีชุมชน ณ องค์การบริหารส่วนตำบลเลม็ด องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่ง องค์การบริหารส่วนตำบลป่าเว และองค์การบริหารส่วนตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 9 และ 30 มกราคม 2551.

กระบวนการทำนาของชาวนา ให้ความรู้เรื่องการทำนาและเศรษฐกิจพอเพียง. เวทีชุมชน ณ วัดป่าเลไลยก์ ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2551, เวทีชุมชน ณ ที่ทำการกำนันตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2551, เวทีชุมชน ณ วัดเววน ตำบลป่าเว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2551.

ถอดบทเรียนชาวนา. เวทีชุมชน ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ไชยา ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2551.

สรุปตัวแบบการฟื้นฟูการทำนา. เวทีชุมชน ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ไชยา ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2552, 17 กรกฎาคม 2553, วันที่ 24 กรกฎาคม 2553 และ 3 สิงหาคม 2554.

สนทนากลุ่มย่อยชาวนา. ณ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนไข่เค็ม อสม. ไชยา ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2553 และ 5 ธันวาคม 2554.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อเกษตรกรขึ้นทะเบียนการปลูกข้าว

รายชื่อเกษตรกรขึ้นทะเบียนการปลูกข้าวอำเภอไชยา

พื้นที่ตำบลทุ่ง ตำบลเลม็ด และตำบลป่าเว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

****

ตำบลทุ่ง จำนวน 162 คน

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
1	นายประชิต เชื้อกลับ	104	1	12
2	นางอนุไก่ พรศรี	44/1	1	21
3	นางสี พรศรี	37	1	5
4	นางมาลี มีแสง	126	1	5
5	นางวัฒนาสายนัง ถาวรสุข	114	1	6
6	นางอารี นุ้ยนวล	108	1	6
7	นางปราณี ราชแบน	23	1	18
8	นายวิชาญ อินทร์แก้ว	132	1	20
9	นางบุญชู คงเอียด	109	1	18
10	นางสิริพันธุ์ ศรีสุวรรณ	90	1	5
11	นางสาคร แซ่เหลียง	135	1	15
12	นางเนือย กล่อมสุวรรณ	11	1	9
13	นางจันทนา นาคทองคง	122	1	20
14	นายวินันท์ อื้อภ่าว	106	1	9
15	นายแก้ว เรืองฤทธิ์	20	1	3
16	นางประเจอะ มาฆาน	51	1	7
17	นางประไพ เทพหมวด	39	1	4
18	นางกรรณิการ ทองเกิด	113	1	17
19	นางสาวปราณี พิมล	142	1	8
20	นายบุญยืน จิ้วไม้แดง	47	1	5
21	นางถนอมศรี เชื้อกลับ	105	1	13
22	นางยุพา สุวรรณชื่น	156	1	20
23	นางเสงี่ยม ศรีแสง	103	1	8
24	นายบัญชา สุริยานนท์	122	1	10

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
25	นายสุนันท์ ทองเกต	28	1	7
26	นางจินตนา จิ้วไม้แดง	47/1	1	12
27	นายมนัส เหล็กแท้	90/1	1	20
28	นางอุดม อยู่อำไพ	61	1	6
29	นายชูเกียรติ ทุ่มชนวน	102	1	14
30	นายวินัย ถิ่นขนอน	30	1	35
31	นางบุญเกื้อ ชูแนม	22	1	3
32	นายมิตร พรศรี	-	1	5
33	นางสัมฤทธิ์ ชูแนม	96	1	4
34	นายวีรวัฒน์ เครืองำว	50	1	5
35	นายณรงค์ ปลอดสุวรรณ	20	2	10
36	นายฉลอง บัวอินทร์	116	2	12
37	นายสมจิตต์ เกตชู	51	2	9
38	นางบุญสร้อง หนูยัง	50	2	3
39	นางพร้อม พรหมมาศ	41	2	2
40	นายชรินทร์ เข็มขาว	18	2	3
41	นายชัยยุทธ แท่นนิล	17	2	5
42	นายพาส ทับทุ่ง	22	2	7
43	นางสมพิศ แก้วยาว	47	2	5
44	นางวลัยพร เชื้อปอคา	94	2	63
45	นางนิภาพร มีนสรณ์	3	2	4
46	นายสุวรรณ มณีรัตน์	4	2	5
47	นายชัยวัฒน์ มณีเนียม	92	2	7
48	นางช้อง รอดรักษา	63	2	5
49	นางอรทัย ราหมาน	68	2	5
50	นายทับ หนูยัง	36	2	4
51	นายจรูญ ชุมรัตน์	46	2	3

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
52	นายสำราญ จันทร์เกลี้ยง	60	2	5
53	นายรังสันต์ กลิ่นฟุ้ง	7	2	10
54	นายสุรัตน์ รอดรักษา	84	2	1
55	นางปราณีต ชุมรัตน์	95	2	7
56	นายสมควร คาณุ	-	2	2
57	นายไสว เรืองสวัสดิ์	12	3	35
58	นางอำพา พลชัย	32	3	16
59	นางจีระนัย เพชรย้อย	33/1	3	14
60	นางจินดา นาคเวช	149	3	17
61	นางจินตนาพร นาคเวช	147	3	5
62	นางจำรัส ศรีแสง	81	3	23
63	นางสาวเทียน ศรีแสง	119	3	14
64	นางสาวสมทบ เหล่าพงษ์	105	3	9
65	นางสาเร่ วงศ์พนม	105/1	3	20
66	นางเนา ศรีสุวรรณ	65	3	3
67	นางราตรี ยังอ้น	99	3	5
68	นางจีระพัน ช่วยสำราญ	131	3	7
69	นางบุญช่วย ธรรมรักษา	-	3	12
70	นายวรรณะ ศรีสงค์	61	3	-
71	นายวิจิต แสงศรี	16	3	-
72	น.ส.พรั้ง หนูเขียว	6	3	23
73	นางสมจิต กฤตมโนกา	7	3	14
74	นางอำภา ผึ้งดอกไม้	33	3	3
75	นางพวดรัตน์ ช่วยสำราญ	37	3	5
76	นางละม่อม นุสพรรณ	35	3	1
77	นายณรินทร์ ปานเนือง	85	3	4
78	นางวนิดา ลอยใหม	86	3	2

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
79	น.ส.เทื้อง เวชเตง	13	3	13
80	นางปราณี ผึ้งดอกไม้	2	3	10
81	นางสัมฤทธิ์ ขาวปากช่อง	62	3	5
82	นางยุพิน นั่งเกิด	145	3	5
83	นางเนียม ชูชื่น	113	3	8
84	นางวรรณี สุทธิเกิด	60	3	3
85	นางอุษา คชเวช	8	3	7
86	นางสุณีย์ แท่นนิล	126/1	3	5
87	นายเลิศ เรืองศรี	11	4	10
88	นายลิขิต เรืองศรี	11/2	4	37
89	นางสุนันทา เกิดวร	17/1	4	5
90	นางมาลี ทวีชื่น	29	4	5
91	นายไพโรจน์ รักษ์ประสงค์	116	4	5
92	นางนันทา คชเวช	58	4	10
93	นางมนตรี น้อยดี	125	4	15
94	นายวิชิต เรืองศรี	201	4	3
95	นายสมนึก บัวอินทร์	-	4	20
96	นางยุพา จันทร์แจ่มใส	31/1	4	3
97	นางเยาวลักษ์ ฮั่นเฉียง	36	4	5
98	นายโสภณ สินสมุทร	53	4	10
99	นายประชวน เพชรราช	-	4	-
100	นางฉวี วงษ์พนม	70	4	12
101	นายสมศักดิ์ ไวทรินทร์	-	4	5
102	นางสาวถนอมศรี ชูทุ่ง	-	4	5
103	นายประยงค์ จันทร์แจ่มใส	-	4	25
104	นายเจริญ แก้วศรี	-	4	5
105	นายสมนึก ปานน้อย	-	4	20

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
106	นางอารี ฮั่นเฉียง	-	4	2
107	นายโกมล แท่นนิล	-	4	1
108	นายสุนทร แก้วศรี	-	4	5
109	นางสมร จันทร์แจ่มใส	-	4	4
110	นางสุภาวดี เสาวหายิ่ง	42/1	4	5
111	นายวานิช ตรีเพชร	42	4	3
112	นายสมหมาย นาคน้อย	-	4	10
113	นางวรรณี เรืองศรี	V	4	4
114	นายวิโรจน์ นุ้ยทิน	41/1	5	5
115	นายเวช ปานเจริญ	47	5	4
116	นายยุพา สมเศรพุ	17	5	8
117	นายวิชัย เมืองคล้าย	38	5	20
118	นายรังสิต ศักดิ์อมรชาติ	77	5	4
119	นางปัญญา เมืองวัน	48	5	4
120	นางอำพร ไชยมาตย์	45	5	22
121	นางสมพร แย้มแสง	4	5	15
122	นายสุรินทร์ สังข์นวน	34/2	5	15
123	นางผ่องประไพ พหุหกฤษ	49	5	13
124	นางบุญมา บำรุง	74	5	10
125	นายกวี จิตเจริญพงศ์	75	5	3
126	นางเฉลียว มาฆทาน	10	5	3
127	นางเนาวรัตน์ เพชรศรี	23	5	6
128	นางมาลี คธาอนันต์	96	5	3
129	นายประสิทธ์ เมืองวัน	51	5	11
130	นายธีระ พรหมพฤกษ์	89	5	10
131	นายประสิทธ์ รอดรักษา	103	5	20
132	นายบุญยัง เมืองแมน	59/1	5	7

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
133	นายสุชีพ เมืองแมน	100/1	5	10
134	นางดรุณี พูลศิริ	84	5	8
135	นางสถาพร สุขดำ	41	6	10
136	นางชูศรี นาคทองคง	33	6	4
137	นายสมคิด บำรุง	10	6	13
138	นางบุญช่วย ชูศรี	11	6	8
139	นางบุญชัย แอบมณี	180	6	9
140	นายวิชิต ไชยมาตย์	171	6	4
141	นายธวัชชัย ไชยมาตย์	119	6	7
142	นายอนันต์ จารุทัศน์	5	6	25
143	นายชวน ไกรรัตน์	81	6	7
144	นายสมพงษ์ แก้วเล็ก	120	6	10
145	นางชื่น ศรีสงค์	83	6	10
146	นายน้อม หมื่นไทย	172	6	4
147	นายเกษม สมเศษพุ	40	6	20
148	นางบุปผา หนูยัง	74	6	4
149	นายธรรมนูญ อิดมิ่ง	28	6	15
150	นายวรรโณ จันทรซน	6	6	6
151	นายปรีชา หีตนาแค	88	6	8
152	นายณรงค์ ชุ่มสวัสดิ์	14	6	15
153	นางมณี หนูยัง	173	6	15
154	นายจำรัส แท่นนิล	65	6	7
155	นางละม่อม ปิ่นแก้ว	-	6	8
156	นางจิราภรณ์ หิ้นแก้ว	154	6	7
157	นายจรัล อินทร์แก้ว	92	6	11
158	นางเขี้ยว ไชยฤกษ์	60	6	8
159	นายประกาย บุญเจริญ	29	6	5

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ปลูก (ไร่)
160	นายประยุทธ จันทรฮกเกี้ยน	11	6	7
161	นายสมพงศ์ แก้วเล็ก	120	6	7
162	นางบุญพรหม ไชยมาตย์	36	6	3

ตำบลเลม็ด จำนวน 120 คน

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ปลูก (ไร่)
1	นางสัมฤทธิ์ รักษ์นาค	153	2	16
2	นางอัจฉรา พลบุญ	66/1	2	12
3	นาวจ้วน แย้มเลม็ด	140	2	6
4	นางสำเนียง ลอยเกตุ	45/1	2	2
5	นางหนูชัต ลอยเกตุ	45	2	6
6	นางวรรณา กลิ่นเรือง	46	2	6
7	นางหนูแข บัวอินทร์	48	2	11
8	นางสมจิตร บุญเพ็ง	139	2	3
9	นางสมผล หนูแก้ว	138	2	6
10	นางจรูญ สาลี	147	2	2
11	นายประเสริฐ ไชยมาตร	52	2	6
12	นางพรพรรณ เพชรราช	55	2	12
13	นางสาวละอองแก้ว ยังสกุล	68	2	2
14	นายสว่าง ใยฤทธิ์	64	2	1
15	นายจรง เสือป่าน	86	2	8
16	นางมาลี คงระเรื่อย	137/1	2	2
17	นางสาวพริ้ง มณีรัตน์	108	2	5
18	นายเซี้ยว เผือกสวัสดิ์	131	2	4
19	นางไฉน ดำพิทักษ์	-	3	7
20	นางลำเนา พลราม	35	3	5
21	นายนิคม ถาวรเศรษฐ์	-	3	10

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
22	นายนรลักษณ์ ถาวรเศรษฐ	31	3	12
23	นางพวงแก้ว มณีรัตน์	-	3	5
24	นายเจ้ย ดำพิทักษ์	-	3	8
25	นายเชย ช่วยยิ้ม	-	3	3
26	นายภิรมย์ อินทร์คง	37	3	15
27	นางนัทที เนตรวัตร	40	3	10
28	นายทวี อิ่มทอง	38	3	10
29	นายต้วน คุ้มรักษ์	-	3	11
30	นายอำนวย แว่นแก้ว	-	3	12
31	นางประทุม ลอยใหม่	-	3	5
32	นางสาวเสาวคนธ์ ถึงแก้ว	118	3	4
33	นางกัลยา จันทร์เกลี้ยง	-	3	6
34	นายศุภชัย โชติรัตน์	-	3	13
35	นายชำนาญ ทองพรหมดี	-	3	5
36	นายบุญอยู่ ทองสาลี	-	3	15
37	นายชื่น ทองปรีชา	-	3	7
38	นายสะดวก	-	3	8
39	นายเต้	-	3	6
40	นางสาวบุญทรัพย์ แสงเดช	-	4	10
41	นายทวี จิรวรางกูล	10	4	15
42	นายอำนวย จันทร์สว่าง	4/1	4	15
43	นายกำจร พัฒนา	18	4	4
44	นางบุญยิ่ง จำนงทอง	-	4	5
45	นายสมบูรณ์ พิลอรุณ	-	4	3
46	นายอรุณ ลอยฉิม	-	4	5
47	นางมาลี สุขแดง	-	4	12
48	นายช้อง แผ้วชนะ	111	4	15

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
49	นายอุดม ปฏิบัติ	111/2	4	17
50	นายเสริม เผือกภูมิ	-	4	2
51	นางบุญธรรม จุลกัลป์	50	4	13
52	นายสาโรช ท่าหัก	36	4	6
53	นายศิริ เซ่งอ้น	-	4	5
54	นายเชย หนูยัง	-	4	9
55	นางนงเยาว์ โรยทองคำ	55	4	4
56	นางชุบ เทพนวล	-	4	6
57	นางเจียร คชเวช	32	4	12
58	นายมงคล ทองเทศ	-	4	5
59	เจ้าอู๊ด	-	4	7
60	นายสุชีพ มูสิโก	90	4	12
61	นางพร้อม พิมล	99	4	4
62	นายสุชัน หนูยัง	57	4	4
63	นายช่วย เกิดชูกล	100	4	5
64	นายประหยัด อิ่มทอง	119/7	4	12
65	นายมานิต ทองนิ่ม	-	4	4
66	นายณรงค์ ทิพย์ศรี	88	4	12
67	นายเจริญ หนูยัง	-	4	14
68	นายจรัญ มณีรัตน์	-	4	3
69	ทีมนางกรรณิกา 3 คน	-	4	25
70	นายนัทธชี ชูคง	-	4	2
71	นายสมศักดิ์ ราชสงคราม	-	4	2
72	นางอุทัย งามขำ	68/1	4	7
73	นายยุติธรรม ลิหก	126/1	4	8
74	นายเจริญ เรืองเวช	119/4	4	7
75	นางกรองแก้ว สุขเยาว์	121	4	15

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
76	นายไชยา ศยาพล	119/11	4	4
77	นางวิน เรืองเวช	118	4	3
78	นายสุพี อินทร์อักษร	-	5	12
79	นายวารินทร์ สังข์ปล้อง	63/1	5	6
80	นายสุธรรม ทองแช่ม	69	5	8
81	นางประสงค์ หีตอนันต์	71	5	12
82	นางนัยนา จุลกัลป์	58	5	5
83	นางบุญมี มณีรัตน์	61	5	8
84	นางสาววิลัย แย้มแก้ว	63	5	5
85	นายสัน	-	5	1
86	นายจำนงค์ มุสิกะ	66	5	12
87	นางบุญเจือ แก้วสะอาด	8	5	23
88	นางวรรณี มณีรัตน์	25	5	8
89	นายอำนาจ ไชยวารินทร์	108	5	8
90	นานสาโรจน์ ทองแช่ม	-	5	10
91	นางชูจิต แย้มแก้ว (จันทร์ชนะ)	19	5	3
92	นางอุไร ปัญญาอภิวงศ์	96	5	3
93	นางอุไร พรหมดำ	98	5	7
94	นางเหี้ยง ไชยมาตย์	12	5	4
95	นางทรัพย์ พรหมดำ	11	5	3
96	นางบุญศีล ชูเย็น	-	5	8
97	นายปรีชา จันทร์จินดา	59	5	10
98	นางสง่า มณีรัตน์	25/1	5	20
99	นายเลื่อน ศักดิ์เพชร	75	5	10
100	นางกัลยา ชมโลก	-	5	2
101	นางสาวนัทธี รัตนบำรุง	54	5	4
102	นายวิจารย์ วัฒบุญ	-	5	8

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
103	นางสมพร ช่วยเพชร	-	5	2
104	นางสวาท คงชื่น	94	5	2
105	นางนพวรรณ เสือศักดิ์	37	5	5
106	นางสาวจำเริญ เมืองคล้าย	45	5	4
107	นางอุไร เผือกคง	-	5	4
108	นายสวัสดิ์ ศรียาภัย	39	5	5
109	นางนันทา เมืองนิเวช	103	5	2
110	พตต. ทวีศักดิ์ หนูแก้ว	-	5	3
111	นายประกิจ ยศเมฆ	-	5	1
112	นางเชือบ รำมะนะ	77/1	5	2
113	นายประยงค์ หีตอนันต์	103/1	5	18
114	นายทอง เรืองเวช	119/8	4	3
115	นางกรรนิกา อยู่นุ้ย	-	6	5
116	นายยุพิน คชเวช	-	6	3
117	นายสมมิตร คลเวช	-	6	4
118	นางประไพ ฟักทอง	-	6	2
119	นายวาโย อยู่นุ้ย	-	6	6
120	นางมาลี ขวัญช่วย	25	7	11

ตำบลป่าเว จำนวน 62 คน

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ปลูก (ไร่)
1	นางเครือศรี นาคประเสริฐ	157	1	2
2	นายจรวย คงสนอง	-	1	5
3	นายจำเนียร แว่นแก้ว	1	1	12
4	นายฉะอ้อน เครือฉิม	150	1	8
5	นายเชื้อ ตันรักษา	10	1	15
6	นายโชติ ทิพย์ป่าเว	34	1	4.2
7	นายนพดล เทศวงษ์	176	1	8
8	นางสุดารัตน์ ใหม่ช้อน	115	1	12
9	นางบุญธรรม อินทร์ภักดี	124	1	8
10	นายประทีป เรืองเผือก	177	1	4
11	นางสาวพรทิพย์ ศรทองคง	25	1	6
12	นายภิรมย์ แดงเรือง	64	1	6
13	นางวณี ไมทอง	119	1	10
14	นางสาวสมคิด ผจมปาด	128	1	3
15	นางสมเพช พรมโสภา	157/2	1	7
16	นายสุนิพนธ์ ชินสราณ์	57	1	7
17	นางเสนาะ แดงสาด	67	1	40
18	นายอรรกกร ศรีขาว	60	1	7
19	นางอารีย์ ดำพิทักษ์	40	1	8
20	นางอารีย์ บัวเพชร	-	1	7
21	นางสาวอุบล เรืองเผือก	38	1	12
22	นายกิตติ แท่นนิล	119	1	5
23	นายเกกิง ศีรสุทธา	35	1	13/15
24	นางเกสร ทองรักษ์	4	1	21
25	นายครัน เจริญภักดี	122	1	7
26	นายจรูญ ปานวัน	163	1	8

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
27	นางจันทร์เพ็ญ ส่งศีร	110	1	4.2
28	นายจำรัส ปานเจริญ	9	1	5
29	นางสาวจินตนา แก้วสะอาด	145	1	5
30	นางจินตนา หมวดสุข	90	1	8
31	นายถวิล ชื่นวิเศษ	129	1	3
32	นางถาวร ถึงแก้ว	18	1	10
33	นายทวีป ถึงแก้ว	18 / 1	1	30
34	นายทอง คงรันทร์	130	1	6
35	นายธรรมรัตน์ คงปล้อง	24	1	5
36	นายธีระศักดิ์ พัฒนเวช	62	1	20
37	นางนงเยาว์ ไชยสิทธ์	154	1	8
38	นางบุญเชิด โพธ์ย้อย	67/1	1	3.2
39	นางบุญนอง ดำแดง	12	1	10
40	นางประไพ นุ้ยนวล	29	1	4
41	นายปรีชา ใสสะอาด	77	1	6
42	นายผวน ชูทุ่ง	98	1	10
43	นายมนตรี ทิพยป่าเว	161	1	9
44	นายเยื้อง จันทร์แสง	29	1	5
45	นายร่ม คงปล้อง	109	1	5
46	นางเรณู ทวีชื่น	8	1	2
47	นายลือศักดิ์ คลไพร	31	1	2
48	นางวิมล เดชประมวลผล	28	1	6
49	นายวีระศักดิ์ แท่นนิล	119/1	1	9
50	นางส่งพาส แสงเพชร	183	1	10
51	นายสมคิด แพใหม่	146	1	6.2
52	นายสมนึก ใยฤทธิ์	13	1	20
53	นางสมโภชน์ โชติพิรัตน์	170	1	3

ลำดับ	ชื่อ-นามสกุล	บ้านเลขที่	หมู่ที่	พื้นที่ทำนา (ไร่)
54	นางสุพานิช ทีบปาน	42	1	11
55	นายสุรพล เครือฉิม	16	1	6
56	นายเสนีย์ คงเทพ	70	1	12
57	นายเสริม ศีรเกตุ	4	1	3
58	นางอุดม อยู่แสง	38/1	1	11
59	นางเอื้อน แก้วปาน	7	1	8
60	นางรัชนีวรรณ คงพัฒน์	24	1	10
61	นายประทีป สังข์ทอง	102/1	5	2
62	นางอรวรรณ ทองอ้น	37	1	3

ภาคผนวก ข
ภาพประกอบการวิจัย

การฟื้นฟูการทำนาในอำเภอไชยาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

สนทนา

สัมภาษณ์

จัดเวทีชุมชน

การทำนาแปลงทดลองปลอดสารเคมี

การทำนาแปลงทดลอง
ปลอดสารเคมี

ค้นหาและการพัฒนา
สมาชิกชาวนาน้อย
แห่งทุ่งไชยา

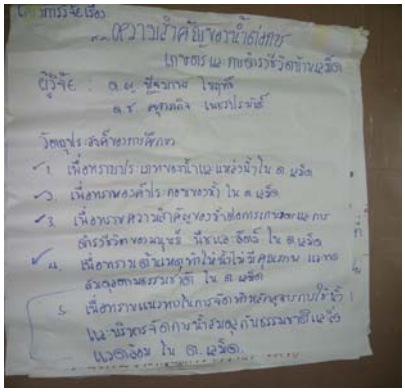

กิจกรรมการพัฒนาสมาชิกชาวนาน้อยแห่งทุ่งไชยา

ภาคผนวก ค
แบบบันทึกการทำนาของชาวนาน้อยแห่งทุ่งไชยา

ปี พ.ศ.../ ครั้งที่ ……

แบบบันทึกข้อมูลการทำนา

ผู้บันทึกข้อมูล

ชื่อ.....นามสกุล.....โรงเรียน .....ชั้น.....
ปีการศึกษา .....ภาคเรียนที่.....เกรดเฉลี่ยสะสม.....
สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตรอก/ซอย..... ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด .....รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์ที่ติดต่อได้.....

สถานที่ทำนา

ณ หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด .....ห่างจากที่อยู่อาศัย ประมาณ.....กิโลเมตร จำนวน.....ไร่ สภาพพื้นที่ทำนาเป็นดินประเภท..... แหล่งน้ำประเภท.....

ณ หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด .....ห่างจากที่อยู่อาศัย ประมาณ.....กิโลเมตร จำนวน.....ไร่ สภาพพื้นที่ทำนาเป็นดินประเภท .....แหล่งน้ำประเภท.....

ณ หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....อำเภอ..... จังหวัด .....ห่างจากที่อยู่อาศัย ประมาณ.....กิโลเมตร จำนวน.....ไร่ สภาพพื้นที่ทำนาเป็นดินประเภท.....แหล่งน้ำประเภท.....

แบบบันทึกฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนทุนการศึกษาศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว พุทธศักราช ……

รายการบันทึก

1. ข้อมูลพื้นฐาน
2. รายการขั้นตอนการทำนา
   - การเตรียมพื้นที่ทำนา
   - การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว
   - การเตรียมต้นกล้า (ถ้ามี)
   - การปักดำ(ถ้ามี)
   - การหว่านข้าว
   - การใช้ปุ๋ย
   - การดูแลรักษา/ การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช
   - การเก็บเกี่ยว
   - การขนย้ายข้าว
   - การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าวเปลือก
   - ข้อมูลเพิ่มเติม (วัชพืช ศัตรูพืช พันธุ์ข้าว ยี่ห้อปุ๋ย พิธีกรรม)
3. รายจ่ายการทำนา
4. คำนวณต้นทุนการทำนา
5. รายจ่ายการทำนา
6. รายรับจากการทำนา
7. สรุปจากการบันทึกการทำนาของนักเรียน

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1. พื้นที่ทำนา จำนวน(รวม)..... ไร่
   แบ่งเป็นของตนเอง จำนวน..... ไร่ เช่า..... ไร่
   หรืออื่นๆ (ระบุ) .....ไร่
2. ทำนาเพิ่มขึ้นหรือลดลงเปรียบเทียบครั้งที่ผ่านมา
   ( ) เพิ่มขึ้น จำนวน..... ไร่ เพราะ.....
   ( ) ลดลง จำนวน .....ไร่ ( ) เท่าเดิม จำนวน..... ไร่
3. มีพื้นที่ปลูกยางพารา จำนวน.....ไร่ ปลูกปาล์มจำนวน.....ไร่
   หรืออื่นๆ (ระบุ)..... จำนวน..... ไร่
4. ครั้งนี้ทำนาประเภท..... (นาปี/นาปรัง)
5. พันธุ์ข้าวที่ปลูกครั้งนี้
   5.1 พันธุ์ข้าว ..... จำนวนที่ปลูก.....
   ปลูกเพื่อ ( ) ขาย ( ) เป็นอาหาร ( ) เลี้ยงสัตว์
   5.2 พันธุ์ข้าว ..... จำนวนที่ปลูก.....
   ปลูกเพื่อ ( ) ขาย ( ) เป็นอาหาร ( ) เลี้ยงสัตว์
   5.3 พันธุ์ข้าว ..... จำนวนที่ปลูก.....
   ปลูกเพื่อ ( ) ขาย ( ) เป็นอาหาร ( ) เลี้ยงสัตว์
   5.4 พันธุ์ข้าว..... จำนวนที่ปลูก.....
   ปลูกเพื่อ ( ) ขาย ( ) เป็นอาหาร ( ) เลี้ยงสัตว์

6. สมาชิกในครอบครัวทำนาครั้งนี้ .....คน ได้แก่
.....
.....
7. ระยะเวลาทำนา เริ่มตั้งแต่วันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....
   สิ้นสุดวันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....
   จำนวน (รวม) ..... เดือน.....วัน
8. เริ่มบันทึกการทำนาเมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....
   สิ้นสุดเมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....

2. รายการขั้นตอนการทำนา

1. การเตรียมพื้นที่ทำนา 2. การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว 3. การเตรียมต้นกล้า (ถ้ามี)
4. การปักดำ (ถ้ามี) 5. การหว่านข้าว 6. การใช้ปุ๋ย
7. การดูแลรักษา/ การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช 8. การเก็บเกี่ยว
9. การขนย้ายข้าว 10. การเก็บรักษาและการแปรรูปข้าวเปลือก 11. ข้อมูลเพิ่มเติม

รายการ	ระยะเวลา	รายละเอียด	การมีส่วนร่วมของนักเรียน	ปัญหาหรืออุปสรรค
1. การเตรียมพื้นที่ทำนา				
2. การเตรียมเมล็ดพันธุ์ข้าว				
3. การเตรียมต้นกล้า (ถ้ามี)				
4. การปักดำ (ถ้ามี)				
5. การหว่านข้าว				
6. การใช้ปุ๋ย				
7. การดูแลรักษา/				
การกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช				
8.การเก็บเกี่ยว				
9. การขนย้ายข้าว				
10.การเก็บรักษา				
และการแปรรูปข้าวเปลือก				
11. ข้อมูลเพิ่มเติม				
- วัชพืชในนาข้าวที่พบ				
(มีอะไรบ้าง พบเมื่อไร				
มีการกำจัดอย่างไร)				
- ศัตรูพืชในนาข้าวที่พบ				
(มีอะไรบ้าง พบเมื่อไร				
มีการกำจัดอย่างไร)				

รายการ	อธิบายรายละเอียด	การมีส่วนร่วมของนักเรียน	ปัญหาหรืออุปสรรค/การป้องกัน
- พันธุ์ข้าวต่าง ๆ ที่ปลูก (หมายถึงบริเวณใกล้เคียงที่ทำนาของท่านมีการปลูกพันธุ์ข้าว อะไรบ้างโดยการสอบถาม)			
- ยี่ห้อปุ๋ยที่ใช้ในการทำนาครั้งนี้) (หมายถึงมียี่ห้ออะไรบ้างได้มา จากไหน ปุ๋ยสูตรอะไรและใส่ช่วงไหน)			
- พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา (หมายถึงมีการทำพิธีอะไรบ้าง เช่น การผูกข้าวบูชาพระแม่โพสพ)			

3. รายจ่ายการทำนา

คำชี้แจง ให้กรอกรายละเอียดรายจ่ายการทำนา โดยกรอกข้อมูลทุกอย่าง เช่น ค่าจ้างรถไถ ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ค่ายาฆ่าแมลง ค่ายาฆ่าหญ้า ค่าจ้างคนงานฉีดยาคุมหญ้า ค่าปุ๋ย ค่าจ้างรถเกี่ยวข้าว ค่าแบกหาม ค่าจ้างรถเข็น ค่าแรงงานในการเพาะปลูก ค่าน้ำมัน อื่นๆ

ตัวอย่างเช่น ซื้อปุ๋ย บอกรายละเอียดดังนี้

- ปุ๋ยชนิด..... สูตร.....จำนวน..... บาทX จำนวน ..... ถุง เป็นเงิน..... บาท ซื้อจาก.....

4. คำนวณต้นทุนการทำนา

1) ขายข้าวเปลือกได้ จำนวน ..... เกวียน ..... ถัง เป็นเงิน ..... บาท
กำไรเบื้องต้น (ข้อ 1 – รายจ่าย) เป็นเงิน ..... บาท เมื่อมาคำนวณหาค่าเฉลี่ยต้นทุนต่อไร่แล้ว จึงได้

2) ต้นทุนเฉลี่ยต่อไร่
(รายจ่าย..... บาท หาร จำนวน..... ไร่) เป็นเงิน ..... บาท

3) กำไรเฉลี่ยต่อไร่
(กำไรเบื้องต้น หาร จำนวน..... ไร่) เป็นเงิน ..... บาท

5. รายจ่ายการทำนา

ลำดับ	วัน เดือน ปี	รายการ	จำนวน หน่วย	ราคาต่อ หน่วย	รวมเป็นเงิน (บาท)	หมาย เหตุ

รวมรายจ่าย เป็นเงิน จำนวน.....บาท /การทำนา 1 ครั้ง

6.รายรับจากการทำนา

ลำดับ	วัน เดือน ปี	รายการ	จำนวน หน่วย	ราคาต่อ หน่วย	รวมเป็นเงิน (บาท)	หมาย เหตุ

รวมรายรับ .....บาท/การทำนา 1 ครั้ง

7. สรุปจากการบันทึกการทำนาของนักเรียน

7.1 ความรู้และความเข้าใจที่ได้รับจากการจดบันทึกการทำนาครั้งนี้ (มีอะไรบ้างระบุ)

……
……
……
……
……
……

7.2 ข้อเสนอแนะการปรับปรุงเพื่อการทำแบบบันทึกการทำนาครั้งต่อไป

……
……
……
……
……

หมายเหตุ *ข้าพเจ้าขอรับรองว่าข้อมูลดังกล่าวเป็นความจริงที่เกิดจากการบันทึกการทำนาของครอบครัว*

ลงชื่อ.....ผู้บันทึก
ลงชื่อ.....ผู้รับรองการบันทึก

ลงชื่อ.....ผู้ปกครองนักเรียน
(.....)
ลงวันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....

ลงชื่อ.....ผู้ให้ทุนนักเรียน
(.....)
ลงวันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....

ประวัติคณะผู้วิจัย

หัวหน้าโครงการ

ชื่อ - นามสกุล : ชวน เพชรแก้ว
ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
ระดับการศึกษา : ปริญญาโท สาขาการสอนภาษาไทย สถาบัน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล : สุธาวดี จินาญาติ
ตำแหน่งปัจจุบัน : เลขานุการโครงการวิจัย
ระดับการศึกษา : ปริญญาโท สาขาการวิจัยการศึกษา สถาบัน มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ชื่อ - นามสกุล : สุธิรา ชัยรักษา
ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช
ระดับการศึกษา : ปริญญาเอก สาขาวัฒนธรรมศึกษา สถาบัน มหาวิทยาลัยทักษิณ